UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE JURIDICE ȘI ECONOMICE

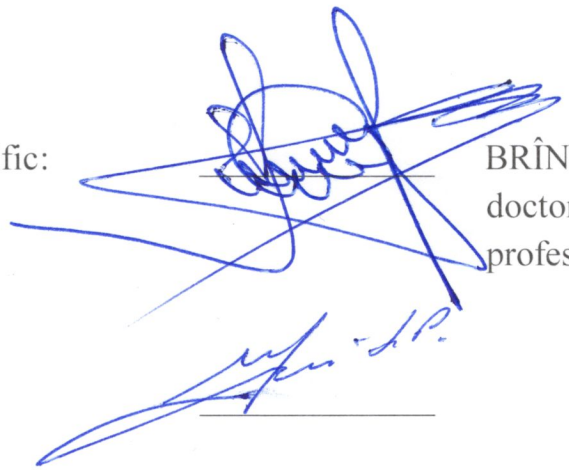
Cu titlu de manuscris
CZU: 343.222:343.431(043.3)

GUIDEA PETRU

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU MUNCA FORȚATĂ

SPECIALITATEA 554.01 – DREPT PENAL ȘI EXECUȚIONAL PENAL

Teză de doctor în drept

Conducător științific: _____ BRÎNZA Serghei,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autor: _____

CHIȘINĂU, 2025

© GUIDEA PETRU, 2025

CUPRINSUL

ADNOTARE **5**

LISTA ABREVIERILOR **8**

INTRODUCERE **10**

1. ANALIZA MATERIALELOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU MUNCA FORȚATĂ **21**

1.1. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în Republica Moldova 21

1.2. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate peste hotare 35

1.3. Sinteza problematicii tratate și a rezultatelor obținute în Capitolul 1 53

2. ANALIZA DE DREPT PENAL A INFRACȚIUNII PREVĂZUTE LA ART. 168 CP RM **57**

2.1. Obiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 57

2.1.1. Obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 57

2.1.2. Obiectul material și obiectul imaterial ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 81

2.1.3. Victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 115

2.2. Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 129

2.2.1. Condițiile pe care le îndeplinește fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM 129

2.2.2. Momentul de consumare a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 172

2.3. Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 173

2.3.1. Vinovăția manifestată în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 173

2.3.2. Semnele secundare ale laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 182

2.4. Subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 188

2.4.1. Condițiile pe care le îndeplinește subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 188

2.4.2. Săvârșirea infracțiunii de muncă forțată de două sau mai multe persoane 195

2.4.3. Săvârșirea infracțiunii de muncă forțată de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional cu folosirea situației de serviciu 204

2.4.4. Săvârșirea infracțiunii de muncă forțată de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală 214
2.5. Sinteza problematicii tratate și a rezultatelor obținute în Capitolul 2 221

3. REZULTATELE OBȚINUTE ÎN URMA ANALIZEI DE DREPT PENAL A INFRACȚIUNII PREVĂZUTE LA ART. 168 CP RM 225
3.1. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a obiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 225
3.2. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 248
3.3. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 262
3.4. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a subiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM 272
3.5. Sinteza problematicii tratate și a rezultatelor obținute în Capitolul 3 282
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI 287
BIBLIOGRAFIE 295
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII 327
CV-UL AUTORULUI 328

ADNOTARE

Guidea Petru, „Răspunderea penală pentru munca forțată”. Teză de doctorat în drept. Școala Doctorală de Științe Juridice și Economice a Universității de Stat din Moldova. Chișinău, 2025

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii și recomandări, bibliografie din 559 de titluri. Rezultatele obținute sunt publicate în 8 lucrări științifice.

Cuvintele-cheie: muncă; muncă forțată; libertatea muncii; constrângere; înșelăciune; exploatare prin muncă.

Scopul lucrării este de a analiza infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, punând în evidență dificultățile de calificare a acesteia, ambiguitățile asociate cu interpretarea art. 168 CP RM și provocările cu care se confruntă practicienii în aplicarea sa, oferind în același timp soluții concrete pentru a depăși aceste obstacole.

Obiectivele cercetării: stabilirea neajunsurilor ce caracterizează cadrul normativ în materie de interzicere a muncii forțate; delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scopul exploatării prin muncă forțată etc.); examinarea – sub aspectul respectării principiului legalității – a cazurilor din jurisprudență în care s-a aplicat art. 168 CP RM; identificarea deficiențelor care influențează claritatea și previzibilitatea acestui articol; formularea de sugestii pentru corectarea unor asemenea deficiențe, etc.

Noutatea şi originalitatea științifică a tezei. Teza de față se distinge prin noutatea și originalitatea sa, fiind prima lucrare științifică de amploare care analizează infracțiunea prevăzută de art. 168 CP RM. Aportul personal în analiza răspunderii pentru această infracțiune se concentrează pe dezvoltarea unei paradigme de interpretare a dispoziției art. 168 CP RM, care abordează prioritățile științifice și provocările practice în aplicarea sa, clarificând temeiul juridic al răspunderii penale.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme ştiinţifice importante: elaborarea unui cadru conceptual pentru calificarea faptelor în baza art. 168 CP RM, ceea ce poate contribui la clarificarea condițiilor în care se aplică acest articol și la fundamentarea unor măsuri eficiente pentru prevenirea și combaterea fenomenului de muncă forțată, în general, și a infracțiunii de muncă forțată, în particular, asigurând astfel o aplicare mai uniformă a art. 168 CP RM și sporind protecția libertății de a munci împotriva manifestărilor infracționale.

Semnificația teoretică a tezei: contribuirea la clarificarea conotațiilor de drept penal ale muncii forțate; identificarea lacunelor și neajunsurilor în interpretarea art. 168 CP RM; deschiderea de noi direcții de cercetare a infracțiunii prevăzute de acest articol; oferirea de soluții atât pentru îmbunătățirea calitativă a cadrului normativ de prevenire și combatere a muncii forțate, cât și pentru protecția victimelor acestei infracțiuni.

Valoarea aplicativă a tezei: oferirea unui suport temeinic pentru aplicarea de către practicieni a art. 168 CP RM; identificarea deficiențelor în practica judiciară, contribuind la o mai bună aplicare a acestui articol; formularea de recomandări *de lege ferenda* în vederea perfecționării art. 168 CP RM.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute pot fi valorificate în diverse domenii socio-culturale și economice prin creșterea interesului științific pentru componența de infracțiune prevăzută la art. 168 CP RM, ceea ce va contribui la avansarea cercetărilor în acest sector. Astfel de rezultate pot fi utilizate în programele de formare destinate profesioniștilor implicați în aplicarea legii penale, precum și în curricula pentru doctoranzi, masteranzi și studenți, îmbunătățind astfel nivelul de calificare al acestora. De asemenea, ele pot susține procesul de legiferare, având ca obiectiv clarificarea și eficientizarea prevederilor din art. 168 CP RM, facilitând astfel o mai bună înțelegere a acestora. În plus, aceste rezultate pot ajuta la educarea publicului în planul prevenirii și combaterii fenomenului de muncă forțată, în general, și a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular, contribuind la o conștientizare mai profundă a riscurilor sociale asociate.

АННОТАЦИЯ

Гуйдя Петру, «Уголовная ответственность за принудительный труд». Диссертация на соискание научной степени доктора права. Докторальная школа юридических и экономических наук Государственного университета Молдовы. Кишинэу, 2025

Структура диссертации: введение, три главы, выводы и рекомендации, библиография из 559 названий. Достигнутые результаты опубликованы в 8 научных работах.

Ключевые слова: труд; принудительный труд; свобода труда; принуждение; обман; эксплуатация труда.

Цель работы заключается в анализе преступления, предусмотренного ст. 168 УК РМ, подчеркивая трудности его квалификации, неопределенности, связанные с толкованием ст. 168 УК РМ, и вызовы, с которыми сталкиваются практические работники при его применении, одновременно предлагая конкретные решения для преодоления этих препятствий.

Задачи исследования: выявление недостатков, характеризующих нормативную базу по запрету принудительного труда; отграничение принудительного труда от схожих деяний (рабство, торговля людьми с целью эксплуатации принудительного труда и т.д.); анализ – с точки зрения соблюдения принципа законности – случаев из судебной практики, в которых применялась ст. 168 УК РМ; выявление недостатков, влияющих на ясность и предсказуемость этой статьи; формулирование предложений по исправлению таких недостатков и т.д.

Научная новизна и оригинальность результатов исследования. Данная работа отличается своей новизной и оригинальностью, будучи первой научной работой такого масштаба, анализирующей преступление, предусмотренное ст. 168 УК РМ. Личный вклад в анализ ответственности за это преступление сосредоточен на разработке парадигмы толкования положения ст. 168 УК РМ, которая учитывает научные приоритеты и практические вызовы в ее применении, проясняя юридическую основу уголовной ответственности.

Полученные результаты, способствующие решению особо значимой научной проблемы, разрешенной в рамках проведенного диссертационного исследования: разработка концептуальной основы для квалификации деяний по ст. 168 УК РМ, что может способствовать прояснению условий применения этой статьи и обоснованию эффективных мер по предотвращению и борьбе с явлением принудительного труда в целом и преступлением принудительного труда в частности, обеспечивая тем самым более равномерное применение ст. 168 УК РМ и усиливая защиту свободы труда от преступных проявлений.

Теоретическая значимость: содействие прояснению уголовно-правовых аспектов принудительного труда; выявление пробелов и недостатков в толковании ст. 168 УК РМ; открытие новых направлений исследования состава преступления, предусмотренного этой статьей; предложение решений как для качественного улучшения нормативной базы по предотвращению и борьбе с принудительным трудом, так и для защиты жертв этого преступления.

Практическая применяемость исследования: предоставление прочной основы для практических работников в применении ст. 168 УК РМ; выявление недостатков в судебной практике, что способствовало бы лучшему применению этой статьи; формулирование рекомендаций по совершенствованию ст. 168 УК РМ.

Апробация результатов диссертационного исследования. Полученные результаты могут быть использованы в различных социокультурных и экономических сферах, повышая научный интерес к составу преступления, предусмотренного ст. 168 УК РМ, что будет способствовать продвижению исследований в этом секторе. Такие результаты могут быть использованы в программах обучения для специалистов, применяющих уголовный закон, а также в учебных планах для докторантов, магистрантов и студентов, тем самым повышая уровень их квалификации. Кроме того, они могут поддержать законотворческий процесс, направленный на разъяснение и оптимизацию положений ст. 168 УК РМ, облегчая тем самым их лучшее понимание. Кроме того, эти результаты могут помочь в обучении общественности в плане предотвращения и борьбы с принудительным трудом.

ANNOTATION

Guidea Petru, "Criminal Liability for Forced Labor". PhD in Law thesis. Doctoral School of Legal and Economic Sciences of the State University of Moldova. Chișinău, 2025

The structure of the thesis: introduction, three chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 559 titles. The results achieved are published in 8 scientific papers.

Keywords: labor; forced labor; freedom of labor; coercion; fraud; labor exploitation.

The purpose of the Ph.D. thesis is to analyze the crime provided for in the art. 168 CrC RM, highlighting the difficulties in its qualification, the ambiguities associated with the interpretation of the art. 168 CrC RM, and the challenges faced by practitioners in its application, while providing concrete solutions to overcome these obstacles.

The objectives of investigation: identifying the shortcomings characterizing the normative framework regarding the prohibition of forced labor; delineating forced labor from similar acts (slavery, human trafficking committed for the purpose of exploitation through forced labor, etc.); examining – in terms of compliance with the principle of legality – the cases from jurisprudence where the art. 168 CrC RM has been applied; identifying deficiencies that affect the clarity and predictability of this article; formulating suggestions for correcting such deficiencies, etc.

The scientific novelty and originality of the obtained results. This thesis is distinguished by its novelty and originality, being the first extensive scientific work that analyzes the crime provided for in the art. 168 CrC RM. The personal contribution to the analysis of liability for this crime focuses on the development of an interpretative paradigm for the provision of the art. 168 CrC RM, addressing scientific priorities and practical challenges in its application, clarifying the legal basis for criminal liability.

The obtained results which contribute solving of the foremost scientific problem: the development of a conceptual framework for the qualification of acts based on the art. 168 CrC RM, which can help clarify the conditions under which this article is applied and substantiate effective measures for the prevention and combating of the phenomenon of forced labor in general and the crime of forced labor in particular, thus ensuring a more uniform application of the art. 168 CrC RM and enhancing the protection of the freedom of labor against criminal manifestations.

Theoretical importance: contributing to the clarification of the criminal law connotations of forced labor; identifying gaps and shortcomings in the interpretation of the art. 168 CrC RM; opening new research directions for the crime provided for in this article; providing solutions for both the qualitative improvement of the normative framework for preventing and combating forced labor and for the protection of victims of this crime.

Practical value of the research paper: providing substantial support for practitioners in applying the art. 168 CrC RM; identifying deficiencies in judicial practice, contributing to a better application of this article; formulating recommendations for future legislation aimed at perfecting the art. 168 CrC RM.

Implementation of the scientific results. The obtained results can be utilized in various socio-cultural and economic fields by increasing scientific interest on the crime provided for in the art. 168 CrC RM, which will contribute to advancing research in this sector. Such results can be used in training programs for professionals involved in the application of criminal law, as well as in curricula for doctoral students, master's students, and undergraduates, thereby improving their qualification level. Additionally, they can support the legislative process, aiming to clarify and streamline the provisions of the art. 168 CrC RM, thus facilitating a better understanding of them. Furthermore, these results can help educate the public on the prevention and combating of the phenomenon of forced labor in general and the crime provided for in the art. 168 CrC RM in particular, contributing to a deeper awareness of the associated social risks.

LISTA ABREVIERILOR

alin.	– alineat
art.	– articol
CC RM	– Codul contravențional al Republicii Moldova
CEDO	– Convenţia pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale
CE RM	– Codul de executare al Republicii Moldova
CL SUA	– Codul de legi al Statelor Unite ale Americii
CM RM	– Codul muncii al Republicii Moldova
COIM nr. 29/1930	– Convenția OIM nr. 29 din 28.06.1930 privind munca forţată sau obligatorie
CP FR	– Codul penal al Federației Ruse
CPG	– Codul penal al Georgiei
CP IS	– Codul penal al Insulelor Solomon
CPP RM	– Codul de procedură penală al Republicii Moldova
CPR din 1968	– Codul penal al României din 1968
CPR din 2004	– Codul penal al României din 2004
CPR din 2009	– Codul penal al României din 2009
CP RAr	– Codul penal al Republicii Argentina
CP RAu	– Codul penal al Republicii Austria
CP RAz	– Codul penal al Republicii Azerbaidjan
CP RBe	– Codul penal al Republicii Belarus
CP RBu	– Codul penal al Republicii Bulgaria
CP RCe	– Codul penal al Republicii Cehe
CP RCi	– Codul penal al Republicii Cipriote
CP RCr	– Codul penal al Republicii Croaţia
CP ReM	– Codul penal al Regatului Maroc
CP ReS	– Codul penal al Regatului Spaniei
CP RFG	– Codul penal al Republicii Federale Germania
CP RFr	– Codul penal al Republicii Franceze
CP RI	– Codul penal al Republicii Italia
CP RKa	– Codul penal al Republicii Kazahstan
CP RKe	– Codul penal al Republicii Kenya

CP RL – Codul penal al Republicii Lituania
CP RM – Codul penal al Republicii Moldova
CP RPC – Codul penal al Republicii Populare Chineze
CP RSl – Codul penal al Republicii Slovenia
CP RSS – Codul penal al Republicii Sudanul de Sud
CP RT – Codul penal al Republicii Turcia
CP RU – Codul penal al Republicii Uganda
CP RZ – Codul penal al Republicii Zambia
CPUc – Codul penal al Ucrainei
CPUn – Codul penal al Ungariei
CrC RM – Criminal Code of the Republic of Moldova
CRM – Constituția Republicii Moldova
CSJ – Curtea Supremă de Justiție
DCCR – Decizia Curții Constituționale a României
DCC RM – Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova
evid. ns. – evidențierea noastră
HCC RM – Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova
HPCSJ – Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova
HGRM – Hotărârea Guvernului Republicii Moldova
HPRM – Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova
lit. – literă
n.a. – nota autorului
OIM – Organizația Internațională a Muncii
ONU – Organizația Națiunilor Unite
p. – pagină
parag. – paragraf
pct. – punct
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
secț. – secțiune
subpct. – subpunct
UE – Uniunea Europeană
vol. – volum

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanța temei abordate

Munca reprezintă fundamentul existenței, oferind nu doar resursele necesare pentru a satisface nevoile materiale, ci și oportunități pentru dezvoltarea personală și contribuția la binele comun. Prin activitățile desfășurate, fiecare persoană își îmbunătățește calitatea vieții și contribuie la progresul societății, subliniind astfel importanța muncii în viața de zi cu zi.

În Republica Moldova, munca nu este o obligație, ci o alegere personală, lucru care nu a fost întotdeauna valabil. În perioada sovietică existau reglementări care impuneau munca, iar cei care refuzau erau considerați „paraziți" și supuși sancțiunilor. Spre exemplu, Constituția RSSM din 1978 recunoștea dreptul la muncă, dar nu excludea obligația de a munci. Astfel, art. 38 stabilea că „cetățenii RSSM au dreptul la muncă"[1], inclusiv dreptul de a alege profesia și de a beneficia de o muncă plătită corespunzător. În același timp, art. 58 sublinia că „obligația și onoarea fiecărui cetățean capabil de muncă este de a munci cu devotament în domeniul ales"[2], iar sustragerea de la această obligație era incompatibilă cu principiile societății socialiste.

Tranziția de la o economie planificată de stat la una de piață a deschis calea pentru libertatea muncii, esențială în dezvoltarea potențialului uman și în stimularea inovației. Această schimbare a contribuit la creșterea nivelului de trai și la dezvoltarea socială, asigurând o economie mai dinamică și mai bine adaptată nevoilor cetățenilor. În prezent, libertatea de a munci este un pilon al dezvoltării individuale și sociale, subliniind importanța respectării valorilor democratice în construirea unei societăți moderne și prospere. Această transformare evidențiază necesitatea unei culturi a muncii bazate pe alegere și responsabilitate personală, esențială pentru progresul socio-economic al țării.

Drumul european al țării noastre necesită reformarea sistemului juridic pentru a garanta protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, printre care se remarcă libertatea muncii. Integrarea europeană a Republicii Moldova vizează consolidarea libertății muncii ca un reper esențial al democrației și un principiu fundamental al unui stat de drept, sprijinind astfel dezvoltarea unei societăți echitabile și prospere, în care valorile democratice sunt predominante. Într-un astfel de context, respectarea libertății de a munci devine un indicator al sănătății democrației, reflectând angajamentul statului de a proteja drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor și de a promova bunăstarea socială.

[1] Constituţia RSSM: nr. 173-X din 15.04.1978. În: *Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului RSSM*, 1978, nr. 4.
[2] Ibidem.

În Hotărârea Guvernului Republicii Moldova (în continuare – HGRM) nr. 89 din 28.02.2023 pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025, „eradicarea muncii forțate”[3] este menționată în lista de „Obiective de Dezvoltare Durabilă [...] stabilite pentru 2030.”[4] Aceasta subliniază angajamentul ferm al autorităților moldovenești de a combate această problemă gravă și de a asigura protecția eficientă a libertății de a munci. Intervenția legii penale, ca măsură de ultim resort, se încadrează în această preocupare. Nu întâmplător, în cauza Kawogo împotriva Regatului Unit, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut că „dispozițiile legii penale interne [trebuie să ofere] o protecție practică și eficientă [...] pentru victimele potențiale ale [...] muncii forțate.”[5] Cu toate acestea, Republica Moldova încă nu poate asigura o protecție eficientă împotriva muncii forțate. În cauza I.C. împotriva Republicii Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a menționat: „Urmărirea penală s-a axat pe infracțiunea de trafic de persoane, fără a se examina vreodată alternativa de [...] muncă forțată [...] (art. [...] 168 din Codul penal [...]”[6]; aceasta deși în fapta săvârșită asupra victimei erau prezente „opt dintre cele unsprezece indicatoare de muncă forțată ale Organizației Internaționale a Muncii: abuzul de vulnerabilitate, înșelăciune, restricționarea mișcării, izolarea, violența fizică și sexuală, intimidare și amenințări, reținerea documentelor de identitate; condițiile de muncă și de trai abuzive. [...].”[7]

Munca forțată continuă să fie o problemă gravă atât în țările în dezvoltare, cât și în cele industrializate. Această situație alarmantă subliniază necesitatea cercetării aprofundate a fenomenului de muncă forțată, în general, și a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în special. Studierea acestor aspecte este esențială pentru a înțelege mecanismele care perpetuează munca forțată și pentru a dezvolta măsuri eficiente de prevenire și combatere. Implicațiile sunt semnificative nu doar pentru domeniul științific, oferind date și perspective valoroase, ci și pentru aplicarea legii, contribuind la îmbunătățirea legislației.

Încadrarea temei în preocupările internaționale

Alinierea la standardele internaționale este crucială pentru a identifica și sancționa persoanele și organizațiile implicate în munca forțată și pentru a proteja drepturile și libertățile fundamentale ale victimelor. În acest context, alin. 1 art. 23 al Declarației Universale a Drepturilor Omului prevede, printre altele: „Orice persoană are dreptul la [...] libera alegere a muncii sale [...].”[8] Lit.

[3] HGRM pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025: nr. 89 din 28.02.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 101-104, 220.
[4] Ibidem.
[5] *Case of Kawogo v. the United Kingdom*. [citat 30.12.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-118825
[6] *Case of I.C. v. the Republic of Moldova*. [citat 04.03.2025] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-241986
[7] Ibidem.
[8] *Universal Declaration of Human Rights*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

a) alin. 3 art. 8 din Pactul internațional pentru drepturile civile și politice stabilește: „Nimeni nu va putea fi constrâns să execute o muncă forţată sau obligatorie”.[9] Alin. 2 art. 27 al Convenţiei Organizației Națiunilor Unite (în continuare – ONU) privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi prevede, printre altele: „Statele Părţi se vor asigura că persoanele cu dizabilităţi [...] sunt protejate, în condiţii de egalitate cu ceilalţi, împotriva muncii forţate sau obligatorii.”[10] În art. 2 al Declaraţiei Organizației Internaționale a Muncii (în continuare – OIM) cu privire la principiile şi drepturile fundamentale ale salariaţilor se stabileşte, *inter alia*, că „toate statele membre [...] au obligația [...] de a respecta, promova și pune în aplicare cu bună-credință [...] principiile referitoare la drepturile fundamentale care fac obiectul acestor convenții, și anume: [...] b) abolirea tuturor formelor de muncă forțată sau obligatorie.”[11] Parag. 2 art. 4 al Convenţiei pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale (în continuare – CEDO) prevede: „Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie.”[12] Art. 15 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene stabilește, printre altele: „(1) Orice persoană are [...] dreptul de a exercita o ocupaţie aleasă sau acceptată în mod liber. (2) Orice cetăţean al Uniunii are libertatea de a-şi căuta un loc de muncă, de a lucra, de a se stabili sau de a presta servicii în orice stat membru. (3) Resortisanţii ţărilor terţe care sunt autorizaţi să lucreze pe teritoriul statelor membre au dreptul la condiţii de muncă echivalente acelora de care beneficiază cetăţenii Uniunii.”[13]

Toate aceste reglementări impun o utilizare eficientă a resurselor necesare pentru a diminua fenomenul muncii forțate. Prevenirea și combaterea muncii forțate sunt esențiale pentru respectarea libertății de a munci, așa cum aceasta este concepută în diverse instrumente internaționale. Aceste măsuri nu doar că oferă protecție persoanelor împotriva muncii forțate, dar contribuie și la crearea unui mediu de muncă echitabil și demn.

Încadrarea temei în preocupările naţionale și zonale

În Republica Moldova, libertatea de a munci este garantată nu doar prin acte cu caracter internațional, ci și prin acte cu caracter național. Astfel, Constituția Republicii Moldova (în continuare – CRM) prevede, printre altele: „Orice persoană are dreptul la [...] libera alegere a

[9] *International Covenant on Civil and Political Rights*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
[10] *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities
[11] *ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilo-1998-declaration-fundamental-principles-and-rights-work-and-its-follow
[12] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
[13] *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT

muncii [...]”[14] (alin. (1) art. 43); „Munca forţată este interzisă”[15] (alin. (1) art. 44). Codul muncii al Republicii Moldova (în continuare – CM RM) stabileşte, *inter alia*: „Principiile de bază ale reglementării raporturilor de muncă şi a altor raporturi legate nemijlocit de acestea [...] sunt următoarele: a) libertatea muncii, incluzând dreptul la munca liber aleasă sau acceptată, dreptul dispunerii de capacităţile sale de muncă, dreptul alegerii profesiei şi ocupaţiei; b) interzicerea muncii forțate (obligatorii) [...]; [...]”[16] (art. 5); „(1) Libertatea muncii este garantată prin Constituţia Republicii Moldova. (2) Orice persoană este liberă în alegerea locului de muncă, a profesiei, meseriei sau activităţii sale. (3) Nimeni, pe toată durata vieţii sale, nu poate fi obligat să muncească sau să nu muncească într-un anumit loc de muncă sau într-o anumită profesie, oricare ar fi acestea”[17] (art. 6); „Munca forţată (obligatorie) este interzisă”[18] (alin. (1) art. 7). Având ca suport aceste prevederi extrapenale, art. 168 CP RM interzice munca forțată și stabilește pedeapsa pentru o asemenea infracțiune.

Studiul nostru științific se sprijină nu numai pe o fundamentare normativă solidă, dar și pe o varietate de surse științifice. Această bază teoretică include monografii, tratate, teze de doctorat, articole științifice și alte publicații de referință, realizate de cercetători atât din Republica Moldova, cât și din alte colțuri ale lumii. Aceste lucrări nu doar că oferă o bază teoretică robustă, dar și o diversitate de perspective care îmbogățesc analiza noastră. Prin integrarea acestor resurse, ne propunem să aducem o contribuție valoroasă la cunoașterea științifică și să susținem argumentele formulate în cadrul cercetării.

Ne referim concret la lucrările elaborate de către: I. Arhiliuc, A. Barbăneagră, A. Borodac, S. Brînza, R. Cojocaru, L. Gîrla, V. Holban, M. Mutu, A. Nastas, V. Stati, M. Ștefănoaia, Iu. Tabarcea, A. Tănase, Gh. Ulianovschi (Republica Moldova); L.P. Bortnikova, A.S. Iliușcenko, M.D. Jdan, T.O. Mihailicenko, A. Orlean, O.O. Oropai, T. Parpan, A.P. Samiilenko, I.P. Vasâlkivska, O.O. Voitenco, Iu.Iu. Zabuga (Ucraina); A.V. Andreev, S.B. Avdeeva, E.V. Evstifeeva, I.T. Idrisov, N.T. Idrisov, V.I. Kovalenko, O.A. Kuniția, A.V. Kursaev, O.I. Novikova, N.Iu. Tetereatnikov, D.S. Velieva (Federația Rusă); C.-E. Cristea, T. Manea, C. Olaru, I. Ristea, G. Șologon (România); A.V. Boretskiy, A.S. Khamzin, D.B. Raziyeva (Kazahstan); M. Beels, N. Clark (Marea Britanie); C. Buckley, S. Sherman (SUA); A.M. Djorobekova, C.K.

[14] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
[15] Ibidem.
[16] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem.

Karynov (Kârgâzstan); T.D. Nguyen, H. Nguyen (Vietnam); R. Henriett (Ungaria); S.F. Fayziev (Uzbekistan).

Alinierea temei la preocupările colectivului de cercetare

În cadrul Departamentului Drept Penal al Facultății de Drept de la Universitatea de Stat din Moldova, se evidențiază trei membri care au contribuit semnificativ la elaborarea și consolidarea doctrinei de specialitate prin publicarea unor lucrări dedicate analizei răspunderii pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM: S. Brînza, L. Gîrla și V. Stati. Aceste lucrări abordează aspecte de ordin teoretic și practic ale infracțiunii respective, aducând un aport valoros în domeniul dreptului penal.

Încadrarea temei în context inter- și transdisciplinar

Studiul nostru științific a avut o amploare semnificativ mai mare decât o simplă examinare a aspectelor penale ale muncii forțate. Fenomenul muncii forțate, în întregul său, precum și problema infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, se leagă de multiple domenii care depășesc sfera dreptului penal. În acest context, am considerat esențial să explorăm și să includem lucrări din diverse ramuri și discipline juridice. Această abordare ne-a permis să construim o înțelegere mai complexă și mai bine fundamentată asupra tematicii studiate, având în vedere interconexiunile dintre respectivele ramuri și discipline. Autorii lucrărilor, pe care le-am consultat în acest context, sunt: M. Beels, C. Buckley, N. Clark, M.D. Jdan (criminologie); C.-E. Cristea, V.I. Kovalenko, O.A. Kuniția, T. Parpan, V. Vasilița, D.S. Velieva (drept constituțional); S.B. Avdeeva, C.-E. Cristea, A.S. Iliușcenko, C.K. Karynov, V.I. Kovalenko, O.A. Kuniția, T. Macovei, D.B. Raziyeva, N. Romandaș, D.S. Velieva, O.O. Voitenco (dreptul muncii); A.V. Andreev, O.A. Kuniția, N.Iu. Tetereatnikov, D.S. Velieva, O.O. Voitenco (drept contravențional); I. Ristea (dreptul Uniunii Europene); L.P. Bortnikova, A.P. Samiilenko (economia politică).

Prezentarea rezultatelor cercetărilor anterioare privitoare la tema aleasă

În Republica Moldova, un grup de cercetători în domeniul științelor juridice s-a concentrat asupra răspunderii pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Printre aceștia se numără I. Arhiliuc, A. Borodac, S. Brînza, L. Gîrla, V. Holban, M. Mutu, V. Stati, A. Tănase și Gh. Ulianovschi. Totuși, niciuna dintre lucrările acestor autori nu explorează în mod cuprinzător infracțiunea menționată. Există doar studii care se concentrează pe anumite dimensiuni ale calificării infracțiunii de muncă forțată sau care abordează anumite probleme legate de art. 168 CP RM.

Mai mult, nu există întotdeauna o armonie de viziuni între autorii acestor lucrări. Disensiunile conceptuale se referă la: a) obiectul juridic generic, obiectul juridic special și obiectul material al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; b) momentul de consumare a acestei infracțiuni; c)

calitatea juridică a părților componente ale faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM; d) concursul infracțiunilor prevăzute la art. 165 și 168 CP RM; e) concursul infracțiunilor prevăzute la art. 168 și 206 CP RM; f) relevanța motivelor care stau la baza infracțiunii de muncă forțată, etc.

Existența unei varietăți de perspective este crucială pentru dezvoltarea în bune condiții a unei societăți democratice. Această pluralitate de viziuni nu doar că îmbogățește dezbaterea publică, dar și stimulează inovația în cercetarea științifică. Divergențele de opinie referitoare la infracțiunea stipulată la art. 168 CP RM nu reprezintă un obstacol, ci o oportunitate de a aprofunda analiza și de a rafina concluziile. Fiecare abordare distinctă aduce o contribuție valoroasă, facilitând un proces de învățare continuu și promovând o înțelegere mai nuanțată a problemelor complexe din domeniul dreptului penal.

În această teză am acordat o importanță deosebită și lucrărilor științifice ale autorilor din alte state, care, prin contribuțiile lor variate, au influențat semnificativ procesul nostru de cercetare referitor la infracțiunea prevăzută de art. 168 CP RM. Aceste studii au fost esențiale în conturarea și fundamentarea rezultatelor pe care le-am obținut, subliniind astfel relevanța colaborării și a schimbului de cunoștințe în domeniul științelor juridice.

Ne referim, în mod special, la investigațiile realizate de către: C.-E. Cristea, E.V. Evstifeeva, I.T. Idrisov, M.D. Jdan, V.I. Kovalenko, A.V. Kursaev, T. Manea, C. Olaru, T. Parpan, I. Ristea, G. Șologon, O.O. Voitenco, Iu.Iu. Zabuga etc. Studiile acestor doctrinari au oferit un cadru comparativ care ne-a permis să evaluăm mai bine specificitatea contextului național. Prin examinarea abordărilor diferite și a rezultatelor obținute de cercetătorii din străinătate, am reușit să identificăm lacunele și provocările existente în legislația noastră, precum și să propunem soluții care să contribuie la îmbunătățirea acesteia. O astfel de abordare integrativă ne-a permis să ne susținem concluziile cu argumente solide, demonstrând astfel relevanța și actualitatea temei de cercetare.

Scopul acestei lucrări este de a analiza infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, punând în evidență dificultățile de calificare a acesteia, ambiguitățile asociate cu interpretarea art. 168 CP RM și provocările cu care se confruntă practicienii în aplicarea sa, oferind în același timp soluții concrete pentru a depăși aceste obstacole.

Obiectivele cercetării: 1) analiza opiniilor doctrinare referitoare la caracteristicile infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în vederea depășirii controverselor și rezolvării problemelor legate de calificarea acesteia; 2) examinarea comparativă a precedentelor istorice ale art. 168 CP RM și a normelor privind munca forțată din legislația penală a altor țări; 3) identificarea înțelesului noțiunilor de muncă, de muncă forțată, de exploatare, de exploatare prin muncă forțată, de libertate

a muncii etc.; 4) stabilirea neajunsurilor ce caracterizează cadrul normativ în materie de interzicere a muncii forțate; 5) deslușirea valorilor și relaţiilor sociale care constituie, *de jure* și *de facto*, obiectul juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova; 6) identificarea obiectului juridic de subgrup, a obiectului juridic principal, a obiectului juridic secundar, a obiectului material și a obiectului imaterial ale infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM; 7) determinarea particularităților ce caracterizează victima infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM; 8) stabilirea diferențelor dintre noțiunea de muncă forțată (utilizată în reglementările extrapenale) și noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (utilizată pentru a caracteriza obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM); 9) examinarea cazurilor de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM; 10) deslușirea condițiilor pe care trebuie să îndeplinească fapta prejudiciabilă prevăzută de acest articol; 11) analiza celor doi factori exogeni, puși în aplicare de către subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, care determină victima acestei infracțiuni să presteze munca în dezacord cu propria voință; 12) delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată etc.); 13) stabilirea vinovăției, a motivului, a scopului și a emoțiilor manifestate de făptuitor la săvârșirea infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM; 14) identificarea subiectului – persoană fizică și persoană juridică – al infracțiunii prevăzute de acest articol; 15) determinarea condițiilor ce caracterizează participația, tentativa și pregătirea în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; 16) examinarea – sub aspectul respectării principiului legalității – a cazurilor din jurisprudență în care s-a aplicat art. 168 CP RM; 17) identificarea deficiențelor care influențează claritatea și previzibilitatea acestui articol; 18) formularea de sugestii pentru corectarea unor asemenea deficiențe.

Ipoteza de cercetare se fundamentează pe următoarele idei:

• ar fi corect doar parțial să afirmăm că munca forțată reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM;

• nu este obligatoriu ca victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă un statut juridic;

• este de prisos stabilirea în legea penală a cerinței ca obligația contractuală să facă parte din rândul de obligații ale celui care săvârșește o infracțiune prin inacțiune;

• în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, prin „constrângere” trebuie de înțeles nu numai constrângerea fizică și constrângerea psihică;

• afectarea drepturilor și intereselor celuia, căruia i se solicită prestarea unei munci, nu constituie o bază suficient de solidă pentru a dovedi existența constrângerii în sensul art. 168 CP RM;

• cele două componente ale faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, sunt legate printr-o intenție unică. Totuși, nu întotdeauna această intenție este complexă.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese

Studiul realizat în această teză se bazează pe: dispozițiile din actele normative cu caracter internațional, referitoare la libertatea muncii și interzicerea muncii forțate; normele relevante din Constituția Republicii Moldova; art. 168 CP RM, alte norme din legea penală autohtonă și din legiuirile similare din alte state; unele prevederi din legislația extrapenală națională, relevante pentru interpretarea art. 168 CP RM; jurisprudența în materie de aplicare a art. 168 CP RM; jurisprudența constituțională care – direct sau indirect – vizează libertatea muncii și interzicerea muncii forțate.

Pentru atingerea scopului și obiectivelor cercetării, s-a recurs la următoarele metode:

1) metoda istorico-juridică. Aceasta a fost aplicată pentru a înțelege evoluția reglementării muncii forțate în legislația penală a Republicii Moldova. Această metodă a implicat studiul prevederilor legiuirilor penale anterioare, oferind un context istoric necesar pentru a înțelege cum au evoluat normele de incriminare a muncii forțate, precum și examinarea influențelor istorice asupra cadrului normativ actual. Metoda a oferit o perspectivă asupra contextului istoric și social care a condiționat incriminarea muncii forțate, precum și asupra adaptării acestor incriminări la standardele internaționale contemporane. Astfel, s-a evidențiat importanța unei reglementări care să reflecte nu doar nevoile interne, ci și angajamentele internaționale ale Republicii Moldova;

2) metoda juridică comparativă. Utilizarea acestei metode a fost crucială pentru evaluarea reglementărilor naționale în coraport cu cele din alte state. Această metodă a implicat studiul legislațiilor penale ale altor state, în special cele din Uniunea Europeană și din regiune, cum ar fi Bulgaria, Grecia, România, Ucraina și Ungaria. Identificarea similitudinilor și diferențelor în elementele constitutive ale infracțiunii de muncă forțată a permis o evaluare critică a eficienței reglementărilor naționale. Analiza comparativă a scos în evidență abordările legislative care pot servi drept model pentru îmbunătățirea reglementărilor naționale, subliniind necesitatea unei armonizări a legislației naționale pentru a asigura o protecție eficientă a libertății muncii;

3) metoda juridică formală (dogmatică), care a fost utilizată pentru a analiza textul art. 168 CP RM, cu accent pe clarificarea termenilor și conceptelor juridice precum „muncă”, „muncă forțată”, „exploatare”, „exploatare prin muncă forțată”, „libertate a muncii” etc., precum și pentru a interpreta corect raporturile dintre art. 168 CP RM și alte dispoziții normative conexe. Această

metodă a facilitat identificarea elementelor constitutive ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, cum ar fi obiectul, latura obiectivă, latura subiectivă și subiectul infracțiunii. Această abordare a contribuit la o înțelegere mai profundă a implicațiilor juridice și sociale ale fenomenului muncii forțate, în general, și a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular;

4) metoda analizei sistemice a fost aplicată pentru a examina art. 168 CP RM în contextul sistemului juridic național și al celui internațional. Aceasta a implicat evidențierea interdependențelor cu alte norme juridice, realizându-se o analiză a modului în care articolul respectiv interacționează cu alte acte normative relevante, întregind astfel conținutul normativ al componenței de muncă forțată. Examinarea noțiunilor prin prisma actelor normative a inclus atât acte cu caracter național, cât și internațional. Prin această metodă, s-au identificat lacunele și contradicțiile legislative, subliniind necesitatea unei armonizări între prevederile penale și cele extrapenale. Astfel, s-a promovat o abordare integrată care să asigure o protecție adecvată a libertății muncii și să contribuie la prevenirea și combaterea muncii forțate.

Sumarul capitolelor tezei

Teza este structurată în trei capitole. La finalul fiecărui capitol, există un subcapitol în care se sintetizează tematica abordată și rezultatele obținute.

În Capitolul 1 – *Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată* – sunt supuse examinării: materialele științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în Republica Moldova; materialele științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în alte țări.

Obiectivul central al analizei din Capitolul 1 este să se examineze diversele perspective din literatura de specialitate cu privire la răspunderea pentru infracțiunea stipulată în art. 168 CP RM. Această analiză permite o înțelegere mai profundă a interpretărilor doctrinare existente, contribuind astfel la stabilirea temeiurilor răspunderii pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. De asemenea, se discută despre diferențele de opinie între oamenii de știință și cum acestea pot influența aplicarea în practică a art. 168 CP RM. Într-o proporție mai mică, se are în vedere: examinarea comparativă a precedentelor istorice ale art. 168 CP RM și a normelor privind munca forțată din legislația penală a altor țări; stabilirea neajunsurilor ce caracterizează cadrul normativ în materie de interzicere a muncii forțate; deslușirea valorilor și relaţiilor sociale ce constituie, de jure și de facto, obiectul juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova; identificarea obiectului juridic de subgrup, a obiectului juridic principal, a obiectului juridic secundar, a obiectului material și a obiectului imaterial ale infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM, etc.

În Capitolul 2 – *Analiza de drept penal a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM* – investigația se axează asupra: obiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM (și anume – a obiectului juridic, obiectului material, obiectului imaterial și a victimei acestei infracțiuni); laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM (și anume – a condițiilor ce le îndeplinește fapta prejudiciabilă prevăzută de acest articol, precum și a momentului de consumare a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM); laturii subiective a infracțiunii prevăzute de acest articol (și anume – a vinovăției manifestate în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, precum și a semnelor secundare ale laturii subiective a acestei infracțiuni); subiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM (și anume – a condițiilor ce le îndeplinește subiectul acestei infracțiuni, a săvârșirii infracțiunii de muncă forțată de două sau mai multe persoane, a săvârșirii acestei infracțiuni de către o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional cu folosirea situației de serviciu, precum și a săvârșirii infracțiunii de muncă forțată de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală).

Obiectivele vizate prin analiza realizată în Capitolul 2 sunt: analiza opiniilor doctrinare referitoare la caracteristicile infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în vederea depășirii controverselor și rezolvării problemelor legate de calificarea acesteia; examinarea comparativă a precedentelor istorice ale art. 168 CP RM și a normelor privind munca forțată din legislația penală a altor țări; identificarea înțelesului noțiunilor de muncă, de muncă forțată, de exploatare, de exploatare prin muncă forțată, de libertate a muncii etc.; stabilirea diferențelor dintre noțiunea de muncă forțată (utilizată în reglementările extrapenale) și noțiunea de muncă ce este obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (utilizată pentru a caracteriza obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM); examinarea cazurilor de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; deslușirea condițiilor pe care trebuie să îndeplinească fapta prejudiciabilă prevăzută de acest articol; analiza celor doi factori exogeni, puși în aplicare de către subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, care determină victima acestei infracțiuni să presteze munca în dezacord cu propria voință; examinarea – sub aspectul respectării principiului legalității – a cazurilor din jurisprudență în care a fost aplicat art. 168 CP RM, etc.

Capitolul 3 – intitulat *Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM* – se concentrează pe contribuția personală a autorului. În cadrul acestui capitol, autorul își prezintă perspectivele originale și concluziile extrase din analiza detaliată, evidențiind modul în care aceste rezultate contribuie la înțelegerea mai profundă a

condițiilor în care se aplică art. 168 CP RM. De asemenea, se discută despre implicațiile practice ale acestor investigații și despre relevanța lor în contextul legislației actuale.

Cele mai relevante aporturi ale autorului includ: demonstrarea faptului că nu este indispensabil ca munca, ce constituie obiectul imaterial al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, să fie reglementată de norme juridice, în general, și de normele dreptului muncii, în special; determinarea faptului că, în lipsa acordului persoanei de a presta munca neremunerată în folosul comunității, aceasta reprezintă muncă forțată în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM; argumentarea faptului că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, calitatea victimei nu este neapărat juridică. Această calitate poate avea o conotație faptică; stabilirea faptului că nu este obligatoriu ca subiectul infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, să aibă calitatea de angajator în accepția art. 1 CM RM, etc.

Rezultatele, derivante din analiza de drept penal a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sunt structurate după cum urmează: rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a obiectului infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM; rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a laturii obiective a respectivei infracțiuni; rezultatele ce au fost obținute în urma analizei de drept penal a laturii subiective a infracțiunii care este prevăzută la art. 168 CP RM; rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a subiectului acestei infracțiuni.

Ceea ce se urmărește în analiza din Capitolul 3 constituie, în principal, identificarea deficiențelor care influențează claritatea și previzibilitatea art. 168 CP RM, precum și formularea de sugestii pentru corectarea unor asemenea deficiențe. Alte obiective vizate prin analiza realizată în Capitolul 3 includ: identificarea înțelesului noțiunilor de muncă, de muncă forțată, de exploatare, de exploatare prin muncă forțată, de libertate a muncii etc.; stabilirea neajunsurilor ce caracterizează cadrul normativ în materie de interzicere a muncii forțate; determinarea particularităților ce caracterizează victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scopul de exploatare prin muncă forțată etc.); stabilirea vinovăției, a motivului, a scopului și a emoțiilor manifestate de făptuitor la săvârșirea infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM; identificarea subiectului – persoană fizică și persoană juridică – al infracțiunii prevăzute de acest articol; determinarea condițiilor ce caracterizează participația, tentativa și pregătirea în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, etc.

1. ANALIZA MATERIALELOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU MUNCA FORȚATĂ

1.1. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în Republica Moldova

Uneori, doctrina poate îmbrăca forma unui act normativ. Dovadă este, spre exemplu, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova (în continuare – HPRM) nr. 482 din 06.06.1995 privind Doctrina militară a Republicii Moldova.[19] Totuși, de cele mai dese ori, rolul doctrinei în contextul dreptului este altul. În opinia lui C.R. Butculescu, „doctrina are un rol esențial în comunicarea juridică și contribuie, alături de jurisprudență, la reducerea gradului de entropie informațională existentă la nivelul sistemului dreptului."[20] În același context, I. Flămânzeanu consemnează că „interpretarea doctrinală promovată în monografii, tratate, cursuri, comunicări juridice, are o pondere considerabilă, ea fiind realizată de către oameni de ştiinţă care sunt predispuşi a studia în mod complex problemele cu care sunt confruntaţi."[21]

Într-adevăr, fiind relativ dispensată de formalități, reprezentând un produs al activității intelectuale și, într-o oarecare măsură, un rezultat al creativității științifice, doctrina juridică servește în calitate de ghid *sui generis* în aplicarea normelor de drept. Anume datorită doctrinei juridice, normele de drept devin mai aproape de conștiința justițiabililor. În acest plan, în pct. 31 din Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova (în continuare – DCC RM) nr. 36 din 19.04.2018 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 173g/2017 și nr. 37g/2018 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 220 din Codul penal și a articolului 89 din Codul contravențional, se arată că „doctrina juridică [poate] contribui la aplicarea previzibilă a unei norme penale."[22]

Această semnificație a doctrinei juridice nu este întâmplătoare. Or, doctrina juridică cuprinde concepții, idei, axiome care: 1) reflectă legitățile de funcționare a realității socio-juridice; 2) sunt testate în practică în procesul de interacţiune dintre societate şi stat; 3) sunt sprijinite și promovate de comunitatea juridică; 4) sunt consacrate în texte științifice. Doctrina juridică constituie un fel de chintesență a științei juridice. Transformarea unei anumite teorii științifice într-o doctrină

[19] HPRM privind Doctrina militară a Republicii Moldova: nr. 482 din 06.06.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 38-39, 429.
[20] BUTCULESCU, Claudiu Ramon. Rolul clarificator al doctrinei pentru comunicarea juridică. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 08.10.2023] Disponibil: https://ssrn.com/abstract=2670463
[21] FLĂMÂNZEANU, Ion. Doctrina ca izvor de drept. În: *Revista Studii de Drept Românesc*, 2010, nr. 1, pp. 23-30. ISSN 2284-9394.
[22] DCC RM de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 173g/2017 și nr. 37g/2018 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 220 din Codul penal și a articolului 89 din Codul contravențional: nr. 36 din 19.04.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 195-209, 104.

juridică este posibilă numai dacă o astfel de teorie câștigă recunoaștere în rândul profesioniștilor, este acceptată de practicieni și, datorită autorității sale, devine un reper al comportamentului social. Numai în acest caz va exista un motiv să vorbim despre transformarea unui produs juridic științific în unul doctrinar.

În condițiile prefigurate, considerăm că potențialul juridic științific este capabil să facă față sarcinii de eficientizare a politicii penale. Atunci când facem această afirmație, ne bazăm, printre altele, pe analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în Republica Moldova.

Astfel, în 2002 a fost publicat articolul științific al lui *S. Brînza și Gh. Ulianovschi*.[23] Scopul acestei publicații a constat în examinarea oportunității de stabilire a răspunderii pentru supunerea la muncă forțată sau obligatorie, propusă în Proiectul Codului penal în vigoare al Republicii Moldova.

În art. 165 din acest proiect era sugerată incriminarea de „faptă de a supune o persoană, în alte cazuri decât cele prevăzute de dispozițiile legale, la prestarea unei munci contra voinței sale sau la o muncă obligatorie".[24] Examinând această dispoziție, S. Brînza și Gh. Ulianovschi constată că „introducerea în Proiect a art. 165 [...] este binevenită. Aderând la Convenția nr. 105 privind abolirea muncii forțate, [...] statul nostru s-a angajat în fața comunității mondiale să protejeze un anumit aspect al libertății persoanei – libertatea ei de a-și alege munca pe care dorește să o presteze."[25] În continuare, cei doi autori menționează: „De vreme ce textul art. 165 al Proiectului este formulat în conformitate strictă cu exigențele stilului legislativ, considerăm că varianta stipulată în Proiect trebuie adoptată fără modificări și completări."[26] În pofida acestei recomandări, legiuitorul a adoptat dispoziția art. 168 CP RM în următoarea redacție: „Forţarea unei persoane să presteze o muncă împotriva dorinţei sale sau forţarea la muncă obligatorie, ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii, obţinerea muncii sau a serviciilor prin înşelăciune, constrângere, violenţă sau ameninţare cu violenţă".[27] Ulterioarele amendamente, care au fost operate în art. 168 CP RM, demonstrează că nici această variantă de dispoziție nu a fost capabilă să satisfacă exigențele sociale.

---

[23] BRÎNZA, Serghei, ULIANOVSCHI, Gheorghe. Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei – opinii pe marginea Proiectului noului Cod penal al Republicii Moldova. În: *Revista Națională de Drept*, 2002, nr. 1, pp. 7-11. ISSN 1811-0770.

[24] *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chișinău: Garuda-Art, 1999, p. 79. 175 p.

[25] BRÎNZA, Serghei, ULIANOVSCHI, Gheorghe. Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei – opinii pe marginea Proiectului noului Cod penal al Republicii Moldova. În: *Revista Națională de Drept*, 2002, nr. 1, pp. 7-11. ISSN 1811-0770.

[26] Ibidem.

[27] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

În 2003 a apărut un comentariu la Codul penal, elaborat de către A. Barbăneagră, V. Berliba, M. Bîrgău etc. În această lucrare, art. 168 CP RM este comentat de către *A. Borodac*.[28]

Acest autor inițiază analiza cu examinarea gradului prejudiciabil al infracțiunilor specificate în Capitolul III al părții speciale din Codul penal al Republicii Moldova, în general, nu al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular. În continuare, stabilind conținutul „obiectului juridic nemijlocit”[29], A. Borodac vorbește despre libertatea persoanei, fără însă a concretiza despre care libertate este vorba: libertate fizică; libertate psihică; libertatea de a munci, etc.

Caracterizând latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, autorul identifică patru acțiuni alternative, nu patru modalități normative alternative ale acțiunii prejudiciabile. A. Borodac nu precizează dacă cele patru acțiuni pot forma între ele un concurs de infracțiuni sau nu. După definirea noțiunilor, care desemnează cele patru acțiuni, autorul stabilește momentul de consumare și momentul de epuizare ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.[30]

Analiza se finalizează cu determinarea trăsăturilor caracteristice ale laturii subiective și ale subiectului infracțiunii. Lipsesc informațiile cu privire la motivul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Din 2004 datează manualul al cărui autor este *A. Borodac*.[31]

În cadrul lucrării date, examinarea infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM coincide, în anumite privințe, cu analiza efectuată în cadrul lucrării examinate mai sus.

După identificarea „obiectului general”[32] și a „obiectului generic de grup”[33] ale infracțiunilor contra libertății, cinstei și demnității persoanei, autorul descrie „obiectul nemijlocit”[34] al acestor infracțiuni. A. Borodac menționează că acest din urmă obiect este format din anumite relații sociale concrete. Indirect se poate deduce că, în opinia autorului, relațiile sociale cu privire la libertatea persoanei sunt cele lezate prin infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Totuși, nici de această dată, A. Borodac nu specifică despre care libertate este vorba: libertate fizică; libertate psihică; libertatea de a munci, etc.

---

[28] BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu* / Sub red. lui Alexei Barbăneagră. Chișinău: Arc, 2003. 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
[29] Ibidem p. 349.
[30] GUIDEA, Petru. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată. În: *Conferința științifică internațională „Infracțiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept și Criminologie”, Ediția a 3-a, 7-8 decembrie 2023, Chișinău: Culegere de comunicări*. Chișinău: CEP USM, 2024, pp. 247-252. 569 p. ISBN 978-9975-62-754-2.
[31] BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.
[32] Ibidem, p. 97.
[33] Ibidem, p. 97.
[34] Ibidem, p. 98.

Analiza laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM coincide, în mare parte, cu analiza aceluiași element constitutiv, efectuată în cadrul lucrării examinate mai sus. Excepție constituie precizarea referitoare la momentul de consumare a infracțiunii examinate. Astfel, A. Borodac consideră continuă infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Însă, caracterizarea, dată de acest autor momentului de consumare – „momentul în care persoana este supusă la muncă, la servicii forțate sau obligatorii”[35] – nu corespunde condițiilor enunțate în alin. (2) art. 29 CP RM.

În fine, în contextul examinării laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, autorul afirmă că „motivele n-au importanță pentru calificare”.[36] Chiar dacă motivele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM nu sunt speciale, aceasta nu înseamnă că ele sunt lipsite de importanță. Dovada o găsim în alin. (1) art. 75 CP RM și în pct. 1) alin. (1) art. 394 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

Următoarea lucrare este din 2005. Având forma unui comentariu, această lucrare îi are ca autori pe A. Barbăneagră, V. Berliba, C. Gurschi etc.[37] Art. 168 CP RM este comentat de către *V. Holban*.

Acest autor, folosește ca și A. Borodac, sintagma „obiectul juridic nemijlocit al infracțiunii”.[38] Totuși, V. Holban, spre deosebire de A. Borodac, se referă concret la valoarea socială și la relațiile sociale aferente lezate prin infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM: „relațiile sociale referitoare la dreptul persoanei de a-și alege în mod liber munca, pe care dorește să o presteze în raport cu pregătirea și aptitudinile sale.”[39] În toate celelalte privințe, analiza, efectuată de V. Holban, coincide cu analiza efectuată de A. Borodac în lucrarea din 2003, la care ne-am referit mai sus. Singura excepție o constituie menționarea de către V. Holban a art. 44 CRM, care interzice munca forțată. Acest articol este reprodus fără a fi explicate conotațiile pe care le presupune.

În 2005 a văzut lumina tiparului manualul ce-i are ca autori pe S. Brînza, X. Ulianovschi, V. Stati etc.[40] *S. Brînza* efectuează analiza infracțiunii prevăzute de art. 168 CP RM.

În viziunea acestuia, „obiectul juridic generic al infracţiunilor din acest grup (adică din grupul infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova – *n.a.*) îl constituie relaţiile sociale privitoare la libertatea persoanei.”[41] S. Brînza explică de ce nu

[35] Ibidem, p. 107.
[36] Ibidem, p. 107.
[37] BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal comentat şi adnotat*. Chişinău: Cartier, 2005. 656 p. ISBN 9975-29-338-X.
[38] Ibidem, p. 257.
[39] Ibidem, p. 257.
[40] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[41] Ibidem, p. 133.

include relațiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei în obiectul respectiv: „Odată cu abrogarea art. 170 CP RM și, implicit, cu dezincriminarea faptei de calomnie, nu mai putem susţine că ar exista vreo infracţiune, prevăzută de normele Capitolului III din partea specială a Codului penal, care ar vătăma, în mod exclusiv sau în principal, relaţiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei."[42]

Cât privește obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, autorul este de părerea că acesta îl constituie „relaţiile sociale cu privire la libertatea persoanei de a-și alege munca și de a o presta după voinţa sa."[43] Acest punct de vedere este apropiat de cel exprimat de către V. Holban. Totodată, S. Brînza admite posibilitatea ca infracțiunea de muncă forțată să aibă obiect juridic secundar: „relaţiile sociale cu privire la integritatea corporală, sănătatea sau libertatea psihică a persoanei".[44] În opinia acestui autor, infracțiunea analizată are obiect material în ipoteza „aplicării violenţei faţă de victimă"[45], adică în cazul în care asupra corpului victimei este exercitată o influențare nemijlocită.

Caracterizând latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, S. Brînza, la fel ca și A. Borodac și V. Holban, vorbește despre patru acțiuni alternative, nu despre patru modalități normative alternative ale unei singure acțiuni prejudiciabile. Momentul consumativ al infracțiunii examinate este descris astfel de către S. Brînza: „momentul în care victima a fost lipsită de libertate în ce privește prestarea muncii".[46]

Analiza se încheie cu caracterizarea laturii subiective și a subiectului infracțiunii de muncă forțată. După S. Brînza, „de regulă, motivul infracţiunii constă în interesul material".[47]

În 2008, *M. Mutu* a publicat un articol științific în care compară traficul de ființe umane (art. 165 CP RM) cu alte infracțiuni.[48] Printre infracțiunile comparate se numără și cea prevăzută la art. 168 CP RM.

După ce definește noțiunea de muncă forțată, autoarea se întreabă: cum trebuie calificat traficul de ființe umane săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, dacă acest scop se realizează?

Înainte de a răspunde la această întrebare, M. Mutu compară între ele infracțiunile prevăzute la art. 167 și 168 CP RM: „Şi în cazul art.167 CP RM, şi în cel al art.168 CP RM, victima se află

[42] Ibidem, p. 133.
[43] Ibidem. p. 152.
[44] Ibidem. p. 152.
[45] Ibidem. p. 152.
[46] Ibidem. p. 153.
[47] Ibidem. p. 153.
[48] MUTU, Maria. Tangenţele traficului de fiinţe umane cu unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 1, pp. 111-113. ISSN 1814-3199.

în posesia altei persoane şi este exploatată fiind supusă eforturilor fizice, de rezultatele muncii beneficiază altă persoană decât victima. Deosebirea constă în faptul că în cazul sclaviei subiectul activ realizează toate atributele dreptului de proprietate faţă de subiectul pasiv expunându-l pe acesta şi altor forme de exploatare decât munca. [...] În cazul muncii forţate însă, se păstrează libertatea persoanei, exceptând libertatea la muncă."[49]

După aceasta, autoarea oferă răspunsul la întrebarea formulată mai sus: „În ce priveşte diferenţierea dintre munca forţată şi traficul de fiinţe umane, îndeosebi când prima poate constitui finalitatea exploatării celei de a doua, în cazul în care o persoană este constrânsă să îndeplinească o sarcină, o muncă pe care, în mod normal, nu ar fi efectuat-o sau este pusă în situaţia de a presta o muncă la care nu era obligată, ca şi când ar fi avut îndatorirea să o facă, iar executarea muncii respective se face în mod forţat, prin modalităţile şi mijloacele incriminate în art. 165 CP RM, făptuitorul va răspunde pentru infracţiunea de trafic de persoane."[50] În ce ne privește, considerăm că art. 165 și 168 CP RM trebuie aplicate în ipoteza în care traficul de ființe umane este săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, iar acest scop se realizează. Realizarea acestui scop depășește cadrul infracțiunii prevăzute la art. 165 CP RM, deci necesită calificare aparte.

Nu putem împărtăși nici următoarea poziție exprimată de M. Mutu: „În formula actuală a art.165 CP RM interpretarea se face după locul de comitere a infracţiunii, adică faptele nominalizate în art.165 CP RM implică trecerea victimelor peste hotarele republicii; în caz contrar, încadrarea juridică ar trebui făcută pentru alte articole, de exemplu: art.220, 167, 168, 164 CP RM."[51] Din art. 165 CP RM nu rezultă că traficul de ființe umane este săvârșit exclusiv în condiții de extraneitate / transnaționalitate. Deosebirea dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 și 168 CP RM trebuie făcută în funcție de alte criterii: obiectul juridic special; victimă; structura și conținutul faptei prejudiciabile; momentul de consumare a infracțiunii; scopul infracțiunii; subiectul infracțiunii; circumstanțele agravante ale infracțiunii.

Din 2009 datează o lucrare cu caracter de comentariu, ai cărei autori sunt A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba etc.[52] Art. 168 CP RM este comentat de către *A. Barbăneagră*.

Examinarea elementelor constitutive ale infracțiunii de muncă forțată nu se distinge prin originalitate, întrucât reproduce, în cea mai mare parte, caracterizarea pe care A. Borodac și V. Holban au efectuat-o în lucrările examinate anterior.

---

[49] Ibidem.
[50] Ibidem.
[51] Ibidem.
[52] BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudenţa CEDO şi a instanţelor naţionale)*. Chişinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0.

În 2010 a fost pus la dispoziția publicului un manual care îi are ca autori pe *L. Gîrla* și *Iu. Tabarcea*.[53]

Ca și S. Brînza, acești doi autori susțin că relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei formează obiectul juridic generic al infracțiunilor ce sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Mai mult, L. Gîrla și Iu. Tabarcea argumentează de o manieră foarte asemănătoare cu cea a lui S. Brînza, atunci când explică de ce relațiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei nu pot constitui un asemenea obiect.

În legătură cu obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, L. Gîrla și Iu. Tabarcea opinează că acesta este constituit din „relațiile sociale care sigură dreptul la muncă și dreptul de a alege tipul de muncă".[54] În același timp, autorii nu relatează nimic despre obiectul material și victimă.

Continuând cu latura obiectivă, L. Gîrla și Iu. Tabarcea identifică trei acțiuni alternative. Această abordare diferă de cea a lui A. Borodac, V. Holban, A. Barbăneagră și S. Brînza, care stabilesc prezența a patru acțiuni alternative. O astfel de discrepanță se explică nu prin contradicțiile de ordin doctrinar, ci prin amendamentele operate în art. 168 CP RM. Astfel, prin Legea nr. 277 din 18.12.2008 pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova, cuvintele „sau forţarea la muncă obligatorie" au fost excluse din art. 168 CP RM.[55] În rezultat, fapta prejudiciabilă, prevăzută de acest articol, a început să includă trei modalități normative alternative, nu patru.

În ceea ce privește alte caracteristici ale infracțiunii de muncă forțată, L. Gîrla și Iu. Tabarcea reproduc ceea ce S. Brînza a menționat în manualul din 2005 cu privire la aceeași infracțiune. Diferă doar nuanțele în care este prezentat momentul de consumare a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM: „momentul în care persoana este privată de libertate, în special – de libertatea de a alege munca liber, în corespundere cu propria voință".[56]

În 2011, *A. Tănase* a publicat un articol științific în care este, printre altele, analizată exploatarea prin muncă sau servicii forțate, privită ca scop al acțiunii principale din componența infracțiunii prevăzute la art. 165 CP RM.[57]

---

[53] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[54] Ibidem, p. 208.
[55] Legea pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova: nr. 277 din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 41-44, 120.
[56] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 209. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[57] TĂNASE, Alexandru. Latura subiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 2, pp. 10-22. ISSN 1811-0770.

Autorul reproduce definiția noțiunii de exploatare prin muncă sau servicii forțate, formulată în pct. 4.2 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova (în continuare – HPCSJ) nr. 37 din 22.11.2004 cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii.[58] A. Tănase consideră că această definiție face referire la Convenţia OIM privind munca forţată sau obligatorie, care a fost adoptată la Geneva la 28.06.1930. Totuși, în acest act internațional, definiția noțiunii de muncă forțată sau obligatorie are un alt conținut decât cel al definiției din pct. 4.2 HPCSJ nr. 37/2004. În viziunea lui A. Tănase, definiția noțiunii de muncă forțată sau obligatorie din această hotărâre explicativă ar trebui să fie ajustată cu cea din alin. (2) art. 7 CM RM, precum și cu dispoziția art. 168 CP RM. Făcând trimitere la alin. (5) art. 7 CM RM, autorul prezintă lista de activități care nu intră sub incidența noțiunii de muncă forțată sau obligatorie.

În fine, A. Tănase propune modificarea art. 165 CP RM: textul „prin muncă sau servicii forţate" să fie înlocuit prin textul „prin muncă forţată". În opinia autorului, o astfel de modificare ar asigura compatibilizarea prevederilor Codului penal cu cele ale Codului muncii. Aceasta deoarece definiţia noţiunii de muncă forţată (obligatorie) din alin. (2) art. 7 CM RM demonstrează că „serviciile forţate nu pot fi privite decât în calitate de parte componentă a conceptului generic de muncă forţată".[59]

În același an 2011 a fost publicat un alt articol științific al lui *A. Tănase*.[60] În acest articol prezintă interes delimitarea infracțiunii, prevăzute la art. 165 CP RM, de infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Această delimitare presupune stabilirea atât a asemănărilor dintre respectivele infracțiuni, cât și a deosebirilor dintre ele.

Atunci când vorbește despre asemănări, A. Tănase invocă: „1) acelaşi obiect juridic suprageneric (relaţiile sociale cu privire la persoană) şi obiect juridic generic (relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei); 2) posibilitatea ca libertatea psihică, integritatea corporală sau sănătatea persoanei să sufere atingere în urma săvârşirii infracţiunii; 3) ambele infracţiuni sunt infracţiuni formale; 4) ambele infracţiuni sunt săvârşite cu intenţie directă; 5) în cazul ambelor infracţiuni, vârsta minimă a răspunderii penale pentru subiectul infracţiunii este de 16 ani."[61] În plus, autorul remarcă similitudinile privind obiectul material al infracțiunilor comparate.

---

[58] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 10.10.2023] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230

[59] TĂNASE, Alexandru. Latura subiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 2, pp. 10-22. ISSN 1811-0770.

[60] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.

[61] Ibidem.

În ceea ce privește distincțiile dintre infracțiunile ce sunt prevăzute la art. 165 și 168 CP RM, A. Tănase identifică diferențe specifice care au la bază următoarele criterii: 1) conţinutul obiectului juridic special ori, după caz, al obiectului juridic principal al infracţiunii; 2) lista de valori sociale ce constituie obiectul juridic secundar al infracţiunii; 3) vârsta victimei infracţiunii; 4) structura faptei prejudiciabile; 5) prezența sau lipsa unui scop special; 6) subiectul infracţiunii; 7) prezența sau lipsa unor circumstanţe agravante.

În continuare, A. Tănase afirmă: „Traficul de fiinţe umane poate să absoarbă infracţiunea prevăzută la art. 168 CP RM numai atunci când această infracţiune apare în modalitatea de ţinere a persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii.”[62] Cu alte cuvinte, autorul invocă necesitatea recurgerii la regula de calificare fixată în art. 118 CP RM, care se referă la concurența dintre parte și întreg. În toate celelalte cazuri, relația dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 și 168 CP RM presupune, în viziunea lui A. Tănase, concursul de infracțiuni: „Munca sau serviciile forţate [...] pot constitui scopul infracţiunii de trafic de fiinţe umane. Ceea ce înseamnă că realizarea în astfel de condiţii a scopului traficului de fiinţe umane atestă concursul real dintre infracţiunile prevăzute la art. 165 şi 168 CP RM.”[63] După ce analizează erorile pe care practicienii le admit în legătură cu aspectul analizat, autorul ajunge la concluzia că art. 168 CP RM poate să fie aplicat de sine stătător, fără art. 165 CP RM, doar atunci când „în prealabil, nu a fost săvârşit traficul de fiinţe umane”.[64]

Din 2011 datează o lucrare elaborată de către S. Brînza și V. Stati.[65] În această lucrare, *S. Brînza* investighează infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

Acest autor afirmă că „obiectul juridic generic al [infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM] îl constituie relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei”.[66] Observăm că acest punct de vedere se deosebește de cel enunțat în lucrarea din 2005, în care S. Brînza a susținut că „obiectul juridic generic al infracţiunilor din acest grup (adică din grupul infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova – *n.a.*) îl constituie relaţiile sociale privitoare la libertatea persoanei.”[67] Autorul argumentează în felul următor această schimbare de poziție: „*De jure*, relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei sunt cele care constituie obiectul juridic generic al [infracțiunilor prevăzute în Capitolul III din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova]. *De facto,* obiectul

[62] Ibidem.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem.
[65] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[66] Ibidem, p. 317.
[67] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 133. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.

juridic generic al acestor infracţiuni îl formează relaţiile sociale cu privire la libertatea persoanei."[68]

Referitor la analiza propriu-zisă a infracțiunii ce este specificată la art. 168 CP RM, S. Brînza examinează, întâi de toate, oportunitatea incriminării faptei de muncă forțată. Vorbind despre pericolul social al acestei fapte și despre angajamentele internaționale ale Republicii Moldova, autorul conchide că este oportună incriminarea faptei de muncă forțată.

Făcând legătură cu normele de referință din Codul muncii al Republicii Moldova, S. Brînza stabilește conținutul obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Ca și în manualul din 2005, autorul identifică obiectul juridic secundar și obiectul material al acestei infracțiuni.

În ceea ce privește latura obiectivă a infracțiunii de muncă forțată, remarcăm o schimbare de poziție. Astfel, S. Brînza menționează nu acțiuni alternative în calitate de componente ale faptei prejudiciabile, ci modalități normative alternative ale acestei fapte. În contextul cercetării acestor modalități, sunt definite noțiunile de înşelăciune, de constrângere, de violenţă, de ameninţare cu violenţa, de servitute etc. Sunt atent analizate cazurile de excepție în care nu poate fi aplicată răspunderea în baza art. 168 CP RM. De asemenea, este sesizată diferența dintre infracțiunile prevăzute la art. 167 și 168 CP RM: „În cazul sclaviei şi condiţiilor similare sclaviei, o persoană apare ca aservită în totalitate faţă de o altă persoană; aservirea în cazul muncii forţate ţine mai degrabă de condiţiile în care se prestează activitatea concretizată într-o asemenea muncă, ea având, de regulă, un caracter temporar şi ocazional."[69]

Investigarea laturii subiective și a subiectului infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, nu diferă principial de caracterizarea acestor elemente constitutive, care a fost efectuată de către S. Brînza în manualul din 2005.

Analiza se încheie cu stabilirea conexiunilor dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 și 168 CP RM. Prezentând argumente similare cu cele invocate de către A. Tănase, S. Brînza explică în care cazuri: 1) atestăm concursul real al acestor infracțiuni; 2) se aplică exclusiv art. 168 CP RM.

M. Ştefănoaia a publicat în 2012 un articol științific în care analizează noțiunea de muncă forțată în contextul examinării scopului pe care îl are traficul de ființe umane.[70]

---

[68] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 318. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[69] Ibidem, p. 372.
[70] ŞTEFĂNOAIA, Mihai. Latura subiectivă a infracţiunilor privind traficul de persoane în dreptul comparat. Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 10, pp. 65-68. ISSN 1811-0770.

În opinia autorului, „folosirea victimei în muncă sau servicii forţate”[71] este un exemplu de „exploatare a aptitudinilor victimei, care implică aservirea acesteia”.[72] În continuare, inspirat de anumite surse normative cu caracter internațional (adoptate de ONU și de organele de conducere a CSI) și național (care se aplică în Azerbaidjan și Mauritius), care reglementează prevenirea și combaterea traficului de persoane, M. Ștefănoaia propune propria viziune asupra noțiunii de folosire a victimei în muncă sau servicii forţate: „exploatarea persoanei traficate, presupunând prestarea unei munci sau serviciu impus persoanei în cauză contrar sau în pofida acordului ei”.[73]

M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vîzdoagă etc. sunt autorii unei lucrări din anul 2013.[74] În această lucrare, *I. Arhiliuc și S. Brînza* efectuează analiza infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM.

Acești autori introduc claritate în legătură cu soluția de calificare aplicabilă în ipoteza de realizare a scopului traficului de ființe umane: „Dacă scopul acţiunii principale din cadrul [traficului de ființe umane] își găseşte realizarea, exploatarea victimei poate fi calificată de sine stătător (de exemplu, conform art. 166, 167, 168 sau altor articole din Codul penal).”[75] O altă remarcă relevantă se referă la compararea infracțiunilor prevăzute la art. 167 și 168 CP RM: „Conform art. 167 CP RM trebuie calificată numai punerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii. Totodată, aşa cum rezultă din dispoziţia art. 168 CP RM, conform acestei norme se va califica ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii.”[76]

În ceea ce privește elementele constitutive ale faptei incriminate la art. 168 CP RM, analiza nu se deosebește principial de cea efectuată de către S. Brînza în lucrarea din 2011, la care ne-am referit anterior.

Examinarea infracțiunii de muncă forțată se încheie cu următoarea idee: „Art. 168 CP RM poate fi aplicat de unul singur, dacă, în prealabil, nu a fost săvârşită niciuna dintre infracţiunile prevăzute la art. 165 CP RM.”[77] Dacă această condiție nu este îndeplinită, atunci va fi un concurs real dintre infracțiunile ce sunt prevăzute la art. 165 și 168 CP RM.

Articolul științific din 2013 al lui *T. Macovei* este dedicat reglementărilor internaționale și naționale care stabilesc interdicția de obținere de la o altă persoană a muncii forțate.[78] Este o sinteză

[71] Ibidem.
[72] Ibidem.
[73] Ibidem.
[74] POALELUNGI, Mihai et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0.
[75] Ibidem, p. 533.
[76] Ibidem, p. 547.
[77] Ibidem, p. 551.
[78] MACOVEI, Tatiana. Interzicerea muncii forţate. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice. Ştiinţe economice, 26-28 septembrie 2013, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 72-74.

a acestor prevederi, care îi permite cititorului să perceapă, în linii mari, diferența dintre activitățile care constituie muncă forțată și activitățile care doar în aparență reprezintă muncă forțată.

În următorul său articol științific din 2014, *T. Macovei* dezvoltă ideile care au stat la baza publicației precedente.[79] Sunt analizate noțiunile de drept la muncă și de libertate de a munci. Sunt examinate aspectele ce caracterizează principiul libertății de a munci, unul dintre principiile fundamentale ale dreptului muncii. Exegeza se încheie cu cercetarea celor mai relevante implicații ale unor cauze care au fost examinate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care se referă la munca forțată.

S. Brînza și *V. Stati* au publicat în anul 2015 o lucrare în care se analizează, printre altele, infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.[80]

Autorii susțin că „obiectul juridic generic al [infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM] îl constituie relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei".[81] Nu se mai specifică dacă această concepție trebuie percepută în accepțiunea *de jure* sau *de facto*. Aceasta se datorează completării Codului penal al Republicii Moldova cu art. 166^1. Această completare a fost operată prin Legea nr. 252 din 08.11.2012 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative.[82] Obiectul juridic principal al infracțiunii de tratament inuman sau degradant și al infracțiunii de tortură, care sunt specificate în art. 166^1 CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la demnitatea persoanei. În aceste condiții, nu mai poate fi pus la îndoială faptul că relațiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei constituie o parte integrantă a obiectului juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Totodată, în tipologia infracţiunilor prevăzute în acest capitol, S. Brînza și V. Stati raportează infracțiunea de muncă forțată la subgrupul de infracţiuni contra libertății persoanei. Prin aceasta se sugerează că relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei formează obiectul juridic de subgrup al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Cât privește analiza juridico-penală a infracțiunii de muncă forțată, aceasta se face din perspectiva amendamentelor operate în art. 168 CP RM prin Legea nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative.[83] Ca urmare a acestor remanieri, elementul de

---

[79] MACOVEI, Tatiana. Libertatea muncii versus munca forțată. În: *Revista Naţională de Drept*, 2014, nr. 2, pp. 74-78. ISSN 1811-0770.
[80] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[81] Ibidem, p. 444.
[82] Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 252 din 08.11.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 263-269, 855.
[83] Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 270 din 07.11.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 290, 794.

noutate în comparație cu lucrarea din 2011 a celor doi autori, analizată anterior, îl constituie: caracterul complex pe care îl are obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art. 168 CP RM; calitățile speciale cu efect agravant ale victimei infracțiunii analizate; cele două modalități normative alternative ale faptei prejudiciabile; conținutul noțiunilor de constrângere și înșelăciune, care desemnează acțiunea sau inacțiunea adiacentă din cadrul faptei prejudiciabile; deosebirea dintre infracțiunile prevăzute la art. 165[1] și 168 CP RM; cazurile în care munca forțată îmbracă forma unei infracțiuni materiale și, respectiv, este comisă din imprudență; cazurile în care munca forțată poate fi săvârșită de către o persoană juridică; circumstanțele agravante ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; delimitarea acestei infracțiuni de unele fapte contravenționale conexe.

Articolul științific din 2017 al lui *N. Romandaș* este consacrat analizei unuia dintre principiile fundamentale ale dreptului muncii – principiul de interzicere a muncii forţate.[84]

Autorul remarcă disonanțele dintre definiția noțiunii de muncă forțată din Codul muncii al Republicii Moldova și definiția respectivă din anumite instrumente internaționale din domeniul dreptului muncii. N. Romandaș examinează unele ipoteze în care munca prestată nu trebuie considerată forțată: munca suplimentară; schimbarea provizorie a modului și a locului de muncă, etc. Sunt trasate anumite paralele între infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, și unele fapte contravenționale asemănătoare.

Într-un alt articol științific, pe care *N. Romandaș* l-a publicat în anul 2021, sunt dezvoltate unele idei din publicația precedentă.[85] Se acordă atenție interpretărilor noțiunii de muncă forțată din legislațiile altor state și din actele internaționale în materie. Sunt analizate avantajele și dezavantajele acestor interpretări prin prisma asigurării unei protecții cât mai eficiente împotriva muncii forțate. Un interes deosebit îl comportă analiza privitoare la victima minoră a muncii forțate.

În anul 2021, *R. Cojocaru* a publicat un articol științific care este consacrat examinării unor hotărâri privind traficul de persoane, care au fost pronunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.[86]

---

[84] ROMANDAŞ, Nicolae. Reglementări privind aplicarea unor principii ce vizează dreptul fundamental la muncă. În: *Protecţia drepturilor omului: mecanisme naţionale şi internaţionale, 8 decembrie 2016, Chişinău*. Chișinău, 2017, pp. 14-24.

[85] ROMANDAŞ, Nicolae. Unele repere cu privire la munca forţată (reglementări naționale și internaţionale). În: *Teoria şi practica administrării publice, 21 mai 2021, Chişinău*. Chișinău: Tipografia Print-Caro, 2021, pp. 286-291. ISBN 978-9975-3492-7-7.

[86] COJOCARU, Radion. Precedente ChEDO în materia prevenirii traficului de fiinţe umane. În: *Studii şi cercetări juridice, 22 noiembrie 2021, Chişinău*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021, Partea 3, pp. 68-82. ISBN 978-9975-3201-1-5; 978-9975-3201-7-7.

Efectuând analiza din perspectiva CEDO[87], autorul stabilește deosebirile dintre sclavie și munca forțată: „În cazul sclaviei sau al robiei, o persoană apare ca aservită în totalitate faţă de o altă persoană, ceea ce ca principiu nu este cazul pentru munca forţată sau obligatorie. Aservirea în această din urmă situaţie ţine mai degrabă, de condiţiile în care se prestează activitatea concretizată într-o asemenea muncă, ea având, de regulă, un caracter temporar sau ocazional.”[88]

În încheiere, R. Cojocaru explică: „Împrejurarea că art. 4 parag. 3 din [CEDO] conţine dispoziţii privitoare la situaţiile în care munca nu are acest caracter forţat sau obligatoriu nu semnifică limitări ale libertăţii garantate, ci are în vedere împrejurări în care munca prestată nu poate fi considerată ca atare.”[89] Cu alte cuvinte, excepțiile de la dreptul de a fi apărat împotriva muncii forțate trebuie percepute nu ca restrângeri ale sferei de acțiune a acestui drept, ci ca măsuri de garantare a altor drepturi fundamentale, nu mai puțin importante decât cel de a fi apărat contra muncii forțate.

Finalizăm analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în Republica Moldova, cu un articol publicat în anul 2022 de către *V. Vasiliţa*.[90]

Semnificația acestei publicații este tangențială în conjunctura examinării surselor doctrinare dedicate analizei juridico-penale a faptei de muncă forțată. Cu toate acestea, constatările făcute de V. Vasilița contribuie, într-o anumită măsură la identificarea valorii sociale specificare care suferă atingere în rezultatul comiterii infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM: „Curtea Constituţională s-a expus în mod expres asupra chestiunilor care exclud potențialele interpretări extensive, privind pretinsele insinuări ale muncii forţate, în aceste categorii de raporturi juridice: „În sensul normelor constituţionale şi internaţionale, libertatea muncii include dreptul persoanei de a-şi alege după propria voinţă munca (profesia, ocupaţia) şi locul muncii, precum şi dreptul de a nu munci şi de a-şi continua studiile postuniversitare (masterat, doctorat), însă nu presupune libertatea de a nu executa obligaţiile asumate la momentul încheierii contractului-tip (privind realizarea studiilor în instituţiile de învățământ superior şi mediu de specialitate (la zi) în grupele cu finanţare bugetară şi plasarea tinerilor specialişti în câmpul muncii) între persoane şi instituţia de învățământ şi,

[87] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON

[88] COJOCARU, Radion. Precedente ChEDO în materia prevenirii traficului de ființe umane. În: *Studii şi cercetări juridice, 22 noiembrie 2021, Chişinău*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021, Partea 3, pp. 68-82. ISBN 978-9975-3201-1-5; 978-9975-3201-7-7.

[89] Ibidem.

[90] VASILIŢA, Vladimir. Recuperarea cheltuielilor pentru instruire, între munca forţată vs. oportunitatea ratată. În: *Protecţia drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii şi securităţii publice, Editia II-a, 8 decembrie 2022, Chişinău*. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ştefan cel Mare”, 2022, pp. 185-192. ISBN 978-9975-135-66-5.

implicit, de a nu restitui statului cheltuielile pentru studii."[91] Tot acesta a fost unul dintre argumentele forte, care a fost reiterat şi utilizat în mod adiţional în DCC RM nr. 106 din 07.11.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 133g/2017, privind plasarea în câmpul muncii a tinerilor specialiști instruiţi în domeniul medicinii și farmaceuticii."[92] Aceste constatări pot contribui, de asemenea, la conturarea mai precisă a sferei de aplicare a art. 168 CP RM și de delimitare a infracțiunii de muncă forțată de faptele care doar în aparență ar intra sub incidența acestui articol.

1.2. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate peste hotare

În orice țară, doctrina penală cuprinde materialele științifice care exprimă anumite interese sociale și care determină conținutul și funcționarea sistemului dreptului penal. Prin natura lor, aceste materiale reflectă într-o formă rațională realitatea juridico-penală, influențând voința și conștiința destinatarilor și beneficiarilor legii penale. Aplicabilitatea doctrinei penale este determinată de: apariția unor lacune, contradicții sau incertitudinii în legea penală; autoritatea şi fundamentele spirituale şi culturale ale doctrinei penale. Ținând cont de aceste aspecte, studiul de față se va axa pe analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate străinătate.

În 2008, o cercetătoare din SUA, *C. Buckley*, a publicat un articol științific în care munca forțată este abordată ca problemă a lumii moderne care necesită o soluție modernă.[93]

C. Buckley constată că, deși sclavia legală a fost abolită în SUA în 1865, practica de a forța oamenii să lucreze împotriva voinței lor, de multe ori în condiții inumane, continuă și astăzi. Aproximativ 50.000 de persoane lucrează în condiții de muncă forțată în SUA. Cu toate că acest număr este mai mic decât cel înregistrat în secolul al XVIII-lea, identificarea și eliberarea victimelor muncii forțate rămâne în continuare dificilă. În anul 2000 guvernul american a adoptat o legislație pentru a-i trage la răspundere pe autorii infracțiunii de muncă forțată și pe cei care îi

[91] HCC RM asupra excepţiei de neconstituţionalitate a Hotărârii Guvernului nr. 923 din 4 septembrie 2001 cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenţilor instituţiilor de învăţământ superior şi mediu de specialitate de stat (cu modificările şi completările operate prin hotărârile Guvernului nr. 1551 din 23.12.2003 şi nr. 433 din 25.04.2006): nr. 11 din 04.06.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 101, 11.

[92] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 133g/2017 privind excepția de neconstituționalitate a Hotărârii Guvernului nr. 1396 din 24 noiembrie 2003 cu privire la instruirea medicilor și farmaciștilor rezidenți și plasarea în câmpul muncii a tinerilor specialiști: nr. 106 din 07.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 58-66, 32.

[93] BUCKLEY, Chrissey. Forced Labor in the United States: A Contemporary Problem in Need of a Contemporary Solution. În: *Human Rights & Human Welfare*, 2008, Vol. 8, Iss. 1. [citat 06.02.2024] Disponibil: https://digitalcommons.du.edu/hrhw/vol8/iss1/36

ajută. După aceasta, a crescut numărul atât al urmăririlor penale ale făptuitorilor, precum și al solicitărilor de servicii sociale și juridice acordate victimelor. Totuși, în opinia lui C. Buckley, pentru a eradica fenomenul muncii forțate în SUA, guvernul trebuie să determine cu mai multă eficiență cauzele muncii forțate și să identifice cele mai reușite măsuri pentru a rezolva această problemă.

În primul rând, este necesară perfecționarea cadrului normativ privind imigrația care contribuie indirect la proliferarea muncii forțate. În acest plan, trebuie revăzute cerințele de viză pentru angajații străini, astfel încât aceștia să-și poată schimba angajatorul. Această măsură ar contribui la reducerea vulnerabilității angajaților străini și, prin urmare, ar ajuta ca aceștia să nu devină victime ale muncii forțate. Guvernul american ar trebui, totodată, să sporească protecția juridică a tuturor angajaților, indiferent de statutul lor juridic, și să îmbunătățească monitorizarea condițiilor de muncă în agricultură, în munca la domiciliu și în sectoarele de producție. În plus, instruirea în materie de prevenire și combatere a muncii forțate trebuie extinsă la mai multe agenții și profesioniști pentru a le spori rolul în identificarea, eliberarea și sprijinirea victimelor. În cele din urmă, mai mult sprijin financiar și instruire trebuie oferite ONG-urilor și agențiilor de servicii sociale care acordă asistență victimelor muncii forțate.

În 2011, două savante din Federația Rusă – *O.A. Kuniţina și D.S. Velieva* – au efectuat o investigație științifică a formelor „legitime" ale muncii forțate.[94]

Este examinată problema muncii obligatorii care, potrivit legislației Federației Ruse, nu este considerată muncă forțată. În contextul problemei analizate, sunt identificate încălcări ale principiului libertăţii muncii. În opinia autoarelor, libertatea muncii este restricționată atunci când se efectuează serviciul militar nu doar în termen, ci și prin contract. Dacă în primul caz este limitată voința persoanei de a începe serviciul militar, atunci în al doilea caz restricția se referă la încetarea liberă a serviciului militar. În legătură cu o altă situație, după părerea lui O.A. Kuniţina și D.S. Velieva, este dificil să negăm că obligarea de a munci, dispusă printr-o hotărâre judecătorească ca pedeapsă penală, este o restrângere admisibilă din punct de vedere constituțional a principiului libertății muncii. În același timp, forțarea la muncă a persoanelor, care sunt supuse sancțiunilor contravenționale (în special, a celor supuse arestului contravențional), nu este admisibilă.

În 2012, cercetătoarea din Ucraina, *I.P. Vasâlkivska*, a propus cititorilor un studiu științific al cărui obiect îl constituie aspectele juridico-penale ale faptei de folosire a muncii copiilor.[95]

---

[94] КУНИЦИНА, О.А., ВЕЛИЕВА, Д.С. «Легитимные» формы принудительного труда. În*: Современное право*, 2011, № 6, с. 52-57. ISSN 1991-6027.

[95] ВАСИЛЬКІВСЬКА, І.П. Використання дитячої праці: кримінально-правовий аспект. În: *Вісник Академії адвокатури України*, 2012, Число 3, с. 168-171. ISSN 2312-6493.

Codul penal al Ucrainei (în continuare – CPUc) prevede răspunderea pentru unele dintre cele mai periclitante fapte săvârșite asupra minorilor. În special, art. 150 CPUc interzice exploatarea unui copil care nu a împlinit vârsta la care este permisă angajarea, prin folosirea muncii sale. Autoarea reține că, atât în actele juridice internaționale, cât și în lucrările doctrinarilor ucraineni și străini dedicate combaterii utilizării ilegale a muncii copiilor, nocivitatea muncii copiilor este direct legată de impactul negativ asupra educării, dezvoltării și stării sănătății copilului. În acest sens, I.P. Vasâlkivska consideră că este necesar ca: în alin. 1 art. 150 CPUc, după cuvintele „prin folosirea muncii sale" să fie adăugat textul „dacă aceasta a creat un pericol pentru sănătate, dezvoltarea fizică sau educație"; din alin. 2 art. 150 CPUc să fie excluse cuvintele „sau însoțite de utilizarea muncii copiilor în condiții nocive". În opinia autoarei, acesta ar asigura o mai mare precizie conținutului pericolului social al faptei de exploatare a unui copil.

I.P. Vasâlkivska acordă atenție, de asemenea, unui alt aspect important. Astfel, părinții sau persoanele înlocuitoare recurg adesea la exploatarea copiilor. De exemplu, în regiunile Lugansk și Donețk sunt frecvente cazurile de utilizare a minorilor în așa-numitele mine de cărbune familiale. Munca epuizantă a copiilor în gospodăriile din mediul rural este un alt exemplu des întâlnit de muncă a copiilor în Ucraina. Personalul didactic este, de asemenea, implicat în exploatarea minorilor. Utilizarea muncii copiilor de către persoanele responsabile cu creșterea și îngrijirea acestora sporește semnificativ pericolul social al unor astfel de acțiuni. Ca urmare, I.P. Vasâlkivska propune ca, în alin. 2 art. 150 CPUc, să se prevadă, în calitate de circumstanță agravantă, săvârșirea infracțiunii de către părinții victimei, de către persoanele care îi înlocuiesc sau de către cei care exercită atribuții profesionale sau de serviciu legate de creșterea sau îngrijirea copiilor. În viziunea autoarei, adoptarea amendamentelor propuse ar putea contribui la o protecție mai eficientă a copiilor împotriva exploatării care este periculoasă pentru sănătatea lor, care poate deveni un obstacol în calea educației acestora sau care le poate dăuna din punct de vedere fizic, psihic sau spiritual.

În 2013, un alt om de știință din Ucraina – *A. Orlean* – a publicat un articol științific în care sunt identificate criteriile de delimitare dintre traficul de ființe umane, săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, și unele infracțiuni legate de exploatarea prin muncă.[96]

Acest autor este de părerea că infracțiunea de exploatare a copiilor, prevăzută la art. 150 CPUc, presupune exploatarea din interes material a muncii voluntare a unui copil care nu a împlinit vârsta la care angajarea este permisă de lege. În același timp, recrutarea unui copil (sau comiterea

[96] ОРЛЕАН, А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією. În: *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2013, № 1, с. 47-52. ISSN 2311-6676.

altor acțiuni prevăzute de art. 149 CPUc), săvârșită pentru a utiliza munca forțată a acestuia sau pentru a beneficia de serviciile forțate ale acestuia, trebuie calificată ca trafic de ființe umane.

A. Orlean consideră că, în cazurile în care traficul de ființe umane a condus la realizarea scopului acestei infracțiuni sub forma de exploatare a muncii victimei, iar răspunderea pentru o astfel de exploatare este prevăzută de norme aparte (de exemplu, de art. 150, 150-1, 304 etc. din CPUc), nu este necesară aplicarea unor asemenea norme. Doar acțiunile persoanelor, care nu au luat parte la comiterea traficului de ființe umane, pot fi calificate în baza art. 150, 150-1, 304 etc. din CPUc. Din păcate, A. Orlean nu oferă explicații care ne-ar convinge că o asemenea soluție de calificare este temeinică.

În 2013, un cercetător din Marea Britanie – *N. Clark* – propune un studiu științific în care sunt analizate anumite aspecte ale prevenirii și combaterii muncii forțate în Europa.[97]

Acest studiu se referă la situația din nouă țări europene (Franța, Germania, Italia, Irlanda, Letonia, Țările de Jos, Polonia, Spania și Suedia). Analiza răspunsurilor guvernelor, agențiilor de aplicare a legii, organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri), sindicatelor și angajaților afectați a contribuit la identificarea problemelor cheie și la relevarea de posibile paradigme pentru Marea Britanie.

N. Clark arată că, deși unele acte juridice internaționale interzic munca forțată, această faptă este săvârșită în toate cele nouă state. Cu regret, nu în toate aceste state munca forțată este considerată infracțiune. În majoritatea cazurilor, munca forțată este comisă în locurile de muncă nedeclarate sau clandestine. Uneori, munca forțată contribuie la extinderea lanțurilor de aprovizionare ale unor companii importante. Măsurile de combatere a exploatării prin muncă sunt uneori ineficiente. Deseori, munca forțată este condiționată de statutul de imigrant al victimei. Inspectorii de muncă și poliția joacă un rol important în identificarea cazurilor de muncă forțată. ONG-urile și sindicatele, implicate în combaterea muncii forțate, depun eforturi în vederea asigurării victimelor cu locuințe și cu asistență medicală. Totuși, acest ajutor este în general limitat. Astfel de servicii se pot dovedi neatractive pentru acei angajați care, din cauza exploatării de către un angajator, trebuie să-și găsească un alt angajator.

În 2013 autorul român *I. Ristea* întreprinde o investigare a gradului de transpunere în legislația română a unui important principiu din CEDO.[98]

---

[97] CLARK, Nick. Detecting and tackling forced labour in Europe. În: *Joseph Rowntree Foundation*, 2013, June. [citat 06.02.2024] Disponibil: https://www.jrf.org.uk/work/detecting-and-tackling-forced-labour-in-europe

[98] RISTEA, Ion. Reflectarea principiului privind interzicerea sclaviei şi a muncii forţate din Convenţia europeană a drepturilor omului în legislaţia penală română. În: *Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale, 2013, Ediția I*. București: Hamangiu; CEEOL, pp. 227-230. ISSN 2668-0203.

După părerea doctrinarului sus-menționat, legislația procesuală română „nu admite, în prezent, gratuitatea serviciului prestat de apărătorul din oficiu. [...] Această reglementare a legislaţiei române este în contradicţie însă cu prevederile Convenţiei Europene [...]”.[99] Într-adevăr, conform lit. c) parag. 3 art. 6 CEDO, „orice acuzat are, mai ales, dreptul [...] dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiţiei o cer”.[100] I. Ristea consideră că, din perspectiva acestei prevederi, „mandatul de apărător din oficiu, deşi este gratuit, nu constituie o muncă forţată sau obligatorie, interzisă de Convenţie, ci face parte din obligaţiile normale ale oricărui avocat”.[101] Același autor continuă: „Ar fi de reflectat dacă, într-o reglementare viitoare a materiei, nu ar trebui prevăzută şi în legislaţia noastră (adică de legislația română – *n.a.*) gratuitatea serviciilor prestate de apărătorul din oficiu, atunci când instanţa apreciază că interesele justiţiei impun prezenţa unui apărător iar persoana beneficiară a unei asemenea asistenţe nu ar avea mijloacele materiale necesare pentru plata unui apărător ales”.[102] După aceasta, I. Ristea exprimă anumite rezerve: „Nu am fi însă de părere ca mandatul de apărător din oficiu, gratuit în ceea ce-l priveşte pe inculpat, să devină o sursă de prejudicii pentru apărător (care ar putea susţine că i se propune o muncă asimilată celei forţate sau obligatorii). Mai curând, ar trebui să se menţină parţial sistemul actual, în sensul că onorariul apărătorului să fie avansat de Ministerul Justiţiei, iar dacă cel care a beneficiat de apărare nu are mijloace de plată, sumele respective să rămână întotdeauna în obligaţia statului”.[103]

În 2013, doi doctrinari din Federația Rusă – *I.T. Idrisov și N.T. Idrisov* – ne propun propriul punct de vedere asupra delimitării noțiunii de muncă forțată de noțiunea de muncă în sclavie, precum și analizează anumite probleme legate de calificarea faptei de muncă forțată.[104]

Din perspectiva acestor doi autori, în Rusia crește rolul pedepselor care implică influențarea prin muncă. Acest lucru se explică prin tendința de lărgire a sferei de aplicare a pedepselor care reprezintă o alternativă a închisorii. În context, I.T. Idrisov și N.T. Idrisov consideră important: să fie clarificată natura juridică a muncii forțate; să fie trasată limita dintre munca forțată și pedepsele care implică influențarea prin muncă. Acești autori fac distincție dintre munca forțată și munca obligatorie permisă de lege. Munca unei persoane, care este nevoită să o presteze în detrimentul

---

[99] Ibidem.
[100] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
[101] RISTEA, Ion. Reflectarea principiului privind interzicerea sclaviei şi a muncii forţate din Convenţia europeană a drepturilor omului în legislaţia penală română. În: *Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale, 2013, Ediția I*. București: Hamangiu; CEEOL, p. 227-230. ISSN 2668-0203.
[102] Ibidem.
[103] Ibidem.
[104] ИДРИСОВ, И.Т., ИДРИСОВ, Н.Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.

drepturilor sale naturale, este nu altceva decât muncă forțată. Problema relației dintre munca forțată și munca în sclavie este condiționată de consacrarea în Codul penal al Federației Ruse, printre categoriile de pedeapsă, a muncii corecționale. După părerea lui I.T. Idrisov și N.T. Idrisov, această categorie de pedeapsă poate fi privită ca o varietate a muncii în sclavie.

În 2015, penalistul român *C. Olaru* oferă cititorilor propria viziune asupra dimensiunilor juridico-penale ale exploatării persoanei.[105]

Acesta reține că „normele de legiferare corespondente exploatării prin/pentru muncă sunt cele prevăzute de art. 182 C.pen, respectiv lit. a) – supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forţat şi lit. b) – ţinerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire, norme care se completează cu o serie de infracțiuni prevăzute de legislația penală în vigoare.”[106]

Din punctul nostru de vedere, această abordare a lui C. Olaru nu se înscrie în tiparul Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. Or, conform pct. 3) art. 2 al acestei legi, se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii prin recurgere la forţă, ameninţări sau prin alte mijloace de constrângere, contrar prevederilor legale privind condiţiile de muncă, salarizare, sănătate şi securitate”[107] *și* „b) ţinerea în sclavie, aplicarea anumitor practici similare sclaviei sau recurgerea la alte procedee pentru privarea de libertate”.[108] O stare de lucruri asemănătoare rezultă din art. 182 din Codul penal al României din 2009 (în continuare – CPR din 2009), în care se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forțat; b) ținerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire; [...]”.[109]

Din aceste considerente, opinia lui C. Olaru îngreunează interpretarea art. 212 CPR din 2009 (în care este incriminată fapta de supunere la muncă forțată sau obligatorie), în loc să înlesnească această interpretare. Art. 209 CPR din 2009 (în care este incriminată fapta de sclavie) nu este o anexă a art. 212 CPR din 2009, iar sclavia nu este un exemplu de exploatare a persoanei prin muncă.

---

[105] OLARU, Codruț. Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal. În: *Revista Pro Lege*, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.
[106] Ibidem, p. 17.
[107] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167/812.
[108] Ibidem.
[109] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.

În 2016, un autor din Federația Rusă – *A.V. Kursaev* – publică un articol științific în care noțiunea de muncă forțată este comparată cu noțiunea de muncă în sclavie, fiind luate în considerare prevederile din legislația rusă și din actele juridice internaționale în materie.[110]

Sunt analizate în plan retrospectiv actele juridice internaționale cu privire la interzicerea sclaviei. În baza analizei acestor acte, sunt stabilite diferențele de tratament juridic (în ceea ce privește munca forțată și munca în sclavie) atât în legislația rusă, cât și în actele juridice internaționale în materie. Apoi este analizată infracțiunea de muncă în sclavie, prevăzută de Codul penal al Federației Ruse. A.V. Kursaev observă că legiuitorul rus nu a stabilit răspunderea penală pentru utilizarea muncii forțate, deși propuneri în acest sens au fost făcute în mod repetat. Doctrinarul respectiv consideră că, în scopul realizării de către statul rus a angajamentelor sale internaționale, este imperioasă incriminarea unei astfel de fapte.

De asemenea, în 2016, un alt autor rus – *V.I. Kovalenko* – a realizat un studiu științific în care se referă la exploatarea persoanei prin muncă.[111]

Acest doctrinar menționează că, în ciuda interesului crescut al oamenilor de știință și al practicienilor pentru problemele legate de exploatarea persoanei prin muncă, aceste probleme nu au fost încă rezolvate. În mod paradoxal, în Rusia munca forțată nu este incriminată, deși Constituția Federației Ruse și Codul muncii al Federației Ruse interzic utilizarea muncii forțate. Se pare că lipsa răspunderii penale pentru utilizarea muncii forțate nu numai că sfidează principiile de bază internaționale și naționale în domeniul protecției libertății muncii, ci reprezintă și o condiție pentru proliferarea formelor extreme ale muncii forţate. Totodată, în Federația Rusă se atestă dificultăți semnificative în legătură cu analiza și evidența numărului de cazuri de exploatare a persoanei prin muncă. V.I. Kovalenko concluzionează că, înainte de a fi incriminată utilizarea muncii forțate, este necesar să se studieze toate abordările existente de interpretare a conceptului de muncă forțată, precum și caracteristicile diferitelor forme de exploatare a persoanei prin muncă.

În 2016, o altă doctrinară din Federația Rusă – *O.I. Novikova* – propune propria viziune asupra încălcării dreptului la libertatea muncii.[112]

După părerea acestei autoare, atunci când se analizează problema răspunderii pentru munca forțată, nu poate fi ignorat Codul penal al Federației Ruse. O.I. Novikova regretă că acest cod nu conține o prevedere care să prevadă răspunderea pentru munca forțată. Aceasta denotă faptul că

---

[110] КУРСАЕВ, А.В. Рабский труд и принудительный труд: соотношение категорий в международном и российском законодательстве и вопросы уголовного права. În: *Закон и правопорядок в третьем тысячелетии. Материалы международной научно-практической конференции*, 2016, с. 208-211. ISBN 978-5-93919-057-2.

[111] КОВАЛЕНКО, В.И. Трудовая эксплуатация человека в Российской Федерации. În: *Вестник Академии МВД Республики Беларусь*, 2016, № 2, с. 210-214. ISSN 2079-9837.

[112] НОВИКОВА, О.И. Защита трудовых прав и ответственность за нарушение норм о запрещении принудительного труда. În: *Адвокат*, 2016, № 9, с. 66-75. ISSN 1818-703X.

legea penală rusă nu protejează libertatea muncii împotriva unor grave manifestări socialmente periculoase. Din această cauză, cei vinovați de utilizarea muncii forțate rămân nesancționați și își pot continua nestingherit ilegalitățile.

Absența în Codul penal al Federației Ruse a unei norme, care să prevadă răspunderea pentru munca forțată, constituie o lacună. Încă în februarie 2002 a fost propusă completarea Codului penal al Federației Ruse cu articolul 143^2 „Utilizarea muncii forțate". Proiectul de lege corespunzător a fost prezentat Dumei de Stat a Federației Ruse. Însă, din păcate, acest proiect nu a fost adoptat.

Între timp, în literatura științifică rusă sunt sugerate noi opțiuni pentru îmbunătățirea stării de lucruri descrise. Astfel, E.V. Evstifeeva recomandă adoptarea art. 126^1 „Munca forțată" care să fie inclus în Capitolul 17 „Infracțiuni contra libertății, onoarei și demnității persoanei" din Codul penal al Federației Ruse (în continuare – CP FR). E.V. Evstifeeva propune ca, de exemplu, alineatul 1 al acestui articol să aibă următoarea dispoziție: „Constrângerea unei persoane să presteze orice muncă sau orice servicii prin amenințarea cu violența a acesteia sau a rudelor sale, prin distrugerea sau deteriorarea bunurilor acestor persoane ori prin cauzarea de daune altor drepturi sau interese legitime ale acestor persoane".[113] Comparând proiectul lui E.V. Evstifeeva și proiectul legislativ din 2002, O.I. Novikova consideră că primul dintre acestea este mai reușit, deoarece însuși faptul de a folosi munca forțată este contrar naturii unei societăți civilizate, și, drept urmare, se impune sancționarea penală a muncii forțate sub orice formă.

În urma unei analize de ansamblu a legislației ruse, O.I. Novikova conchide că normele care interzic munca forțată au o natură pur declarativă. Răspunderea disciplinară pentru munca forțată, prevăzută de legislația rusă în domeniul muncii, nu corespunde nici pe departe gradului și caracterului de pericol social al faptei în cauză.

În 2016, doi oameni de știință din Ucraina – *L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko* – publică un articol științific în care este analizată atitudinea față de munca forțată în Ucraina în condițiile unei economii de piață.[114]

Doctrinarii respectivi susțin că exploatarea muncii reprezintă un proces firesc de utilizare a forței de muncă de către proprietarul mijloacelor de producție. O persoană, în calitate de titular de forță de muncă, este obligată să muncească pentru a obține remunerație. Însă, ea execută această obligație în mod voluntar, alegând, în corespundere cu propriile necesități, un anumit loc de muncă și un anumit nivel de retribuire a muncii sale. În același timp, în economia de piață există

[113] ЕВСТИФЕЕВА, Е.В. Принудительный труд и иные подневольные состояния как посягательства на свободу личности. În: *Вестник Саратовской государственной академии права*, 2003, № 2. с. 49-52. ISSN 2227-7315.
[114] БОРТНІКОВА, Л.П., САМІЙЛЕНКО, А.П. Відносини примусу до праці в ринковій економіці України. În: *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, 2016, Вип. 17, с. 24-27. ISSN 2307-8030.

precedente de muncă forțată, când libertatea unei persoane de a munci este limitată. Doar munca liberă poate caracteriza o persoană liberă din punct de vedere economic, care se bucură de protecție socială.

Pe baza celor consemnate mai sus, L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko concluzionează că este necesară revizuirea interpretării politico-economice a conceptelor de exploatare prin muncă și de muncă forțată. În opinia acestor autori, este nevoie de o nouă abordare a relației dintre constrângerea economică la muncă și constrângerea non-economică la muncă. Această abordare trebuie concepută nu din poziția unei societăți de clasă împărțită în angajați și exploatatori. O persoană se poate sustrage de la obligațiile sale muncă sau poate presta munca necalitativ, iar acest lucru nu este legat de antagonismul de clasă, ci mai mult de comportamentul unei persoane, de psihologia sa. De asemenea, necesită revizuire interpretarea noțiunii de muncă forțată ca fenomen negativ, ca antipod al muncii voluntare. Toate acestea ar permite creșterea motivației pentru muncă, a productivității și a satisfacției de a munci.

Privim critic aceste reflecții ale lui L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko. Regândirea conceptelor de exploatare prin muncă și de muncă forțată, propusă de cei doi autori, ar putea genera grave confuzii în procesul de interpretare și aplicare a normelor care prevăd răspunderea pentru infracțiunea de muncă forțată. Abordarea, sugerată de către L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko, ar putea fi relevantă din perspectiva exclusiv a economiei politice, nu și a dreptului penal.

În 2017, o cercetătoare din Marea Britanie – *M. Beels* – a elaborat un studiu științific în care este vizată prevenirea exploatării prin muncă.[115]

După părerea autoarei sus-menționate, pot fi punctate trei priorități: prevenirea exploatării angajaților; protejarea angajaților vulnerabili; sancționarea celor care îi exploatează pe alții prin muncă.

M. Beels reține că se acordă multă atenție doar formelor extreme de exploatare prin muncă. Nu trebuie însă neglijate nici alte forme de exploatare prin muncă (de exemplu, atunci când: se fac deduceri inechitabile din salariu; se impun taxe pentru ocuparea locului de muncă, pentru transportul la locul de muncă, pentru cazare, pentru îmbrăcămintea de protecție etc.). În același timp, este posibil ca: documentele de identitate ale angajatului să fie confiscate de către angajator; conturile bancare ale angajatului să fie controlate de către angajator; angajaților să li se ceară să lucreze extra-program etc.).

Caracterul exploatării prin muncă este diferit în funcție de faptul dacă angajarea se face în mod direct sau prin intermediul unor agenții. Cea mai frecventă formă de exploatare în cazul

[115] BEELS, Margaret. Preventing labour exploitation. În: *Warwick Papers in Industrial Relations*, 2017, no. 107. [citat 09.02.2024] Disponibil: http://hdl.handle.net/10419/197746

angajării directe este neplata salariului minim garantat. În cazul angajării prin intermediul unor agenții, exploatarea poate presupune atât neachitarea salariului minim garantat, cât și deducerile salariale neîntemeiate.

Exploatarea prin muncă este adesea alimentată de temerea angajaților de a-și pierde locul de muncă sau, în cazul angajaților care au statutul de imigrant ilegal, de temerea de a fi deportați. Vulnerabilitatea angajaților poate fi condiționată, de asemenea, de lipsa de: competențe lingvistice; reprezentare în sindicate sau în consilii ale angajaților; vizibilitate (atunci când angajații sunt ascunși pe câmp, în fabrici sau pe șantier etc.).

În 2019, autorul ucrainean *O.O. Oropai* a publicat un articol științific în care este analizată, sub aspect juridico-penal, noțiunea de exploatare a copiilor prin muncă.[116]

Acest doctrinar arată că, pentru a proteja drepturile și libertățile fundamentale ale copiilor, în art. 150 CPUc a fost stabilită răspunderea pentru exploatarea copiilor. În opinia lui O.O. Oropai, exploatarea prin muncă a copiilor trebuie privită ca faptă socialmente periculoasă, ilegală, săvârșită cu vinovăție, care presupune folosirea muncii copiilor care nu au împlinit vârsta la care angajarea este permisă de lege, prin înșelarea acestora, prin aplicarea asupra lor a violenței ori prin alte asemenea acțiuni, în scopul obținerii unui profit sau al satisfacerii altor necesități ale făptuitorului. Opiniile oamenilor de știință, pe care le-a analizat O.O. Oropai, îi permit să afirme că în art. 150 CPUc este incriminată fapta nu de exploatare oarecare a copiilor, ci de exploatare prin muncă a copiilor. În consecință, este propusă ajustarea titlului art. 150 CPUc la dispoziția acestui articol.

În 2019, autoarea română *C.-E. Cristea* propune cititorilor o investigație științifică în care, printre formele analizate de exploatare a persoanei, se regăsește exploatarea prin muncă.[117]

După trecerea în revistă a normelor relevante din Codul penal al României și din Constituția României, C.-E. Cristea arată că „în doctrină, munca forțată a fost definită ca acea muncă impusă prin constrângerea unei persoane, în alte cazuri decât cele admise de dispozițiile legale, în timp ce prin muncă obligatorie se înțelege munca impusă în mod abuziv, ca o obligație, unei persoane, deși aceasta nu face parte din îndatoririle sale și nici nu îi poate fi pretinsă în baza unei dispoziții legale”.[118] În continuare, autoarea prezintă dispozițiile din Codul muncii al României, care se referă la munca forțată. Cu regret, expunerea, făcută de C.-E. Cristea are un caracter preponderent

[116] ОРОПАЙ, О.О. Щодо визначення поняття «трудова експлуатація дітей» в кримінальному праві України. În: *Правова система держави: сучасні тенденції та фактори розвитку. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 квітня 2019 р.)*. Херсон: Молодий вчений, 2019, с. 88-91. ISBN 978-617-7640-50-8.
[117] CRISTEA, Cătălina-Elena. *Exploatarea unei persoane în perspectiva traficului de persoane*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.juridice.ro/639447/exploatarea-unei-persoane-in-perspectiva-traficului-de-persoane.html
[118] Ibidem.

descriptiv, fără a fi întreprinsă o analiză veritabilă a noțiunilor de exploatare prin muncă și de muncă forțată.

În 2020, *A.M. Djorobekova* (Kârgâzstan), *A.S. Khamzin* (Kazahstan), *A.V. Boretskiy* (Kazahstan) și *S.F. Fayziev* (Uzbekistan) au elaborat un studiu științific în care sunt examinate noile provocări și realități legate de migrația forței de muncă, precum și de munca forțată în contextul integrării economice.[119]

Scopul principal al acestui studiu este de a formula propuneri de îmbunătățire calitativă a legislației kazahe, precum și a cadrului normativ în materie al Uniunii Economice Eurasiatice (UEE), ținând cont de experiența statelor Uniunii Europene. Analiza este axată pe normele privind migrația forței de muncă și contracararea consecințelor negative ale acesteia, cum ar fi migrația ilegală și munca forțată. În acest sens, autorii aplică metodele istorico-juridică, socio-juridică și juridică comparativă. În opinia lui A.M. Djorobekova, A.S. Khamzin, A.V. Boretskiy și S.F. Fayziev, rezultatele, obținute în cadrul studiului sus-menționat, vor contribui la perfecționarea cadrului de reglementare în domeniul combaterii migrației ilegale, a traficului de persoane și a altor asemenea manifestări ilegale.

În 2020, cercetătorii *C.K. Karynov* (Kârgâzstan) și *D.B. Raziyeva* (Kazahstan) publică un articol științific în care sunt puse în discuție problemele de natură socială și juridică legate de munca forțată în Republica Kazahstan.[120]

Acești autori consideră că, într-un stat de drept, munca forțată reprezintă o formă inacceptabilă de activitate, a cărei eradicare necesită o abordare integrată care să combine: practici eficiente de aplicare a legii; măsuri preventive în domeniul ocupării forței de muncă; protecția unor categorii sociale vulnerabile. C.K. Karynov și D.B. Raziyeva analizează conținutul principiului libertății muncii, pe care îl privesc drept principiu de bază al dreptului muncii. După părerea acestor autori, problema muncii forțate este acută în orice stat, iar eradicarea acestui fenomen necesită crearea unui climat favorabil – la nivel internațional și la nivel național – pentru asigurarea principiului libertății muncii.

În 2020, autorii ucraineni *Iu.Iu. Zabuga* și *T.O. Mihailicenko* au propus cititorilor propria viziune asupra exploatării persoanei prin muncă.[121]

---

[119] DJOROBEKOVA, A.M., KHAMZIN, A.S., BORETSKIY, A.V., FAYZIEV, S.F. Labour Migration and Forced Labour in the Context of Economic Integration: New Challenges and Realities: Statement of the Problem. În: *Вестник Инновационного Евразийского университета*, 2020, № 4, pp. 56-61. ISSN 1729-536X.

[120] KARYNOV, C.K., RAZIYEVA, D.B. Social and Legal Problems of Forced Labor in the Republic of Kazakhstan. În: *Bulletin of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University*, 2020, № 2, c. 86-89. ISSN 2519-2388.

[121] ЗАБУГА, Ю.Ю., МИХАЙЛІЧЕНКО, Т.О. Форми експлуатації людини: частина 1. În: *Форум права*, 2020, № 3, c. 29-43. ISSN 1995-6134.

În Codul penal al Ucrainei, răspunderea pentru traficul de ființe umane este prevăzută în articolul 149. Modificările, care au fost operate în acest articol, au vizat, printre altele, noțiunea de exploatare a persoanei. În opinia lui Iu.Iu. Zabuga și T.O. Mihailicenko, efectele modificărilor respective denotă necesitatea definirii în Codul penal al Ucrainei a noțiunii de exploatare a persoanei. Scopul studiului, elaborat de către cei doi autori, constă în: stabilirea caracteristicilor obligatorii ale noțiunii de exploatare a persoanei; dezvăluirea conținutului unor forme de exploatare a persoanei, printre care și exploatarea prin muncă.

În cadrul analizei noțiunii de exploatare prin muncă, Iu.Iu. Zabuga și T.O. Mihailicenko evidențiază următoarele trăsături caracteristice ale muncii forțate: 1) munca nu este voluntară, adică victima este obligată să o presteze chiar dacă nu și-a exprimat consimțământul pentru aceasta; 2) există un pericol real pentru persoana care nu acceptă să presteze munca forțată. Din practica, examinată de către cei doi doctrinari, rezultă că victimele muncii forțate sunt adesea supuse bătăii, private de hrană, violate etc. În alte cazuri, victimele respective (dacă au statutul de imigrant ilegal) sunt amenințate că vor fi predate poliției sau serviciului de migrație. Iu.Iu. Zabuga și T.O. Mihailicenko menționează că, pentru a stabili dacă munca este forțată sau nu, este necesar să fie clarificate următoarele aspecte: 1) a depășit munca prestată cadrul activităților profesionale obișnuite ale persoanei care o îndeplinește?; 2) a fost munca retribuită sau nu?; 3) au fost impuse taxe disproporționate celui care prestează munca respectivă?

Iu.Iu. Zabuga și T.O. Mihailicenko consideră că muncă forțată este munca pe care angajatul este constrâns să o presteze, venitul angajatului fiind însușit de proprietarul mijloacelor de producție. Așadar, angajatul forțat să muncească nu este remunerat deloc pentru munca sa ori mărimea remunerației este considerabil mai mică în comparație cu cea a remunerației obținute de obicei, ținând cont de volumul, intensitatea și specificul muncii.

În 2020, omul de știință din Ucraina – *O.O. Voitenco* – susține o teză de doctor în care este analizată interzicerea muncii forțate ca principiu de reglementare a raporturilor de muncă.[122]

În autoreferatul acestei teze, pot fi identificate următoarele puncte de reper:

– principiul interzicerii muncii forțate constituie o extensie a principiului de libertate a muncii. Libertatea muncii permite subiectului raporturilor de muncă să se realizeze în mod activ în sfera muncii sau să adopte o poziție pasivă (și anume – să nu-și folosească abilitățile de muncă). Până la urmă, doar munca voluntară poate constitui obiectul reglementării legale, în timp ce munca forțată este întotdeauna asociată cu constrângerea și cu lipsa de consimțământ al persoanei care prestează munca. Libertatea muncii este incompatibilă cu munca forțată;

[122] ВОЙТЕНКО, О.О. *Заборона примусової праці – принцип правового регулювання трудових відносин*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2020. 23 с.

– libertatea muncii este un element al dreptului natural al persoanei la autodezvoltare și autorealizare, în timp ce munca forțată reprezintă o stare nefirească. Interzicerea legislativă a muncii forțate asigură realizarea principiului de libertate a muncii. Munca forțată implică lipsa consimțământului angajatului, acesta fiind constrâns fizic sau psihic. Constrângerea fizică afectează negativ sănătatea sau viața persoanei forțate să muncească. La rândul său, constrângerea psihică presupune amenințarea angajatului cu săvârșirea unor acțiuni care i-ar afecta negativ sănătatea sau viața;

– noțiunea de muncă forțată nu se referă la: orice muncă sau serviciu solicitat în timpul detenției care are la bază o hotărâre legală a unei instanțe judecătorești; orice serviciu solicitat în cazuri de urgență sau de dezastre naturale care amenință viața sau bunăstarea altor persoane; orice lucrare sau serviciu care face parte din îndatoririle civile obișnuite ale unei persoane;

– legislația contravențională și legislația penală a Ucrainei nu conțin norme privind răspunderea pentru munca forțată. Aceasta demonstrează că în Ucraina nu este asigurată protecția deplină a libertății muncii. Este necesară completarea Codului contravențional cu o normă care să prevadă sancționarea formelor mai puțin periculoase de muncă forțată, care nu presupun cauzarea victimei de prejudicii fizice sau de alte asemenea urmări. Atunci însă când munca forțată îmbracă forme mai grave (care presupun aplicarea violenței, confiscarea documentelor sau alte asemenea acțiuni), trebuie aplicată răspunderea penală.

În 2021, cercetătoarea rusă *S.B. Avdeeva* a analizat unele probleme legate de munca forțată.[123]

După părerea acestei autoare, atenție deosebită merită munca funcționarilor publici și a imigranților. Funcționarii publici se numără printre acele persoane care nu pot, în temeiul art. 142 din Codul muncii al Federației Ruse, să refuze munca obligatorie. Unele sarcini de muncă ale funcționarilor publici pot să nu se încadreze în lista de lucrări a căror îndeplinire nu este considerată muncă forțată. Această controversă naște dificultăți de interpretare. Cât privește angajații imigranți, ratificarea de către Federația Rusă a convențiilor internaționale în materie a influențat în sens pozitiv protecția acestora. Totuși, în Federația Rusă legislația muncii continuă să conțină un număr mare de neajunsuri și de lacune. În pofida mai multor încercări ale legiuitorului rus de a rezolva aceste probleme, reglementările privitoare la protecția angajaților imigranți nu sunt adaptate întru totul noilor realități.

[123] АВДЕЕВА, С.Б. Проблемы принудительного труда. În: *Альманах мировой науки*, 2021, № 5, с. 30-32. ISSN 2412-8597.

În 2021, autoarea americană *S. Sherman* publică un studiu științific în care încearcă să identifice înțelesul noțiunii de muncă forțată, pentru a asigura protecția imigranților împotriva exploatării.[124]

Această cercetătoare este de părerea că centrele private de detenție pentru imigranți profită de munca forțată a acestora. Cei deținuți în astfel de centre sunt forțați să muncească, adesea gratuit, fiind amenințați cu izolarea, cu privarea de lucruri de primă necesitate și cu alte privațiuni. Avocații au contestat aceste încălcări ale drepturilor omului într-o serie de procese colective în temeiul Legii SUA privind protecția victimelor traficului de persoane[125] și al § 1589 din Titlul 18 al Codului de legi al Statelor Unite ale Americii (în continuare – CL SUA).[126] În opoziție, centrele de detenție privată a imigranților susțin că activitățile, pe care reclamanții afirmă că au fost forțați să le efectueze (de exemplu, curățarea băilor și a zonelor comune), sunt sarcini casnice care nu se consideră muncă. În opinia lui S. Sherman, în primul rând, instanțele de judecată, care au pe rol astfel de cauze, trebuie să analizeze dacă sarcina impusă unui imigrant este cu adevărat personală. În al doilea rând, aceste instanțe trebuie să evalueze dacă obiectivul impunerii unor asemenea sarcini constă în compensarea de către centrele private de detenție a cheltuielilor instituționale.

În 2021, un om de știință din Ucraina – *A.S. Iliușcenko* – a elaborat un articol științific în care interzicerea muncii forțate este analizată prin prisma principiului de libertate a muncii.[127]

Acest autor menționează că libertatea muncii începe din momentul în care o persoană își alege viitoarea profesie. Nimeni nu are dreptul să ne influențeze alegerea și, prin urmare, să ne oblige să facem ceea ce este benefic cuiva pe cheltuiala noastră, împotriva voinței noastre. Dar cel mai important este că punerea în aplicare a acestei libere alegeri și interzicerea de a o influența este posibilă cu condiția existenței unui cadru normativ clar și previzibil. În opinia lui A.S. Iliușcenko, statul trebuie nu doar să adopte norme prin care să interzică munca forțată, ci și să creeze un mecanism eficient pentru a asigura implementarea acestora. Altminteri, problema libertății muncii și a interzicerii muncii forțate va rămâne în multe privințe nerezolvată.

În 2022, un cercetător din Republica Moldova – *A. Nastas* – a publicat un articol științific în care este tangențiată delimitarea infracțiunii de muncă forțată, prevăzută la art. 168 CP RM, de

---

[124] SHERMAN, Samantha. Defining Forced Labor: The Legal Battle to Protect Detained Immigrants from Private Exploitation. În: *University of Chicago Law Review*, Vol. 88, Iss. 5. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol88/iss5/4

[125] *Trafficking Victims Protection Act*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-106hr3244enr/pdf/BILLS-106hr3244enr.pdf

[126] *18 U.S. Code*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter77&edition=prelim

[127] ІЛЮЩЕНКО, А.С. Свобода праці та заборона примусової праці. În: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Право*, 2021, Вип. 33, с. 134-140. ISSN 2312-1661.

traficul de ființe umane (art. 165 CP RM), care este săvârșit în scop de exploatare prin muncă sau servicii forţate.[128]

Autorul reproduce un fragment dintr-o decizie judiciară: „Nu poate există o relație de concurență dintre art. 165 C. pen., pe de o parte, și art. 168 C. pen., pe de altă parte. [...] Din această cauza, nu este posibil că infracțiunea prevăzută la art. 165 C. pen. să absoarbă infracțiunea prevăzută la art. 168 C. pen. Atunci când este realizat scopul infracțiunii prevăzute la art. 165 C. pen., exprimat în exploatarea prin muncă sau servicii forțate, [această infracțiune va forma] un concurs real cu infracțiunea prevăzută la art. 168 C. pen.”.[129]

În continuare, A. Nastas adresează cititorului întrebarea: „În ce cazuri traficul de ființe umane absoarbe (în ipostaza concurenței dintre normă-parte și normă-întreg) infracțiunile prevăzute la art. 164, 167, 220 C. pen. al Republicii Moldova și în care cazuri formează concurs de infracțiuni?”.[130] Deși ne-am așteptat că răspunsul la această întrebare va include și ipoteza relației dintre art. 165 și 168 CP RM, rezultatul este altul. Din păcate, autorul a omis să explice dacă traficul de ființe umane, săvârșit în scop de exploatare prin muncă sau servicii forţate, poate absorbi fapta de muncă forțată sau nu.

În 2022, un cercetător ucrainean – *M.D. Jdan* – a efectuat o investigare științifică a problemelor de ordin juridico-penal și criminologic legate de exploatarea copiilor prin muncă.[131]

O atenție deosebită se acordă determinării esenței juridice a infracțiunii de exploatare a copiilor (care este prevăzută de art. 150 CPUc), precum și a locului acesteia în cadrul grupului de infracțiuni săvârșite împotriva libertății, onoarei și demnității persoanei (adică a infracțiunilor prevăzute în Titlul III al părții speciale a Codului penal al Ucrainei). În rezultat, M.D. Jdan consideră că libertatea muncii nu este apărată suficient împotriva manifestărilor socialmente periculoase îndreptate împotriva persoanelor adulte. Pentru rezolvarea acestei probleme, autorul respectiv propune completarea Codului penal al Ucrainei cu art. 173^1, în care să fie incriminată fapta de exploatare a muncii. La modul concret, M.D. Jdan recomandă ca alineatul 1 al acestui articol să prevadă răspunderea pentru utilizarea muncii forțate a unei alte persoane, indiferent de prezența sau lipsa unei oferte de retribuire favorabilă pentru munca prestată. Autorul respectiv sugerează ca alineatul 2 al articolului proiectat trebuie să fie aplicat în cazul în care exploatarea muncii fie este săvârșită împotriva mai multor persoane, fie a cauzat un prejudiciu considerabil

[128] NASTAS, Andrei. Delimitarea traficului de ființe umane de unele infracțiuni conexe (practica și legislația Republicii Moldova). În: *Revista Universul Juridic*, 2022, nr. 5, pp. 122-134. ISSN 2393-3445.
[129] Ibidem.
[130] Ibidem.
[131] ЖДАН, М.Д. Кримінологічний та кримінально-правовий захист неповнолітніх від трудової експлуатації. În: *Правовий часопис Донбасу*, 2022, № 4, ч. 2, 2022, с. 82-86. ISSN 2523-4269.

sănătății fizice sau psihice a victimei, fie este comisă în condiții nocive pentru victimă. În sfârșit, pentru alineatul 3 al art. 173[1] CPUc, M.D. Jdan propune agravarea răspunderii în ipoteza de săvârșire a infracțiunii fie de către un grup criminal organizat, fie împotriva unui minor.

Totuși, acest autor nu explică dacă, în paralel cu completarea Codului penal al Ucrainei cu art. 173[1], ar trebui să fie abrogat art. 150 CPUc sau nu. Or, se poate observa că ipoteza de săvârșire a infracțiunii de exploatare a muncii împotriva unui minor (care este prevăzută la alin. 3 art. 173[1] CPUc) dublează ipoteza deja prevăzută de art. 150 CPUc.[132]

În 2022, doi oameni de știință din România – *T. Manea* și *G. Șologon* – au publicat o monografie în care se analizează, printre altele, dimensiunile juridico-penale ale faptei de muncă forțată.[133]

Acești autori menționează că „interzicerea muncii forțate face obiectul convențiilor internaționale, al *acquis*-ului comunitar și al Codului penal prin prevederile art. 212 [...]”.[134] După trecerea în revistă a tuturor acestor reglementări, T. Manea și G. Șologon constată că exploatarea unei persoane prin muncă în sensul lit. a) art. 182 CPR din 2009 nu presupune ipoteza de „executare a unei munci sau îndeplinire de servicii [...] cu încălcarea normelor legale privind condiţiile de muncă, salarizare, sănătate şi securitate”[135] care a fost prevăzută în varianta inițială a art. 2 al Legii României nr. 678 din 21.11.2001 privind prevenirea şi combaterea traficului de persoane. În legătură cu o eventuală dezincriminare a faptei de supunere la muncă forțată sau obligatorie, prevăzute la art. 212 CPR din 2009 (în partea care se referă la ipoteza sus-menționată), Înalta Curte de Casație și Justiție a României „a stabilit că nu poate fi vorba despre dezincriminare atât timp cât subzistă caracterul forțat, dincolo de încălcarea normelor legale”.[136]

În continuare, T. Manea și G. Șologon se referă la „situațiile în care, în pofida faptului că o persoană este obligată să desfășoare o anumită activitate, nu poate fi reținută munca forțată”.[137] De asemenea, sunt trasate diferențele dintre infracțiunea, prevăzută la art. 212 CPR, din 2009 și traficul de persoane săvârșit în scopul prevăzut de lit. a) art. 182 CPR din 2009.

Apoi T. Manea și G. Șologon oferă unele explicații care pot fi utile în vederea interpretării art. 212 CPR din 2009: „Legiuitorul a trasat o distincție clară între executarea unei munci și

---

[132] BOTNARENCO, Mihaela, GUIDEA, Petru. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în străinătate. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2024, nr. 3, pp. 39-42. ISSN 1814-3199.

[133] MANEA, Teodor, ȘOLOGON, Giulia. *Traficul de ființe umane și exploatarea persoanelor vulnerabile. Aspecte de doctrină și practică judiciară*. București: Hamangiu, 2022. 352 p. ISBN 978-606-27-1855-8.

[134] Ibidem, p. 103-104.

[135] Legea României privind prevenirea și combaterea traficului de persoane: nr. 678 din 21.11.2001. În: *Monitorul Oficial al României*, 2001, nr. 783.

[136] MANEA, Teodor, ȘOLOGON, Giulia. *Traficul de ființe umane și exploatarea persoanelor vulnerabile. Aspecte de doctrină și practică judiciară*. București: Hamangiu, 2022, p. 104. 352 p. ISBN 978-606-27-1855-8.

[137] Ibidem, p. 104.

îndeplinirea de servicii. Munca reprezintă o activitate conștientă a omului, desfășurată în vederea obținerii de bunuri sau servicii”[138]; „Pe de altă parte, serviciul reprezintă o prestație sub formă de muncă, consultanță și alte activități nemateriale, concretizate în efecte utile care nu îmbracă, în general, o formă materială. Raportul stabilit între sfera serviciilor și cea a muncii este unul de la parte la întreg, drept pentru care apreciem că nu era absolut necesară executarea unei munci distinct de îndeplinirea unor servicii”.[139]

În 2022, o cercetătoare din Ucraina – *T. Parpan* – a propus cititorilor propria viziune asupra aspectelor de drept constituțional ale interzicerii muncii forțate în Ucraina.[140]

În debut, această autoare prezintă o retrospectivă a reglementării interdicției respective în legislația muncii a Ucrainei. Autoarea notează că, în cadrul raporturilor de muncă, constrângerea este exercitată în forme dintre cele mai variate: psihică; materială; fizică; organizatorică; mixtă. Având în vedere această varietate de forme, T. Parpan consideră că este necesară întărirea protecției juridice a angajaților împotriva unui astfel de comportament arbitrar al angajatorului. Ca urmare, un articol distinct din Codul muncii al Ucrainei: ar trebui să fie dedicat conceptului de muncă forțată și caracteristicilor acestuia; să conțină o listă aproximativă a posibilelor forme de muncă forțată.

Analizând esența conceptului de muncă forțată, T. Parpan evidențiază trăsăturile distinctive ale acestuia în raport cu conceptele de: trafic de ființe umane; sclavie; servitute. De asemenea, sunt stabilite diferențele dintre munca forțată și munca obligatorie. În context, autoarea arată că în multe acte juridice internaționale în materie de drept al muncii este specificată munca obligatorie, fără însă a se face o distincție clară între aceasta și munca forțată. Pentru a distinge respectivele concepte, T. Parpan apelează la practica Curții Europene a Drepturilor Omului. Pe baza acestei analize, se ajunge la concluzia că, pentru a nu fi catalogată ca muncă forțată, activitatea nu trebuie să depășească limitele capacităților fizice și psihologice admisibile ale persoanei care o îndeplinește.

În 2022, doi autori din Federația Rusă – *N.Iu. Tetereatnikov* și *A.V. Andreev* – au elaborat un studiu științific în care este tratată problema delimitării muncii forțate de munca corecțională în legislația rusă și în cea internațională.[141]

---

[138] Ibidem, p. 106.
[139] Ibidem, p. 106.
[140] ПАРПАН, Т. Конституційна заборона примусової праці в Україні. În: *Український часопис конституційного права*, 2022, № 1, с. 55-64. ISSN 2519-2590.
[141] ТЕТЕРЯТНИКОВ, Н.Ю., АНДРЕЕВ, А.В. Разграничение принудительного труда и принудительных работ в российском и международном праве. În: *Вестник Сибирского юридического института МВД России*, 2022, № 3, с. 166-173. ISSN 2225-7322.

La modul concret, este examinată relația dintre munca forțată (interzisă de alin. 2 art. 37 al Constituției Federației Ruse) și munca corecțională (prevăzută de art. 49, 50, 53[1] și 106 CP FR și de art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse). În această ordine de idei, sunt analizate normele din legislația internațională, precum și practica judiciară a instanțelor judecătorești din Federația Rusă, dar și a Curții Europene a Drepturilor Omului.

În opinia celor doi autori, interdicția constituțională privind munca forțată își găsește o dezvoltare reușită în măsurile legale prevăzute de art. 49, 50, 53[1] și 106 CP FR și de art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse. Acest lucru se datorează faptului că toate aceste măsuri au la bază restricțiile stabilite în alin. 1 art. 37 al Constituției Federației Ruse (care prevede posibilitatea de a limita exercitarea dreptului persoanei de a dispune liber de capacitatea de muncă și de a alege liber tipul de activitate) și în alin. 3 art. 55 al Constituției Federației Ruse (care prevede posibilitatea de a limita exercitarea unui drept constituțional fie pentru a proteja moralitatea, sănătatea, drepturile și interesele legitime ale altor persoane, fie pentru a asigura apărarea națională și securitatea statului).

În 2023, *R. Henriett* (Ungaria), *T.D. Nguyen* și H. *Nguyen* (Vietnam) au publicat un articol științific în care acordă atenție eliminării muncii forțate în Vietnam.[142]

Acești autori menționează că, deocamdată, nicio țară nu a putut eradica fenomenul muncii forțate în toate formele sale. Acest fenomen continuă să afecteze atât țările dezvoltate, cât și cele în curs de dezvoltare precum Vietnamul. Eliminarea muncii forțate reprezintă un obiectiv remarcabil pe care Uniunea Europeană își propune să-l atingă prin acordurile sale de liber schimb, inclusiv prin Acordul de liber schimb cu Vietnamul (EVFTA). În consecință, Uniunea Europeană a cerut Vietnamului să respecte angajamentul de a interzice munca forțată. Guvernul vietnamez depune eforturi considerabile pentru a pune în aplicare instrumente importante care vizează eliminarea tuturor formelor de muncă forțată. Cu toate acestea, în cursul îndeplinirii obligațiilor internaționale, Vietnamul se confruntă cu o gamă largă de provocări. Se cunoaște că, dacă Vietnamul nu va îndeplini angajamentele de abolire a muncii forțate, relațiile comerciale bilaterale dintre Vietnam și Uniunea Europeană vor avea de suferit grav. Prin urmare, doar modificarea și completarea continuă a legislației vietnameze, pentru a asigura compatibilitatea cu normele Uniunii Europene, pot asigura dezvoltarea durabilă a Vietnamului. În general, EVFTA servește ca o declarație importantă de principii, inclusiv în ceea ce privește eradicarea muncii forțate, pe care atât Uniunea Europeană, cât și Vietnamul sunt dispuse să o susțină la scară globală. În același timp,

[142] HENRIETT, Rab, NGUYEN, Tien Dung, NGUYEN, Huyen. The elimination of forced or compulsory labour in Vietnam within the context of the EVFTA and lessons from european countries. În: *Lex et Scientia*, 2023, No. XXX, Vol. 2, pp. 81-104. ISSN 1583-039X.

EVFTA constituie un acord comercial cuprinzător. Astfel, implementarea de către Vietnam a angajamentului de a elimina munca forțată ar aduce beneficii însemnate Uniunii Europene, Vietnamului și altor țări în curs de dezvoltare care ar putea în viitor să devină partenere ale Uniunii Europene.

1.3. Sinteza problematicii tratate și a rezultatelor obținute în Capitolul 1

Sintetizând problematica tratată și rezultatele obținute în Capitolul 1, considerăm necesară formularea următoarelor concluzii:

1) în vederea depășirii controverselor și rezolvării problemelor referitoare la caracteristicile infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM, pot fi luate în considerare cercetările realizate de către: I. Arhiliuc, A. Barbăneagră, A. Borodac, S. Brînza, R. Cojocaru, L. Gîrla, V. Holban, M. Mutu, A. Nastas, V. Stati, M. Ștefănoaia, Iu. Tabarcea, A. Tănase, Gh. Ulianovschi (Republica Moldova); L.P. Bortnikova, A.S. Iliușcenko, M.D. Jdan, T.O. Mihailicenko, A. Orlean, O.O. Oropai, T. Parpan, A.P. Samiilenko, I.P. Vasâlkivska, O.O. Voitenco, Iu.Iu. Zabuga (Ucraina); A.V. Andreev, S.B. Avdeeva, E.V. Evstifeeva, I.T. Idrisov, N.T. Idrisov, V.I. Kovalenko, O.A. Kuniţina, A.V. Kursaev, O.I. Novikova, N.Iu. Tetereatnikov, D.S. Velieva (Federația Rusă); C.-E. Cristea, T. Manea, C. Olaru, I. Ristea, G. Șologon (România); A.V. Boretskiy, A.S. Khamzin, D.B. Raziyeva (Kazahstan); M. Beels, N. Clark (Marea Britanie); C. Buckley, S. Sherman (SUA); A.M. Djorobekova, C.K. Karynov (Kârgâzstan); T.D. Nguyen, H. Nguyen (Vietnam); R. Henriett (Ungaria); S.F. Fayziev (Uzbekistan);

2) cei mai mulți dintre acești doctrinari se referă la aspectele de drept penal ale muncii forțate: I. Arhiliuc, A.V. Andreev, A. Barbăneagră, A. Borodac, S. Brînza, C.-E. Cristea, R. Cojocaru, E.V. Evstifeeva, L. Gîrla, V. Holban, M.D. Jdan, T. Manea, T.O. Mihailicenko, M. Mutu, A. Nastas, O.I. Novikova, C. Olaru, A. Orlean, O.O. Oropai, G. Șologon, M. Ștefănoaia, Iu. Tabarcea, A. Tănase, N.Iu. Tetereatnikov, Gh. Ulianovschi, I.P. Vasâlkivska, Iu.Iu. Zabuga. Un număr mai redus dintre acești oameni de știință abordează munca forțată din perspectiva altor științe: M. Beels, C. Buckley, N. Clark, M.D. Jdan (criminologie); C.-E. Cristea, V.I. Kovalenko, O.A. Kuniţina, T. Parpan, V. Vasilița, D.S. Velieva (drept constituțional); S.B. Avdeeva, C.-E. Cristea, A.S. Iliușcenko, C.K. Karynov, V.I. Kovalenko, O.A. Kuniţina, T. Macovei, D.B. Raziyeva, N. Romandaș, D.S. Velieva, O.O. Voitenco (dreptul muncii); A.V. Andreev, O.A. Kuniţina, N.Iu. Tetereatnikov, D.S. Velieva, O.O. Voitenco (drept contravențional); I. Ristea (dreptul Uniunii Europene); L.P. Bortnikova, A.P. Samiilenko (economia politică). Analiza infracțiunii de muncă forțată, prevăzute la art. 168 CP RM, nu poate să nu implice interdisciplinaritate. Din acest punct

de vedere, considerăm valoroase ideile și concepțiile atât ale doctrinarilor penaliști, cât și ale celor care reprezintă alte domenii științifice;

3) la delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată etc.) se referă în lucrările lor: S. Brînza, I.T. Idrisov, N.T. Idrisov, A.V. Kursaev, T. Manea, T.O. Mihailicenko, M. Mutu, A. Orlean, V. Stati, G. Șologon, A. Tănase, Iu.Iu. Zabuga. Rezultatele, obținute de către acești autori, pot fi fructificate în procesul de delimitare a infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, de alte infracțiuni;

4) art. 165 și 168 CP RM trebuie aplicate în ipoteza în care traficul de ființe umane este săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, iar acest scop se realizează. Realizarea acestui scop depășește cadrul infracțiunii prevăzute la art. 165 CP RM, deci necesită calificare aparte;

5) din art. 165 CP RM nu rezultă că traficul de ființe umane este săvârșit exclusiv în condiții de extraneitate / transnaționalitate. Deosebirea dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 și 168 CP RM trebuie făcută în funcție de alte criterii: obiectul juridic special; victimă; structura și conținutul faptei prejudiciabile; momentul de consumare a infracțiunii; scopul infracțiunii; subiectul infracțiunii; circumstanțele agravante ale infracțiunii;

6) atrage atenția schimbarea poziției privind obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Astfel, într-o lucrare din 2011, S. Brînza menționează cinstea și demnitatea persoanei în calitate de componente ale valorii sociale fundamentale apărate împotriva infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Aceasta deși, într-o lucrare din 2005, același autor nu menționează astfel de componente atunci când descrie obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Totodată, în lucrarea sus-menționată din 2011, S. Brînza relevă că concepția privind acest obiect trebuie percepută în accepțiunea *de jure* sau *de facto*. Ulterior, într-o lucrare din 2015, S. Brînza și V. Stati remarcă cinstea și demnitatea persoanei în calitate de componente ale valorii sociale fundamentale apărate împotriva infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. De această dată, nu se mai specifică dacă această concepție trebuie percepută în accepțiunea *de jure* sau *de facto*;

7) luând în vedere tema tezei de față, prezintă un interes științific relativ limitat ideile și concepțiile doctrinarilor ruși și ucraineni. Acest fapt se explică prin acel fapt că, în Federația Rusă, munca forțată nu se consideră infracțiune. În Ucraina este incriminată doar exploatarea copiilor prin muncă. Totodată, lacunele legislative, care au fost identificate de către doctrinarii ruși și ucraineni, pot contribui la eficientizarea art. 168 CP RM;

8) neajunsurile, ce caracterizează cadrul normativ în materie de interzicere a muncii forțate, i-au determinat pe următorii autori să propună soluții de perfecționare a legislației: E.V.

Evstifeeva, M.D. Jdan, V.I. Kovalenko, A.V. Kursaev, O.I. Novikova, O.O. Oropai, T. Parpan, I.P. Vasâlkivska, O.O. Voitenco. Astfel, unii dintre doctrinarii ruși argumentează necesitatea de a incrimina fapta de muncă forțată, în timp ce unii oameni de știință ucraineni recomandă ca răspunderea penală să fie aplicată pentru mai multe manifestări ale muncii forțate. Unele dintre aceste soluții pot fi utile în vederea îmbunătățirii calității reglementării răspunderii pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM;

9) pentru a identifica înțelesul noțiunii de muncă forțată, este util să luăm în considerare definițiile acestei noțiuni, care sunt formulate de către: C.-E. Cristea, E.V. Evstifeeva, I.T. Idrisov, N.T. Idrisov, T.O. Mihailicenko, M. Mutu, M. Ștefănoaia, Iu.Iu. Zabuga;

10) analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, care au fost publicate în Republica Moldova, ne permite să afirmăm că există discrepanțe sesizabile privind structura și conținutul obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, precum și cu privire la momentul de consumare a acestei infracțiuni;

11) din analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, care au fost publicate în străinătate, rezultă că, printre cele mai vulnerabile categorii de victime ale acestei infracțiuni se numără: imigranții; persoanele care îndeplinesc serviciul militar prin contract; persoanele supuse sancțiunilor contravenționale; minorii; funcționarii publici;

12) din analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, care au fost publicate în străinătate, rezultă că nu și-a găsit rezolvarea problema coraportului dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunile de: servicii forțate; muncă obligatorie; exploatare prin muncă; încălcare a principiului de libertate a muncii. Ceea ce ne motivează ca, în următoarele capitole ale tezei de față, să identificăm soluția pentru această problemă;

13) autorii ucraineni L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko consideră că trebuie revizuită interpretarea noțiunii de muncă forțată ca fenomen negativ, ca antipod al muncii voluntare. Considerăm că regândirea conceptelor de exploatare prin muncă și de muncă forțată, propusă de cei doi autori, ar putea genera grave confuzii în procesul de interpretare și aplicare a normelor care prevăd răspunderea pentru infracțiunea de muncă forțată. Abordarea, sugerată de către L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko, ar putea fi relevantă din perspectiva exclusiv a economiei politice, nu și a dreptului penal;

14) provoacă rezerve opinia autorilor ruși N.Iu. Tetereatnikov și A.V. Andreev, conform căreia interdicția constituțională privind munca forțată își găsește o dezvoltare reușită în normele care reglementează munca corecțională (art. 49, 50, 53^1 și 106 CP FR și art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse). Aceasta ne motivează ca, în următoarele capitole ale tezei de față, să stabilim dacă munca corecțională este un exemplu de muncă forțată sau nu;

15) problema ştiinţifică importantă consistă în elaborarea unui cadru conceptual pentru calificarea faptelor în baza art. 168 CP RM, ceea ce poate contribui la clarificarea condițiilor în care se aplică acest articol și la fundamentarea unor măsuri eficiente pentru prevenirea și combaterea fenomenului de muncă forțată, în general, și a infracțiunii de muncă forțată, în particular, asigurând astfel o aplicare mai uniformă a art. 168 CP RM și sporind protecția libertății de a munci împotriva manifestărilor infracționale;

16) direcţiile de soluţionare a problemei ştiinţifice importante rezidă în: a) analiza noțiunii de muncă forțată prin prisma art. 168 CP RM; b) clarificarea înțelesului pe care îl au termenii juridici utilizați în textul acestui articol; c) determinarea cazurilor de excepție în care munca forțată nu se încadrează în art. 168 CP RM; d) examinarea elementelor constitutive ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; e) stabilirea criteriilor de diferențiere între munca forțată și faptele penale sau contravenționale similare; f) compararea art. 168 CP RM, precum și a altor reglementări naționale în materie cu normele internaționale relevante, cu normele care prevăd fapte similare în legislațiile străine, precum și cu precedentele istorice ale art. 168 CP RM; g) analiza jurisprudenței referitoare la aplicarea art. 168 CP RM; h) identificarea neajunsurilor în aplicarea practică a art. 168 CP RM; i) formularea de propuneri legislative pentru îmbunătățirea cadrului normativ în materie de prevenire și combatere a muncii forțate.

2. ANALIZA DE DREPT PENAL A INFRACȚIUNII PREVĂZUTE LA ART. 168 CP RM

2.1. Obiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

2.1.1. Obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

S. Brînza învederează „trei variante ale „mecanismului" de atingere infracţională asupra obiectului apărării penale: a) infracţiunea poate influenţa în mod nemijlocit asupra facultăţii sociale ocrotite de legea penală; b) infracţiunea se poate exprima în influenţarea nemijlocită asupra obiectului material al infracţiunii; c) infracţiunea poate fi realizată pe calea influenţării nemijlocite asupra victimei (subiectului pasiv)".[143] Așadar, o infracțiune influenţează direct fie o facultate socială ocrotită de legea penală, fie o entitate corporală (sau incorporală), fie o persoană privită ca victimă. Însă niciuna dintre aceste trei valențe, dacă le scoatem din orbita relațiilor sociale, nu pot fi apărate de legea penală. Obiectul juridic al infracțiunii îl reprezintă cele mai însemnate valori sociale (și relații sociale din jurul acestora) care sunt protejate de legea penală și care pot fi afectate sau cel puțin puse în pericol prin comiterea unei infracțiuni.

Obiectul juridic general este același în cazul tuturor infracțiunilor prevăzute de partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Diferențele dintre infracțiuni încep să fie sesizate începând cu următoarea categorie a obiectului juridic al infracțiunii – obiectul juridic suprageneric.

În doctrina de specialitate atrag atenția următoarele idei cu privire la categoria analizată: „Relaţiile sociale patrimoniale, privite ca o componentă a ordinii de drept, reprezintă obiectul juridic suprageneric atât al infracţiunii de escrocherie, cât şi al infracţiunii de practicare ilegală a activităţii de întreprinzător".[144] Acest exemplu, prezentat de către Gh. Reniță, nu este singurul exemplu de obiect juridic suprageneric. De pildă, Gh. Pavliuc menționează: „Securitatea naţională reprezintă un sistem [...] al cărui funcţionalitate este asigurată împotriva unor pericole de natură militară, economică, energetică, ecologică, informaţională etc."[145] Pentru studiul de față este mai important să identificăm obiectul juridic suprageneric al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

---

[143] BRÎNZA, Sergiu. *Obiectul infracţiunilor contra patrimoniului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p. 89. 675 p. ISBN 9975-70-414-X.

[144] RENIŢĂ, Gheorghe. Practicarea ilegală a activităţii de întreprinzător şi escrocheria: probleme de încadrare derivate din complexitatea delimitării art. 241 şi art. 190 CP RM. În: *Sesiune naţională de comunicări ştiinţifice studenţeşti: Ştiinţe socioeconomice. Ştiinţe sociale, 25-26 aprilie 2013, Chişinău*. Chișinău, 2013, pp. 7-8.

[145] PAVLIUC, Ghenadie. State security as a social value defended by penal law. În: *Ţările post-sovietice între UE şi Federaţia Rusă – analiza circumstanţelor specifice şi tendinţelor politice, 27 septembrie 2016, Chişinău*. Chișinău, 2016, pp. 463-472. ISBN 978-9975-71-829-5.

În cazul infracțiunilor de trafic de ființe umane, care sunt prevăzute de art. 165 CP RM, A. Tănase stabileşte ca obiect juridic suprageneric „relaţiile sociale cu privire la persoană”.[146] Referitor la omorul săvârșit în stare de afect, R. Berdilo consemnează ca obiect juridic suprageneric „persoana [...] reprezentată în normele Capitolelor II, III, IV şi VII din partea specială a Codului penal prin atributele sale specifice”.[147] Nu în ultimul rând, S. Brînza și V. Stati remarcă: „Potrivit legii penale în vigoare, persoana [...] trebuie privită ca valoare socială fundamentală, reprezentând obiectul juridic suprageneric comun pentru toate infracţiunile prevăzute în Capitolele II, III, IV şi VII din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.”[148] S. Copețchi are o părere apropiată.[149] Suntem de acord cu toate aceste puncte de vedere.

În opinia lui D. Ursu, obiectul juridic suprageneric al infracțiunilor, prevăzute în Capitolele II, III, IV şi VII ale părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, este constituit din „relaţiile sociale cu privire la ocrotirea persoanei”.[150] La prima vedere, această viziune nu se deosebește prin nimic de părerile lui A. Tănase, R. Berdilo, S. Brînza, V. Stati și S. Copețchi cu privire la obiectul juridic suprageneric al infracțiunilor respective. În realitate, spre deosebire de opiniile acestor doctrinari, formularea lui D. Ursu este tautologică. Persoana (și relațiile sociale din jurul acesteia) constituie *obiectul juridic suprageneric* al acestor infracțiuni.

După V. Dandeș, „după obiectul juridic, infracțiunile pot fi grupate în tipuri și subtipuri în partea specială a Codului penal: de exemplu, infracțiuni contra persoanei cu subgrupele respective”.[151] Nu ne putem ralia nici la această opinie. Concepția, despre care scrie V. Dandeș, poate fi raportată la legea penală anterioară. Astfel, în Codul penal al Republicii Moldova din 1961, Capitolul II din partea specială se numea „Infracţiuni contra vieţii, sănătăţii, libertăţii şi

---

[146] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.

[147] BERDILO, Rodica. Obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art. 146 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr. 11, pp. 119-130. ISSN 1814-3199; BERDILO, Rodica. *Răspunderea penală pentru omorul săvârşit în stare de afect.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2021, p. 124. 398 p. ISBN 978-9975-157-57-5.

[148] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 146. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[149] COPEŢCHI, Stanislav. Analiza juridico-comparativă a incriminărilor privind atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale din legislaţiile penale ale unor state europene. În: *Revista Naţională de Drept*, 2014, nr. 10, pp. 54-59. ISSN 1811-0770; COPEŢCHI, Stanislav. *Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 298. 346 p. ISBN 978-9975-120-41-8.

[150] URSU, Daniela. Conținutul obiectului juridic al infracțiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 8, pp. 26-30. ISSN 1811-0770; URSU, Daniela. *Tortura, tratamentul inuman sau degradant: aspecte de drept penal*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p. 68. 290 p. ISBN 978-9975-53-797-1.

[151] DANDEȘ, Veaceslav. Analiza juridico-penală a clasificării infracțiunilor. În: *Rolul ştiinţei în reformarea sistemului juridic şi politico-administrativ: Secţia Ştiinţe juridice, Ediţia 5, 10 decembrie 2019, Cahul*. Cahul: Centrografic, 2020, pp. 61-73. ISBN 978-9975-88-057-2.

demnităţii persoanei”.[152] În acest capitol erau concentrate toate infracțiunile contra persoanei. În legea penală în vigoare, nu un capitol, dar patru conțin articole care prevăd răspunderea pentru infracțiuni contra persoanei.

Nu putem fi de acord cu următoarea afirmație a lui A.I. Artemiev: „Persoana își începe existența în lume ca organism biologic, având nevoile biologice simple de hrană, de satisfacere a instinctului sexual, de procreație, de luptă pentru supraviețuire, care nu sunt specifice doar persoanei, ci și animalelor. Totuși, în procesul de dezvoltare, ea interacționează constant cu societatea și devine parte a acesteia. [...] Are loc socializarea persoanei, adică procesul prin care ea asimilează normele grupului său, astfel încât prin formarea propriului „eu” se manifestă unicitatea individului ca persoană”.[153] Nu este departe ca substanță părerea lui R.O. Stefanciuk: „Formarea spiritualității sau a nivelului moral al persoanei are loc ca urmare a reconsiderării psihice a existenței sale sociale, precum și a formării unui sistem unitar de valori interne (spirituale), a sacralităților inviolabile, care se formează ca rezultat al procesului de gândire”.[154]

În contextul investigației pe care o desfășurăm, este necesar să identificăm acele atribute ale persoanei care corespund obiectului juridic generic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Articolul dat este amplasat în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, care corespunde grupului de infracțiuni contra libertăţii, cinstei şi demnităţii persoanei. Într-o măsură mai mare sau mai redusă, această viziune a legiuitorului moldovean se aseamănă cu concepțiile implementate în legile penale ale altor țări.

Astfel, în Codul penal al României din 1968 (în continuare – CPR din 1968), art. 191, care prevedea răspunderea pentru supunerea la muncă forțată sau obligatorie, era inclus în Capitolul II „Infracțiuni contra libertății persoanei”[155] din Titlul II „Infracțiuni contra persoanei”[156] al părții speciale. În Codul penal al României din 2004 (în continuare – CPR din 2004), art. 203, în care era incriminată fapta de supunere la muncă forţată sau obligatorie, era amplasat în Capitolul VI „Crime şi delicte contra libertăţii persoanei”[157] al Titlului I „Crime şi delicte contra persoanei”[158] din partea specială.[159]

---

[152] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 41 din 24.03.1961. În: *Veștile Sovietului Suprem al RSSM*, 1961, nr. 10, 41.
[153] АРТЕМЬЕВ, А.И. *Социология личности.* Москва: Арбат-ХХ, 2001, с. 140. 252 с. ISBN 5-87076-043-7.
[154] СТЕФАНЧУК, Р.О. *Особисті немайнові права фізичних осіб*. Київ: КНТ, 2008, с. 125. 626 с. ISBN 978-966-373-356-2.
[155] Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.
[156] Ibidem.
[157] Codul penal al României: nr. 301 din 28.06.2004. În: *Monitorul Oficial al României*, 2004, nr. 575.
[158] Ibidem.
[159] În Codul penal al României din 2009 se deviază de la această paradigmă. Art. 212, care prevede răspunderea pentru supunerea la muncă forțată sau obligatorie, face parte nu din Capitolul VI „Infracțiuni contra libertății persoanei”* al Titlului I al părții speciale, ci din Capitolul VII „Traficul și exploatarea persoanelor vulnerabile”* al acestui titlu.

Libertatea persoanei, ca valoare socială fundamentală apărată împotriva infracțiunii de muncă forțată, este consacrată nu doar în aceste două coduri penale care au fost aplicate în România.

În Codul penal al Insulelor Solomon (în continuare – CP IS), art. 256, în care este incriminată munca obligatorie ilegală, este amplasat în Partea XXVI „Infracțiuni contra libertății”.[160] În Codul penal al Republicii Cipriote (în continuare – CP RCi), art. 254, care prevede răspunderea pentru munca forţată ilegală, face parte din Capitolul „Fapte penale împotriva libertăţii persoanei”[161] din Titlul V „Infracţiuni împotriva persoanei”.[162] În Codul penal al Republicii Federale Germania (în continuare – CP RFG), § 232b, în care este incriminată fapta de muncă forţată, și § 233, în care este incriminată fapta de exploatare a forţei de muncă, sunt incluse în Secțiunea XVIII „Infracţiuni contra libertăţii persoanei”[163] din Titlul IV al părții speciale. În Codul penal al Republicii Italia (în continuare – CP RI), art. 603-bis, care prevede răspunderea pentru intermedierea ilegală şi exploatarea muncii, este amplasat în Secţiunea I „Despre delicte împotriva personalităţii individuale”[164] din Partea a III-a „Despre delictele împotriva libertăţii individuale”[165] a Titlului XII „Despre delicte împotriva persoanei”[166] a Cărții a II-a. În Codul penal al Republicii Lituania (în continuare – CP RL), art. 147, în care este incriminată fapta de supunere la muncă forţată, face parte din Capitolul XX „Infracţiuni împotriva libertăţii umane”.[167] În Codul penal al Republicii Kenya, art. 266, în care este incriminată munca obligatorie ilegală, este amplasat în Capitolul XXV „Infracțiuni contra libertății”.[168] În Codul penal al Republicii Turcia (în continuare – CP RT), art. 117, în care este stabilită răspunderea pentru violarea libertății de a munci, face parte din Partea 7 „Infracțiuni contra libertății[169] din Capitolul 2 al Volumului II. În Codul penal al Ungariei (în continuare – CPUn), secţ. 193, în care este incriminată fapta de muncă forţată, este inclusă în Capitolul XVIII „Infracţiuni privind libertatea persoanei”[170] al părții speciale. În fine, în Codul

* Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.

[160] *Penal Code*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/slb/1965/penal-code_html/Penal_Code_consolidated_1996.pdf

[161] *Codul penal al Republicii Cipriote*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cipru-RO.html

[162] Ibidem.

[163] *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html

[164] *Codul penal al Republicii Italia*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html

[165] Ibidem.

[166] Ibidem.

[167] *Codul penal al Republicii Lituania*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html

[168] *Penal Code*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/penal-code-revised-edition-2014_html/PenalCode81of1948.pdf

[169] *Penal Code of Turkey*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/penal-code_html/Penal_Code_of_Turkiye.pdf

[170] *Codul penal al Ungariei*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html

penal al Republicii Zambia (în continuare – CP RZ), art. 263, în care este incriminată munca obligatorie ilegală, este amplasat în Capitolul XXV „Infracțiuni contra libertății”.[171]

Legiuitorul francez consideră că nu libertatea persoanei, dar demnitatea persoanei formează acea valoare socială fundamentală care este protejată contra infracțiunii de muncă forțată. În acest context, în Codul penal al Republicii Franceze (în continuare – CP RFr), art. 225-13 - 225-16 alcătuiesc Secțiunea 3 „Despre condiţiile de muncă şi cazare contrare demnităţii persoanei, despre munca forţată şi aducerea în stare de sclavie”[172] din Capitolul V „Despre atingerile aduse demnităţii persoanelor”[173] al Titlului II „Despre infracţiuni contra persoanei”[174] din Cartea II.

În contextul analizei obiectului juridic generic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, considerăm puțin relevante modelele oferite de legiuitorii croat și sloven. Or, în legile penale croată și slovenă lipsesc norme similare cu art. 168 CP RM care incriminează munca forțată atât a unui adult, cât și a unui minor. În aceste legi penale există doar norme în care este incriminată munca forțată a minorului. Spre exemplu, în Codul penal al Republicii Croația (în continuare – CP RCr), Capitolul XVIII „Infracţiuni împotriva căsătoriei, familiei şi copiilor”[175] conține, printre altele, art. 177 care prevede, la alineatul (2), răspunderea pentru „persoana care constrânge un copil la muncă excesivă sau la o muncă ce nu este potrivită vârstei sale [...]”.[176] În Codul penal al Republicii Slovenia (în continuare – CP RSl), alin. (2) art. 192 (în care este incriminată fapta comisă de „părintele, părintele adoptiv, tutorele sau altă persoană care obligă un copil la muncă forţată [...]”[177]) face parte din Capitolul XXI „Infracţiuni contra căsătoriei, familiei şi tinerilor”.[178] Este firesc ca munca forțată a minorului să fie incriminată în acel capitol al legii penale, care este dedicat infracţiunilor contra căsătoriei, familiei şi tinerilor. Nu ar fi însă potrivit ca în Codul penal al Republicii Moldova, munca forțată să fie incriminată în Capitolul VII al părții speciale (în care se prevede răspunderea pentru infracţiunile contra familiei şi minorilor).

În literatura de specialitate autohtonă s-au exprimat opinii uneori divergente cu privire la conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții

[171] *Penal Code*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/zmb/1931/penal_code_html/Penal_Code_of_Zambia.pdf
[172] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
[173] Ibidem.
[174] Ibidem.
[175] *Codul penal al Republicii Croația*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html
[176] Ibidem.
[177] *Codul penal al Republicii Slovenia*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html
[178] Ibidem.

speciale a Codului penal al Republicii Moldova, în general, și al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular.

De exemplu, într-o lucrare din 2005, S. Brînza a relevat că acest obiect este format din „relaţiile sociale privitoare la libertatea persoanei."[179] O părere asemănătoare a fost exprimată în 2010 de către L. Gîrla și Iu. Tabarcea.[180] Totuși, din titlul Capitolului III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova se desprinde că acest capitol prevede răspunderea pentru infracțiuni contra libertății, cinstei și libertății persoanei. S. Brînza explică de ce a omis să menționeze relațiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei în descrierea obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova: „Odată cu abrogarea art. 170 CP RM și, implicit, cu dezincriminarea faptei de calomnie, nu mai putem susţine că ar exista vreo infracţiune, prevăzută de normele Capitolului III din partea specială a Codului penal, care ar vătăma, în mod exclusiv sau în principal, relaţiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei."[181]

Mai târziu, în 2011, S. Brînza a afirmat că „obiectul juridic generic al [infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM] îl constituie relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei".[182] Observăm că acest punct de vedere se deosebește de cel enunțat în lucrarea din 2005. Autorul argumentează în felul următor această schimbare de poziție: „*De jure*, relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei sunt cele care constituie obiectul juridic generic al [infracțiunilor prevăzute în Capitolul III din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova]. *De facto*, obiectul juridic generic al acestor infracţiuni îl formează relaţiile sociale cu privire la libertatea persoanei".[183]

Ulterior, într-o lucrare din 2015, S. Brînza și V. Stati susțin că „obiectul juridic generic al [infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM] îl constituie relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei".[184] Nu se mai specifică dacă această concepție trebuie percepută în accepțiunea *de jure* sau *de facto*. Aceasta se datorează completării Codului penal al Republicii Moldova cu art. 166[1]. Această completare a fost operată prin Legea nr. 252 din 08.11.2012 pentru

[179] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 133. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[180] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 177. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[181] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 133. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[182] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 317. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[183] Ibidem, p. 318.
[184] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 444. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

modificarea şi completarea unor acte legislative.[185] Obiectul juridic principal al infracțiunii de tratament inuman sau degradant și al infracțiunii de tortură, care sunt specificate în art. 166[1] CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la demnitatea persoanei. În aceste condiții, nu mai poate fi pus la îndoială faptul că relațiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea persoanei constituie o parte integrantă a obiectului juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

O viziune similară are A. Tănase. După părerea acestui autor, obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova este constituit din „relaţiile sociale cu privire la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei".[186] Aceasta deși A. Tănase susține: „Infracţiunea de calomnie era unica infracţiune, prevăzută de Capitolului III al Părţii Speciale a Codului penal, al cărei obiect juridic special avea legătura cu partea componentă a obiectului juridic generic, reprezentată de cinstea şi demnitatea persoanei. Odată ce a dispărut această legătură, nu se mai justifică păstrarea denumirii respectivului capitol în varianta actuală".[187] Totuși, nu este de prisos să concretizăm că această din urmă remarcă a fost făcută de A. Tănase înainte de apariția art. 166[1] CP RM în Capitolul III din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Considerăm benefică apărarea în cadrul unui singur capitol din legea penală atât a libertății persoanei, cât și a cinstei și libertății persoanei. În doctrina juridică se atrage atenția cu drept cuvânt asupra interdependenței dintre libertatea persoanei, pe de o parte, și cinstea și demnitatea persoanei, pe de altă parte. Spre exemplu, A.A. Areamov și V.S. Ponomarenko susțin: „Parametrul fundamental al conținutului demnității este conștientizarea absenței umilirii și a propriei libertăți. Desigur, nu poate fi vorba de demnitate în situația de lipsă a libertății și de constrângere a acelei persoane".[188] În același făgaș, S.V. Șevciuk evocă: „Nu poate exista o viață demnă dacă cineva este forțat în mod repetat să acționeze împotriva propriei voințe".[189]

---

[185] Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 252 din 08.11.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2012, nr. 263-269, 855.

[186] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199; TĂNASE, Alexandru. Infracţiunea de trafic de fiinţe umane (art. 165 C.pen. RM): obiectul juridic, obiectul material, victima. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 9-10, pp. 42-55. ISSN 1811-0770.

[187] TĂNASE, Alexandru. Infracţiunea de trafic de fiinţe umane (art. 165 C.pen. RM): obiectul juridic, obiectul material, victima. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 9-10, pp. 42-55. ISSN 1811-0770.

[188] МАРТЫНЕНКО, Н.А. и др. Энциклопедия уголовного права. Т. 14. Преступления против свободы, чести и достоинства личности / Отв. ред. В. Б. Малинин. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина – СПб ГКА, 2010, с. 435. 628 с. ISBN 978-5-91005-029-1.

[189] ШЕВЧУК, С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. În: *Право України*, 2018, № 9, с. 29-40. ISSN 1026-9932.

Odată ce am tangențiat problema delimitării infracțiunilor contra libertății persoanei de infracțiunile contra cinstei și demnității persoanei, nu putem trece cu vederea chestiunea obiectului juridic de subgrup al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Cu noțiunea de obiect juridic de subgrup operează mai mulți doctrinari autohtoni: Gh. Reniță[190]; D. Băbălău[191]; R. Berdilo[192]; N. Postovanu[193]; V. Stati și M. Botnarenco[194]; A. Stratan.[195]

În tipologia infracţiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, S. Brînza și V. Stati raportează infracțiunea de muncă forțată la subgrupul de infracţiuni contra libertății persoanei.[196] A. Borodac are o poziție asemănătoare.[197]

Prin aceasta doctrinarii respectivi lasă să se înțeleagă că relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei formează *obiectul juridic de subgrup* al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Noțiunea de libertate a persoanei este în centrul preocupărilor penaliștilor autohtoni și străini. Astfel, A. Tănase susține: „Libertatea persoanei constituie vocaţia persoanei de a adopta o anumită conduită în corespundere cu propriile dorinţe, necesităţi şi interese, conduită pe care o realizează în limitele legii şi în temeiul posibilităţilor şi condiţiilor pe care i le oferă societatea”.[198] D. Gurev exprimă părerea că „libertatea persoanei constituie dreptul acesteia, dat de la naştere, care constă în libertatea de a dispune de ea însăşi, posibilitatea de a alege comportamentul său şi de a acţiona în conformitate cu voinţa sa, fără constrângere, în limitele prevăzute de lege şi normele morale”.[199]

---

[190] RENIȚĂ, Gheorghe. Manipularea unui eveniment și pariurile aranjate: locul art. 242^1 și 242^2 în cadrul părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 10-11 noiembrie 2015, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2015, pp. 18-21; RENIȚĂ, Gheorghe. Manipularea unui eveniment și pariurile aranjate: locul art. 242^1 și 242^2 din Codul penal în tipologia infracțiunilor economice. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice, 9-10 noiembrie 2017, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 46-50. ISBN 978-9975-71-924-7.

[191] BĂBĂLĂU, Denis. Obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute la art. 241 din Codul penal: aspecte introductive. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 8, pp. 18-25. ISSN 1811-0770.

[192] BERDILO, Rodica. Obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art. 146 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr. 11, pp. 119-130. ISSN 1814-3199.

[193] POSTOVANU, Nicolae. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2020, nr. 3, pp. 236-243. ISSN 1814-3199.

[194] STATI, Vitalie, BOTNARENCO, Mihaela. Încălcarea legislației privind organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc care constituie monopol de stat: analiză de drept penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 8, pp. 9-23. ISSN 1814-3199.

[195] STRATAN, Andrei. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 238 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2023, nr. 3, pp. 185-192. ISSN 1814-3199.

[196] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 449. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[197] BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 98. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.

[198] TĂNASE, Alexandru. Infracțiunea de trafic de ființe umane (art. 165 C.pen. RM): obiectul juridic, obiectul material, victima. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 9-10, pp. 42-55. ISSN 1811-0770.

[199] GUREV, Dorina. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de răpire a unei persoane* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2016, p. 44. 202 p.; GUREV, Dorina. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de răpire a unei persoane*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018, p. 72. 344 p. ISBN 978-9975-53-970-8; GUREV, Dorina. Particularitățile

Din punctul de vedere al lui S. Brînza și V. Stati, „libertatea dă posibilitate persoanei să valorifice în practică toate însuşirile, interesele şi dorinţele legitime şi raţionale ale sale, singura limită fiind aceea a legii, care impune respectul datorat stării de libertate a semenilor săi”.[200] În opinia lui E.A. Korotici, „libertatea persoanei semnifică independența acesteia, care îi permite, pe baza propriilor interese și nevoi și cu respectarea limitărilor legale și morale, să ia și să pună în practică decizii cu privire la comportamentul său, fie de sine stătător, fie cu ajutorul altor persoane care acționează în interesul său”.[201] O.V. Jurkina afirmă: „Prin „libertatea persoanei” se înțelege libertatea individului de a lua decizii independent de stat, libertatea de a se autodetermina, de a face alegeri individuale”.[202]

În afară de libertatea persoanei, cealaltă componentă a obiectului juridic generic al infracțiunilor, prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, constă în cinstea și demnitatea persoanei.

La fel ca noțiunea de libertate a persoanei, noțiunile de cinste a persoanei și de demnitate a persoanei nu sunt definite în legislația Republicii Moldova. Cu toate acestea, interpretarea, dată de Plenul Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova, contribuie într-o anumită măsură la perceperea înțelesului pe care îl au noțiunile de cinste a persoanei și de demnitate a persoanei: „demnitatea reprezintă autoaprecierea persoanei întemeiată pe aprecierea societăţii[203]; „onoarea reprezintă aprecierea pozitivă care reflectă calitatea persoanei în conştiinţa socială”.[204]

Definițiile din doctrina juridică nu diferă prea mult de această abordare. S. Brînza și V. Stati consideră că „demnitatea persoanei exprimă autoaprecierea de către persoană a calităţilor sale; onoarea persoanei caracterizează aprecierea calităţilor persoanei de către societate”.[205] O.S. Subbotenko relevă că „cinstea reprezintă o valoare socială [...] care se exprimă în evaluarea de către societate a trăsăturilor și calităților unei persoane care își dorește să-și mențină reputația pozitivă. Demnitatea este o valoare socială [...] care constă în autoevaluarea trăsăturilor și

obiectului infracţiunii de răpire a unei persoane (art. 164 CP RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 8, pp. 49-57. ISSN 1814-3199.

[200] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 445. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[201] КОРОТИЧ, Е.А. *Уголовно-правовая охрана личной свободы в Республике Беларусь* / Под науч. ред. В.В. Марчука. Брест: БрГУ, 2017, с. 33-34. 200 с. ISBN 978-985-555-676-4.

[202] ЖУРКИНА, О.В. Личная свобода как объект преступления, предусмотренного ст. 127 Уголовного кодекса Российской Федерации. În: *Известия Оренбургского государственного аграрного университета,* 2014, № 6, с. 248-250. ISSN 2073-0853.

[203] *HPCSJ cu privire la aplicarea legislaţiei despre apărarea onoarei, demnităţii şi reputaţiei profesionale a persoanelor fizice şi juridice: nr. 8 din 09.10.2006*. [citat 03.07.2024] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=66

[204] Ibidem.

[205] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 446. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

calităților personale, care necesită recunoaștere și respect din partea celorlalți”.[206] În viziunea lui V.M. Pidgorodinski, „cinstea constituie o evaluare pozitivă (externă) a calităților morale ale unei persoane într-un anumit domeniu al vieții sociale (profesional, public etc.), care este formată de către cei din jur, care este diferențiată în funcție de statutul social și rolul social al persoanei și care se manifestă în modul în care persoana este privită de ceilalți ca purtător al unor valori individualizate”[207]; „demnitatea este o evaluare pozitivă (internă) a propriilor calități morale ale unei persoane, în conformitate cu valorile etice general acceptate în societate, fiind un element subiectiv determinat al conștiinței individuale”.[208]

În tranziția de la obiectul juridic de subgrup către obiectul juridic special nu putem evita contradicțiile doctrinare privind amplasarea normei, care incriminează munca forțată, în partea specială a legii penale.

Astfel, de exemplu, O.I. Novikova consideră că absența în Codul penal al Federației Ruse a unei norme, care să prevadă răspunderea pentru munca forțată, constituie o lacună. Încă în februarie 2002 a fost propusă completarea Codului penal al Federației Ruse cu articolul 143^2 „Utilizarea muncii forțate”.[209] Proiectul de lege corespunzător a fost prezentat Dumei de Stat a Federației Ruse. Însă, din păcate, acest proiect nu a fost adoptat.[210] Între timp, în literatura științifică rusă au fost sugerate noi opțiuni pentru îmbunătățirea stării de lucruri descrise. Astfel, E.V. Evstifeeva recomandă adoptarea art. 126^1 „Munca forțată” care să fie inclus în Capitolul 17 „Infracțiuni contra libertății, onoarei și demnității persoanei” din Codul penal al Federației Ruse.[211]

În legea penală autohtonă a fost implementată ideea care se apropie mai mult de inițiativa lui E.V. Evstifeeva. Or, în art. 165 din Proiectul Codului penal în vigoare al Republicii Moldova era sugerată incriminarea de „faptă de a supune o persoană, în alte cazuri decât cele prevăzute de dispozițiile legale, la prestarea unei munci contra voinței sale sau la o muncă obligatorie”.[212] Examinând această dispoziție, S. Brînza și Gh. Ulianovschi au constatat că „introducerea în Proiect a art. 165 [...] este binevenită. Aderând la Convenția nr. 105 privind abolirea muncii forțate, [...]

---

[206] СУББОТЕНКО, О.С. *Охорона честі та гідності особи кримінально-правовими засобами (досвід країн СНД та ЄС):* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2016, с. 8. 19 с.
[207] ПІДГОРОДИНСЬКИЙ, В.М. *Злочини проти честі та гідності особи (теоретичне порівняльно-правове дослідження):* дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук. Одеса, 2020, с. 324. 424 с.
[208] Ibidem, с. 324.
[209] Acest număr de ordine al articolului proiectat indică asupra intenției de a-l include în Capitolul 19 „Infracțiuni contra drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățeanului” din Codul penal al Federației Ruse.
[210] НОВИКОВА, О.И. Защита трудовых прав и ответственность за нарушение норм о запрещении принудительного труда. În: *Адвокат*, 2016, № 9, с. 66-75. ISSN 1818-703X.
[211] ЕВСТИФЕЕВА, Е.В. Принудительный труд и иные подневольные состояния как посягательства на свободу личности. În: *Вестник Саратовской государственной академии права*, 2003, № 2. с. 49-52. ISSN 2227-7315.
[212] *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chișinău: Garuda-Art, 1999, p. 79. 175 p.

statul nostru s-a angajat în fața comunității mondiale să protejeze un anumit aspect al libertății persoanei – libertatea ei de a-și alege munca pe care dorește să o presteze.”[213]

Prin aceasta, S. Brînza și Gh. Ulianovschi recunosc că valoarea socială specifică, ocrotită împotriva infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, se desprinde organic din valoarea socială fundamentală care este apărată contra infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, nu contra infracțiunilor prevăzute în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

În contextul analizat, trebuie să menționăm că, spre exemplu, în Codul penal al Georgiei (în continuare – CPG), art. 168, în care este incriminată fapta de atentare la libertatea muncii, face parte din Capitolul XXIII „Infracțiuni contra drepturilor și libertăților persoanelor”.[214] În Codul penal al Regatului Spaniei (în continuare – CP ReS), art. 311, care se aseamănă cu art. 168 CP RM, este amplasat în Titlul XV „Delictele împotriva drepturilor muncitorilor”.[215]

În legătură cu ultimele două exemple din legile penale ale altor țări, este util să analizăm punctul de vedere exprimat de I.M. Doleanovska. Vizavi de infracțiunea prevăzută la art. 150 CPUc (care presupune exploatarea unui copil care nu a atins vârsta la care angajarea este permisă de lege, prin folosirea muncii sale), această autoare afirmă: „Determinarea unui nou conținut al obiectului juridic generic a oferit temeiuri pentru propunerea de a exclude art. 150 din Titlul III „Infracțiuni împotriva voinței, onoarei și demnității persoanei”[216] al părții speciale a Codului penal al Ucrainei și de a-l plasa în Titlul V „Infracțiuni împotriva drepturilor și libertăților electorale, de muncă și a altor drepturi și libertăți personale ale omului și cetățeanului”[217] al părții speciale a Codului penal al Ucrainei”.[218]

Nu considerăm că o permutare similară ar fi potrivită în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Nu ar fi întemeiat ca articolul, în care este incriminată munca forțată, să fie transferat din Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

---

[213] BRÎNZA, Serghei, ULIANOVSCHI, Gheorghe. Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei – opinii pe marginea Proiectului noului Cod penal al Republicii Moldova. În: *Revista Națională de Drept*, 2002, nr. 1, pp. 7-11. ISSN 1811-0770.

[214] *Criminal Code of Georgia*. [citat 04.07.2024] Disponibil: https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=261

[215] *Codul penal al Regatului Spaniei*. [citat 04.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html

[216] *Кримінальний кодекс України*. [citat 04.07.2024] Disponibil: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

[217] Ibidem.

[218] ДОЛЯНОВСЬКА, І.М. *Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину):* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ, 2008, с. 11. 21 с.

Or, într-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova se arată: „Legea Supremă garantează atât dreptul la muncă, cât și libera alegere a muncii. Consacrând această libertate, statul acordă fiecărei persoane posibilitatea de a-și alege liber profesia și, desigur, locul de muncă. O asemenea alegere este determinată de anumite aptitudini, necesităţi de ordin economic și, evident, de voința celor interesați".[219] Într-adevăr, art. 43 CRM garantează dreptul la muncă și la protecția muncii, în timp ce art. 44 CRM consacră interdicția muncii forțate ca pe un corolar *sui generis* al libertății muncii.

Așa cum susțin pe bună dreptate V. Dabu și A.-M. Gușanu, „atât în teorie, în practică şi, în mod deosebit, în lege, este necesară folosirea distinctă a celor doi termeni, drept şi libertate".[220] I.V. Bordeiași are o opinie apropiată.[221] Această distincție trece ca o linie roșie prin mai multe articole din Constituția Republicii Moldova (de exemplu, prin art. 1, 4, 9, 15, 20 etc.). Așa cum rezultă din denumirea Capitolului V al părții speciale a Codului penal, normele acestuia prevăd răspunderea pentru infracțiunile contra drepturilor constituţionale ale cetăţenilor, nu contra libertăților constituționale ale cetățenilor.

În concluzie, este întemeiată amplasarea art. 168 în Capitolul III din partea specială a Codului penal.

În alt context, vorbind despre faptul că obiectul juridic special decurge, provine, derivă din obiectul juridic generic, M. Ștefănoaia remarcă: „Diferenţa specifică dintre noţiunile „libertatea persoanei" şi „libertatea fizică a persoanei" o constituie elementele care desemnează libertatea muncii persoanei, libertatea psihică a persoanei şi alte asemenea segmente ale libertăţii persoanei, exceptând libertatea fizică a persoanei".[222] Așadar, libertatea muncii persoanei este privită ca o parte a unui întreg reprezentat de libertatea persoanei.

Din această perspectivă, nu ar fi corectă echivalarea părții (obiectul juridic special al infracțiunii) cu întregul (obiectul juridic de subgrup al infracțiunii). Nu putem fi de acord cu A. Zosim care afirmă: „Obiectul nemijlocit al răpirii persoanei este identic obiectului nemijlocit al privațiunii ilegale de libertate. [...] De regulă, prin obiectul răpirii persoanei se înţeleg relaţiile

---

[219] HCC RM pentru controlul constituţionalităţii articolului 301 alin. (1) lit. c) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003, în redacția Legii nr. 91 din 26 aprilie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative: nr. 5 din 23.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 110-113, 10.

[220] DABU, Valerică, GUȘANU, Ana-Maria. Drept şi libertate. Inconsecvenţe legislative. Importanţa diferenţierii între drept şi libertate. În: *Acta Universitatis George Bacovia. Juridica*, 2013, Vol. 2. Is. 2, ISSN 2285-0171. https://www.ugb.ro/Juridica/Issue22013/2.Drept_si_libertate_Dabu_Valerica.RO.pdf

[221] BORDEIAȘI, Ionuț-Viorel. Distincții și antinomii privind reglementarea și aplicarea domeniului juridic al drepturilor și libertăților în context național și internațional. În: *Analele Universităţii „Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu, Seria Ştiinţe Juridice*, 2018, nr. 3, pp. 55-66. ISSN 1844-7015.

[222] ȘTEFĂNOAIA, Mihai. Obiectul juridic şi obiectul material al infracţiunilor privind traficul de persoane în dreptul comparat. Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 8, pp. 65-70. ISSN 1811-0770.

sociale care asigură libertatea persoanei”.[223] Din aceleași motive, nu putem susține poziția exprimată de A. Borodac. Stabilind conținutul „obiectului juridic nemijlocit”[224] al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, acest autor vorbește despre libertatea persoanei, fără însă a concretiza despre care libertate este vorba: libertate fizică; libertate psihică; libertatea de a munci, etc. – confuzia dintre obiectul juridic de subgrup și obiectul juridic special. Într-o altă lucrare de-a sa, după identificarea „obiectului general”[225] și a „obiectului generic de grup”[226] ale infracțiunilor contra libertății, cinstei și demnității persoanei, A. Borodac descrie „obiectul nemijlocit”[227] al acestor infracțiuni. A. Borodac menționează că acest din urmă obiect este format din anumite relații sociale concrete. Indirect se poate deduce că, în opinia autorului, relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei sunt cele lezate prin infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Totuși, nici de această dată, A. Borodac nu specifică despre care libertate este vorba: libertate fizică; libertate psihică; libertatea de a munci, etc.

În mod regretabil, confundarea obiectului juridic de subgrup cu obiectul juridic special este admisă, de asemenea, de către Plenul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Într-o hotărâre explicativă a acestuia se menționează că „obiectul juridic al infracţiunii prevăzute de art. 165 CP RM îl constituie relaţiile sociale ale căror existenţă de desfăşurare normală sunt condiţionate de libertatea persoanei”.[228] În cadrul unei spețe, în care s-a aplicat art. 168 CP RM, se folosesc termeni asemănători: „Obiectul juridic nemijlocit îl constituie relaţiile sociale a căror existenţă şi desfăşurare normală sunt condiţionate de ocrotirea libertăţii persoanei”.[229]

Astfel de abordări superficiale fac dificilă, dacă nu chiar imposibilă, identificarea vectorului de antijuridicitate a fiecăreia dintre infracțiunile prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, în general, și a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular. De bună seamă, nu relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei constituie obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Un asemenea obiect îl poate reprezenta

[223] ZOSIM, Alexandru. Consideraţiuni vizând obiectul şi obiectul material al infracţiunii de răpire a persoanei. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare” a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2012, nr. XII, pp. 84-89. ISSN 1857-0976.
[224] BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu* / Sub red. lui Alexei Barbăneagră. Chișinău: Arc, 2003, p. 349. 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
[225] BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 97. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.
[226] Ibidem, p. 97.
[227] Ibidem, p. 98.
[228] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230
[229] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 01.07.2015. Dosarul nr. 1a-637/2015*. [citat 19.12.2018] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/DE66DA53-742C-E511-A983-005056A5FB1A

una dintre expresiile libertății persoanei, care suferă atingere efectivă sau potențială în rezultatul comiterii infracțiunii de muncă forțată.

În dispoziția art. 168 CP RM nu găsim semnalmente care să ne ajute să deslușim această expresie particulară a libertății persoanei. În alte legi penale însă poate fi identificată valoarea socială specifică apărată împotriva muncii forțate. De exemplu, alin. (1) art. 117 CP RT se referă la „orice persoană care încalcă *libertatea de a munci* (evid. ns.) prin folosirea forței, amenințări sau prin orice alte fapte ilicite”.[230] În art. 168 CPG este prevăzută răspunderea pentru „atentarea la *libertatea muncii* (evid. ns.), adică obstrucționarea activității legale de muncă de orice tip, săvârșită cu aplicarea violenței sau cu amenințarea cu violență”.[231] Așadar, legiuitorii turc și georgian menționează expres chiar în norma incriminatoare valoarea socială specifică vătămată prin infracțiunea de muncă forțată.

În ipoteza infracțiunii, care este prevăzută la art. 168 CP RM, apare necesitatea să deducem conținutul unei asemenea valori. Ca urmare suntem nevoiți ne adresăm doctrinei de specialitate.

V. Holban menționează că infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, lezează „relațiile sociale referitoare la dreptul persoanei de a-și alege în mod liber munca, pe care dorește să o presteze în raport cu pregătirea și aptitudinile sale.” [232] Totodată, V. Holban arată că art. 44 CRM interzice munca forțată, fără însă a explica conotațiile pe care le presupune această interdicție.[233] A. Tănase consideră că „libertatea muncii şi relaţiile sociale aferente”[234] sunt afectate în rezultatul săvârșirii infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. După S. Brînza, obiectul juridic special al infracțiunii respective îl constituie „relaţiile sociale cu privire la libertatea persoanei de a-și alege munca și de a o presta după voinţa sa.”[235] Nu în ultimul rând, în legătură cu obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, L. Gîrla și Iu. Tabarcea opinează că acesta îl formează „relațiile sociale care asigură dreptul la muncă și dreptul de a alege tipul de muncă”.[236]

Despre importanța apărării penale a libertății muncii (și a relațiilor sociale din jurul acesteia) ne vorbește cauza C.N. împotriva Regatului Unit, în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului

---

[230] *Penal Code of Turkey*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/penal-code_html/Penal_Code_of_Turkiye.pdf
[231] *Criminal Code of Georgia*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=261
[232] BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal comentat şi adnotat*. Chişinău: Cartier, 2005, p. 257. 656 p. ISBN 9975-29-338-X.
[233] Ibidem, p. 257.
[234] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.
[235] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 152. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[236] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 208. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.

a concluzionat că „ancheta cu privire la acuzațiile doamnei C.N. de servitute domestică a fost ineficientă din cauza absenței unei legislații specifice care să incrimineze un astfel de tratament în Regatul Unit la momentul relevant, cu încălcarea articolului 4 din Convenție”.[237]

Care este înțelesul noțiunii de libertate a muncii?

În opinia lui K. Skrivankova, „din perspectiva muncii decente, libertatea de alegere înseamnă că un lucrător are putere de negociere și poate negocia condițiile de angajare cu un angajator fără a suporta nicio sancțiune”.[238] O.O. Voitenco este de părerea că „libertatea muncii permite subiectului raporturilor de muncă să se realizeze în mod activ în sfera muncii sau să adopte o poziție pasivă (și anume – să nu-și folosească abilitățile de muncă)”.[239] Un alt autor, A.S. Iliușcenko, consideră că „libertatea muncii se exprimă în alegerea voluntară, conștientă, a formelor specifice de prestare a muncii. În același timp, trebuie luate în considerare calitățile personale ale unei persoane: vocație, abilitate, pregătire profesională, educație, precum și necesitatea socială”.[240] După părerea lui V.V. Hromei, „noțiunea de libertate a muncii poate fi înțeleasă drept libertate de a nu fi constrâns la muncă, precum și drept capacitate a unei persoane, fără influență externă, de a decide dacă să se angajeze în muncă și, în cazul în care se hotărăște să o facă, atunci unde și în ce mod”.[241] M.C. Preduț opinează că „libertatea muncii presupune libertatea oricărei persoane de a-și exercita sau nu dreptul la muncă, de a-și alege munca pe care dorește să o presteze, locul de muncă, profesia sau meseria, angajatorul la care să își desfășoare activitatea, precum și dreptul de a decide, în orice moment, încetarea raporturilor de muncă sau de a fi de acord cu modificarea activităților desfășurate”.[242] T. Macovei susține, la rândul său, că „libertatea muncii, din punct de vedere juridic, presupune dreptul persoanei de a alege singură şi liber profesia, dacă muncește sau nu, unde, pentru cine şi în ce condiţii. Ea se manifestă prin caracterul contractual al tuturor formelor raportului juridic de muncă. Libertatea muncii se manifestă, de asemenea, prin exprimarea liberă a voinței persoanei de a încheia un contract individual de muncă, de a-l modifica,

[237] *Case of C.N. v. the United Kingdom.* [citat 05.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114518
[238] SKRIVANKOVA, Klara. *Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://www.jrf.org.uk/between-decent-work-and-forced-labour-examining-the-continuum-of-exploitation
[239] ВОЙТЕНКО, О.О. *Заборона примусової праці – принцип правового регулювання трудових відносин:* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, с. 4, 2020. 23 с.
[240] ІЛЮЩЕНКО, А.С. Свобода праці та заборона примусової праці. În: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*, 2021, Вип. 33, с. 134-140. ISSN 2312-1661.
[241] ХРОМЕЙ, В.В. *Конституційне право на працю*. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018, с. 35-36. 240 с. ISBN 978-966-629-896-9.
[242] PREDUȚ, M.C. *Codul muncii comentat. Noua organizare a muncii*. București: Universul Juridic, 2022, p. 27. 686 p. ISBN 978-606-39-0960-3.

suspenda sau înceta".[243] În sfârșit, în viziunea lui S. Brînza și V. Stati, „aşa cum rezultă din dispoziţia de la lit. a) art. 5 CM RM, libertatea muncii include: 1) dreptul la munca liber aleasă sau acceptată; 2) dreptul persoanei de a dispune de capacităţile sale de muncă; 3) dreptul de a alege profesia şi ocupaţia".[244]

Libertatea muncii și dreptul la muncă nu sunt categorii identice. Ele sunt legate una de cealaltă, însă nu au același conținut. Aceasta rezultă din alin. (1) art. 43 CRM: „Orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, la condiţii echitabile şi satisfăcătoare de muncă, precum şi la protecţia împotriva şomajului".[245] Având în vedere că în acest alineat este consfințit dreptul constituțional la muncă, suntem de acord cu C.I. Nikonova care afirmă: „Libertatea muncii este un element integrant al dreptului la muncă. Dacă pornim de la faptul că „libertatea muncii" este înțeleasă ca libertatea de a dispune de capacitatea de a munci, adică dorință a unei persoane de a încheia sau nu un contract de muncă, atunci este destul de evident că acest concept este parte integrantă a dreptului la muncă, care include nu numai voința în încheierea unui contract de muncă, ci și alte drepturi care decurg direct din relația oficială".[246] L.A. Cikanova are o părere asemănătoare.[247]

Principiul interzicerii muncii forțate este o concretizare a libertății muncii, fiind consacrat atât în legislația muncii, cât și în Constituție. Într-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova se constată că „libertatea muncii este garantată prin Constituţia Republicii Moldova, iar orice persoană este liberă în alegerea locului de muncă, a profesiei, meseriei sau activităţii sale. Nimeni, pe toată durata vieţii sale, nu poate fi obligat să muncească sau să nu muncească într-un anumit loc de muncă[248] sau într-o anumită profesie, oricare ar fi acestea".[249] În altă hotărâre a Curții Constituţionale, dar și într-o decizie a acesteia, este menționat: „În sensul normelor constituţionale şi internaţionale, libertatea muncii include dreptul persoanei de a-şi alege după

---

[243] MACOVEI, Tatiana. Libertatea muncii versus munca forțată. În: *Revista Naţională de Drept*, 2014, nr. 2, pp. 74-78. ISSN 1811-0770.

[244] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 506. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[245] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.

[246] НИКОНОВА, К.И. Соотношение понятий «право на труд» и «свобода труда»: дискурсионные подходы. În: *Глобус: экономика и юриспруденция*, 2020, № 2, с. 12-14. ISSN 2713-3052.

[247] ЧИКАНОВА, Л.А. Право на труд: конституционный и международный аспекты. În: *Журнал российского права*, 2018, № 5, с. 5-15. ISSN 1605-6590.

[248] Din acest punct de vedere, este fundamentată poziţia instanţei de recurs dintr-o speță din practica judiciară, care se expune critic asupra faptului că „instanța de apel a considerat că persoanele, care au încheiat contracte de muncă, nu au dreptul de a refuza de a munci".* În condițiile în care munca este forțată, inclusiv în cazul în care se solicită prestarea muncii prin constrângere sau înșelăciune, refuzul de a munci este întemeiat.

* *Decizia Colegiului penal al CSJ din 25.11.2008. Dosarul nr. 1ra-1145/2008.* [citat 26.12.2018] Disponibil: csj.md

[249] HCC RM pentru controlul constituţionalităţii articolului 301 alin. (1) lit. c) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003, în redacţia Legii nr. 91 din 26 aprilie 2012 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 5 din 23.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2013, nr. 110-113, 10.

propria voinţă munca (profesia, ocupaţia) şi locul muncii, precum şi dreptul de a nu munci şi de a-şi continua studiile postuniversitare (masterat, doctorat), însă nu presupune libertatea de a nu executa obligaţiile asumate la momentul încheierii contractului-tip (privind realizarea studiilor în instituţiile de învățământ superior şi mediu de specialitate (la zi) în grupele cu finanţare bugetară şi plasarea tinerilor specialişti în câmpul muncii) între persoane şi instituţia de învățământ şi, implicit, de a nu restitui statului cheltuielile pentru studii."[250] Nu în ultimul rând, într-o hotărâre a Curții Constituționale a Ucrainei se consemnează: „Capacitatea de a alege liber tipul de muncă și de a intra voluntar în relații de muncă înseamnă libertatea de alegere a unei persoane care urmărește să dobândească statutul juridic de salariat, în special să aleagă liber tipul contractului de muncă. [...] [Libertatea muncii] înseamnă, printre altele, capacitatea de a discuta liber condițiile unui contract de muncă și de a le accepta sau nu".[251]

În art. 168 CP RM legiuitorul recurge la locuțiunea „obţinerea muncii de la o persoană împotriva voinţei ei".[252] Să precizăm în această ordine de idei că, de exemplu, în art. 75, 76, 81, 82 și 188[1] CM RM se folosește sintagma „voința părților".[253] Rezultă că esența principiului libertății muncii, ca orice categorie bazată pe libertate, constă în caracterul voluntar al alegerii viitorului loc de muncă de către potențialul angajat.

I.A. Roșcina, după ce a analizat diferite abordări semantice ale conceptelor de voință și de libertate, a ajuns la concluzia că acestea nu sunt identice. Această autoare notează că „termenul de voință este definit, în marea majoritate a surselor, ca activitate psihică, conștientă și intenționată a unei persoane".[254] A. Tănase susține: „În esenţă, voinţa se exprimă [în nevoi şi dorinţe care ar urma să fie realizate neîngrădit]. Fără libertate, persoana nu le poate realiza. Fără libertate, ele vor rămâne în sfera psihică a persoanei, neputând fi obiectivizate din cauza limitării libertăţii, impuse

[250] HCC RM asupra excepţiei de neconstituţionalitate a Hotărârii Guvernului nr. 923 din 4 septembrie 2001 cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenţilor instituţiilor de învățământ superior şi mediu de specialitate de stat (cu modificările şi completările operate prin hotărârile Guvernului nr. 1551 din 23.12.2003 şi nr. 433 din 25.04.2006): nr. 11 din 04.06.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 101, 11; DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 133g/2017 privind excepția de neconstituționalitate a Hotărârii Guvernului nr. 1396 din 24 noiembrie 2003 cu privire la instruirea medicilor și farmaciștilor rezidenți și plasarea în câmpul muncii a tinerilor specialiști: nr. 106 din 07.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 58-66, 32.

[251] *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту»*. [citat 06.07.2024] Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text

[252] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[253] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.

[254] РОЩИНА, І. Проблема термінології у кримінальному праві України. În: *Право України*, 2010, № 12, с. 215-219. ISSN 1026-9932.

acelei persoane".[255] Se poate astfel susține că voința este o activitate a psihicului care implică: depășirea obstacolelor; alegerea motivelor; stabilirea scopurilor; capacitatea de a lua decizii; capacitatea de a dirija propriul comportament.

Munca unui sclav intră sub incidența art. 167 CP RM. Este posibil ca victima infracțiunii, prevăzute de acest articol, să presteze munca contrar voinței sale. Înseamnă oare aceasta că infracțiunile, prevăzute la art. 167 și 168 CP RM, aduc atingere aceluiași obiect juridic special – relațiile sociale referitoare la libertatea muncii?

A.E. Kozlov consideră că „folosirea muncii unui sclav lezează libertatea muncii".[256] De asemenea, A.A. Semocikina susține: „Munca de sclav este întotdeauna o muncă forțată, fiind prestată contrar voinței victimei. Folosirea unei astfel de munci [...] afectează dreptul victimei la muncă [...] liberă".[257] Totuși, aceste opinii reflectă o altă realitate juridică decât cea din Republica Moldova. De aceea, trebuie să avem o atitudine prudentă și să nu ne grăbim să le acceptăm.

De exemplu, în condițiile legii penale bieloruse, datorită particularităților de incriminare a muncii forțate, opiniile lui A.E. Kozlov și A.A. Semocikina sunt valabile. *In concreto,* art. 181[1] din Codul penal al Republicii Belarus (în continuare – CP RBe) prevede răspunderea pentru „folosirea muncii de sclav s*au o altă formă de exploatare a unei persoane* (evid. ns.), dacă lipsesc semnele infracțiuni prevăzute la articolul 181 din prezentul cod".[258] În art. 181 CP RBe este stabilită răspunderea pentru traficul de ființe umane. Pentru a înțelege semnificația formulării „sau o altă formă de exploatare a unei persoane" din art. 181[1] al acestui cod, apelăm la nota din art. 181 CP RBe, în care este definită noțiunea de exploatare. Conform acestei definiții, exploatarea presupune, printre altele, constrângerea ilegală a unei persoane la muncă sau la prestarea de servicii. O situație similară atestăm în legea penală kârgâză. Astfel, art. 170 din Codul penal al Republicii Kârgâze prevede răspunderea pentru „utilizarea forțată a muncii (a muncii de sclav)".[259]

---

[255] TĂNASE, Alexandru. Infracţiunea de trafic de fiinţe umane (art. 165 C.pen. RM): obiectul juridic, obiectul material, victima. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 9-10, pp. 42-55. ISSN 1811-0770.

[256] КОЗЛОВ, А.Е. Проблемы квалификации использования рабского труда. În: *Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. Сборник научно-практических трудов. Выпуск 5*. Москва: Юнити-Дана, 2014, с. 56-61. ISBN 978-5-238-02658-9.

[257] СЕМОЧКИНА, А.А. Проблемы квалификации, предупреждения и пресечения использования рабского труда в Россию. În: *Актуальные вопросы современной криминологической и уголовно-исполнительной науки: междунар. науч.-практ. заоч. конф. памяти д-ра ист. наук, проф. А.В. Шаркова (Минск, 15 апреля 2021 г.): тез. докл. Минск: Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь*, 2021, с. 237-240.

[258] *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [citat 06.07.2024] Disponibil: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275

[259] *Уголовный Кодекс Кыргызской Республики*. [citat 06.07.2024] Disponibil: https://mvd.gov.kg/rus/ministry/normative-bases/22

Pe de altă parte, S.V. Gromov consideră că, în cazul folosirii muncii de sclav, este lezată „libertatea fizică a persoanei”.[260] La rândul lor, I.T. Idrisov și N.T. Idrisov consideră că „munca forțată încalcă libertatea muncii, dar [...] nu restrânge libertatea în alte privințe. În caz contrar, munca forțată se transformă în muncă de sclav”.[261] Ideea acestor autori pare să fie corectă, însă exprimarea redundantă lasă loc pentru întrebări. Mai clară este poziția lui S. Brînza și V. Stati: „Obiectul juridic special al infracţiunii prevăzute la art. 167 CP RM îl constituie relaţiile sociale cu privire la libertatea persoanei, însă nu sub un anumit aspect (aşa cum se întâmplă în cazul celorlalte infracţiuni contra libertăţii persoanei, specificate în Capitolul III al Părţii Speciale a Codului penal), ci libertatea înţeleasă în sensul cel mai larg, sub aspectul condiţiei de om liber”.[262] Aceiași autori prezintă următoarele argumente în susținerea acestei opinii: „Prin săvârşirea infracţiunii în cauză, persoana este lipsită complet de acest atribut esenţial al ei. Din aceste considerente, aplicarea răspunderii conform art. 167 CP RM exclude reținerea la calificare a art. 164 sau 166 CP RM”.[263]

În alt context, caracterul pluriobiectual al infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, este relevat în cadrul unei spețe din practica judiciară în care a fost aplicat acest articol: „Prin săvârșirea infracțiunii prevăzute la art. 168 Cod penal, se atentează la libertatea persoanei de a alege munca pe care o va presta, precum și atingerea altor valori sociale, inerente persoanei”.[264]

Stabilind conținutul obiectului juridic secundar al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, penaliștii exprimă opinii asemănătoare. Astfel, într-o lucrare din 2005, S. Brînza a admis posibilitatea ca infracțiunea de muncă forțată să aibă ca obiect juridic secundar „relaţiile sociale cu privire la integritatea corporală, sănătatea sau libertatea psihică a persoanei”.[265] De asemenea, A. Tănase vorbește despre „posibilitatea ca libertatea psihică, integritatea corporală sau sănătatea persoanei să sufere atingere în urma săvârşirii infracţiunii [prevăzute la art. 168 CP RM]”.[266] Într-o lucrare din 2015, S. Brînza și V. Stati afirmă: „Caracterul periculos al infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM rezidă în flagranta încălcare a libertăţii persoanei, alături de posibilele atingeri

[260] ГРОМОВ, С.В. Некоторые вопросы квалификации преступлений – торговля людьми и использование рабского труда. În: *Российский следователь*, 2005, № 3, с. 26-28. ISSN 1812-3783.
[261] ИДРИСОВ, И.Т., ИДРИСОВ, Н.Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.
[262] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 501. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[263] Ibidem.
[264] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 08.12.2015. Dosarul nr. 1ra-1059/2015*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5402
[265] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 152. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[266] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de ființe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.

aduse altor valori sociale, reprezentând alte atribute inerente persoanei”.[267] În aceeași lucrare această idee este dezvoltată: „Obiectul juridic secundar al infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la una din următoarele valori sociale: integritatea corporală, sănătatea sau libertatea psihică a persoanei; libertatea manifestării de voinţă, etc.[268]

Altă chestiune, ce trebuie să fie analizată, ține de cuvântul „etc.” din ultima opinie precitată. Utilizarea acestui cuvânt de către S. Brînza și V. Stati lasă de înțeles că șirul de valori sociale, care reprezintă obiectul juridic secundar al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, nu se rezumă la: sănătatea persoanei; integritatea corporală a persoanei; libertatea psihică a persoanei; libertatea de manifestare de către persoană a voinței.

Înainte de a identifica aceste valori sociale care nu au fost nominalizate de către S. Brînza și V. Stati, vom discuta pe marginea valorilor sociale care au fost numite expres de către autorii citați mai sus.

Cât privește noțiunea de sănătate a persoanei, definițiile doctrinare, deși diferite ca volum, converg spre aceeași esență semantică: „starea fiziologică determinată a unei persoane”[269] (E. Visterniceanu); „sănătatea persoanei [...] trebuie percepută ca un *statu-quo* de felul său, ca o stare psihosomatică, oricare ar fi gradul de morbiditate, a unei persoane”[270] (S. Brînza și V. Stati); „sănătatea persoanei urmează a fi privită ca stare fiziologică determinată a organismului persoanei, apărată împotriva pricinuirii prejudiciului sănătăţii, concretizat în vătămarea gravă, medie sau uşoară a integrităţii corporale sau a sănătăţii[271] (V. Manea); „prin „sănătate a persoanei” [...] trebuie de înțeles starea (fizică și psihică) a organismului persoanei, care preexistă momentului săvârșirii împotriva acesteia a unei infracțiuni și în raport cu care se apreciază efectele săvârșirii acelei infracțiuni”[272] (M. Angheluță).

Pentru noțiunea de integritate corporală a persoanei doctrinarii propun următoarele definiții: „integritatea corporală a persoanei trebuie înţeleasă ca stare fiziologică determinată a organismului persoanei, apărată împotriva pricinuirii leziunilor corporale fără cauzarea prejudiciului

[267] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 506. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[268] Ibidem, p. 506.
[269] VISTERNICEANU, Emilia. Obiectul tâlhăriei. În: *Analele Ştiinţifice ale USM. Seria „Ştiinţe socioumanistice”. Vol. I*, 2003, pp. 252-258. ISBN 9975-70-286-8; VISTERNICEANU, Emilia. *Răspunderea penală pentru tâlhărie*. Chișinău: Tipografia Centrală, p. 90. 232 p. ISBN 975-9975-75-192-3.
[270] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 126. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[271] MANEA, Vladislav. Obiectul infracţiunii prevăzute la art. 286 C. pen. RM. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 10, pp. 42-52. ISSN 1811-0770; MANEA, Vladislav. *Răspunderea penală pentru acțiunile care dezorganizează activitatea penitenciarelor*. Chișinău: CEP USM, 2010, p. 102-103. 292 p. ISBN 978-9975-70-956-9.
[272] ANGHELUȚĂ, Mihaela. *Amenințarea cu omor ori cu vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2022, p. 66-67. 368 p. ISBN 978-5-88554-054-4.

sănătăţii”[273] (V. Manea); „integritatea corporală a persoanei constituie valoarea socială [...] care: 1) exprimă un *statu-quo* de felul său, o stare psihosomatică, oricare ar fi gradul de morbiditate, a unei persoane; 2) suferă atingere ca urmare a aplicării violenţei nepericuloase pentru viaţă sau sănătate”[274] (Gh. Pavliuc); „Integritatea corporală este lezată ca urmare a producerii leziunilor corporale (fără cauzarea de prejudiciu sănătăţii), specificate în Partea V a Regulamentului Ministerului Sănătăţii al Republicii Moldova nr. 199 din 27.06.2003 de apreciere medico-legală a gravităţii vătămării corporale[275]”.”[276] (N. Gordilă și V.Stati).

În doctrina penală sunt formulate următoarele definiții ale noțiunii de libertate psihică a persoanei: „Libertatea psihică nu este legată de activitatea persoanei, de actele fizice ale acesteia. Ea este legată de actele cu caracter psihic ale persoanei, presupunând deliberarea și hotărârea ei asupra realizării actelor fizice”[277] (S. Brînza și V. Stati); „Libertatea psihică a persoanei este posibilitatea fiinţei umane de a se autodetermina de sine stătător, fără oarecare presiuni exercitate din exterior”[278] (A. Eșanu); „Libertatea psihică presupune posibilitatea persoanei de a se autodetermina de sine stătător în toate actele sale după cum va crede de cuviinţă, fără presiuni exercitate din exterior”[279] (M. Botnarenco); „Libertatea psihică a persoanei [...] este legată de actele cu caracter psihic ale persoanei, presupunând deliberarea și hotărârea ei asupra realizării actelor sale fizice [...]”[280] (M. Angheluță).

În legătură cu libertatea manifestării de voință a persoanei, menționăm că această valoare socială este protejată împotriva înșelăciunii exercitate asupra victimei (în sensul alin. (1) art. 168 CP RM). În context, ne exprimăm dezacordul cu L. Dreglea-Lucas care este de părerea că obiectul juridic special al escrocheriei „se compune din relaţiile patrimoniale legate de ordinea de

---

[273] MANEA, Vladislav. Obiectul infracţiunii prevăzute la art. 286 C. pen. RM. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 10, pp. 42-52. ISSN 1811-0770; MANEA, Vladislav. *Răspunderea penală pentru acţiunile care dezorganizează activitatea penitenciarelor*. Chișinău: CEP USM, 2010, p. 102. 292 p. ISBN 978-9975-70-956-9.

[274] PAVLIUC, Ghenadie. Obiectul juridic generic și obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 349 din Codul penal. Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 10, pp. 56-64. ISSN 1811-0770; PAVLIUC, Ghenadie. *Răspunderea penală pentru ameninţarea sau violenţa săvârşită asupra unei persoane cu funcţie de răspundere sau a unei persoane care îşi îndeplineşte datoria obştească*. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 82-83. 278 p. ISBN 978-9975-71-726-7.

[275] Regulamentul Ministerului Sănătăţii al Republicii Moldova de apreciere medico-legală a gravităţii vătămării corporale: nr. 199 din 27.06.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 170-172, 224.

[276] POALELUNGI, Mihai et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, p. 593. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0.

[277] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 283. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.

[278] EȘANU, Adriana. *Infracţiuni legate de prelevarea organelor sau ţesuturilor umane în reglementarea legislaţiei penale contemporane*. Chișinău: CEP USM, 2009, p. 73. 251 p. ISBN 978-9975-70907-1.

[279] BOTNARENCO, Mihaela. Obiectul infracţiunii prevăzute la art. 173 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 3, pp. 67-81. ISSN 1814-3199.

[280] ANGHELUȚĂ, Mihaela. Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 155 din Codul penal. În: *Realităţi şi perspective ale învăţământului juridic naţional: Culegerea comunicărilor, 1-2 octombrie 2019, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2019, Vol. 2, pp. 184-192. ISBN 978-9975-149-88-4.

distribuire a bunurilor materiale în stat, relaţii care se referă la patrimoniu şi la dreptul de proprietate".[281] Acest punct de vedere nu ține seama de caracterul pluriobiectual al infracțiunilor prevăzute la art. 190 CP RM. O astfel de formulare nu descoperă trăsăturile individualizante ale acestor infracțiuni. Libertatea manifestării de voință a persoanei este o valoare socială distinctă care nu reprezintă o componentă a altor valori sociale. În cazul în care infracțiunea presupune înșelarea victimei, obiectul juridic special al acestei infracțiuni implică atingerea adusă libertății manifestării de voință a persoanei (și relațiilor sociale din jurul acesteia).

Această poziție își găsește susținerea în literatura de specialitate. Astfel, M. Ștefănoaia sugerează care este valoarea socială specifică lezată atunci când infracțiunea este săvârșită pe calea înșelăciunii: „Obiectul juridic secundar al [traficului de persoane] îl constituie relaţiile sociale cu privire la [...] libertatea manifestării de voinţă (în situaţia în care infracţiunea de trafic de persoane presupune fraudă sau înşelăciune)".[282] S. Brînza și I. Botezatu sunt de părere că în cazul escrocheriei „condiţia referitoare la libertatea manifestării de voinţă [...] este serios periclitată în cazul în care formarea şi desfăşurarea relaţiilor sociale cu privire la posesia asupra bunurilor este însoţită de acţiuni sau inacţiuni exprimate în înşelăciune [...]".[283] S. Brînza și V. Stati afirmă că în cazul escrocheriei, în plan adiacent, sunt vătămate între altele „relaţiile sociale cu privire la libertatea manifestării de voinţă [...]".[284] O poziție apropiată exprimă Gh. Reniță.[285] În același plan, este util să remarcăm opinia lui G. Boroi și C.A. Anghelescu: „Specific viciilor de consimțământ este faptul că există manifestare de voință (există deci consimțământ), însă acesta este alterat fie în conținutul său intelectual, conștient, ca în cazul [...] dolului [...]".[286]

Totuși, doar D. Gurev oferă definiția noțiunii care desemnează valoarea socială analizată: „libertatea manifestării de voinţă – capacitatea psihică a persoanei de a lua decizii, de a hotărâri, în vederea realizării unor scopuri şi perseverenţă în învingerea obstacolelor".[287]

---

[281] DREGLEA-LUCAS, Liliana. Conţinutul obiectului juridic al infracţiunii de escrocherie. În: *Legea şi Viaţa*, 2019, nr. 2, pp. 33-36. ISSN 2587-4365.

[282] ŞTEFĂNOAIA, Mihai. Obiectul juridic şi obiectul material al infracţiunilor privind traficul de persoane în dreptul comparat. Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 8, pp. 65-70. ISSN 1811-0770; ŞTEFĂNOAIA, Mihai. *Reglementarea răspunderii pentru infracțiunile privind traficul de persoane în dreptul comparat*. Chișinău: CEP USM. 2012, p. 189. 314 p. ISBN 978-9975-71-260-6.

[283] BRÎNZA, Serghei, BOTEZATU, Igor. Obiectul infracţiunii de escrocherie (art. 190 CP RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 8, pp. 81-92. ISSN 1814-3199; BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru escrocherie*. Chișinău: CEP USM, 2010, p. 117-118. 302 p. ISBN 978-9975-70-998-9.

[284] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 105. 1324 p. ISBN 978-9975-53-034-7.

[285] RENIŢĂ, Gheorghe. Practicarea ilegală a activităţii de întreprinzător şi escrocheria: probleme de încadrare derivate din complexitatea delimitării art. 241 şi art. 190 CP RM. În: *Sesiune naţională de comunicări ştiinţifice studenţeşti: Ştiinţe socioeconomice. Ştiinţe sociale, 25-26 aprilie 2013, Chişinău*. Chișinău, 2013, pp. 7-8.

[286] BOROI, Gabriel, ANGELESCU, Carla Alexandra. *Curs de drept civil. Partea generală*. Bucureşti: Hamangiu, 2012, p. 138. 448 p. ISBN 978-606-522-891-7.

[287] GUREV, Dorina. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de răpire a unei persoane* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2016, p. 49-50. 202 p.

Am stabilit conținutul obiectului juridic secundar pentru cazurile în care influențarea asupra victimei adoptă forma constrângerii fizice, a constrângerii psihice și a înșelăciunii. Care este conținutul obiectului juridic secundar în ipoteza în care influențarea asupra victimei îmbracă forma de: constrângere prin profitarea de dependenţa victimei; constrângere prin profitarea de neputința victimei; constrângere prin abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei? Or, S. Brînza și V. Stati admit existenţa unor asemenea forme de constrângere.[288]

Un anumit indiciu pentru stabilirea valorii sociale, vătămate în cazul constrângerii prin abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei, ni-l oferă A. Tănase. Acest autor relatează despre „probitate (în cazul prevăzut la lit. c) alin.(1) art.165 C.pen. RM, când traficul de fiinţe umane presupune abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei).”[289] Pornind de la această idee, considerăm că în cazul constrângerii prin profitarea de dependența victimei, valoarea socială lezată este onestitatea sub aspectul inadmisibilității de a profita de dependența victimei. În situația constrângerii prin profitarea de neputința victimei, valoarea socială lezată este corectitudinea sub aspectul inadmisibilității de a profita de neputința victimei. În fine, în cazul constrângerii prin abuzul de poziția de vulnerabilitate a victimei, valoarea socială lezată este buna-credință sub aspectul inadmisibilității de a abuza de poziția de vulnerabilitate a victimei.

În ultimul caz, nu am optat pentru probitate, așa cum a procedat A. Tănase. Am făcut aceasta pentru a nu contribui la producerea de confuzii. În ceea ce privește infracțiunea prevăzută la art. 314 CP RM, S. Brînza și V. Stati consideră că „în ipoteza de determinare prin promisiune, prin oferire sau dare de bunuri, servicii ori de alte avantaje patrimoniale sau nepatrimoniale, [...] obiectul juridic secundar îl constituie relaţiile sociale cu privire la probitatea [...] persoanei”.[290] Noțiunea de probitate este legată de noțiunea de incoruptibilitate. De exemplu, în Declaraţia privind etica judiciară, adoptată la Londra la 02-04.06.2010, se arată: „Probitatea impune judecătorului să se abţină de la orice comportament lipsit de tact şi delicateţe şi nu doar de la cel care este contrar legii. [...] Judecătorul va refuza să accepte orice daruri sau avantaje pentru sine sau pentru cei apropiaţi atât timp cât exercită profesia de judecător”.[291]

În alt context, apare necesitatea să stabilim obiectul juridic secundar pentru ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, atunci când infracțiunea de muncă forțată este săvârșită „de o persoană

[288] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 527. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[289] TĂNASE, Alexandru. Latura obiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane (art. 165 C.pen. RM). În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 11, pp. 18-33. ISSN 1811-0770.
[290] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 755. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3.
[291] *ENCJ London Declaration on Judicial Ethics*. [citat 07.07.2024] Disponibil: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/ethics/judicialethicsdeontologiefinal.pdf

publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu”.[292]

Într-o hotărâre a Plenului Curții Supreme de Justiție se explică: „Folosirea situaţiei de serviciu presupune comiterea de către persoana publică, respectiv, de către persoana cu funcție de demnitate publică, a unor acţiuni sau inacţiuni prejudiciabile, care derivă din atribuţiile sale de serviciu, fiind în limitele competenţei sale funcţionale”.[293] Această explicație se referă la infracțiunile prevăzute la art. 327 CP RM în accepțiunea de înainte de a intra în vigoare Legea nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative.[294] De aceea, în vederea stabilirii obiectului juridic secundar pentru ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, este plauzibil să luăm în considerare opiniile doctrinare privind obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 327 CP RM: „relaţiile sociale cu privire la buna desfăşurare a activităţii de serviciu în sectorul public, care presupune îndeplinirea obligaţiilor de serviciu în mod corect, fără abuzuri, cu respectarea intereselor publice, precum şi a drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice şi ale celor juridice”[295]; „relațiile sociale cu privire la îndeplinirea [...] obligațiilor de serviciu în mod corect, fără abuzuri”.[296]

I. Selevestru consideră că, în ipoteza ce este prevăzută la lit. d) alin. (2) art. 191 CP RM – care presupune delapidarea averii străine cu folosirea situației de serviciu – „relaţiile sociale cu privire la desfăşurarea normală a activităţii de serviciu se referă la abuzul de putere sau abuzul de serviciu – faptă care este absorbită de infracţiunile prevăzute la art. 191 CP RM”.[297] Într-o altă lucrare, aceeași autoare consemnează că „în ipoteza consemnată la lit. d) alin. (2) art.191 CP RM, obiectul juridic secundar al acestor infracţiuni îl constituie [...] relaţiile sociale cu privire la desfăşurarea normală a activităţii de serviciu”.[298] La fel, S. Brînza şi V. Stati menționează: „În ipoteza consemnată la lit. d) alin. (2) art.191 CP RM, în plan secundar, se aduce atingere şi

[292] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[293] *HPCSJ cu privire la aplicarea legislaţiei, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu, precum şi neglijenţa în serviciu: nr. 7 din 15.05.2017*. [citat 07.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216
[294] Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 136 din 06.06.2024. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024, nr. 245-246, 353.
[295] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 860. 1062 p. ISBN 978-9975-53-028-6.
[296] MORARI, Viorel. Disocierea abuzului de putere sau abuzului de serviciu (art. 327 CP RM) de excesul de putere sau depășirea atribuţiilor de serviciu (art. 328 CP RM). În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice şi economice, 10-11 noiembrie 2015, Chişinău*. Chișinău, 2015, pp. 30-33.
[297] SELEVESTRU, Irina. Obiectul infracţiunilor prevăzute la art. 191 CP RM. În: *Aspecte ale dezvoltării potenţialului economico-managerial în contextul asigurării securităţii naţionale, 6-7 iulie 2015, Bălți*. Bălți: Tipografia din Bălți, 2015, pp. 231-234. ISBN 978-9975-132-35-0.
[298] SELEVESTRU, Irina. Obiectul juridic al infracţiunilor prevăzute la art.191 „Delapidarea averii străine” din Codul penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 3, pp. 41-48. ISSN 1811-0770.

relaţiilor sociale cu privire la desfăşurarea normală a activităţii de serviciu”.[299] O viziune similară o au L. Gîrla şi I. Tabarcea.[300]

În fine, este necesar să determinăm obiectul juridic secundar al infracțiunii de muncă forțată pentru unul dintre cazurile specificate la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, și anume atunci când infracțiunea examinată se soldează cu decesul victimei. În mod evident, în acest caz, obiectul respectiv îl constituie relațiile sociale cu privire la viața persoanei.

Cât privește noțiunea de viață a persoanei, definițiile doctrinare, deși diferite ca volum, converg spre aceeași esență semantică: „Viața persoanei reprezintă existența socială a acesteia, adică realizarea posibilității de a participa la relațiile sociale, de a-și exercita drepturile și interesele și de a-și executa obligațiile, având ca premisă ansamblul proceselor biochimice din organismul uman ce condiționează dezvoltarea persoanei, reproducerea acesteia, relația persoanei cu mediul ambiant etc.”[301] (S. Brînza și V. Stati); „Viața, ca însușire biologică a individului, constituie atributul sintetic și fundamental fără de care nu ar putea exista nici una din celelalte însușiri ale persoanei. Fără respectarea vieții nu este posibilă nici colectivitatea, nici conviețuirea socială”[302] (R. Cojocaru și S. Cojocaru); „Viața persoanei [...] constituie acea formă de existență a persoanei care-i permite să participe la relațiile sociale”[303] (N. Postovanu); „Viaţa este ca un fenomen complex, ca formă de mişcare; ea are la bază procese biologice şi psihice care subordonează procesele inferioare (chimice, fi zice, mecanice)”[304] (O. Gașper).

2.1.2. Obiectul material și obiectul imaterial ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

După examinarea obiectului juridic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, vom purcede la analiza obiectului material al acesteia. Relația dintre cele două obiecte este evidentă, deoarece

[299] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 527. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[300] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 347. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[301] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 147. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[302] COJOCARU, Radion, COJOCARU, Sergiu. Precedente ChEDO în materie penală privind protejarea dreptului la viaţă. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare” a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2020, nr. 11, pp. 21-29. ISSN 1857-0976.
[303] POSTOVANU, Nicolae. Obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 116-127. ISSN 1814-3199.
[304] GAȘPER, Olga. Răspunderea penală pentru infracțiunea de omor săvârșit în stare de afect. În: Intellectus, 2020, nr. 3-4, pp. 188-196. ISSN 1810-7079.

„obiectul material al infracţiunii se găseşte într-o interconexiune de substanţă cu obiectul juridic special al infracţiunii”.[305]

Nu achiesăm la următoare opinie a lui Gh. Gladchi: „Obiectul material al infracțiunii este un semn facultativ, spre deosebire de obiectul infracțiunii care este un semn obligatoriu al componenței oricărei infracțiuni prevăzute de legea penală. Prin urmare, este cert că nu orice infracțiune are obiect material, întrucât la săvârșirea multor infracțiuni, acțiunea-inacțiunea incriminată nu se îndreaptă împotriva unei entități materiale”.[306] Această afirmație conține o contradicție. Dacă o infracțiune are obiect material, atunci acesta reprezintă un semn indispensabil al respectivei infracțiuni. Nu este clar cum în cazul unei anumite infracțiuni obiectul material poate avea un caracter facultativ.

În legea penală autohtonă lipsește o definiție a obiectului material al infracţiunii. În pofida acestui fapt, în doctrina penală se atestă un consens relativ privitor la conceptul de obiect material al infracțiunii. Spre exemplu, R. Ștefănuț menționează că „obiectul material al infracţiunii este cel asupra căruia se îndreaptă influenţarea nemijlocită infracţională, prin al cărei intermediu se aduce atingere obiectului juridic al infracţiunii”.[307] La rândul său, N. Postovanu opinează: „Dacă ne referim la obiectul material al infracțiunii, acesta este reprezentat de componentele lumii materiale, care servesc satisfacerii necesităților materiale sau nemateriale ale persoanelor, prin intermediul cărora se aduce atingere obiectului juridic special al infracțiunii”.[308] În viziunea lui A. Stratan, „obiectul material este acea entitate (corporală) în direcția căreia este îndreptată fapta socialmente periculoasă”.[309] M. Boșcăneanu conchide că „prin obiect material al infracţiunii trebuie de înţeles entitatea materială (bun existent în prezent sau chiar în viitor), precum și cea nematerială (bunuri incorporale) care dă valoare materială relaţiilor sociale, protecţia căreia este garantată prin incriminarea faptelor ce le pun în pericol de vătămare sau le-a vătămat efectiv”.[310]

---

[305] REŞETNICOV, Artur. Obiectul material al infracţiunii şi mijlocul de săvârşire a infracţiunii: criterii de delimitare. În: *Revista Naţională de Drept*, 2007, nr. 6, pp. 17-22. ISSN 1811-0770.

[306] GLADCHI, Gheorghe. Obiectul material al infracțiunii și victima infracțiunii. În: *Reabilitarea victimelor infracțiunii, 22 octombrie 2021, Chișinău*. Bălți: Indigou Color, 2022, pp. 70-76. ISBN 978-9975-159-02-9.

[307] ȘTEFĂNUȚ, Radu. *Infracţiunea de violare de domiciliu în legislaţia Republicii Moldova şi a României. Studiu de drept comparat* / tz. de doctor în drept. Chişinău, 2012, p. 90. 182 p.

[308] POSTOVANU, Nicolae. *Răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de securitate a circulaţiei sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021, p. 83. 400 p. ISBN 978-9975-158-44-2.

[309] STRATAN, Andrei. *Răspunderea penală pentru dobândirea creditului, a împrumutului sau a despăgubirii/indemnizației de asigurare prin înșelăciune*. Chișinău: Tipografia Centrală, p. 78. 366 p. ISBN 978-5-88554-242-5.

[310] BOȘCANEANU, Mihai. Obiectul material al infracțiunii de poluarea apei în contextul considerării caracterului formal. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare” a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2016, nr. XVI, pp. 34-39. ISSN 1857-0976.

În analiza noastră este necesar să ținem cont de divergența de opinii din literatura de specialitate română cu privire la obiectul material al infracțiunii similare cu infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Astfel, în legătură cu infracțiunea prevăzută la art. 191 CPR din 1968[311], care prevedea răspunderea pentru supunerea la muncă forțată sau obligatorie, O. Loghin și T. Toader menționează că aceasta „este lipsită de obiect material”.[312] Referitor la aceeași infracțiune, Gh. Diaconescu afirmă că aceasta „este lipsită, de regulă, de obiect material. În ipoteza însă, în care acțiunea făptuitorului este asociată cu violențe fizice, infracțiunea are ca obiect material corpul persoanei”.[313] V. Roșca este de părere că infracțiunea prevăzută la art. 191 CPR din 1968 are obiect material, dacă „victima a suferit vreo vătămare”.[314] În mod similar, în legătură cu infracțiunea de supunere la muncă forțată sau obligatorie, prevăzută la art. 212 CPR din 2009[315], M. Safta susține: „Corpul victimei va putea fi obiect material al infracțiunii numai dacă în urma muncii silnice victima suferă anumite vătămări corporale sau ale sănătății”.[316]

Făcând o paralelă cu infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, ne întrebăm dacă aceasta are obiect material sau nu și, dacă îl are, atunci când îl are: în ipoteza în care victima este supusă unei violențe sau în ipoteza în care victima suferă un prejudiciu fizic?

În acest demers al nostru, încercăm să găsim răspunsurile la întrebările enunțate chiar în dispoziția art. 168 CP RM. Or, de exemplu, în legătură cu infracțiunea prevăzută la art. 290 CP RM, A. Stolearenco menționează că „obiectul material reprezintă semn obligatoriu în baza interpretării textului legii, și anume, utilizând metoda gramaticală, putem stabili că obiectul material al infracțiunii sus-menționate este reprezentat de înseși armele și munițiile”.[317] În cazul analizat de către A. Stolearenco, obiectul material este indicat în norma de incriminare. În contrast, în art. 168 CP RM nu este indicat un obiect material. Totuși, există posibilitatea ca prezența acestuia să fie dedusă din norma de incriminare.

În acest exercițiu de deducție, este util să recurgem la argumentul invocat de M. Boșcăneanu: „Se întâmplă că atât infracţiunile de rezultat (materiale), cât și cele de pericol (formale) au un

[311] Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.
[312] LOGHIN, Octavian, TOADER, Tudorel. *Drept penal roman. Partea specială*. București: Șansa, 1999, p. 142. 662 p. ISBN 973-9167-88-8.
[313] DIACONESCU, Gheorghe, DUVAC, Constantin. *Tratat de drept penal. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2009, p. 161. 1158 p. ISBN 978-973-115-541-8.
[314] DONGOROZ, Vintilă et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea specială – vol. III*. București: Editura Academiei Române, All Beck, 2003, p. 287. 640 p. ISBN 973-27-0997-9.
[315] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[316] ANTONIU, George et al. *Explicațiile noului Cod penal. Vol. III (Articolele 188-256)* / G. Antoniu, T. Toader (coord.). București: Universul Juridic, 2015, p. 155. 654 p. ISBN 978-606-673-337-3.
[317] STOLEARENCO, Alexandru. Obiectul material al infracțiunii de purtare, păstrare, procurare, fabricare, reparare, sustragere sau comercializare ilegală a armelor şi muniţiilor. În: *Prevenirea şi combaterea criminalităţii: probleme, soluţii şi perspective , Ediţia 5, 18 mai 2023, Chişinău*. Chișinău, pp. 180-185. ISSN 2587-4365.

obiect material care a fost vătămat materialmente prin infracţiune sau este pus în pericolul (primejdia) de a fi afectat în viitor. [...] Susţinem fără nici un fel de rezervă, că și unele infracţiuni formale (de pericol) pot avea obiect material de atentare".[318] Dezvoltând această idee, afirmăm că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, obiect material există nu doar atunci când survine o urmare prejudiciabilă (așa cum se observă în ipoteza specificată la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM). Infracțiunea analizată va avea obiect material și în cazul în care făptuitorul a influențat asupra corpului victimei, fără a-i fi cauzat un prejudiciu fizic. Sprijinim în acest plan opinia lui S. Brînza, conform căreia infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, posedă obiect material în cazul „aplicării violenţei faţă de victimă"[319], adică în cazul în care asupra corpului victimei este exercitată o influențare nemijlocită. Din punctul de vedere al acestui autor, infracțiunea analizată are obiect material în ipoteza „aplicării violenţei faţă de victimă"[320], adică în cazul în care asupra corpului victimei este exercitată o influențare nemijlocită. În raport cu aceeași infracțiune, S. Brînza și V. Stati exprimă o poziție similară: „Infracţiunea analizată are obiect material în acele cazuri când presupune o influenţare nemijlocită infracţională asupra corpului victimei (atunci când, în subsidiar, se aplică violenţa asupra victimei)."[321]

Referitor la corpul persoanei, ca obiect material al unei infracțiuni, în doctrina penală au fost exprimate puncte de vedere asemănătoare în anumite privințe: „expresia corporală a vieţii sau a sănătăţii persoanei, adică ansamblul de funcţii şi procese organice care asigură individului prezenţa biologică şi care, odată distruse, suprimă calitatea de fiinţă vie şi sănătoasă a persoanei"[322] (S. Brînza și V. Stati); „totalitate de funcţii şi procese organice ce menţin individul în viaţă"[323] (V. Chirița și V. Tihon); „expresie corporală a integrității corporale sau a sănătăţii persoanei"[324] (Gh. Pavliuc); „o entitate materială, ca totalitate de funcţii şi procese organice care menţin o persoană în viaţă, ca o unitate anatomică şi fiziologică, fi zică şi psihică"[325] (O. Gașper). Aceste opinii sunt

[318] BOȘCANEANU, Mihai. Obiectul material al infracțiunii de poluarea apei în contextul considerării caracterului formal. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2016, nr. XVI, pp. 34-39. ISSN 1857-0976.
[319] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 152. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[320] Ibidem. p. 152.
[321] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 507. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[322] Ibidem, p. 149.
[323] CHIRIŢA, Valentin, TIHON, Vitalie. Consideraţiuni privind obiectul juridic şi material al infracţiunii de huliganism. În: *Protecţia drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii şi securităţii publice, Ediţia a II-a, 8 decembrie 2022, Chişinău*. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ştefan cel Mare" al MAI, 2022, pp. 416-422.
[324] PAVLIUC, Ghenadie. Obiectul material și victima în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 349 din Codul penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 1, pp. 36-47. ISSN 1811-0770.
[325] GAȘPER, Olga. Răspunderea penală pentru infracțiunea de omor săvârșit în stare de afect. În: *Intellectus*, 2020, nr. 3-4, pp. 188-196. ISSN 1810-7079.

asemănătoare, dar, totuși, se deosebesc datorită particularităților ce caracterizează infracțiunile concrete la care se referă.

În alt context, referitor la infracțiunea prevăzută la art. 309 CP RM, I. Curmei susține: „Obiectul material al infracțiunii de influențare a declarațiilor apare atunci când apare constrângerea ca mijloc prin care poate fi realizată fapta care defineşte elementul material al laturii obiective a infracțiunii, care se manifestă prin constrângere psihică ori fizică”.[326] Făcând o paralelă cu infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM (care poate presupune, de asemenea, constrângere), formulăm următoarea întrebare: are infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM obiect material / imaterial în ipoteza de obținere a muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere care nu se concretizează în aplicarea violenței?

Înainte de a răspunde la această interogație, este necesar să venim cu o clarificare conceptuală privind esența juridică a obiectului imaterial al infracțiunii.

În acest sens, nu putem susține următoarea părere a lui D. Vasiloi: „Nimic nu împiedică analizarea obiectului material prin prisma unor elemente incorporale/intangibile”.[327] În dezacord cu această autoare, alți doctrinari fac delimitarea dintre obiectul material al infracțiunii și obiectul imaterial al infracțiunii. Astfel, V. Stati afirmă că „prin „obiect imaterial al infracţiunii” trebuie să se înţeleagă entitatea incorporală asupra căreia se îndreaptă nemijlocit acţiunea infracţională, prin al cărei intermediu se aduce atingere obiectului juridic al infracţiunii”.[328] După părerea lui A. Boldescu, „obiectul material al infracţiunii trebuie deosebit de obiectul imaterial al infracțiunii. Acesta din urmă este influenţat, ca și obiectul material, în rezultatul săvârșirii infracțiunii. Însă, spre deosebire de obiectul material, cel imaterial are o natură incorporală”.[329] Nu în ultimul rând, A. Reșetnicov este de părerea că „respectând metodologia ştiinţifică, trebuie să nu admitem confundarea sau amalgamarea conceptelor „obiectul material al infracţiunii” şi „obiectul imaterial al infracţiunii”.”[330]

În continuare, aducem ca argument opinia lui M. Angheluță: „Infracțiunea prevăzută la art. 155 CP RM nu are un obiect imaterial. Nu putem considera, de exemplu, psihicul persoanei ca

[326] CURMEI, Ion. Obiectul infracţiunii de constrângere de a face declaraţii. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice şi economice, 10-11 noiembrie 2015, Chişinău*. Chişinău, 2015, pp. 42-46.
[327] VASILOI, Djulieta. Unele raționamente ale noțiunii de „obiect imaterial” al infracțiunii. În: *Legea şi Viaţa,* 2020, nr. 8-9, pp. 39-41. ISSN 2587-4365.
[328] STATI, V. Problema obiectului material în cazul infracţiunii de încălcare a dreptului de autor şi drepturilor conexe. În: *Probleme teoretice şi practice ale economiei proprietăţii intelectuale*. Chişinău, AGEPI, 2007, p. 228- 230. ISBN 978-9975-911-02-03.
[329] BOLDESCU, Anastasia. Considerații introductive privind obiectul material al infracțiunii prevăzute la art. 233 din Codul penal. În: *Prevenirea și combaterea violenței în familie, 1-2 decembrie 2022, Chișinău*. Chișinău, 2023, pp. 30-39. ISBN 978-9975-62-552-4.
[330] REŞETNICOV, Artur. Obiectul material al infracţiunii şi obiectul imaterial al infracţiunii: necesitatea delimitării. În: *Revista Naţională de Drept*, 2007, nr. 9, pp. 25-30. ISSN 1811-0770.

fiind entitatea incorporală prin al cărei intermediu se aduce atingere obiectului juridic special al acestei infracțiuni”.[331] Aceeași autoare menționează: „Nu este cu putință ca infracțiunea prevăzută la art. 155 CP RM să aducă – prin intermediul psihicului persoanei (care este un atribut inseparabil al acesteia) – atingere libertății psihice a persoanei (care este o parte a persoanei ca obiect juridic suprageneric al infracțiunii prevăzute la art. 155 CP RM)”.[332] Concluzionând, infracțiunea, ce este prevăzută la art. 168 CP RM, are obiect material atunci când victima este supusă unei violențe (indiferent dacă i-a fost cauzat un prejudiciu fizic sau nu), cât și în ipoteza în care victimei i se cauzează din imprudență un prejudiciu fizic.

În continuare, este necesar să determinăm dacă atestăm o entitate corporală / incorporală care să fie influențată nemijlocit în rezultatul comiterii acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă) din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM.

În această ordine de idei, prezintă interes următoarea opinie a lui S. Brînza și V. Stati: „Munca sau serviciile forţate pot să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii specificate la art. 165^1 CP RM. Însă, în acest caz, se are în vedere numai munca sau serviciile forţate care constituie realizarea scopului uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM. Nu se are în vedere ipoteza când infracţiunea de muncă forțată nu este precedată de săvârşirea uneia dintre infracțiunile specificate la art. 165 sau 206 CP RM”.[333] Cei doi autori continuă: „Or, obiectul material sau imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 165^1 CP RM îl reprezintă produsele şi/sau serviciile care constituie rezultatul exploatării victimei care a fost traficată în contextul uneia dintre infracțiunile specificate la art. 165 sau 206 CP RM, prestate de o persoană despre care beneficiarul ştie că este victima uneia dintre aceste infracţiuni”.[334]

Ca și în art. 165^1 CP RM, în art. 168 CP RM este folosită noțiunea de muncă. Obiectivul nostru este să determinăm ce rol îndeplinește munca în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Deoarece noțiunea de muncă nu este definită în legislație, vom căuta înțelesul acesteia în literatura juridică de specialitate. Astfel, L.P. Bortnikova și A.P. Samiilenko sunt de părerea că „muncă este activitatea omului, îndreptată spre crearea anumitor bunuri”.[335] N.I. Esinova definește

---

[331] ANGHELUȚĂ, Mihaela. Obiectul material/imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 155 din Codul penal: între posibilitate și realitate. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 7-8 noiembrie 2020, Chișinău, Vol. 1*. Chișinău, 2020, pp. 30-33. ISBN 978-9975-152-49-5.
[332] Ibidem.
[333] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 509. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[334] Ibidem, p. 509.
[335] БОРТНІКОВА, Л.П., САМІЙЛЕНКО, А.П. Відносини примусу до праці в ринковій економіці України. În: *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*, 2016, Вип. 17, с. 24-27. ISSN 2307-8030.

noțiunea de muncă mai nuanțat „activitatea utilă a oamenilor, orientată spre crearea de valori materiale și culturale”.[336] După părerea lui N.D. Ghetmanțeva, „muncă reprezintă activitatea omului, destinată creării de bunuri materiale și spirituale în scopul satisfacerii necesităților și intereselor pe care le au”.[337] Nu în ultimul rând, R.A. Fathutdinov consideră munca un proces creativ, care constituie „ansamblul metodelor și mijloacelor de influențare de către om asupra obiectelor muncii, cu ajutorul uneltelor de muncă, cu scopul de a obține un produs material sau nematerial, și care se desfășoară în anumite condiții naturale sau artificiale”.[338] Ultima opinie, mai elaborată în comparație cu primele trei, iese în evidență.

Iu.I. Stalmahova consideră că noțiunea de muncă „poate fi folosită doar în contextul dreptului muncii, întrucât reflectă specificitatea raporturilor reglementate de normele dreptului muncii”.[339] Însă, această afirmație este invalidată inclusiv de faptul că noțiunea de muncă este folosită în art. 168 și în alte articole din Codul penal.

În doctrina juridică este răspândit punctul de vedere, din care rezultă că noțiunea de muncă este o noțiune cu implicații interramurale. În acest sens ne exprimăm acordul cu O.Ia. Lavriv care menționează: „Principiul de libertate a muncii este un principiu interramural, deoarece libertatea respectivă nu depinde de forma în care persoana își va exercita dreptul la muncă”.[340] S. Plaskaci susține că „problema muncii forțate [...] se referă nu doar la raporturile juridice de muncă. [...] Nu toate normele referitoare la interzicerea muncii forțate se raportează la dreptul muncii”.[341] Mai detaliată și mai ilustrativă este poziția lui V.G. Ivașcenko: „Principiul de libertate a muncii acoperă diverse sfere ale relațiilor sociale, inclusiv: munca în baza unui contract de muncă cu angajatorul; serviciul public în baza unui contract pe care îl încheie un funcționar public; serviciul militar în bază de contract; munca desfășurată în baza unor contracte civile cu persoane juridice și fizice; desfășurarea activității individuale de muncă”.[342]

---

[336] ВИХАНСКИЙ, О.С., НАУМОВ, А.И. *Менеджмент*. Москва: Гардарики, 2003, с. 42. 528 с. ISBN 5-8297-0005-0.
[337] ГЕТЬМАНЦЕВА, Н.Д. Поняття і сутність праці як правової категорії. În: *Підприємництво, господарство і право*, 2016, № 7, с. 83-87. ISSN 2663-5313.
[338] ФАТХУТДИНОВ, Р.А. *Организация производства*. Москва: ИНФРА-М, 2001, с. 180. 255 с. ISBN 5-16-000821-7.
[339] СТАЛЬМАХОВА, Ю.И. *Принудительный труд как понятие трудового права*. [citat 08.07.2024] Disponibil: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/96485/1/303-305_3_67.pdf
[340] ЛАВРІВ, О.Я. Принцип свободи праці в трудовому законодавстві України. În: *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2017, № 1, Т. 1, с. 55-61. ISSN 2408-9257.
[341] ПЛАСКАЧ, С. Заборона примусової праці у міжнародно-правових актах. În: *Вісник Львівського університету, Серія юридична*, 2019. Вип. 68, с. 169-177. ISSN 0136-8168.
[342] ИВАЩЕНКО, В.Г. Свобода труда и запрет принудительного труда как основополагающий принцип международного трудового права. În: *Вестник Башкирского университета*, 2012, Том 17, № 2, с. 1136-1140. ISSN 1998-4812.

În afară de aceasta, așa cum va fi evident *infra* din analiza victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, nu este obligatoriu ca victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă un statut juridic. Or, într-un raport al OIM se menționează: „La determinarea existenței relațiilor de muncă, trebuie să ne ghidăm după fapte, nu după denumirea sau forma, convenite de părți. Prin urmare, existența relațiilor de muncă depinde de îndeplinirea anumitor condiții obiective, nu de modul în care una dintre părți sau ambele părți caracterizează aceste relații. În jurisprudență, acest lucru se numește principiul supremației faptelor".[343]

În continuare este necesar să examinăm deosebirea dintre noțiunea de muncă și noțiunea de serviciu.

Această necesitate este dictată, în primul rând, de folosirea în tandem a celor două noțiuni în normele din unele legi penale străine, care se aseamănă cu art. 168 CP RM. De pildă, în art. 144-2 din Codul penal al Republicii Azerbaidjan (în continuare – CP RAz), este incriminată fapta de „obligare la efectuarea unei anumite munci (la prestarea unui anumit serviciu)".[344] În nota la art. 181 CP RBe, prin „exploatare" se are în vedere, între altele, „constrângerea ilegală a unei persoane la îndeplinirea unei munci sau a unor servicii".[345] În dispoziţia de la lit. (a) § 1589 din Titlul 18 al CL SUA, care prevede răspunderea pentru munca forțată, este incriminată fapta celui care „oferă sau obține cu bună știință munca sau serviciile unei persoane [...]".[346] Spre deosebire de aceste norme, art. 168 CP RM conține mențiunea referitoare doar la muncă, nu și la servicii.

În al doilea rând, interesul nostru este determinat de unele prevederi de maximă însemnătate din legislația națională și cea internațională.

Astfel, în dispoziția de la lit. a) pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane, este menționată „obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii".[347] De asemenea, expresia „muncă sau servicii forţate"[348] se folosește în art. 165 și 206 CP RM. În aceste cazuri legiuitorul nu folosește sintagma de muncă forțată care ar include, printre altele, înțelesul de servicii forțate (așa cum se procedează

[343] *Международная конференция труда, 95-я сессия 2006 г. Доклад V (1) Трудовые отношения. Пятый пункт повестки дня Международное бюро труда Женева*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://www.ilo.org/ru/media/119241/

[344] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf

[345] *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275

[346] *18 U.S. Code*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter77&edition=prelim

[347] Legea nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.

[348] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

în alin. (2) art. 7 CM RM și în alin. 1 art. 2 din Convenția OIM nr. 29 din 28.06.1930 privind munca forţată sau obligatorie (în continuare – COIM nr. 29/1930)).

De asemenea, alin. (2) art. 7 CM RM conține următoarea definiție: „Prin muncă forţată (obligatorie) se înţelege *orice muncă sau serviciu* (evid. ns.) impus unei persoane sub amenințare sau fără consimţământul acesteia”.[349] Alin. 1 art. 2 din COIM nr. 29/1930 conține definiția aceleiași noțiuni: „În sensul prezentei convenţii, termenul „munca forţată sau obligatorie” va însemna *orice munca sau serviciu* (evid. ns.) pretins unui individ sub amenințarea unei pedepse oarecare şi pentru care numitul individ nu s-a oferit de bunăvoie”.[350]

Probabil, fiind inspirat de astfel de prevederi normative, A. Tănase a propus modificarea art. 165 CP RM: textul „prin muncă sau servicii forţate” să fie înlocuit prin textul „prin muncă forţată”.[351] În opinia autorului, o astfel de modificare ar asigura compatibilizarea prevederilor Codului penal cu cele ale Codului muncii. Aceasta deoarece definiţia noţiunii de muncă forţată (obligatorie) din alin. (2) art. 7 CM RM demonstrează că „serviciile forţate nu pot fi privite decât în calitate de parte componentă a conceptului generic de muncă forţată”.[352] O astfel de abordare își găsește adepți nu doar în țara noastră. Autorii ucraineni Iu.Iu. Zabuga și T.O. Mihailicenko exprimă punctul de vedere, potrivit căruia „prestarea forțată de servicii este un tip de muncă forțată, singura particularitate fiind aceea că are loc în sfera prestării de servicii”.[353] În contextul interpretării art. 212 CPR din 2009 (în care este incriminată fapta de supunere la muncă forțată sau obligatorie), autorii români T. Manea și G. Șologon oferă următoarele explicații: „Legiuitorul a trasat o distincție clară între executarea unei munci și îndeplinirea de servicii. Munca reprezintă o activitate conștientă a omului, desfășurată în vederea obținerii de bunuri sau servicii”[354]; „Pe de altă parte, serviciul reprezintă o prestație sub formă de muncă, consultanță și alte activități nemateriale, concretizate în efecte utile care nu îmbracă, în general, o formă materială”[355]; „Raportul stabilit între sfera serviciilor și cea a muncii este unul de la parte la întreg, drept pentru

[349] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.
[350] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
[351] TĂNASE, Alexandru. Latura subiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 2, pp. 10-22. ISSN 1811-0770.
[352] Ibidem.
[353] ЗАБУГА, Ю.Ю., МИХАЙЛІЧЕНКО, Т.О. Форми експлуатації людини: частина І. În: *Форум права*, 2020, № 62, с. 29–43. ISSN 1995-6134.
[354] MANEA, Teodor, ȘOLOGON, Giulia. *Traficul de ființe umane și exploatarea persoanelor vulnerabile. Aspecte de doctrină și practică judiciară*. București: Hamangiu, 2022, p. 106. 352 p. ISBN 978-606-27-1855-8.
[355] Ibidem, p. 106.

care apreciem că nu era absolut necesară executarea unei munci distinct de îndeplinirea unor servicii”.[356]

Nu poate fi evitată următoarea întrebare: se aplică oare acest articol în cazul obținerii serviciilor de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune?

Considerăm că varianta în vigoare a art. 168 CP RM nu permite o asemenea calificare. În caz contrar, ar fi neglijată regula stabilită la alin. (2) art. 3 CP RM, care interzice ca norma penală să fie interpretată extensiv defavorabil. Amintim că, înainte de a intra în vigoare Legea nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, dispoziţia art. 168 CP R RM conținea sintagma „obținerea muncii sau a serviciilor”.[357] Considerăm oportună revenirea la această sintagmă.

Supra am consemnat că nu este obligatoriu ca munca, ce constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să fie reglementată de norme juridice, în general, și de normele dreptului muncii, în particular. În pofida unei interpretări de acest gen, care poate părea largă, există destule activități care nu constituie muncă și care, din această cauză, nu cade sub incidența art. 168 CP RM.

Într-o hotărâre explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție se explică: „Cerşetoria prevăzută în art. 165 şi 206 CP constituie o formă de exploatare prin muncă sau prin servicii forţate”.[358] Desigur, o asemenea interpretare nu este fundamentată. Explicația din hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție, pe care am supus-o criticii, ar fi, probabil, valabilă în contextul altor sisteme de drept. De exemplu, în Codul penal al Regatului Norvegiei, secț. 257 (în care este incriminată fapta de trafic de persoane), conține la litera b), mențiunea cu privire la următoarea formă de exploatare: „muncă sau servicii, inclusiv cerșetorie”.[359] În Codul penal al Republicii Belarus, în nota la art. 181 (în care se prevede răspunderea pentru traficul de ființe umane), care conține definiția noțiunii de exploatare, găsim locuțiunea „muncă sau servicii (inclusiv acțiunile cu caracter sexual, maternitatea de substituție, prelevarea de organe și (sau) țesuturi de la o persoană)”.[360] La fel, art. 248DB, în care este stabilită răspunderea pentru munca minorilor,

---

[356] Ibidem, p. 106.
[357] Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 270 din 07.11.2013. În: M*onitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 290, 794.
[358] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230
[359] *The Penal Code*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/nor/2005/penal_code_html/Penal_Code_EN_unofficial_translation.pdf
[360] *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275

conține cuvintele „muncă forţată sau obligatorie în orice scop, de orice fel, inclusiv recrutarea forţată sau obligatorie a minorilor pentru a participa la un conflict armat”.[361]

Faptul că astfel de activități nu constituie muncă rezultă din pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. Din această normă rezultă că obținerea muncii forțate trebuie deosebită de alte forme de exploatare: „exploatarea sexuală comercială sau necomercială”[362]; „obligarea la prelevarea de organe sau ţesuturi ori la prelevarea de alte părţi componente ale corpului uman”[363]; „folosirea femeii în calitate de mamă-surogat ori în scop de reproducere”[364]; „folosirea în conflicte armate sau în formaţiuni militare ilegale”[365]; „obligarea de a practica cerşetoria”[366], etc.

O concluzie similară decurge din art. 165 și 206 CP RM. Din conținutul acestora se poate observa că obținerea muncii forțate este delimitată de: „[supunerea la] practicarea cerşetoriei”[367]; „folosirea în conflicte armate”[368]; „prelevarea organelor, ţesuturilor şi/sau celulelor umane”[369]; „folosirea femeii în calitate de mamă-surogat ori în scop de reproducere”.[370]

De aceea, trebuie să tratăm cu prudență afirmația lui R. Henriett, N. Tien Dung și H. Nguyen care susțin că „sintagma „muncă sau serviciu” [din COIM nr. 29/1930] include orice fel de muncă, indiferent de natura sau legalitatea raportului de muncă care are loc în orice industrie, sector sau activitate, public sau privat”.[371] Făcând abstracție de legalitatea sau ilegalitatea activității prestate, dacă această activitate este menționată de legiuitorul autohton ca formă aparte de activitate exploatabilă, nu ar fi corect să nu luăm în considerare această distincție care are putere de lege. Din aceste considerente, nu putem împărtăși părerea lui V.G. Ivașcenko care consideră că, de exemplu, prostituția reprezintă un exemplu de muncă.[372]

---

[361] *Codul penal al Republicii Malta*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Malta-RO.html

[362] Legea nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.

[363] Ibidem.

[364] Ibidem.

[365] Ibidem.

[366] Ibidem.

[367] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[368] Ibidem.

[369] Ibidem.

[370] Ibidem.

[371] HENRIETT, Rab, TIEN DUNG, Nguen, NGUEN, Huyen. Elimination of forced or compulsory labour in Vietnam within the context of the EVFTA and lessons from European Countries. În: *Lex et Scientia*, 2023, nr. 2, pp. 81-104. ISSN 2066-1886.

[372] ИВАЩЕНКО, В.Г. Свобода труда и запрет принудительного труда как основополагающий принцип международного трудового права. În: *Вестник Башкирского университета*, 2012, Том 17, № 2, с. 1136-1140. ISSN 1998-4812.

După ce am stabilit care sunt activitățile care nu constituie muncă (și care, din această cauză, nu intră sub incidența art. 168 CP RM), vom acorda atenție unui alt aspect, și anume – clasificări ale tipurilor de muncă.

Or, de exemplu, în Codul penal al Republicii Franceze, în art. 225-14-1 se menționează că „munca forţată este constrângerea unei persoane, prin violenţă sau ameninţare, de a efectua o muncă neretribuită sau în schimbul unei retribuţii *fără legătură cu importanţa muncii realizate* (evid. ns.)".[373] Făcând o paralelă, nu ar fi greșit să spunem că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, pentru calificare nu este relevant gradul de importanță a muncii obținute de la victimă.

Spre deosebire de obiectul imaterial al infracțiunii (care face parte din sistemul obiectului infracțiunii), obiectul scopului infracțiunii se raportează la latura subiectivă a infracțiunii. Cele două obiecte au semnificații diferite și nu trebuie confundate.

Această diferență nu a fost luată în considerare într-o speță în care se relevă că „munca sau serviciile forțate pot să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii specificate la art. 165 Cod penal, însă, în acest caz, se are în vedere numai munca sau serviciile forțate care constituie realizarea scopului infracțiunii din art. 165 Cod penal".[374] Această afirmație este contradictorie. Prestarea muncii sau serviciilor forțate depăşeşte cadrul acestor infracțiuni. De aceea, dacă își găsește realizarea scopul de exploatare a victimei prin muncă forțată, iar aceasta se concretizează în munca obținută de la victimă împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, o astfel de muncă va reprezenta obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Revenim la ideea că noțiunea de muncă forțată se intersectează, nu se suprapune cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune. Pentru a ne convinge de aceasta, trebuie să stabilim în continuare care este înțelesul noțiunii de muncă forțată.

Începem cu definițiile formulate în doctrină. Astfel, Iu.Iu. Zabuga și T.O. Mihailicenko evidențiază următoarele trăsături caracteristice ale muncii forțate: „1) munca nu este voluntară, adică victima este obligată să o presteze chiar dacă nu și-a exprimat consimțământul pentru aceasta; 2) există un pericol real pentru persoana care nu acceptă să presteze munca forțată".[375] O.A. Petrenko consideră că „munca forțată reprezintă acel tip de relații de muncă în care o persoană îndeplinește sarcinile de muncă împotriva voinței sale, sub presiune și indiferent de

[373] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
[374] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 25.02.2020. Dosarul nr. 1ra-145/2020.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15449
[375] ЗАБУГА, Ю.Ю., МИХАЙЛІЧЕНКО, Т.О. Форми експлуатації людини: частина 1. În: *Форум права*, 2020, № 3, с. 29-43. ISSN 1995-6134.

dorința sa”.[376] În opinia lui S. Brînza și V. Stati, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, „făptuitorul obţine munca de la victimă împotriva voinţei acesteia. Cu alte cuvinte, făptuitorul determină victima să îndeplinească o muncă, pe care aceasta nu ar fi îndeplinit-o din proprie voinţă”.[377] Din analiza acestor trei definiții ar reieși că munca forțată se referă la relațiile de muncă în care o persoană este nevoită să efectueze activități fără acordul său, sub amenințarea unui pericol real. Aceasta implică o influențare exercitată asupra persoanei respective, determinând-o să îndeplinească sarcini pe care nu le-ar accepta de bunăvoie.

Pentru a percepe esența juridică a muncii forțate, definițiile doctrinare nu sunt suficiente. Să nu uităm în acest context că noțiunea de muncă forțată a fost definită, de asemenea, în jurisprudența constituțională: „munca forțată presupune ca o persoană să fie obligată să desfășoare o muncă pe care nu și-a ales-o sau să muncească într-un loc de muncă pe care nu l-a acceptat”.[378]

În fine, nu putem neglija definițiile noțiunii de muncă forțată din unele acte normative naționale și internaționale. Astfel, în corespundere cu alin. (2) art. 7 CM RM, „prin muncă forţată (obligatorie) se înţelege orice muncă sau serviciu impus unei persoane sub ameninţare sau fără consimţământul acesteia”.[379] Alin. 1 art. 2 din COIM nr. 29/1930 prevede: „În sensul prezentei convenţii, termenul „munca forţată sau obligatorie” va însemna orice munca sau serviciu pretins unui individ sub ameninţarea unei pedepse oarecare şi pentru care numitul individ nu s-a oferit de bunăvoie”.[380]

Ambele aceste definiții conțin termeni similari. Observăm că, printre altele, în prima definiție se folosește sintagma „sub ameninţare”[381], iar în a doua este utilizată expresia „sub ameninţarea unei pedepse oarecare”.[382]

În cauza C.N. și V. împotriva Franței, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a relevat că „în raportul global „Costul constrângerii” adoptat de Conferința Internațională a Muncii în 1999 [...], noțiunea de „pedeapsă” este folosită în sens larg [...]. „Pedeapsa” poate merge până la violență

---

[376] ПЕТРЕНКО, О.А. *Заборони та санкції у трудовому праві:* дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ, 2016, с. 47. 203 с.
[377] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 507. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[378] DCCR referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 503 alin. (2) pct. 1 și 2 din Codul de procedură civilă și ale art. 9 din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 57/2015 privind salarizarea personalului plătit din fonduri publice în anul 2016, prorogarea unor termene, precum și unele măsuri fiscal-bugetare: nr. 255 din 20.04.2021. În: *Monitorul Oficial al României*, 2021, nr. 705.
[379] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[380] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
[381] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[382] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

fizică sau reținere, dar poate lua și forme mai subtile, de natură psihologică, cum ar fi amenințările de a denunța victimele la poliție sau la autoritățile de imigrare atunci când statutul lor de muncă este ilegal”[383].[384] În cauza Siliadin împotriva Franței, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat: „Deși reclamanta nu a fost amenințată cu o „pedeapsă”, rămâne faptul că se afla într-o situație echivalentă în ceea ce privește gravitatea percepută a amenințării. Era o adolescentă într-o țară străină, prezentă ilegal pe teritoriul francez și de teamă să fie arestată de poliție. Într-adevăr, domnul și doamna B. au alimentat această teamă”.[385] În același sens, L. Pohl consideră că termenul de pedeapsă din reglementările privind munca forțată „se referă nu numai la sancțiunile penale, ci și la diferite forme de constrângere”.[386]

Totuși, trebuie să remarcăm că, art. 4 CEDO nu conține o definiție a noțiunii de muncă forțată. Acest articol, care interzice între altele munca forțată, conține însă la paragraful 2 următoarea dispoziție: „Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forţată sau obligatorie”.[387] Din acest punct de vedere, amenințarea cu o pedeapsă, la care se face referire în cauzele sus-menționate, constituie nu altceva decât o interpretare a termenului „constrâns” din parag. 2 art. 4 CEDO.

Însă, în prevederile pe care le comparăm, se întrevede și o deosebire. Astfel, în alin. (2) art. 7 CM RM și în alin. 1 art. 2 din COIM nr. 29/1930, se vorbește despre munca forțată care fie este prestată „fără consimţământul acesteia (adică al persoanei supuse muncii forțate – *n.a.*)”[388], fie „pentru care numitul individ nu s-a oferit de bunăvoie”.[389]

Nu doar analiza reglementărilor extrapenale, pe care am efectuat-o mai sus, denotă că noțiunea de muncă forțată coincide doar în parte cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (în sensul art. 168 CP RM).

De exemplu, alin. (3) art. 7 CM RM prevede: „Se interzice folosirea sub orice formă a muncii forţate (obligatorii), şi anume: a) ca mijloc de influenţă politică sau educaţională ori în calitate de pedeapsă pentru susţinerea sau exprimarea unor opinii politice ori convingeri contrare sistemului

---

[383] *Case of C.N. and V. v. France*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114032

[384] Totodată, în cauza Tibet Menteş și alții împotriva Turciei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a relevat: „Simpla posibilitate ca reclamanții să fi putut fi sancționați cu o concediere dacă ar fi refuzat să lucreze în temeiul aranjamentului atacat nu echivalează cu amenințarea cu o pedeapsă în sensul articolului 4 din Convenție”.*

* *Case of Tibet Menteş and Others v. Turkey*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58120

[385] *Case of Siliadin v. France*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69891

[386] POHL, Łukasz. Polish Criminal Law on Work of a Forced Nature. În: *Prawo w Działaniu = Law in Action*, 2018, pp. 114-127. ISSN: 2084-1906.

[387] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON

[388] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.

[389] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

politic, social sau economic existent; b) ca metodă de mobilizare şi utilizare a forţei de muncă în scopuri economice; c) ca mijloc de menţinere a disciplinei de muncă; d) ca mijloc de pedeapsă pentru participare la grevă; e) ca mijloc de discriminare pe criterii de apartenenţă socială, naţională, religioasă sau rasială".[390]

De asemenea, alin. (4) art. 7 CM RM prevede: „La munca forţată (obligatorie) se atribuie: a) încălcarea termenelor stabilite de plată a salariului sau achitarea parţială a acestuia; b) cerinţa angajatorului faţă de salariat de a-şi îndeplini obligaţiile de muncă în lipsa unor sisteme de protecţie colectivă sau individuală ori în cazul în care îndeplinirea lucrării cerute poate pune în pericol viaţa sau sănătatea salariatului".[391]

Ne-am putut astfel convinge că noțiunea de muncă forțată (utilizată în reglementările extrapenale) nu este identică, ci doar prezintă anumite afinități cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (utilizată pentru a caracteriza obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM).

Dacă dezvoltăm ideea, trebuie să menționăm că nu oricare muncă forțată este interzisă de reglementările extrapenale în materie. Respectând regula *a majori ad minus*, se poate afirma că aceste cazuri de excepție nu intră nici sub incidența art. 168 CP RM. Mai jos vor fi analizate exemplele de muncă forțată care nu pot reprezenta obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Înainte de a trece la examinarea lor nemijlocită, vom aborda câteva aspecte preliminare.

Astfel, R. Cojocaru explică: „Împrejurarea că art. 4 parag. 3 din [CEDO] conţine dispoziţii privitoare la situaţiile în care munca nu are acest caracter forţat sau obligatoriu nu semnifică limitări ale libertăţii garantate, ci are în vedere împrejurări în care munca prestată nu poate fi considerată ca atare."[392] Cu alte cuvinte, autorul precitat consideră că excepțiile de la dreptul de a fi apărat împotriva muncii forțate trebuie percepute nu ca restrângeri ale sferei de acțiune a acestui drept, ci ca măsuri de garantare a altor drepturi fundamentale, nu mai puțin importante decât cel de a fi apărat contra muncii forțate.

[390] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[391] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[392] COJOCARU, Radion. Precedente ChEDO în materia prevenirii traficului de ființe umane. În: *Studii şi cercetări juridice, 22 noiembrie 2021, Chişinău*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021, Partea 3, pp. 68-82. ISBN 978-9975-3201-1-5; 978-9975-3201-7-7.

Totodată, într-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova, se arată că libertatea muncii „nu poate fi una absolută și nelimitată”.[393] În mod asemănător, într-o decizie a Curții Constituționale a Republicii Moldova, se relevă că „libertatea alegerii locului de muncă nu poate fi una absolută și nelimitată. Legislația muncii face dependentă încadrarea în câmpul muncii de întrunirea anumitor condiții”.[394] În aceeași ordine de idei este de interes teza pe care o promovează S. Brînza și V. Stati: „Întotdeauna libertatea este dependentă de cineva sau de ceva; în caz contrar, ea degenerează într-o conduită arbitrară. [...] Deci, ordinea de drept, fără de care nu poate fi concepută o societate, impune, prin normele sale, oarecare limite libertăţii, dar, în acelaşi timp, garantează această libertate atât în interesul persoanei, cât şi în interesul societăţii”.[395]

Așadar, libertatea muncii, fără anumite restricții, nu poate exista într-o societate organizată. Cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sunt trei la număr. Le vom analiza în continuare:

1) serviciul militar sau un serviciu substituent

Potrivit lit. b) parag. 3 art. 4 CEDO, „nu se consideră muncă forțată sau obligatorie în sensul prezentului articol [...] orice serviciu cu caracter militar sau, în cazul celor care refuză să satisfacă serviciul militar din motive de conștiință, în cazurile în care acest lucru este recunoscut ca legitim, un alt serviciu, în locul serviciului militar obligatoriu”.[396] În conformitate cu lit. a) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, „termenul „muncă forţată sau obligatorie” nu va cuprinde, în sensul prezentei convenţii: [...] orice muncă sau serviciu pretins în virtutea legilor privind serviciul militar obligatoriu și destinat unor lucrări cu caracter pur militar”.[397] Conform lit. a) alin. (2) art. 44 CRM, „nu constituie muncă forţată [...] serviciul cu caracter militar sau activităţile desfăşurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu satisfac serviciul militar obligatoriu”.[398] La lit. a) alin. (5) art. 7 CM RM se stabilește: „Nu se consideră muncă forţată (obligatorie) [...] serviciul militar sau

[393] HCC RM pentru controlul constituţionalităţii articolului 301 alin. (1) lit. c) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003, în redacţia Legii nr. 91 din 26 aprilie 2012 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 5 din 23.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 110-113, 10.
[394] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 74g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 86 alin. (1) lit. y[1]) din Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 61 din 19.06.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 400-409, 140.
[395] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 445. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[396] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
[397] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
[398] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.

activităţile desfăşurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu îndeplinesc serviciul militar obligatoriu”.[399]

Interpretând lit. a) alin. (2) art. 44 CRM, C. Gurin menționează: „Textul vizează două categorii de subiecţi: a) Persoanele care satisfac serviciul militar obligatoriu. Teoria și practica de interpretare și aplicare a reglementărilor internaţionale au permis să se configureze principiul, conform căruia toate muncile care se realizează în cadrul serviciului militar obligatoriu au un caracter pur militar”[400]; „Totodată, dacă persoanelor care satisfac serviciul militar li s-ar impune sarcini abuzive, care nu au tangenţă cu activitatea lor, acestea ar fi considerate abuzuri și ar atrage sancţionarea vinovaţilor. b) Persoanele care, în locul serviciului militar, desfășoară alte activităţi”.[401]

În cauza W., X., Y. și Z. împotriva Regatului Unit, Comisia Europeană a Drepturilor Omului (care este predecesorul Curții Europene a Drepturilor Omului) a constatat că serviciul militar pe care îl satisfăceau reclamanții „este supus dispoziției limitative de la lit. b) parag. 3 art. 4 al Convenţiei [pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale], și, prin urmare, orice plângere conform căreia un astfel de serviciu constituie „muncă forțată sau obligatorie” trebuie să fie respins ca fiind vădit neîntemeiat”.[402] De asemenea, în cauza Bayatyan împotriva Armeniei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că „lit. b) parag. 3 art. 4 al Convenţiei [pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale] precizează că nu se consideră „muncă forţată sau obligatorie” – interzisă de parag. 2 art. 4 al Convenţiei [pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale] – „orice serviciu cu caracter militar sau, în cazul celor care refuză să satisfacă serviciul militar din motive de conştiinţă, în ţările în care acest lucru este recunoscut ca legitim, un alt serviciu în locul serviciului militar obligatoriu”.”[403]

Precizăm că, în Republica Moldova, serviciul, care îl substituie pe cel militar, este reglementat prin Legea nr. 156 din 06.07.2007 cu privire la organizarea serviciului civil (de alternativă). Potrivit art. 2 al acestei legi, „serviciul civil este un serviciu de stat, social util şi benevol, reprezentând o alternativă pentru cetăţenii Republicii Moldova care, din convingeri

[399] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[400] NEGRU, B. et al. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 180. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
[401] Ibidem, p. 180.
[402] *Case of W., X., Y. and Z. v. The United Kingdom*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-3053
[403] *Case of Bayatyan v. Armenia*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-440

religioase, pacifiste, etice, morale, umanitare şi din alte motive similare, nu pot îndeplini serviciul militar în termen”[404];

2) munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat

Conform lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, „nu se consideră muncă forțată sau obligatorie în sensul prezentului articol [...] orice muncă impusă în mod normal unei persoane supuse detenției în condițiile prevăzute de art. 5 din prezenta convenție sau în timpul în care se află în libertate condiționată”.[405] În conformitate cu lit. c) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, „termenul „munca forţată sau obligatorie” nu va cuprinde, în sensul prezentei convenţii: [...] orice muncă sau serviciu pretins unui individ ca urmare a unei condamnări pronunțate printr-o hotărâre judecătorească, cu condiţia ca această muncă sau serviciu să fie executat sub supravegherea și controlul autorităţilor publice și ca numitul individ să nu fie cedat sau pus la dispoziţia unor particulari, societăţi sau unor persoane morale private”.[406] Potrivit lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, „nu constituie muncă forţată [...] munca unei persoane condamnate, prestată în condiţii normale, în perioada de detenţie sau de libertate condiţionată”.[407] Nu în ultimul rând, conform lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM: „Nu se consideră muncă forţată (obligatorie) [...] munca unei persoane condamnate prestată în condiţii normale în perioada de detenţie sau de liberare condiţionată de pedeapsă înainte de termen”. [408]

Cu privire la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, C. Gurin susține: „Referindu-se, în esenţă, la modalităţile de executare a unor pedepse, textul constituţional prevede prestarea muncii de către două categorii de condamnaţi: persoane care prestează muncă în perioada de detenţie și persoane care prestează muncă în stare de libertate condiţionată”.[409]

Cât privește munca persoanelor condamnate, inclusiv a deținuților condamnați, în alin. (3) art. 234 din Codul de executare al Republicii Moldova (în continuare – CE RM) se menționează: „Condamnatul este obligat să execute munci neremunerate. [...]”[410] Așa cum prevede alin. (1) art. 171 din același cod, „munca social-utilă [se numără printre] principalele mijloace de corijare a

[404] Legea cu privire la organizarea serviciului civil (de alternativă): nr. 156 din 06.07.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* nr. 141-145, 591.
[405] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
[406] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29).* [citat 08.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
[407] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
[408] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[409] NEGRU, B. et al. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 180. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
[410] Codul de executare al Republicii Moldova: nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2005, nr. 34-35, 112.

condamnatului [...]".[411] De asemenea, art. 26 din Recomandarea Comitetului de Miniştri ai statelor Membre a Consiliului Europei, referitoare la Regulile Penitenciare Europene prevede: „1. Munca în penitenciar trebuie să fie considerată ca un element pozitiv al regimului penitenciar şi nu trebuie niciodată să fie impusă ca o pedeapsă. 2. Autorităţile penitenciare trebuie să depună efortul de a oferi deţinuţilor o muncă utilă şi corespunzătoare. 3. Această muncă trebuie să permită, pe cât posibil, menţinerea sau creşterea capacităţii deţinutului de a-şi câştiga existenţa după liberare".[412]

Prin aceasta se confirmă încă o dată că munca persoanelor deținute nu este un exemplu de muncă forțată, ci, din contra, trebuie privit ca activitate socialmente utilă. În acest plan, suntem de acord cu A.I. Drozdov și M.A. Iavorski, care consideră că „antrenarea deținuților în procesul de muncă poate fi considerată cheia succesului în deradicalizarea acestora și, de asemenea, poate juca rolul unei garanții de reinserție socială a deținuților după eliberarea acestora".[413] S.E. Lovțevici exprimă o poziție similară.[414]

Totuși, pentru a nu fi considerată forțată, munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat trebuie să fie prestată în limitele stabilite de lege.

De exemplu, alin. (5) art. 234 CE RM prevede: „Lista lucrărilor şi funcţiilor pentru exercitarea cărora este interzisă antrenarea condamnaţilor la pedeapsa închisorii, inclusiv a minorilor şi femeilor, se stabileşte de Guvern"[415]. Este vorba despre Lista lucrărilor şi funcţiilor pentru exercitarea cărora este interzisă antrenarea deţinuţilor (anexa nr. 37 la HGRM nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnaţi).[416] În cazul în care condamnatului, inclusiv persoanei deținute, i se cere să îndeplinească o muncă interzisă prin actul normativ sus-menționat, putem vorbi despre muncă forțată. Or, într-un asemenea caz, deoarece munca nu este prestată în condiții normale, nu mai este validă excepția stabilită la lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. c) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM.

---

411 Ibidem.

412 *Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules.* [citat 08.02.2024] Disponibil: https://search.coe.int/cm?i=09000016805d8d25

413 ДРОЗДОВ А.И., ЯВОРСКИЙ М.А. Трудовая занятость осужденных как средство их дерадикализации. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2017, № 9, с. 210-218. ISSN 1994-1471.

414 ЛОВЦЕВИЧ, С.Е. Привлечение к труду осужденных к лишению свободы. În: *Современная российская наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. Сборник статей II Всероссийской научно-практической конференции*. Пенза, 2021, с. 81-84. ISBN: 978-5-00159-753-7.

415 Codul de executare al Republicii Moldova: nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2005, nr. 34-35, 112.

416 HGRM cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnaţi: nr. 583 din 26.05.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2006, nr. 91-94, 676.

Așadar, este important să fie respectată condiția de prestare a muncii condamnaților în condiții normale. În cauza De Wilde, Ooms și Versyp împotriva Belgiei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că „obligația de a munci, impusă celor trei reclamanți (care erau privați de libertate într-un centru de detenție – *n.a.*) nu a depășit limitele „obișnuite", în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 al Convenţiei [pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale] [...]. Prin urmare, autoritățile belgiene nu au încălcat cerințele art. 4 al Convenţiei [pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale]".[417]

În caz contrar, dacă nu se respectă condiția analizată, se poate ajunge la derapaje despre care relatează S. Carp și O. Rusu: „Exploatarea prin muncă a deținuților reprezintă unul dintre elementele represive ale politicii regimurilor totalitare. Un exemplu în acest sens este sistemul Gulag care a devenit cunoscut ca un loc pentru deținuții politici și un mecanism de reprimare a opoziției politice din Uniunea Sovietică".[418]

În altă ordine de idei, în contextul analizei celui de-al doilea caz de excepție (din seria de cazuri când munca forțată nu reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM), nu putem ignora munca neremunerată în folosul comunității.

În plan istoric, se poate afirma că precursorul *sui generis* al muncii neremunerate în folosul comunității este munca corecțională. Folosim expresia *sui generis* întrucât munca este elementul comun al muncii corecționale și al muncii neremunerate în folosul comunității. Însă, așa cum se va putea vedea mai jos, cele două categorii de pedepse se deosebesc esențial sub un alt aspect.

În Codul penal al Republicii Moldova din 1961, în art. 21, munca corecțională era specificată printre categoriile de pedepse. Conform art. 27 din același cod, „munca corecţională fără privaţiune de libertate se stabileşte pe un termen de la două luni până la doi ani şi se execută conform sentinţei instanţei de judecată fie la locul de muncă al condamnatului, fie în alte locuri din raionul în care locuieşte condamnatul, cu reţinerea din câştigul acestuia în folosul statului a unei părţi stabilite de instanţă în limitele de la 5 la 20 % din sumă".[419] În rezultatul intrării în vigoare la 28.01.1999 a Legii nr. 205 din 25.11.1998 pentru modificarea Codului penal, Codului de procedură penală, Codului cu privire la contravenţiile administrative, Codului de executare a sancţiunilor de drept

[417] *Case of De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57606

[418] CARP, Simion, RUSU, Oleg. Exploatarea muncii deținuților ca element al politicii represive a regimurilor totalitare. În: *Criminalitatea Politică Reflecții istorico-juridice, manifestări și consecințe, 28 februarie 2013, Chișinău*. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ştefan cel Mare" al MAI, 2013, pp. 20-27. ISBN 978-9975-121-11-8.

[419] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 41 din 24.03.1961. În: *Veștile Sovietului Suprem al RSSM*, 1961, nr. 10, 41.

penal şi Codului muncii[420], „munca corecţională fără privaţiunea de libertate a fost exclusă din sistemul pedepselor penale al Republicii Moldova”.[421] Apariția unei asemenea legi s-a datorat adoptării mai devreme a HPRM nr. 1298 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenţiei pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, precum şi a unor protocoale adiţionale la aceasta.[422] Or, așa cum deja cunoaștem, art. 4 al acestei convenții interzice, printre altele, munca forțată. Așadar, munca corecțională a fost abolită, deoarece a fost considerată exemplu de muncă forțată.

Mai târziu, din momentul intrării în vigoare a Codului penal în vigoare, printre categoriile de pedepse (în art. 62 și 67) și-a făcut apariția munca neremunerată în folosul comunității. În special, alin. (1) art. 67 CP RM prevede: „Munca neremunerată în folosul comunităţii constă în antrenarea condamnatului, în afara timpului serviciului de bază sau de studii, la muncă, determinată de autorităţile administraţiei publice locale”.[423] În Codul contravențional, munca neremunerată în folosul comunităţii este menţionată în lista de sancțiuni contravenționale. Alin. (1) art. 37 CC RM prevede: „Munca neremunerată în folosul comunităţii constă în antrenarea contravenientului persoană fizică, în afara timpului de serviciu de bază sau de studii, la munca stabilită de autoritatea administraţiei publice locale”[424].[425]

După părerea lui O.A. Kuniţina și D.S. Velieva, „este dificil să negăm că obligarea de a munci, dispusă printr-o hotărâre judecătorească ca pedeapsă penală, este o restrângere admisibilă din punct de vedere constituțional a principiului libertății muncii”.[426] Într-adevăr, conform lit. c)

---

[420] Legea pentru modificarea Codului penal, Codului de procedură penală, Codului cu privire la contravenţiile administrative, Codului de executare a sancţiunilor de drept penal şi Codului muncii: nr. 205 din 25.11.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 1999, nr. 7-9, 38.

[421] GRAMA, Maria, MARTIN, Daniel. Istoricul apariţiei şi evoluţiei măsurilor alternative privaţiunii de libertate în Republica Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 6, pp. 94-104. ISSN 1814-3199.

[422] HPRM privind ratificarea Convenţiei pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, precum şi a unor protocoale adiţionale la aceasta: nr. 1298 din 24.07.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 1997, nr. 54-55, 502.

[423] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.

[424] Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.

[425] În această ordine de idei, nu este de prisos să accentuăm că, într-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova, se menționează: „47. În același timp, Curtea menționează că prin reglementarea infracțiunilor și a pedepselor în materie penală urmează a se înțelege și competența reglementării contravențiilor și sancțiunilor contravenționale. Or, legea contravențională conține prevederi care indică de fapt natura penală a contravenţiilor administrative”*; „48. Pornind de la raţionamentele invocate în cauza Ziliberberg v. Moldova din 1 februarie 2005, Curtea constată, caracterul general al legii contravenţionale şi scopul pedepsei, care este atât de a pedepsi, cât şi de a preveni, sunt suficiente pentru a arăta că sunt aplicabile principii similare celor două legi: contravenţională şi penală”.*

* HCC RM privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 345 alin. (2) din Codul contravențional: nr. 10 din 10.05.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2016, nr. 204-205, 58.

[426] КУНИЦИНА, О.А., ВЕЛИЕВА, Д.С. «Легитимные» формы принудительного труда. În*: Современное право*, 2011, № 6, с. 52-57. ISSN 1991-6027.

alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, „termenul „munca forţată sau obligatorie" nu va cuprinde, în sensul prezentei convenţii: [...] orice muncă sau serviciu pretins unui individ ca urmare a unei condamnări pronunțate printr-o hotărâre judecătorească [...]".[427] Această prevedere se referă la munca neremunerată în folosul comunității, care este dispusă prin hotărâre judecătorească. Contează ca, așa cum prevede aceeași normă, „[...] această muncă sau serviciu să fie executat sub supravegherea și controlul autorităţilor publice și ca numitul individ să nu fie cedat sau pus la dispoziţia unor particulari, societăţi sau unor persoane morale private".[428] Deci, în cazul în care respectă condițiile stabilite la lit. c) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, pedeapsa, prevăzută de art. 67 CP RM (precum și sancțiunea contravențională prevăzută la art. 37 CC RM), nu contravine acestui act internațional.

Cu toate acestea, pedeapsa, stabilită în art. 67 CP RM (precum și sancțiunea contravențională prevăzută la art. 37 CC RM) nu respectă condițiile prevăzute la lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM. Afirmăm aceasta deoarece munca neremunerată în folosul comunității nu implică nici detenţia celui care prestează o astfel de muncă, nici liberarea lui condiţionată de pedeapsă înainte de termen[429]. În concluzie, în lipsa acordului persoanei de a presta munca neremunerată în folosul comunității, aceasta reprezintă muncă forțată în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM.

Suntem de acord cu D. Martin și A. Carapunarlî care consideră că nu poate fi considerat acord de a presta munca neremunerată în folosul comunității angajamentul care este specificat în pct. 16 din anexa nr. 1 la HGRM nr. 1643 din 31.12.2003 despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul

[427] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
[428] Ibidem.
[429] În alin. (2) art. 91 CP RM, care se referă la liberarea condiţionată de pedeapsă înainte de termen, se prevede: „În cazul muncii neremunerate în folosul comunității, acordul condamnatului nu este necesar".*
* Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

comunităţii[430].[431] Termenul „condamnat” din această dispoziție denotă că decizia de a-l obliga să presteze muncă neremunerată în folosul comunității a fost deja luată.

În pofida acestui fapt, în jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova este promovată ideea că muncă neremunerată în folosul comunității nu trebuie considerată exemplu de muncă forțată. Astfel, jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova conține următoarele concluzii: „Munca neremunerată în folosul comunității, care reprezintă o pedeapsă alternativă detenției, nu constituie muncă forţată. [...] Pedeapsa cu muncă neremunerată în folosul comunităţii nu afectează, *per se*, articolul 44 din Constituție [...]”[432]; „Munca neremunerată în folosul comunităţii reprezintă o pedeapsă alternativă detenţiei. Codul penal nu prevede că judecătorul trebuie să solicite acordul de la inculpat pentru aplicarea pedepsei muncii neremunerate în folosul comunității. Dacă ar face acest lucru, atunci judecătorul ar da în vileag soluția pe care o va pronunța, *i.e.* o sentință de condamnare”[433]; „Lipsa acordului persoanei la aplicarea pedepsei sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității nu poate fi interpretată în sine ca determinând calificarea ca muncă forţată a conduitei impuse prin actul judecătoresc de dispoziție. [...] Or, pedeapsa penală constituie o măsură de constrângere statală şi un mijloc de corectare şi reeducare a condamnatului, aplicată de instanţele de judecată, în numele legii, faţă de persoanele care au săvârşit infracţiuni”.[434]

În mod similar, într-o decizie a Curții Constituționale a României, se relevă: „Lipsa consimțământului nu echivalează cu o muncă forțată, din moment ce art. 42[435] din Constituție[436] (se are în vedere Constituția României – *n.a.*), interpretat prin prisma art. 20 alin. (1)[437], în raport

---

[430] Acest punct prevede: „În ziua pronunţării sentinţei (deciziei), instanţa de judecată solicită de la condamnat un angajament în scris (anexa nr.1), prin care acesta se obligă să se prezinte la organul de probaţiune de la locul de trai, iar în cazul militarilor în termen şi cu termen redus condamnaţi, să se prezinte la comandantul unităţii militare, în termen de 5 zile din momentul rămânerii definitive a sentinţei (deciziei)”.*

* HGRM despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității: nr. 1643 din 31.12.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2004, nr. 16-18, 124.

[431] MARTIN, Daniel, CARAPUNARLÎ, Alexandru. Unele probleme privind aplicarea şi executarea pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 3, pp. 161-166. ISSN 1857-2081.

[432] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 171g/2022 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 67 alin. (4) și a sancțiunii prevăzute de articolul 264[1] alin. (1) din Codul penal: nr. 36 din 30.03.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* nr. 122-125, 64.

[433] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 278g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor dispoziții din articolul 264[1] alin. (1) din Codul penal: nr. 42 din 31.03.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2022, nr. 120-127, 65.

[434] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 13g/2017 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 67 alin. (4) din Codul penal și a unor prevederi ale articolului 194 alin. (2) din Codul de executare: nr. 15 din 07.02.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2017, nr. 119-126, 51.

[435] Acest articol interzice munca forţată.

[436] Constituția României din 21.11.1991. În: *Monitorul Oficial al României,* 1991, nr. 233.

[437] Această normă se referă la prioritatea reglementărilor internaţionale privind drepturile omului față de cele naţionale.

cu Convenția nr. 29 din 28 iunie 1930 privind munca forțată sau obligatorie [...], permite interpretarea potrivit căreia „termenul «muncă forțată sau obligatorie» va însemna orice muncă sau serviciu pretins unui individ sub amenințarea unei pedepse oarecare și pentru care numitul individ nu s-a oferit de bunăvoie". [...]"[438]; „În sfera acestui concept nu sunt cuprinse, potrivit art. 2 pct. 2 lit. c) din aceeași convenție, „orice muncă sau serviciu pretins unui individ ca urmare a unei condamnări pronunțate printr-o hotărâre judecătorească, cu condiția ca această muncă sau serviciu să fie executat sub supravegherea și controlul autorităților publice și ca numitul individ să nu fie cedat sau pus la dispoziția unor particulari, societăți sau unor persoane morale private". [...] Acest serviciu este executat sub supravegherea și controlul autorităților publice, astfel că nu poate fi calificat drept muncă forțată".[439] În aceeași decizie a Curții Constituționale a României se constată că „conduita persoanei căreia i se aplică sancțiunea contravențională a prestării unei activități în folosul comunității nu se încadrează în sfera sintagmei «muncă forțată».”[440]

Neclaritățile persistă atât în jurisprudența Curții Constituționale a României, cât și în cea a Republicii Moldova. Astfel, într-o altă decizie a Curții Constituționale a Republicii Moldova se arată: „Faptul că munca prestată cu ocazia executării acestei pedepse [adică a muncii neremunerate în folosul comunității] are un caracter gratuit nu justifică calificarea sa ca muncă forțată, ci constituie elementul de constrângere al pedepsei în cauză, prin intermediul căreia se urmărește corectarea persoanei.”[441] Aceasta deși în cauza Floroiu împotriva României, se menționează: „În privinţa lipsei remuneraţiei pentru munca prestată, Curtea [Europeană a Drepturilor Omului] reiterează faptul că o astfel de circumstanţă nu elimină, în sine, un tip de muncă precum «o muncă

[438] DCCR referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. I pct. 2 [cu referire la art. 5 alin. (1^1)-(1^4)], pct. 4 [cu referire la art.17 lit. a)], pct. 5 [cu referire la art. 35 alin. (1) fraza a doua], pct. 6 [cu referire la art. 39 alin. (1) lit. b), c) și e)], pct. 10 [cu referire la art. 64 alin. (1)], pct. 11 [cu referire la abrogarea art. 64 alin. (6)], pct. 13 [cu referire la art. 75 alin. (1) lit. d)], pct. 14 [cu referire la art. 75 alin. (2) lit. d)], pct. 15 [cu referire la art. 75 alin. (3)], pct. 17 [cu referire la abrogarea art. 91 alin. (1) lit. c)], pct. 20 [cu referire la art. 96 alin. (4)], pct. 21 [cu referire la art. 100], pct. 22 [cu referire la art. 112^1 alin. (1) și (2)], pct. 23 [cu referire la art. 112^1 alin. (21)], pct. 24 [cu referire la art. 112^1 alin. (3)], pct. 26 [cu referire la art. 154 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 27 [cu referire la art. 155 alin. (2) și (3)], art. I pct. 28 [cu referire la art. 159^1], pct. 29 [cu referire la art. 173 alin. (2)-(5)], pct. 30 [cu referire la abrogarea art. 175 alin. (2)], pct. 31 [cu referire la art. 177 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 32 [cu referire la art. 187^1], pct. 33 [cu referire la art. 189 alin. (1) lit. i)], pct. 38 [cu referire la art. 257 alin. (4)], pct. 39 [cu referire la art. 269 alin. (3)], pct. 40 [cu referire la art. 269 alin. (4)-(6)], pct. 41 [cu referire la art. 273 alin. (4)], pct. 42 [cu referire la art. 277 alin. (1)-(3)], pct. 43 [cu referire la art. 277 alin. (3^1) și (3^2)], pct. 46 [cu referire la art. 290 alin. (3)], pct. 47 [cu referire la art. 291 alin. (1)], pct. 49 [cu referire la art. 295 alin. (3)], pct. 50 [cu referire la art. 297 alin. (1)], pct. 51 [cu referire la art. 297 alin. (3)], pct. 52 [cu referire la abrogarea art. 298], pct. 53 [cu referire la art. 308 alin. (3) și (4)], pct. 54 [cu referire la art. 309] și pct. 62 [cu referire la art. 367 alin. (6)], art. II [cu referire la sintagma „probe certe"] și art. III din Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și a Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție, precum și a legii în ansamblul său: nr. 650 din 25.10.2018. În: *Monitorul Oficial al României*, 2019, nr. 97.

[439] Ibidem.

[440] Ibidem.

[441] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 171g/2022 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 67 alin. (4) și a sancțiunii prevăzute de articolul 264^1 alin. (1) din Codul penal: nr. 36 din 30.03.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 122-125, 64.

impusă în mod normal unei *persoane supuse detenţiei* (evid. ns.)»".[442] Cu alte cuvinte, în decizia precitată a Curții Constituționale a Republicii Moldova se ignoră că munca neremunerată în folosul comunității nu implică detenţia celui care prestează o astfel de muncă (și, de altfel, nu implică nici liberarea lui condiţionată de pedeapsă înainte de termen).

Drept urmare, susținem ideea lui D. Martin și A. Carapunarlî care propun ca legislația să fie remaniată, astfel încât „după deliberare, dacă instanţa îl găseşte vinovat pe inculpat de săvârşirea infracţiunii de care este învinuit şi dacă este posibilă numirea muncii neremunerate în folosul comunităţii, în sala de judecată întâi se pronunţă hotărârea de condamnare, fără stabilirea pedepsei".[443] Cei doi autori continuă: „După aceasta, judecătorul sau preşedintele completului de judecată îi explică inculpatului posibilitatea aplicării muncii neremunerate în folosul comunităţii. Dacă acesta este de acord, atunci instanţa se va retrage din nou în camera de deliberare pentru a fixa limitele ei temporare. Ulterior, se va da citirii dispozitivul hotărârii, stabilindu-i astfel pedeapsa".[444]

De aceea, considerăm necesară completarea art. 67 CP RM și a art. 37 CC RM. Avem destule exemple din care legiuitorul nostru s-ar putea inspira. Astfel, în conformitate cu pct. 2) art. 22 din Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg, „[...] Preşedintele instanţei, înainte de pronunţarea hotărârii, informează inculpatul asupra dreptului de a refuza să presteze o muncă în folosul comunităţii şi ia act de răspunsul acestuia".[445] Art. 49 CP ReS prevede: „Munca în folosul comunităţii, *care nu va putea fi aplicată fără consimţământul condamnatului* (evid. ns.), îl obligă pe acesta să presteze munci neretribuite în anumite activităţi de utilitate publică [...]".[446] Conform alin. (4) art. 55 CP RCr, „munca în folosul comunităţii se va efectua numai cu acordul inculpatului".[447] Potrivit alin. 2 art. 131-8 CP RFr, „pedeapsa cu munca în folosul comunităţii nu poate fi pronunţată împotriva infractorului care o refuză [...]".[448] Alin. 2 art. 70 CP RL prevede: „Munca neremunerată se efectuează numai cu acordul persoanei".[449] Conform alin. 5 art. 58 din

---

[442] *Case of Floroiu v. Romania*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142120
[443] MARTIN, Daniel, CARAPUNARLÎ, Alexandru. Unele probleme privind aplicarea și executarea pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 3, pp. 161-166. ISSN 1857-2081.
[444] Ibidem.
[445] *Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Luxemburg-RO.html
[446] *Codul penal al Regatului Spaniei*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html
[447] *Codul penal al Republicii Croaţia*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html
[448] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
[449] *Codul penal al Republicii Lituania*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html

Codul penal al Republicii Portugheze, „pedeapsa [de muncă în folosul comunităţii] poate fi aplicată doar cu consimţământul celui condamnat”.[450] Conform § 54 din Codul penal al Republicii Slovace, „[...] instanţa poate impune persoanei condamnate, *cu consimţământul acesteia* (evid. ns.), prestarea unei munci în folosul comunităţii [...],„”.[451]

Un argument în plus pentru legiferarea acordului de executare a muncii neremunerate în folosul comunității îl constituie dispoziția de la alin. (3) art. 37 CC RM: „Munca neremunerată în folosul comunităţii poate fi aplicată doar persoanelor care acceptă să execute o asemenea sancţiune, cu excepția contravenției prevăzute la art. 78^1 și 318^1, pentru care acordul persoanei nu este necesar”.[452]

În continuarea firului logic trebuie să ne referim la: 1) prestarea muncii neremunerate în folosul comunității în ipoteza de condamnare cu suspendarea condiţionată a executării pedepsei; 2) înlocuirea sumei neachitate a amenzii cu muncă neremunerată în folosul comunităţii.

Cât privește prima dintre aceste ipoteze, la lit. h) alin. (6) art. 90 CP RM se stabilește: „Aplicând condamnarea cu suspendarea condiționată a executării pedepsei, instanța de judecată îl obligă pe condamnat să îndeplinească una sau mai multe dintre următoarele: [...] să presteze muncă neremunerată în folosul comunității, *dar numai cu acordul acestuia* (evid. ns.)”.[453]

În context, în una dintre deciziile Curții Constituționale a României se menționează: „Necesitatea manifestării de către infractor a acordului de a presta o muncă neremunerată în folosul comunității în cazul dispunerii suspendării executării pedepsei sub supraveghere este o condiție *sine qua non* pentru ca aceasta să nu fie considerată muncă forțată, cu consecința încălcării prevederilor art. 42 din Constituție (se are în vedere acel articol din Constituția România, care interzice munca forțată – *n.a.*).”[454] Această concluzie este valabilă (cu ajustările de rigoare) în contextul sistemului de drept al Republicii Moldova. Or, condamnatul, căruia i-a fost suspendată condiționat executarea pedepsei, nu este nici în perioada de detenţie, nici liberat condiţionat de pedeapsă înainte de termen. Deci, la un asemenea condamnat nu se referă excepția stabilită la lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM.

---

[450] *Codul penal al Republicii Portugheze*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Portugalia-RO.html

[451] *Codul penal al Republicii Slovace*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html

[452] Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.

[453] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[454] DCCR referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 91 alin. (1) lit. c) din Codul penal: nr. 209 din 25.03.2021. În: *Monitorul Oficial al României*, 2021, nr. 708.

Referitor la ipoteza de înlocuire a sumei neachitate a amenzii cu muncă neremunerată în folosul comunităţii, prezintă interes două prevederi normative: „În cazul în care condamnatul nu este în stare să plătească amenda stabilită ca pedeapsă principală sau complementară, instanţa de judecată poate, potrivit prevederilor art. 67, să înlocuiască suma neachitată a amenzii cu muncă neremunerată în folosul comunităţii [...]”[455] (alin. (7) art. 64 CP RM); „În cazul în care achitarea amenzii nu este posibilă din cauza lipsei ori a insuficienței bunurilor sau din cauza eschivării cu rea-voință a contravenientului de la achitarea acesteia, instanța de judecată poate înlocui suma neachitată a amenzii, după caz, cu: [...] muncă neremunerată în folosul comunităţii [...]”[456] (lit. c) alin. (4) art. 34 CC RM).

În această ordine de idei, atrage atenția următoarele pasaje dintr-o decizie a Curții Constituționale a României: „Curtea a statuat că legiuitorul, stabilind că instanța poate să înlocuiască, în faza de executare, sancțiunea amenzii cu cea de obligare la prestarea unei activități în folosul comunității, a reglementat o modalitate alternativă de executare a unei sancțiuni contravenționale, care, desigur, nu poate fi dispusă decât în condițiile prevăzute de lege [...]”[457]; „Așa fiind, conduita persoanei căreia i se aplică sancțiunea contravențională a prestării unei activități în folosul comunității nu îngrădește dreptul la muncă, alegerea profesiei, a meseriei sau a ocupației și nici a locului de muncă”.[458] În același timp, dintr-o altă decizie a Curții Constituționale a României rezultă că înlocuirea sumei neachitate a amenzii muncă neremunerată în folosul comunităţii poate fi făcută doar cu acordul condamnatului. În lipsa acestui acord, munca neremunerată în folosul comunităţii trebuie considerată muncă forțată. Aceasta întrucât, în ipoteza de înlocuire a sumei neachitate a amenzii cu muncă neremunerată în folosul comunităţii, „persoana condamnată nu se află în detenție, nefiind privată de libertate, astfel că munca neremunerată în folosul comunității nu este prestată în perioada de detenție. Prin urmare, situația de excepție referitoare la munca prestată în perioada de detenție nu este incidentă în cauză. [...] În ipoteza înlocuirii obligației de plată a amenzii neexecutate [...], orice muncă neremunerată în folosul comunității trebuie să fie calificată ca fiind forțată, în lipsa consimțământului persoanei”[459];

---

[455] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.
[456] Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2009, nr. 3-6, 15.
[457] DCCR referitoare la excepția de neconstituționalitate a prevederilor art. 39^1 alin. (1) din Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor: nr. 277 din 23.04.2019. În: *Monitorul Oficial al României,* 2019, nr. 599.
[458] Ibidem.
[459] DCCR referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. I pct. 2 [cu referire la art. 5 alin. (1^1)-(1^4)], pct. 4 [cu referire la art.17 lit. a)], pct. 5 [cu referire la art. 35 alin. (1) fraza a doua], pct. 6 [cu referire la art. 39 alin. (1) lit. b), c) și e)], pct. 10 [cu referire la art. 64 alin. (1)], pct. 11 [cu referire la abrogarea art. 64 alin. (6)], pct. 13 [cu referire la art. 75 alin. (1) lit. d)], pct. 14 [cu referire la art. 75 alin. (2) lit. d)], pct. 15 [cu referire la art. 75 alin. (3)],

3) munca sau serviciul care fie este prestat în condițiile unei situații excepționale, fie ține de obligaţiile civile normale, ce sunt prevăzute de lege

Potrivit parag. 3 art. 4 CEDO, „nu se consideră muncă forțată sau obligatorie în sensul prezentului articol [...] c) orice serviciu impus în situații de criză sau de calamități care amenință viața sau bunăstarea comunității; d) orice muncă sau serviciu care face parte din obligațiile civile normale”.[460] Alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930 prevede că „termenul „muncă forţată sau obligatorie” nu va cuprinde, în sensul prezentei convenţii: „[...] b) orice muncă sau serviciu făcând parte din obligaţiile civile normale ale cetăţenilor unei țări pe deplin independentă”[461]; „[...] d) orice muncă sau serviciu pretins în cazurile de forţă majoră, adică în caz de război, catastrofe sau pericol de catastrofe ca: incendii, inundații, foamete, cutremure de pământ, epidemii și epizootii violente, invazii de animale, de insecte sau de paraziți vegetali dăunători, și în general orice împrejurări care pun in pericol sau riscă să pună în pericol viaţa sau condiţiile normale de existență a întregii populații sau a unei părţi din populaţie”[462]; „e) muncile mărunte de la sat, adică muncile executate în interesul direct al colectivității de către membrii acesteia, munci care deci pot fi considerate ca obligaţii civice normale ce revin membrilor colectivității, cu condiţia ca populația însăşi sau reprezentanții săi direcți sa aibă dreptul sa se pronunțe asupra justeței acestor munci”.[463] Conform lit. c) alin. (2) art. 44 CRM, „nu constituie muncă forţată [...] prestaţiile impuse în situaţia creată de calamităţi ori de alt pericol, precum şi cele care fac parte din obligaţiile civile normale, stabilite de lege”.[464] Nu în ultimul rând, la lit. c) alin. (5) art. 7 CM RM se menționează: „Nu se

pct. 17 [cu referire la abrogarea art. 91 alin. (1) lit. c)], pct. 20 [cu referire la art. 96 alin. (4)], pct. 21 [cu referire la art. 100], pct. 22 [cu referire la art. 112^1 alin. (1) și (2)], pct. 23 [cu referire la art. 112^1 alin. (21)], pct. 24 [cu referire la art. 112^1 alin. (3)], pct. 26 [cu referire la art. 154 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 27 [cu referire la art. 155 alin. (2) și (3)], art. I pct. 28 [cu referire la art. 159^1], pct. 29 [cu referire la art. 173 alin. (2)-(5)], pct. 30 [cu referire la abrogarea art. 175 alin. (2)], pct. 31 [cu referire la art. 177 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 32 [cu referire la art. 187^1], pct. 33 [cu referire la art. 189 alin. (1) lit. i)], pct. 38 [cu referire la art. 257 alin. (4)], pct. 39 [cu referire la art. 269 alin. (3)], pct. 40 [cu referire la art. 269 alin. (4)-(6)], pct. 41 [cu referire la art. 273 alin. (4)], pct. 42 [cu referire la art. 277 alin. (1)-(3)], pct. 43 [cu referire la art. 277 alin. (3^1) și (3^2)], pct. 46 [cu referire la art. 290 alin. (3)], pct. 47 [cu referire la art. 291 alin. (1)], pct. 49 [cu referire la art. 295 alin. (3)], pct. 50 [cu referire la art. 297 alin. (1)], pct. 51 [cu referire la art. 297 alin. (3)], pct. 52 [cu referire la abrogarea art. 298], pct. 53 [cu referire la art. 308 alin. (3) și (4)], pct. 54 [cu referire la art. 309] și pct. 62 [cu referire la art. 367 alin. (6)], art. II [cu referire la sintagma „probe certe”] și art. III din Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și a Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție, precum și a legii în ansamblul său: nr. 650 din 25.10.2018. În: *Monitorul Oficial al României*, 2019, nr. 97.

[460] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON

[461] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

[462] Ibidem.

[463] Ibidem.

[464] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.

consideră muncă forţată (obligatorie) [...] prestaţiile impuse în situaţia creată de calamităţi ori de alt pericol, precum şi cele care fac parte din obligaţiile civile normale stabilite de lege”.[465]

Efectuând interpretarea lit. c) alin. (2) art. 44 CRM, C. Gurin remarcă: „Acest text are o semnificaţie dublă, după tipurile de muncă: munca prestată în situaţii excepţionale [...]. La categoria de prestaţii care fac parte din obligaţiile civile normale pot fi atribuite și activităţile prin care se îndeplinește obligaţia legală de a întreţine părinţii și copiii (art. 48 din Constituţie), de acordare de ajutor unui bolnav sau unei persoane aflate în primejdie ș.a.”[466]

Cât privește munca sau serviciul care este prestat în condițiile unei situații excepționale, trebuie menționată, în primul rând, Legea nr. 1384 din 11.10.2002 cu privire la rechiziţiile de bunuri şi prestările de servicii în interes public (în continuare – Legea nr. 1384/2002). Noțiunea de prestări de servicii din art. 1 al acestei legi este definită astfel: „măsură excepţională prin care anumite categorii de cetăţeni sunt chemate, în condiţiile prezentei legi, pentru îndeplinirea unor lucrări sau desfăşurarea unor activităţi în interes public şi de apărare a ţării”.[467] Prezintă interes și alin. (3) art. 2 al legii în cauză: „Cetăţenii apţi de muncă pot fi chemaţi pentru prestări de servicii în vederea efectuării unor lucrări sau desfăşurării unor activităţi în situaţiile prevăzute la alin. (1)”[468]. Din art. 4 al Legii nr. 1384/2002 aflăm că prestarea de servicii de către cetățeni se dispune, în dependență de caz, prin: hotărârea Parlamentului; decretul Preşedintelui Republicii Moldova; hotărâre de Guvern.

În al doilea rând este de menționat Legea nr. 212 din 24.06.2004 privind regimul stării de urgenţă, de asediu şi de război (în continuare – Legea nr. 212/2004). În conformitate cu alin. (2) art. 5 al acestei legi, restrângerea exerciţiului unor drepturi şi libertăţi ale cetăţenilor „trebuie să fie conformă cu obligaţiile care rezultă din tratatele internaţionale privind drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte şi nu poate implica discriminarea unor persoane sau a unor grupuri de persoane [...]”.[469] De asemenea, de exemplu, potrivit lit. h) art. 20 al Legii nr. 212/2004, „pe durata stării de urgenţă, în funcţie de situaţia concretă, pot fi aplicate următoarele

---

[465] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.

[466] NEGRU, B. et al. *Constituţia Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 180. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.

[467] Legea cu privire la rechiziţiile de bunuri şi prestările de servicii în interes public: nr. 1384 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 178-181, 1352.

[468] Acest alineat prevede: „Bunurile rechiziţionate sunt puse la dispoziţia forţelor destinate apărării naţionale sau a autorităţilor publice, la declararea mobilizării, a stării de război, a stării de asediu sau de urgenţă, precum şi în caz de concentrări militare, exerciţii sau antrenamente de mobilizare ori pentru prevenirea, localizarea sau înlăturarea consecinţelor calamităţilor naturale, a avariilor tehnogene şi a catastrofelor”.*

* Legea cu privire la rechiziţiile de bunuri şi prestările de servicii în interes public: nr. 1384 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 178-181, 1352.

[469] Legea privind regimul stării de urgenţă, de asediu şi de război: nr. 212 din 24.06.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2004, nr. 132-137, 696.

măsuri: [...] interzicerea demisiei lucrătorilor, cu excepţia cazurilor prevăzute de actele normative, pentru această perioadă”.[470]

În continuare, obiectul analizei noastre va fi munca sau serviciul care este prestat în condițiile unei situații excepționale, fie ține de obligaţiile civile normale, ce sunt prevăzute de lege.

La această ipoteză se referă unele cauze care și-au găsit soluționarea în Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Astfel, în cauza S. împotriva Germaniei, Comisia Europeană a Drepturilor Omului (care este predecesorul Curții Europene a Drepturilor Omului) a constatat: „Reclamantul a închiriat un teren de vânătoare [...] situat în zona acoperită de un decret al poliției [...] pentru lupta împotriva rabiei și care impune gazarea tuturor vulpilor. Comisia consideră că participarea posesorului unui teren de vânătoare la măsurile de combatere a epizootiilor se încadrează în [dispozițiile de la parag. 3 art. 4 CEDO]”.[471] În cauza Steindel împotriva Germaniei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit: „Serviciile care urmau să fie prestate în cadrul schemei de urgență nu se încadrau în sfera activităților profesionale normale și a muncii obișnuite ale unui medic. Aceștia au fost remunerați și, în principiu, l-au eliberat pe medic de obligația de a fi disponibil pentru pacienții săi în afara orelor de consultare (deși reclamantul a ales să nu facă uz de această opțiune)”[472]; „Obligația făcea parte dintr-o schemă care fusese concepută pentru a elibera toți medicii în exercițiu de datoria de a fi disponibili pe timp de noapte și în weekend, asigurând în același timp furnizarea de servicii medicale în aceste ore”[473]; „S-a întemeiat astfel pe un concept de solidaritate profesională și civilă menit să prevină situații de urgență. În sfârșit, sarcina de șase zile de serviciu pe o perioadă de trei luni impusă reclamantului nu a fost disproporționată. Prin urmare, serviciile pe care reclamantul trebuia să le presteze nu constituiau „muncă obligatorie sau forțată”.[474]

Prezintă interes și jurisprudența constituțională în materie. Astfel, într-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova se explică: „Obligaţia de a lucra timp de 3 ani după absolvire conform repartizării de stat, sub sancţiunea restituirii cheltuielilor pentru studii absolut în toate cazurile de neexecutare a acestei obligaţii, nu contravine dispoziţiilor [...] art. 44 din Constituţie. [...] Conform prevederilor art. 44 alin. (2) lit. a) şi c) din Constituţie, invocate de autorul sesizării, nu constituie muncă forţată [...] prestaţiile impuse care fac parte din obligaţiile civile normale, stabilite de lege”.[475] Într-o decizie a Curții Constituționale a României se arată: „Tutorele are [...]

[470] Ibidem.
[471] *Case of S. v. Germany*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73660
[472] *Case of Steindel v. Germany.* [citat 09.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100801
[473] Ibidem.
[474] Ibidem.
[475] HCC RM asupra excepţiei de neconstituţionalitate a Hotărârii Guvernului nr. 923 din 4 septembrie 2001 cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenţilor instituţiilor de învăţământ superior şi mediu de specialitate de stat (cu

posibilitatea să refuze sarcina tutelei în situaţia în care se încadrează în unul dintre cazurile prevăzute la art. 118 alin. 2 din Codul familiei sau să solicite înlocuirea sa, în trei ani de la numire, potrivit art. 148 din Codul familiei”[476]; „Reţinând că tutela este o obligaţie cu caracter civil, [...] Curtea constată că prevederile art. 118 alin. 1 şi art. 147 din Codul familiei nu contravin dispoziţiilor art. 42 alin. (2) lit. c) din Constituţie, potrivit cărora nu constituie muncă forţată prestaţiile care fac parte din obligaţiile civile normale stabilite de lege”.[477] Într-o altă decizie a Curții Constituționale a României, se menționează că „activitatea de pază comunală, organizată în localităţile rurale, indiferent de modalităţile concrete în care se efectuează, cu consultarea prealabilă a locuitorilor, se încadrează în categoria obligaţiilor civice şi nu constituie muncă forţată în sensul în care Convenţia Organizaţiei Internaţionale a Muncii a definit acest termen”.[478]

Ar trebui oare art. 168 CP RM să fie revizuit pentru a fi luate în considerare cele trei cazuri de excepție când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute de acest articol?

În unele legi penale străine, în norma corespunzătoare se face o astfel de mențiune. De exemplu, în art. 144-2 CP RAz, este incriminată munca forțată „cu excepția anumitor cazuri prevăzute de legislație”.[479] În conformitate cu pct. 1) art. 3 al Codului penal al Republicii Kazahstan (în continuare – CP RKa), exploatare se consideră munca forțată „cu excepția cazurilor stabilite în legile Republicii Kazahstan”.[480] În codurile penale al României din 1968, 2004 și 2009, în normele în care este prevăzută răspunderea pentru supunerea la muncă forţată sau obligatorie, găsim formularea „în alte cazuri decât cele prevăzute de dispozițiile legale”.[481] În sfârșit, să nu uităm că aceeași formulare era prezentă în art. 165 din Proiectul Codului penal în vigoare al Republicii Moldova[482], consacrat infracțiunii de muncă forțată.

O atare formulare nu găsim în dispoziția art. 168 CP RM. Totuși, situațiile de excepție privind aplicarea art. 168 CP RM le identificăm fără dificultate în actele normative extrapenale. Bunăoară,

---

modificările și completările operate prin hotărârile Guvernului nr. 1551 din 23.12.2003 şi nr. 433 din 25.04.2006): nr. 11 din 04.06.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009,* nr. 101, 11.

[476] DCCR referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor art. 118 alin. 1 şi art. 147 din Codul familiei: nr. 772 din 10.11.2015. În: *Monitorul Oficial al României,* 2016, nr. 114.

[477] Ibidem.

[478] DCCR referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor art. 18 alin. (1) din Legea nr. 333/2003 privind paza obiectivelor, bunurilor, valorilor şi protecţia persoanelor: nr. 687 din 11.09.2007. În: *Monitorul Oficial al României*, 2007, nr. 668.

[479] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf

[480] *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z7

[481] Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis; Codul penal al României: nr. 301 din 28.06.2004. În: *Monitorul Oficial al României*, 2004, nr. 575; Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României,* 2009, nr. 510.

[482] *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chișinău: Garuda-Art, 1999, p. 79. 175 p.

potrivit alin. (2) art. 44 CRM, „nu constituie muncă forţată: a) serviciul cu caracter militar sau activităţile desfăşurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu satisfac serviciul militar obligatoriu; b) munca unei persoane condamnate, prestată în condiţii normale, în perioada de detenţie sau de libertate condiţionată; c) prestaţiile impuse în situaţia creată de calamităţi ori de alt pericol, precum şi cele care fac parte din obligaţiile civile normale, stabilite de lege”.[483] Prevederi similare sunt instituite și în alin. (5) art. 7 CM RM.[484]

Ilegalitatea faptei, care este incriminată la art. 168 CP RM, se stabilește prin raportare la asemenea norme cu caracter extrapenal. Așa cum a menționat întemeiat Curtea Constituțională a Republicii Moldova, „existenţa dispoziţiilor de blanchetă în normele penale constituie o expresie a procesului obiectiv de reglementare normativă, fiind o modalitate specială de formulare a reglementărilor juridico-penale”[485]; „Fără a contesta principiul codificării legii penale, recurgerea la dispoziţiile de blanchetă în Codul penal asigură stabilitatea legii penale, astfel încât conținutul acesteia să nu fie direct proporțional cu frecventele modificări ale actelor normative subsecvente, precum și legătura sistemică cu alte acte normative aplicabile”.[486] Din aceste considerente, nu este necesară completarea dispoziției de la alin. (1) art. 168 CP RM cu mențiuni de genul celor din art. 144-2 CP RAz, pct. 1) art. 3 CP RKa, art. 191 CPR din 1968, art. 203 CPR din 2004, art. 212 CPR din 2009 și art. 165 din Proiectul Codului penal în vigoare al Republicii Moldova.

În alt context, este necesară examinarea unui alt aspect relevant pentru perceperea naturii juridice a obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM: coraportul dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunea de muncă obligatorie.

În această ordine de idei, T. Parpan arată că „în multe acte juridice internaționale în materie de drept al muncii este specificată munca obligatorie, fără însă a se face o distincție clară între aceasta și munca forțată”.[487]

Într-adevăr, noțiunile de muncă forțată și de muncă obligatorie sunt folosite în tandem în denumirea și conținutul COIM nr. 29/1930. Aceleași două noțiuni pot fi identificate în: lit. a) alin. 3 art. 8 din Pactul internațional pentru drepturile civile și politice din 16.12.1966[488]; parag. 2 art.

---

[483] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
[484] GUIDEA, Petru. Unele aspecte de drept comparat ale reglementarii răspunderii penale pentru munca forțata. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediţia I-a, 25-26 martie 2021, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 404-416. ISBN 978-9975-158-12-1.
[485] HCC RM pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr. 79 din 23.01.2006 privind aprobarea Listei substanţelor narcotice, psihotrope şi a plantelor care conţin astfel de substanţe depistate în trafic ilicit, precum şi cantităţile acestora: nr. 25 din 13.10.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 13-19, 1.
[486] Ibidem.
[487] ПАРПАН, Т. Конституційна заборона примусової праці в Україні. În: *Український часопис конституційного права*, 2022, № 1, с. 55-64. ISSN 2519-2590.
[488] *International Covenant on Civil and Political Rights*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

4 CEDO[489]; alin. 2 art. 27 din Convenţia ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi[490]; lit. b) pct. 2 din Declaraţia OIM cu privire la principiile şi drepturile fundamentale ale salariaţilor[491], etc.

Noțiunile de muncă forțată și de muncă obligatorie mai sunt folosite în tandem în art. 5 și 7 CM RM.[492]

Aceleași două noțiuni formează în mod implicit o pereche în art. 191 CPR din 1968, art. 203 CPR din 2004 și art. 212 CPR din 2009, în care este incriminată supunerea la muncă forţată sau obligatorie.

Unii autori încearcă să găsească diferența dintre munca forțată și munca obligatorie. Astfel, V. Roșca afirmă: „A supune o persoană la prestarea unei munci forțate înseamnă a o sili prin constrângere (împotriva voinței sale) să îndeplinească o anumită muncă. Prin a supune o persoană la o muncă obligatorie se înțelege a-i impune în mod abuziv să presteze o muncă oarecare, ca și când i-ar reveni ca o obligație, această muncă nu face deci parte din obligațiile normale ale persoanei și nici nu se include în cazurile prevăzute de dispozițiile legale, când ea ar putea fi cerută”.[493] În opinia lui C.-E. Cristea, „în doctrină, munca forțată a fost definită ca acea muncă impusă prin constrângerea unei persoane, în alte cazuri decât cele admise de dispozițiile legale, în timp ce prin muncă obligatorie se înțelege munca impusă în mod abuziv, ca o obligație, unei persoane, deși aceasta nu face parte din îndatoririle sale și nici nu îi poate fi pretinsă în baza unei dispoziții legale”.[494] O.A. Sitnițkaia face distincția între munca forțată și cea obligatorie, subliniind că „munca forțată este muncă efectuată sub presiune, constrângere, iar munca obligatorie este muncă care trebuie să fie efectuată necondiționat”.[495]

Având o poziție opusă, O.V. Starciuk consideră că noțiunile de muncă forțată și de muncă obligatorie au același înțeles: „Efectuarea muncii care se desfășoară fără voința liberă a persoanelor sub influența unor factori externi, cu amenințarea aplicării de sancțiuni de către entitatea în a cărei

---

[489] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON

[490] *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities

[491] *ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilo-1998-declaration-fundamental-principles-and-rights-work-and-its-follow

[492] Totodată, în alin. (1) art. 44 din Constituția Republicii Moldova este utilizată exclusiv noțiunea de muncă forţată. În această normă nu este folosită noțiunea de muncă obligatorie.

[493] DONGOROZ, Vintilă et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea specială – vol. III*. București: Editura Academiei Române, All Beck, 2003, p. 287. 640 p. ISBN 973-27-0997-9.

[494] CRISTEA, Cătălina-Elena. *Exploatarea unei persoane în perspectiva traficului de persoane*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.juridice.ro/639447/exploatarea-unei-persoane-in-perspectiva-traficului-de-persoane.html

[495] СИТНИЦЬКА, О.А. Заборона примусової праці у трудовому законодавстві України. În: *Університетські наукові записки*, 2011, № 3, с. 156-162. ISSN 2078-9165.

competență se află organizarea muncii, constituie atât muncă forțată, cât și muncă obligatorie. Aceste două concepte sunt sinonime”.[496] După părerea lui N. Romandaș, noțiunile de muncă forțată și de muncă obligatorie „sunt echivalente, deci pot fi considerate ca sinonime, din motivul că ambele presupun o activitate contra voinţei subiectului și, respectiv, presupun o sancţiune în caz de neexecutare”.[497]

În unele cauze din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului s-a stabilit în genere irelevanța utilizării noțiunii de muncă obligatorie în contextul interdicției prevăzute de art. 4 CEDO. Astfel, în cauza Dănoiu şi alţii împotriva României, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat: „Curtea reamintește că termenul «muncă forțată» evocă ideea unei constrângeri, fizice sau morale. În ceea ce privește termenul «muncă obligatorie», acesta nu poate viza o obligație legală oarecare. De exemplu, munca care trebuie efectuată în temeiul unui contract liber încheiat nu poate intra sub incidența art. 4 din Convenție numai pentru că unul dintre cei doi contractanți s-a angajat față de celălalt să o realizeze și se expune la sancțiuni dacă nu își onorează obligația”[498]; „Trebuie să fie vorba despre o muncă «pretinsă [...] sub amenințarea cu o pedeapsă oarecare» și, în plus, contrară voinței persoanei în cauză, pentru care aceasta «nu s-a oferit de bunăvoie».”[499] În mod similar, în cauza Van der Mussele împotriva Belgiei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a consemnat: „Rămâne a se stabili dacă munca efectuată a fost „forţată sau obligatorie”. Primul adjectiv evocă idea de constrângere mintală sau fizică, un factor care cu certitudine lipsea în prezentul caz. Cât priveşte cel de-al doilea adjectiv, el nu se poate referi numai la orice formă de constrângere sau obligare legală”[500]; „Spre exemplu, lucrul care trebuie îndeplinit în conformitate cu un contract negociat în mod liber nu poate fi considerat a se încadra în domeniul de aplicare al articolului 4, pentru simplul motiv că una din părţile contractante s-a angajat să execute acest lucru şi va fi supusă unor sancţiuni în cazul în care nu-şi onorează promisiunea”[501]; „Ceea ce este valabil în speţă este lucrul „impus [...] sub pericolul penalizării” şi, de asemenea, executat împotriva dorinţei persoanei vizate, adică lucrul pentru care el „nu s-a oferit în mod voluntar”.”[502]

---

[496] СТАРЧУК, О.В. Розмежування змісту понять «примусова», «обов'язкова» та «необхідна» праця. În: *Порівняльно-аналітичне право*, 2015, № 4, с. 186-189. ISSN 2788-6018.
[497] ROMANDAŞ, Nicolae. Unele repere cu privire la munca forţată (reglementări naționale și internaţionale). În: *Teoria şi practica administrării publice, 21 mai 2021, Chişinău.* Chișinău, Republica Moldova: Print-Caro SRL, 2021, pp. 286-291. ISBN 978-9975-3492-7-7.
[498] *Cauza Dănoiu şi alţii împotriva României*. [citat 10.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234038
[499] Ibidem.
[500] *Case of Van der Mussele v. Belgium*. [citat 10.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57591
[501] Ibidem.
[502] Ibidem.

Pe lângă aceasta, subliniem că în COIM nr. 29/1930 nu sunt clarificate diferențele dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunea de muncă obligatorie. Sintagma „muncă forțată sau obligatorie" din acest act internațional sugerează că, în dreptul internațional, cele două noțiuni sunt considerate sinonime și interschimbabile. De asemenea, în preambulul COIM nr. 29/1930, se stabilește că actul va fi denumit în cele ce urmează „Convenția privind munca forțată"[503], ceea ce indică, la fel, asupra unei echivalențe între noțiunile comparate.

În alt context, noțiunea de muncă forțată nu trebuie confundată cu noțiunea de muncă necesară. În viziunea lui O.O. Konopelțeva, „imboldul pentru a presta munca necesară este convingerea interioară a persoanei și dorința acesteia de a-și realiza dreptul la muncă".[504] O.V. Starciuk consideră că munca necesară este determinată de „dorința sau convingerea intimă a persoanei care o prestează, condiționată de factori exogeni. [...] Munca necesară este îndeplinită în mod voluntar datorită conștientizării de către persoana respectivă a eficacității și utilității acesteia".[505] Mai explicit este punctul de vedere al lui S.I. Ogorodnikova, T.A. Zaițeva și E.A. Vlasova: „În munca necesară nu există nimeni care forțează. [...] Munca necesară nu presupune amenințarea cu o pedeapsă, deoarece aceasta este prestată datorită conştientizării utilităţii muncii".[506] Nu în ultimul rând, V.V. Jernakov identifică următoarele trăsături caracteristice ale muncii necesare: „În munca necesară nu există un autor al constrângerii. [...] Munca necesară are o natură utilitară. Persoana o prestează, deoarece astfel obține beneficii".[507]

2.1.3. Victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

Analiza obiectului infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, o încheiem cu examinarea trăsăturilor victimei acestei infracțiuni.

Unii penaliști neagă necesitatea de a stabili victima infracțiunii, echivalând-o cu obiectul material al infracțiunii. De pildă, în legătură cu infracțiunea specificată la art. 164 CP RM, A. Zosim relevă: „Evident, obiectul material al infracţiunii este însuşi omul răpit".[508] Un alt autor,

---

[503] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29).* [citat 10.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

[504] КОНОПЕЛЬЦЕВА, О.О. Заборона примусової праці як принцип трудового права. În: *Право та інновації*, 2017, № 2, с. 98-104. ISSN 2311-4894.

[505] СТАРЧУК, О.В. Розмежування змісту понять «примусова», «обов'язкова» та «необхідна» праця. În: *Порівняльно-аналітичне право*, 2015, № 4, с. 186–189. ISSN 2788-6018.

[506] ОГОРОДНИКОВА, С.И., ЗАЙЦЕВА, Т.А., ВЛАСОВА, Е.А. Свобода труда и запрещение принудительного труда в современном трудовом праве. În: *Социокультурные процессы в условиях глобализации: вызовы современности. Материалы международной научно-практической конференции*, 2017, с. 172-176.

[507] ЖЕРНАКОВ, В.В. Поняття примусової праці за законодавством України. În: *Право України*, 1997, № 10, с. 35–39. ISSN 1026-9932.

[508] ZOSIM, Alexandru. Consideraţiuni vizând obiectul şi obiectul material al infracţiunii de răpire a persoanei. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2012, nr. XII, pp. 84-89. ISSN 1857-0976.

Gh. Gladchi susține că „victima este, de fapt, obiectul material al infracțiunii”.[509] De asemenea, doctrinarul rus A.N. Ignatov exprimă următoarea viziune: „Victima în dreptul penal, ca semn al obiectului infracțiunii, este subiectul (participantul obligatoriu) al relațiilor sociale apărate penalmente și trebuie considerată varietate animată a obiectului material al infracțiunii”.[510] În context, mai menționăm că, într-o speță din practica judiciară autohtonă, se menționează: „Infracţiunea de muncă forţată are obiect material în acele cazuri când presupune o influenţare nemijlocită infracţională asupra victimei”.[511]

Nu suntem adepții echivalării obiectului material al infracțiunii cu victima infracțiunii. Ca argument prezentăm poziția lui A. Boldescu: „În cazul infracțiunilor contra persoanei este important să delimităm persoana de corpul persoanei. Or, persoana reprezintă valoarea socială în conjunctura obiectului juridic suprageneric al infracțiunilor contra persoanei. Corpul persoanei are calitatea de obiect material al acestor infracțiuni. Așadar, persoana și corpul persoanei îndeplinesc roluri juridice distincte în contextul infracțiunilor contra persoanei”.[512]

În doctrina penală sunt formulate următoarele definiții ale noțiunii de victimă a infracțiunii: „Victima infracţiunii este nu altceva decât unul dintre subiectele relaţiilor sociale apărate împotriva acelei infracţiuni”[513] (R. Berdilo); „Din punct de vedere juridico-penal, este mai potrivit să considerăm victimă [...] persoana fizică sau juridică asupra căreia se influențează, prin infracțiune, pentru a se aduce atingere relațiilor sociale în care acea persoană fizică sau juridică evoluează ca subiect. Victima infracțiunii este titulara valorii sociale apărate penalmente și, totodată, participantul la relațiile sociale apărate penalmente”[514] (N. Postovanu); „Victima infracțiunii [...] este titularul valorilor sociale lezate. Victima infracțiunii este subiectul relațiilor sociale (protejate penal) în direcția căreia făptuitorul își îndreaptă fapta prejudiciabilă și, după caz, căreia i se cauzează o urmare prejudiciabilă”[515] (A. Stratan).

---

[509] GLADCHI, Gheorghe. Obiectul material al infracțiunii și victima infracțiunii. În: *Reabilitarea victimelor infracțiunii, 22 octombrie 2021, Chișinău*. Bălți: Indigou Color, 2022, pp. 70-76. ISBN 978-9975-159-02-9.

[510] ИГНАТОВ, А.Н. О биосоциальной природе преступности. În: *Вестник Санкт-Петербургского университета, Право*, № 1, 2016, с. 63-73. ISSN 2587-5833.

[511] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 22.05.2018. Dosarul nr. 1ra-810/2018.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11153

[512] BOLDESCU, Anastasia. *Răspunderea penală pentru vânatul ilegal*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2023, p. 41. 454 p. ISBN 978-5-88554-255-5.

[513] BERDILO, Rodica. Victima omorului săvârșit în stare de afect. În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2021, nr. 1, pp. 33-38. ISSN 1857-2405.

[514] POSTOVANU, Nicolae. *Răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021, p. 90. 400 p. ISBN 978-9975-158-44-2.

[515] STRATAN, Andrei. *Răspunderea penală pentru dobândirea creditului, a împrumutului sau a despăgubirii/indemnizației de asigurare prin înșelăciune*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2023, p. 92-93. 366 p. ISBN 978-5-88554-242-5.

Considerăm neîntemeiat de restrictivă definiția noțiunii de victimă a infracțiunii, propusă de către T. Jalbă: „În sens juridico-penal victima este considerată orice persoană fizică sau juridică căreia, prin infracţiune, i-au fost aduse daune morale, fizice sau materiale”.[516] Observăm că această interpretare practic reproduce dispoziția de la alin. (1) art. 58 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova (în continuare – CPP RM): „Se consideră victimă orice persoană fizică sau juridică căreia, prin infracțiune, i-au fost aduse daune morale, fizice sau materiale”.[517]

Infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, are victimă. Aceasta chiar dacă infracțiunea în cauză este, de regulă, o infracțiune formală.

Doar o persoană fizică poate fi victimă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Într-o decizie a Curții Constituționale a României se arată pe bună dreptate: „Curtea constată că dispoziţiile art. 42 alin. (1) din Constituţie, invocate de autorul excepţiei, nu au incidenţă în cauză. Interzicerea muncii forţate este o exigenţă corelativă dreptului la muncă şi a libertăţii alegerii profesiei şi a locului de muncă, de care beneficiază persoanele fizice. Or, textele de lege criticate se adresează persoanelor juridice care desfăşoară un anumit tip de activitate, reglementând condiţiile cărora trebuie să se conformeze şi sancţiunea corespunzătoare neîndeplinirii acestora, nefiind susceptibile de a fi analizate prin prisma interdicţiei constituţionale menţionate”.[518]

Așa cum menționează S. Brînza și V. Stati, „de regulă, victimă a infracţiunii specificate la art. 168 CP RM poate fi oricare persoană fizică. Totuşi, dacă victima are calităţi speciale, aceasta poate influenţa asupra calificării faptei. Astfel, calitatea de copil cu capacitate de muncă, ca și calitatea de femeie gravidă, au ca efect agravarea răspunderii în baza lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM”.[519]

Are oare victima infracţiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, o calitate specială în toate cazurile sau doar în ipoteza prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM?

Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, este necesar să stabilim, înainte de toate, deosebirea dintre victima infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, și victima infracțiunii ce este prevăzută la art. 167 CP RM.

De ce este necesară o astfel de delimitare?

---

[516] JALBĂ, Tudor. Victima infracţiunii de încălcare a regulilor de protecţie a muncii. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi. Ştiinţe Juridice*, 2021, vol. 67, nr. 1, pp. 141-146. ISSN 1221-8464.

[517] Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 104-110, 447.

[518] DCCR referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor art. 4 alin. (1) lit. g) şi art. 45 alin. (7) lit. a) din Legea serviciilor de transport public local nr. 92/2007: nr. 370 din 22.03.2011. În: *Monitorul Oficial al României*, 2011, nr. 364.

[519] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 507. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

În practica judiciară autohtonă, acestui aspect nu i se acordă întotdeauna atenția necesară. De pildă, într-o speță în care a fost aplicat art. 167 CP RM, se menționează că făptuitorii S.M. și C.O. „1-au pus şi 1-au ținut în stare de sclavie”[520] pe V.D. Însă, nu au fost prezentate niciun fel de detalii care ar confirma această alegație. În altă speță, deși s-a aplicat art. 168 CP RM, descrierea faptei săvârșite provoacă îndoieli legate de această soluție de calificare: „Prin ameninţarea cu aplicarea şi aplicarea violenţei fizice şi psihice nepericuloase pentru viaţa şi sănătatea persoanei *în condiţii similare sclaviei* (evid. ns.), fără a-i achita salariul cuvenit, V.C. l-a impus pe B.V. la *muncă forţată* (evid. ns.)”.[521]

Art. 5 din Convenția internațională privitoare la sclavie (semnată la Geneva la 25.09.1926) prevede că „recurgerea la muncă obligatorie sau forţată poate avea grave consecinţe [ceea ce obligă statele părți să întreprindă] toate măsurile necesare pentru a preveni dezvoltarea muncii obligatorii sau forţate în condiţii similare sclaviei”.[522] Această formulare denotă asemănarea dintre infracțiunile prevăzute la art. 167 și 168 CP RM. În afară de aceasta, unii autori contribuie la confundarea infracțiunilor pe care le comparăm. De exemplu, autorul român C. Olaru susține: „Normele de legiferare corespondente exploatării prin/pentru muncă sunt cele prevăzute de art. 182 C. pen., (din CPR din 2009[523] – *n.a.*) respectiv lit. a) – supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forțat, și lit. b) – ținerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire”.[524] Într-un mod asemănător, autorul rus R.A. Șișkin menționează: „Noțiunea de muncă a sclavului este cuprinsă de noțiunea mai largă de muncă forțată”.[525]

Totuși, existența în Codul penal al Republicii Moldova a art. 167, care prevede răspunderea pentru sclavie şi condiţii similare sclaviei, invalidează aceste două opinii doctrinare. Astfel de opinii pot fi valabile în raport cu sistemul de drept românesc și, respectiv, cu sistemul de drept rus. De asemenea, lit. F2 art. 1 al Legii Irlandei cu privire la incriminarea traficului de persoane prevede

[520] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 21.12.2015. Dosarul nr. 1a-1477/2015.* [citat 21.12.2018] Disponibil: www.cac.justice.md; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 12.04.2016. Dosarul nr. 1ra-731/2016*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=6195
[521] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 14.11.2018. Dosarul nr. 1ra-1708/2018*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12342
[522] *Slavery Convention.* [citat 10.07.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention
[523] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[524] OLARU, Codruț. Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal. În: *Revista Pro Lege*, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.
[525] ШИШКИН, Р.А. Международно-правовые аспекты состава преступления использования рабского труда (ст. 127[2] УК РФ). În: *Россия: пути развития в XXI: Материалы открытой итоговой научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава ИЭУП (г. Казань). Ч. 2.* Казань: Таглимиат, с. 55-57. 2004. 132 с. ISBN 5-8399-0101-6.

că exploatarea prin muncă presupune, printre altele, „aservirea victimei sau supunerea acesteia la servitute sau la o stare similară”.[526]

Însă, astfel de idei nu au un suport în legislația în vigoare a Republicii Moldova.[527] Din aceste considerente, ne exprimăm acordul cu acei penaliști care delimitează clar infracțiunile prevăzute la art. 167 și 168 CP RM, atunci când se referă la victima infracțiunii: „Un sclav poate avea anumite drepturi, deși într-o măsură limitată. Adesea un sclav este văzut ca un lucru. Un sclav nu este de fapt recunoscut drept persoană. [...] Subiecții relaţiilor sociale care apar în legătură cu folosirea muncii forţate sunt angajatorul şi salariatul, dotaţi cu drepturi şi responsabilităţi corespunzătoare”[528] (I.T. Idrisov și N.T. Idrisov); „În cazul sclaviei şi condiţiilor similare sclaviei, o persoană apare ca aservită în totalitate faţă de o altă persoană; aservirea în cazul muncii forţate ţine mai degrabă de condiţiile în care se prestează activitatea concretizată într-o asemenea muncă, ea având, de regulă, un caracter temporar şi ocazional”[529] (S. Brînza); „În cazul sclaviei subiectul activ realizează toate atributele dreptului de proprietate faţă de subiectul pasiv [...]. În cazul muncii forţate însă, se păstrează libertatea persoanei, exceptând libertatea la muncă”[530] (M. Mutu); „În cazul sclaviei sau al robiei, o persoană apare ca aservită în totalitate faţă de o altă persoană, ceea ce ca principiu nu este cazul pentru munca forţată sau obligatorie. Aservirea în această din urmă situaţie ţine mai degrabă, de condiţiile în care se prestează activitatea concretizată într-o asemenea muncă, ea având, de regulă, un caracter temporar sau ocazional”[531] (R. Cojocaru).

Art. 1 din Convenția internațională privitoare la sclavie prevede că, asupra victimei sclaviei, „este exercitată oricare putere sau toate puterile ataşate dreptului de proprietate”.[532] De pildă, într-o speță în care s-a aplicat art. 167 CP RM, se arată că făptuitorul i-a cerut victimei să „efectueze

---

[526] *Criminal Law (Human Trafficking) Act 2008*. [citat 10.07.2024] Disponibil: https://www.lawreform.ie/_fileupload/RevisedActs/WithAnnotations/HTML/en_act_2008_0008.htm

[527] Anterior, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative*, ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii era considerată modalitate normativă a faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM.

* *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[528] ИДРИСОВ, И.Т., ИДРИСОВ, Н.Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.

[529] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 372. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.

[530] MUTU, Maria. Tangenţele traficului de fiinţe umane cu unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 1, pp. 111-113. ISSN 1814-3199.

[531] COJOCARU, Radion. Precedente ChEDO în materia prevenirii traficului de fiinţe umane. În: *Studii şi cercetări juridice, 22 noiembrie 2021, Chişinău*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021, Partea 3, pp. 68-82. ISBN 978-9975-3201-1-5; 978-9975-3201-7-7.

[532] *Slavery Convention*. [citat 11.07.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention

diferite lucrări de gospodărie contrar dorinţei şi voinţei sale, transformând-o dintr-o persoană liberă într-un simplu obiect al dreptului de proprietate”.[533]

După ce am făcut această clarificare, este necesar să stabilim dacă victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, trebuie să aibă un anumit statut juridic sau nu.

De exemplu, în Codul penal al Regatului Spaniei, alin. 1° art. 311 incriminează fapta persoanelor „care, prin inducere în eroare sau abuzând de o situaţie de necesitate, impun muncitorilor aflaţi în serviciul lor [...]”.[534] Vedem că, în acest caz, victima trebuie să aibă statutul de muncitor aflat în serviciul făptuitorului.

Criticăm opinia contradictorie expusă de către I.T. Idrisov și N.T. Idrisov: „Subiecții relațiilor care apar în legătură cu utilizarea muncii forțate sunt angajatorul și salariatul, înzestrați cu drepturi și responsabilități corespunzătoare. Salariat se consideră fie persoana care are posibilitatea juridică de a-și exercita drepturile, fie persoana care are posibilitatea faptică de a-și exercita drepturile”.[535]

Ca urmare, este necesar să achiesăm la opinia lui M.I. Hailova: „Munca forțată cu greu poate fi numită raport juridic din perspectiva legislației muncii. Explicația constă în faptul că vorbim despre influențarea ilegală asupra unei persoane să presteze munca contrar voinței sale sau în pofida voinței sale. Muncă forțată nu presupune neapărat că, în prealabil, victima a devenit parte a unui raport juridic de muncă”.[536] Deci, nu este obligatoriu ca victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă calitatea juridică de salariat în înțelesul art. 1 CM RM: „salariat – persoană fizică (bărbat sau femeie) care prestează o muncă conform unei anumite specialităţi, calificări sau într-o anumită funcţie, în schimbul unui salariu, în baza contractului individual de muncă”.[537]

În acest sens, în cadrul unei spețe în care a fost aplicat art. 168 CP RM, se remarcă întemeiat: „Chiar de nu au fost încheiate contracte de muncă, este evident acceptul ambilor părți de a presta munci în schimbul unei plăți”.[538]

O asemenea interpretare nu contravine art. 168 CP RM și normelor extrapenale la care face referire acest articol. De exemplu, conform alin. (2) art. 7^1 CM RM, „prin muncă nedeclarată se

---

[533] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 25.05.2016. Dosarul nr. 1a-528/2016.* [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cab.justice.md; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 07.12.2016.* [citat 31.07.2024] Disponibil: *Dosarul nr. 1ra-1862/2016.* https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=7925

[534] *Codul penal al Regatului Spaniei.* [citat 12.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html

[535] ИДРИСОВ, И.Т., ИДРИСОВ, Н.Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.

[536] ХАЙЛОВА, М.И. К вопросу о принудительном труде. În: *Современные научные исследования и разработки*, 2018, № 7, с. 242-244. ISSN 2415-8402.

[537] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.

[538] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 24.01.2020. Dosarul nr. 1ra-184/2020.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15746

înţelege orice muncă prestată de o persoană fizică pentru şi sub autoritatea unui angajator fără a fi respectate prevederile prezentului cod referitoare la încheierea contractului individual de muncă”.[539]

De pildă, în cadrul unei spețe în care s-a aplicat art. 168 CP RM, se menționează că făptuitorul a obținut munca victimei „fără întocmirea de acte privind fixarea condițiilor de lucru”.[540] Într-un caz similar, în descrierea infracțiunii săvârșite se folosește formularea „fără a respecta prevederile legale de angajare a persoanelor în câmpul muncii”.[541] Într-o altă speță în care a fost aplicat art. 168 CP RM, cele șapte victime au fost determinate prin înșelăciune de către P.M. să execute munci agricole, fără a fi respectate prevederile legale de angajare în câmpul muncii.[542] Într-o speță asemănătoare, cele cincisprezece victime au fost determinate prin înșelăciune de către A.I., A.Ar., A.An. și A.N. să execute munci agricole, fără a fi respectate prevederile legale de angajare în câmpul muncii.[543] Într-un alt asemenea caz, din speță aflăm: „Conform înțelegerii verbale, P.L. urma să pască şi să îngrijească vacile şi caii de la stâna de oi care aparțin lui C.I. şi C.M. în perioada de angajare, iar C.I. împreună cu C.M. să-i achite pentru servicii suma de 1 000 (una mie) lei pe lună. Contract oficial de muncă nu a fost încheiat”.[544]

Drept dovadă prezentăm poziția Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Chowdury și alții împotriva Greciei. În fapt, un grup de câteva zeci de cetățeni ai Republicii Populare Bangladesh au fost angajați fără permis de muncă în Grecia, pentru a lucra în sectorul agricol. Au urmat luni de neplată a salariilor și lipsa de reacție adecvată a autorităților elene. În consecință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat: „În speță, reclamanții începuseră să lucreze când se aflau într-o situație vulnerabilă, fiind migranți în situație de ședere ilegală lipsiți de resurse și expuși riscului de a fi arestați, deținuți și expulzați. Aceștia își dădeau seama fără îndoială că, dacă își întrerupeau lucrul, nu și-ar fi încasat niciodată restanțele de salariu, care se acumulau cu

[539] Ibidem.
[540] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 21.05.2014. Dosarul nr. 1a-452/2014.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/B69E576D-E9F6-E311-8956-005056A5FB1A; *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 02.12.2014. Dosarul nr. 1ra-1494/2014.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=3353
[541] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 02.03.2022. Dosarul nr. 1ra-2300/2021.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20777; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 17.10.2022. Dosarul nr. 4-1re-133/2022.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2402
[542] *Sentința Judecătoriei Edineț, sediul Ocnița, din 22.02.2019. Dosarul nr. 1-166/2018.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6B3C04F6-8A36-E911-80D8-0050568B4D5B
[543] *Sentința Judecătoriei raionului Călărași din 29.11.2016. Dosarul nr.1-242/2016.* [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jcl.justice.md
[544] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 24.01.2022. Dosarul nr. 1ra-1908/2021.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20428; *Decizia CSJ din 25.10.2023. Dosarul nr. 1ra-443/2023*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=23906

fiecare zi. [...] În consecință, trebuie respinsă excepția lipsei calității de victime a acestui grup de reclamanți și trebuie trasă concluzia ineficienței anchetei".[545]

În continuarea analizei victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, vom trece la examinarea *circumstanței agravante „asupra a două sau mai multor persoane"*[546] (lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM).

În Codul penal al Republicii Italia este prevăzută o agravantă asemănătoare. Astfel, teza 4 alin. (1) art. 603-bis din acest cod, care prevede răspunderea pentru intermedierea ilegală şi exploatarea muncii, stabilește: „Constituie circumstanţă agravantă specifică şi implică sporul pedepsei de la o treime la jumătate: [...] 1) faptul că numărul lucrătorilor recrutaţi este mai mare de 3; [...]".[547] Mai mult, în același articol, la alineatul (1) este prevăzută pedeapsa *„pentru fiecare lucrător recrutat* (evid. ns.)".[548] În Codul penal al Republicii Azerbaidjan, conform art. 144-2, care incriminează fapta de muncă forțată, răspunderea se agravează dacă infracțiunea este săvârșită „asupra a două sau mai multor persoane".[549]

În legătură cu omorul săvârşit asupra a două sau mai multor persoane (lit. g) alin. (2) art. 145 CP RM), S. Brînza afirmă că trebuie: „1) să existe o pluralitate de victime; 2) făptuitorul să manifeste o intenţie unică (dublată de un scop unic) de a lipsi de viaţă două sau mai multe persoane".[550] În termeni aproape identici se exprimă I. Soroceanu: „Pentru aplicarea circumstanţei agravante, prevăzută la art.145 alin. (2) lit. g) CP RM, este necesar să fie întrunite următoarele două condiţii: să existe o pluralitate de victime; făptuitorul să manifeste o intenţie unică (dublată de un scop unic) de a lipsi de viaţă două sau mai multe persoane".[551]

De pildă, în cadrul unei spețe în care a fost aplicat lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, cele treisprezece victime au fost determinate prin înșelăciune de către făptuitori să execute munci agricole pe parcursul a aproximativ două luni.[552]

---

[545] *Case of Chowdury and Others v. Greece*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11581

[546] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[547] *Codul penal al Republicii Italia*. [citat 15.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html

[548] Ibidem.

[549] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 15.07.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf

[550] BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârşit asupra a două sau mai multor persoane (lit. g) alin. (2) art. 145 C.pen. RM): analiză de drept penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 11, pp. 2-10. ISSN 1811-0770.

[551] SOROCEANU, Igor. Omorul săvârşit asupra a două sau mai multor persoane. Abordări teoretice şi drept comparat. În: *Revista Naţională de Drept*, 2018, nr. 1-3, pp. 58-62. ISSN 1811-0770.

[552] *Sentinţa Judecătoriei raionului Ungheni din 08.09.2014. Dosarul nr. 1-303/2014*. [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jun.justice.md

În următoarea speță, din cauza formulărilor neclare, nu putem înțelege dacă a fost săvârșită o singură infracțiune sau două infracțiuni. Astfel, D.R., în august 2019, aflându-se pe teritoriul Ucrainei, după ce a promis fals că va achita pentru munca prestată câte 8000 de hrivne fiecăreia dintre cele două victime, le-a supus exploatării prin muncă. Aproximativ în aceeași perioadă, aflându-se pe teritoriul raionului Florești, după ce a promis fals că va achita pentru munca prestată câte 300 de dolari SUA fiecăreia dintre cele două victime, le-a supus exploatării prin muncă.[553] După cum sunt descrise circumstanțele, probabil este vorba despre patru victime. Totuși, nu este clar dacă obținerea prin înșelăciune a muncii celor patru victime este cuprinsă de aceeași intenție infracțională sau de două intenții infracționale. În ultima speță analizată, lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM a fost aplicată o singură dată. Dacă această soluție de calificare este corectă, rezultă că obținerea prin înşelăciune a muncii celor patru victime este cuprinsă de aceeași intenție infracțională. Dacă însă soluția de calificare este greșită, atunci obținerea prin înșelăciune a muncii celor patru victime este cuprinsă de două intenții infracțională. Prin urmare, lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM ar fi urmat să se aplice de două ori.

Într-o altă speță, s-a recurs la formulări precise, astfel fiind excluse dubiile privind temeinicia calificării. Astfel, C.S. a fost condamnat în baza lit. a) alin. (2) art. 168 și lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. În legătură cu prima infracțiune, în care sunt unsprezece episoade care corespund celor unsprezece victime, se folosește sintagma „în baza aceleiași intenții infracționale”.[554] După caracterizarea primei infracțiuni, atunci când se trece la a doua, în care figurează două victime, este utilizată expresia „în baza unei intenții infracționale distincte”.[555]

În context, menționăm că, prin Decizia Curții Constituționale a României (în continuare – DCCR) nr. 368 din 30.05.2017, a fost declarată neconstituțională sintagma „și împotriva aceluiaşi subiect pasiv”[556] din alin. (1) art. 35 din CPR din 2009[557], care conține definiția noțiunii de infracțiune continuată (prelungită).

În alt context, trecem la analiza *circumstanței agravante „asupra unui copil cu capacitate de muncă sau a unei femei gravide”* (lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM). Observăm că agravanta examinată presupune două ipoteze alternative: 1) săvârșirea infracțiunii asupra unui copil cu capacitate de muncă; 2) săvârșirea infracțiunii asupra unei femei gravide.

---

[553] *Sentinţa Judecătoriei Soroca, sediul Floreşti, din 05.03.2021. Dosarul nr. 1-306/2020.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/C273DA31-AE3D-4731-A5B8-90AEC8A56704

[554] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 17.12.2019. Dosarul nr. 1ra-2229/2019.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15003

[555] Ibidem.

[556] DCCR referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a dispoziţiilor art. 35 alin. (1) şi ale art. 39 alin. (1) lit. b) din Codul penal: nr. 368 din 30.05.2017. În: *Monitorul Oficial al României*, 2017, nr. 566.

[557] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.

Mai întâi va fi analizată *prima* dintre aceste ipoteze.

Oportunitatea stabilirii răspunderii penale în cazul muncii forțate obținute de la un copil rezultă din unele acte cu caracter internațional. Astfel, Convenția ONU din 20.11.1989 cu privire la drepturile copilului prevede în art. 32: „1. Statele părţi recunosc dreptul copilului [...] de a nu fi constrâns la vreo muncă ce comportă riscuri sau este susceptibilă să-i compromită educaţia sau să-i dăuneze sănătăţii sau dezvoltării sale fizice, mentale, spirituale, morale sau sociale”[558]; „2. Statele părţi vor [...]: a) fixa o vârstă minimă sau vârste minime de angajare; [...] c) prevede pedepse sau alte sancţiuni corespunzătoare pentru a asigura aplicarea efectivă a prezentului articol”.[559] În afară de aceasta, în Declaraţia OIM cu privire la principiile şi drepturile fundamentale ale salariaţilor, Conferința Internațională a Muncii: „[...] 2. Declară că toate statele membre [...] au obligația [...] de a respecta, promova și pune în aplicare cu bună-credință [...] principiile referitoare la drepturile fundamentale care fac obiectul acestor convenții, și anume: [...] c) interzicerea efectivă a muncii copiilor”.[560]

Un astfel de deziderat este transpus nu numai în legislația penală a Republicii Moldova. În Codul penal al Regatului Maroc (în continuare – CP ReM), art. 467-2 prevede răspunderea pentru „oricine exploatează pentru muncă un copil sub vârsta de cincisprezece ani [...]”[561] (alin. 1); „Munca forțată, în sensul alineatului precedent, înseamnă obligarea unui copil să presteze o muncă interzisă de lege sau să desfășoare o muncă dăunătoare sănătății, securității, moralității sau pregătirii sale”[562] (alin. 2). Art. 93AB din Codul penal al Noului Wales de Sud prevede la lit. b) alin. (1): „O persoană se face vinovată de o infracțiune dacă, în Noul Wales de Sud [...] solicită unui copil să efectueze muncă forțată sau obligatorie, iar circumstanțele sunt de o asemenea natură încât persoana respectivă știe sau ar trebui să știe că copilul este obligat să efectueze muncă forțată sau obligatorie”.[563] În art. 148 bis din Codul penal al Republicii Argentina (în continuare – CP RAr) se stabilește răspunderea pentru „oricine profită economic de munca unui băiat sau a unei fete cu încălcarea reglementărilor naționale care interzic munca copiilor [...]. Se fac excepții pentru sarcinile care au scopuri exclusiv pedagogice sau de formare. [...]”.[564] Alin. (2) art. 177 CP RCr

[558] *Convention on the Rights of the Child*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text
[559] Ibidem.
[560] *ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilo-1998-declaration-fundamental-principles-and-rights-work-and-its-follow
[561] *Code pénal*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://www.onousc.ma/storage/code_penal.pdf
[562] Ibidem.
[563] *Crimes Act 1900 – Sect 93AB*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://www5.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/ca190082/s93ab.html
[564] *Codigo Penal de la Nacion Argentina*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16546/texact.htm

prevede răspunderea pentru „persoana care constrânge un copil la muncă excesivă sau la o muncă ce nu este potrivită vârstei sale [...]”.[565] În conformitate cu pct. 2° teza II art. 225-15 CP RFr, răspunderea pentru infracțiunea de muncă forțată se agravează dacă se comite „asupra unui minor”.[566] Potrivit alin. (2) § 233 CP RFG, răspunderea pentru infracțiunea de exploatare a forţei de muncă se agravează dacă „la data săvârşirii faptei victima nu a împlinit vârsta de 18 ani”.[567] Alin. (2) art. 192 CP RSl incriminează fapta săvârșită de „părintele, părintele adoptiv, tutorele sau altă persoană care obligă un copil la muncă forţată [...]”.[568] Nu în ultimul rând, conform lit. c) alin. (2) secț. 193 CPUn, răspunderea este agravată dacă infracțiunea de muncă forțată este comisă „împotriva unei persoane cu vârsta sub optsprezece ani”.[569]

În Republica Moldova, oportunitatea stabilirii răspunderii penale în cazul muncii forțate, obținute de la un copil, își are suportul în art. 20 al Legii nr. 370 din 30.11.2023 privind drepturile copilului (în continuare – Legii nr. 370/2023). Acest articol prevede, printre altele: „(3) Statul [...] nu permite constrângerea copilului la vreo muncă ce comportă vreun risc potențial sau care este susceptibilă să-i compromită educația ori să dăuneze sănătății sale sau dezvoltării sale fizice, mentale, spirituale, morale ori sociale”[570]; „(5) Încadrarea forțată, sub orice formă, a copilului în câmpul muncii este interzisă și se pedepsește în conformitate cu prevederile legislației”.[571]

În conformitate cu alin. (1) art. 20 al Legii nr. 370/2023, „copilul are dreptul la muncă independentă în corespundere cu posibilitățile sale de vârstă, starea sănătății sale și pregătirea sa profesională, fiind remunerat în conformitate cu legislația muncii”.[572]

Observăm că în prevederea penală, reprodusă mai sus, legiuitorul vorbește nu despre munca forțată a oricărui copil, ci numai a unui copil cu capacitate de muncă. În opinia lui S. Brînza și V. Stati, „copil cu capacitate de muncă este copilul care la momentul comiterii infracțiunii a atins, după caz, vârsta de 16 sau de 15 ani”.[573] Afirmația dată este confirmată de art. 46 CM RM:

---

[565] *Codul penal al Republicii Croaţia*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html
[566] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
[567] *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html
[568] *Codul penal al Republicii Slovenia*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html
[569] *Codul penal al Ungariei*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html
[570] Legea privind drepturile copilului: nr. 370 din 30.11.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 488-491, 864.
[571] Ibidem.
[572] Legea privind drepturile copilului: nr. 370 din 30.11.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 488-491, 864.
[573] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 510. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

„Persoana fizică dobândeşte capacitate de muncă la împlinirea vârstei de 16 ani[574] (alin. (2); „Persoana fizică poate încheia un contract individual de muncă şi la împlinirea vârstei de 15 ani, cu acordul scris al părinţilor sau al reprezentanţilor legali, dacă, în consecinţă, nu îi vor fi periclitate sănătatea, dezvoltarea, instruirea şi pregătirea profesională[575] (alin. (3); „Se interzice încadrarea în muncă a persoanelor în vârstă de până la 15 ani[576] (alin. (4)).

Într-o decizie a Înaltei Curți de Casaţie şi Justiţie a României se argumentează: „Din perspectiva actualului Cod al muncii (se are în vedere Codul muncii al României[577] – *n.a.*), o persoană dobândeşte capacitatea generală de muncă la împlinirea vârstei de 16 ani. [...] La această vârstă se presupune legal că minorul are motricitatea fizică şi discernământul pentru a munci, asumându-şi în mod direct şi total obligaţiile din cadrul raporturilor juridice de muncă”.[578] O astfel de argumentare se potrivește, în principiu, ipotezei reflectate în art. 46 CM RM.

Concepția, implementată în art. 46 CM RM, corespunde cu alin. (1) art. 1 din Directiva 94/33/CE a Consiliului din 22 iunie 1994 privind protecția tinerilor la locul de muncă: „Statele membre iau măsurile necesare pentru a interzice munca copiilor. Statele membre se asigură ca, în condițiile prevăzute de prezenta directivă, vârsta minimă de ocupare sau de încadrare în muncă nu este inferioară vârstei la care încetează școlarizarea obligatorie pe bază de program integral, impusă de legislația națională și, în orice caz, celei de 15 ani”.[579] În art. 7 din Carta Socială Europeană (revizuită) se fixează ca regulă vârsta de 15 ani ca vârstă minimă de angajare, deși se admit anumite derogări de la această regulă.[580]

De-a lungul vremii și în dependență de domeniile la care se referă, au fluctuat reglementările internaționale privind vârsta minimă a persoanelor angajate. De exemplu, în art. 2 al Convenției OIM nr. 5 din 29.10.1919 privind vârsta minimă de angajare în industrie, este specificată vârsta minimă de 14 ani.[581] Conform art. 3 al Convenţiei OIM nr. 33 din 12.04.1932 privind vârsta minimă (munci neindustriale), copiii, care au atins vârsta de 12, pot fi angajați în anumite munci

[574] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.
[575] Ibidem.
[576] Ibidem.
[577] Codul muncii al României: nr. 53 din 24.01.2003. În: *Monitorul Oficial al României*, 2003, nr. 72.
[578] *Decizia Înaltei Curți de Casaţie şi Justiţie a României: nr. 15 din 20.05.2019*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://www.iccj.ro/2019/05/20/decizia-nr-15-din-20-mai-2019/
[579] *Directiva 94/33/CE a Consiliului din 22 iunie 1994 privind protecția tinerilor la locul de muncă*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0033
[580] *Carta Socială Europeană (revizuită)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/168047e170
[581] *C005 – Minimum Age (Industry) Convention, 1919 (No. 5)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?P=NORMLEXPUB:55:0:::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C005,/Document

ușoare.[582] În art. 3 al Convenţiei nr. 138 din 06.06.1973 privind vârsta minimă de încadrare în muncă se menționează: „Vârsta minimă de admitere la orice tip de muncă sau muncă care, prin natura sa sau prin împrejurările în care se desfășoară, este de natură să pună în pericol sănătatea, siguranța sau moralitatea tinerilor nu poate fi mai mică de 18 ani”.[583]

Prevederile naționale și internaționale sus-menționate își găsesc dezvoltare în reglementări mai detaliate (de exemplu, în HGRM nr. 541 din 07.07.2014 cu privire la aprobarea Nomenclatorului lucrărilor cu condiţii de muncă grele, vătămătoare şi/sau periculoase la care este interzisă aplicarea muncii persoanelor în vârstă de până la 18 ani şi a Normelor de solicitare maximă admise pentru persoanele în vârstă de până la 18 ani la ridicarea şi transportarea manuală a greutăţilor[584] (în continuare – HGRM nr. 541/2014)).

În alt context, potrivit alin. (4) art. 67 CP RM și alin. (7) art. 37 CC RM, „munca neremunerată în folosul comunităţii nu poate fi aplicată [...] persoanelor care nu au atins vârsta de 16 ani”.[585] În această situație particulară, capacitatea de muncă apare la vârsta de 16 ani.

După aceste clarificări necesare, vom acorda atenție unui aspect nu mai puțin însemnat.

Analizând dispoziția de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, S. Brînza și V. Stati menționează: „Care trebuie să fie soluția de calificare în cazul în care făptuitorul obţine munca de la un copil fără capacitate de muncă, împotriva voinţei lui, prin constrângere sau înşelăciune, dacă această acţiune nu întruneşte elementele traficului de fiinţe umane sau ale traficului de copii? Considerăm că, în această situație, este aplicabil alin. (2) art. 55 din Codul contravențional”[586]; „Conform acestei norme, răspunderea se aplică, printre altele, pentru încălcarea legislaţiei muncii săvârşită asupra minorului. Or, în sensul alin. (4) art. 46 CM RM, încadrarea în muncă a persoanelor în vârstă de până la 15 ani reprezintă o încălcare a legislaţiei muncii. De asemenea, dacă făptuitorul exercită constrângere asupra copilului fără capacitate de muncă, i se poate aplica suplimentar răspunderea conform art. 152 sau 155 CP RM ori art. 78 din Codul contravențional”.[587] Este ușor

---

[582] *C033 – Minimum Age (Non-Industrial Employment) Convention, 1932 (No. 33)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312178:NO

[583] *C138 – Minimum Age Convention, 1973 (No. 138)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312283:NO

[584] HGRM cu privire la aprobarea Nomenclatorului lucrărilor cu condiţii de muncă grele, vătămătoare şi/sau periculoase la care este interzisă aplicarea muncii persoanelor în vârstă de până la 18 ani şi a Normelor de solicitare maximă admise pentru persoanele în vârstă de până la 18 ani la ridicarea şi transportarea manuală a greutăţilor: nr. 541 din 07.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 185-199, 590.

[585] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012; Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.

[586] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 510. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[587] Ibidem, p. 510.

de observat că o asemenea stare de lucruri nu corespunde gradului de pericol social al faptei în cauză. Dacă victima minoră nu are capacitate de muncă, făptuitorului ar trebui să i se aplice o răspundere mai aspră decât în cazul în care victima minoră are această capacitate.

Am menționat mai sus că circumstanța agravantă de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM presupune două ipoteze alternative. După ce am analizat prima dintre aceste ipoteze, trecem la *a doua* – săvârșirea infracțiunii asupra unei femei gravide.

În contextul examinat, consemnăm că art. 1 CM RM conține următoarea definiție: „femeie gravidă – orice femeie care anunţă în scris angajatorul asupra stării sale fiziologice de graviditate şi anexează un certificat medical eliberat de medicul de familie sau de medicul specialist, care atestă această stare”.[588]

Însă, să nu uităm nici de această dată că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, statutul victimei nu este neapărat unul juridic. Statutul victimei acestei infracțiuni poate fi faptic.

De aceea, în contextul agravantei de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, trebuie luată în considerare nu definiția noțiunii de femeie gravidă din art. 1 CM RM. Trebuie luată în considerare definiția doctrinară general-aplicabilă în ipoteza de comitere a infracțiunii asupra unei femei gravide: „Se consideră gravidă femeia din momentul concepţiei până la momentul începerii naşterii”.[589]

Codul muncii conține următoarele dispoziții relevante, pe care subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, le poate încălca: „Se interzice aplicarea perioadei de probă în cazul încheierii contractului individual de muncă cu: [...] femeile gravide”[590] (lit. e) art. 62); „Timpul de muncă parțial poate fi stabilit și după încheierea contractului individual de muncă, cu acordul ambelor părți ale acestuia. La cererea femeii gravide, [...] angajatorul este obligat să le stabilească ziua sau săptămâna de muncă parţială”[591] (alin. (2) art. 97); „Femeile gravide [...] pot să presteze munca de noapte doar din propria inițiativă, în baza unei cereri scrise, cu prezentarea concluziei medicale privind starea de sănătate, eliberată de instituția medico-sanitară pe a cărei listă sunt înregistrate, și de comun acord cu angajatorul. [...]”[592] (alin. (5^1) art. 103), etc. Alte prevederi relevante conțin: HGRM nr. 1408 din 27.12.2016 privind Cerinţele minime de securitate şi sănătate în muncă pentru protecţia salariatelor gravide, care au născut de curând sau care

[588] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[589] BRÎNZA, Serghei. Răspunderea pentru omorul prevăzut la lit. e) alin. (2) art. 145 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale),* 2009, nr. 3, pp. 101-115. ISSN 1814-3199.
[590] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[591] Ibidem.
[592] Ibidem.

alăptează[593]; HGRM nr. 151 din 07.03.2019 privind aprobarea Cerinţelor minime de securitate şi sănătate în muncă în industria extractivă prin lucrări miniere de suprafaţă sau subterane și în industria extractivă de foraj[594]; HGRM nr. 792 din 18.10.2023 pentru aprobarea Regulilor privind certificarea mecanicilor de locomotivă[595], etc.

Nu trebuie să facem abstracție nici de unele acte internaționale: Convenția OIM nr. 3 din 29.10.1919 cu privire la protecția maternității[596]; Convenția OIM nr. 4 din 29.10.1919 cu privire la munca de noapte a femeilor[597]; Convenția OIM nr. 183 din 30.05.2000 cu privire la protecția maternității[598]; Protocolul OIM nr. 89 din 06.06.1990 la Convenția cu privire la munca de noapte a femeilor (revizuită)[599]; Recomandarea OIM nr. 95 din 04.06.1992 cu privire la protecția maternității[600]; Recomandarea OIM nr. 191 din 30.05.2000 cu privire la protecția maternității[601], etc.

2.2. Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

2.2.1. Condițiile pe care le îndeplinește fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM

Întreaga dispoziție de la alin. (1) art. 168 CP RM conține descrierea faptei prejudiciabile: „Obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această acțiune nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii”.[602]

---

[593] HGRM privind Cerinţele minime de securitate şi sănătate în muncă pentru protecţia salariatelor gravide, care au născut de curând sau care alăptează: nr. 1408 din 27.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 478-490, 1497.

[594] HGRM privind aprobarea Cerinţelor minime de securitate şi sănătate în muncă în industria extractivă prin lucrări miniere de suprafaţă sau subterane și în industria extractivă de foraj: nr. 151 din 07.03.2019. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 111-118, 217.

[595] HGRM pentru aprobarea Regulilor privind certificarea mecanicilor de locomotivă: nr. 792 din 18.10.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 483, 1199.

[596] *C003 – Maternity Protection Convention, 1919 (No. 3)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312148

[597] *C004 – Night Work (Women) Convention, 1919 (No. 4)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312149

[598] *C183 – Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312328:NO

[599] *P089 – Protocol of 1990 to the Night Work (Women) Convention (Revised), 1948*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312335:NO

[600] *R095 – Maternity Protection Recommendation, 1952 (No. 95)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312433:NO

[601] *R191 – Maternity Protection Recommendation, 2000 (No. 191)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312529:NO

[602] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

Dispoziția reprodusă mai sus sugerează că fapta prejudiciabilă, prevăzută la art. 168 CP RM, trebuie să îndeplinească patru condiții.

Mai jos vor fi analizate toate aceste condiții:

A. Făptuitorul obține muncă de la victimă

Începem examinarea acestei condiții cu relevarea conținutului faptei prejudiciabile în varianta inițială a dispoziției art. 168 CP RM.

În art. 165 din Proiectul Codului penal în vigoare al Republicii Moldova era sugerată incriminarea de „faptă de a supune o persoană, în alte cazuri decât cele prevăzute de dispozițiile legale, la prestarea unei munci contra voinței sale sau la o muncă obligatorie”.[603] Examinând această dispoziție, S. Brînza și Gh. Ulianovschi au menționat: „De vreme ce textul art. 165 al Proiectului este formulat în conformitate strictă cu exigențele stilului legislativ, considerăm că varianta stipulată în Proiect trebuie adoptată fără modificări și completări.”[604] În pofida acestei recomandări, legiuitorul a adoptat dispoziția art. 168 CP RM în următoarea redacție: „Forţarea unei persoane să presteze o muncă împotriva dorinţei sale sau forţarea la muncă obligatorie, ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii, obţinerea muncii sau a serviciilor prin înşelăciune, constrângere, violenţă sau ameninţare cu violenţă”.[605] Ulterioarele amendamente, care au fost operate în art. 168 CP RM, demonstrează că nici această variantă de dispoziție nu a fost capabilă să satisfacă exigențele sociale.

Însă, în contextul analizei primei condiții pe care o îndeplinește fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM, ne interesează mai mult un alt aspect.

În art. 165 din Proiectul Codului penal în vigoare al Republicii Moldova, *verbum regens* care exprimă sintetic conținutul faptei prejudiciabile, este „supune”.[606] În concordanță cu denumirea acestui articol – „Supunerea la muncă forțată sau obligatorie”[607] – acest *verbum regens* denotă că, săvârșind fapta prejudiciabilă respectivă, făptuitorul supune victima la muncă forțată sau obligatorie. În varianta inițială a art. 168 CP RM, se deviază de la acest model. De această dată, identificăm două *verbum regens* – „forțarea”[608] și „obținerea”.[609] Însă, în varianta inițială a art. 168 CP RM, acestea nu mai concordă cu denumirea articolului dat – „Munca forțată”.[610] O

[603] *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chișinău: Garuda-Art, 1999, p. 79. 175 p.
[604] Ibidem.
[605] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[606] *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chișinău: Garuda-Art, 1999, p. 79. 175 p.
[607] Ibidem.
[608] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[609] Ibidem.
[610] Ibidem.

asemenea lipsă de concordanță caracterizează și varianta în vigoare a art. 168 CP RM, în care *verbum regens* este doar „obținerea”[611], iar denumirea a rămas „Munca forțată”.[612]

Dacă luăm în considerare experiența legislativă a altor state, trebuie de menționat că, de cele mai multe ori, *verbum regens* exprimă caracterul viciat al consimțământului victimei.

Astfel, în unele cazuri, *verbum regens* este cuvântul „constrângere” / „constrânge” (art. 144-2 CP RAz [613]; art. 244 din Codul penal al Republicii Populare Chineze[614] (în continuare – CP RPC); alin. (2) art. 177 CP RCr [615]; art. 225-14-1 CP RFr[616], etc.).

Verbum regens „supune” este folosit numai în legislația penală română (art. 191 CPR din 1968[617]; art. 203 CPR din 2004[618]; art. 212 CPR din 2009[619]).

În alte situații, ca *verbum regens* este utilizat cuvântul „obligă” (art. 256 CP IS[620]; art. 254 CP RCi[621]; art. 266 din Codul penal al Republicii Kenya[622] (în continuare – CP RKe); alin. 1 art. 147 CP RL[623]; art. 277 din Codul penal al Republicii Sudanul de Sud[624] (în continuare – CP RSS); art. 252 din Codul penal al Republicii Uganda[625] (în continuare – CP RU); art. 263 CP RZ[626]).

În cazuri mai rare identificăm alte *verbum regens* ce caracterizează fapta prejudiciabilă în articolele care se aseamănă cu art. 168 CP RM: „solicită”[627] (lit. b) alin. (1) art. 1 al Legii Regatului

---

[611] Ibidem.
[612] Ibidem.
[613] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 22.07.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf
[614] *Уголовный кодекс Китайской Народной Республики*. [citat 22.07.2024] Disponibil: http://ru.china-embassy.gov.cn/rus/zfhz/zgflyd/201601/t20160111_3149373.htm
[615] *Codul penal al Republicii Croaţia*. [citat 22.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html
[616] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 22.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
[617] Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.
[618] Codul penal al României: nr. 301 din 28.06.2004. În: *Monitorul Oficial al României*, 2004, nr. 575.
[619] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[620] *Penal Code*. [citat 22.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/slb/1965/penal-code_html/Penal_Code_consolidated_1996.pdf
[621] *Codul penal al Republicii Cipriote*. [citat 22.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cipru-RO.html
[622] *Penal Code*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/penal-code-revised-edition-2014_html/PenalCode81of1948.pdf
[623] *Codul penal al Republicii Lituania*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html
[624] *Penal Code Act*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/ssd/South_Sudan_Penal_Code_Act.pdf
[625] *Penal Code Act Chapter 120*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://ulii.org/akn/ug/act/ord/1950/12/eng%402014-05-09#chp_XXIV__sec_252
[626] *Penal Code*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/zmb/1931/penal_code_html/Penal_Code_of_Zambia.pdf
[627] *Modern Slavery Act 2015*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/section/3

Unit cu privire la sclavia modernă); „determină”[628] (§ 232b CP RFG); „forțează”[629] (secț. 193 CPUn); „impun”[630] (alin. 1° art. 311 CP ReS); „împiedică”[631] (art. 168 CPG); „încalcă”[632] (art. 117 CP RT).

O situație mai deosebită este atestată în dispoziția de la lit. (a) § 1589 CP SUA, în care este incriminată fapta de muncă forțată. În această normă *verbum regens* are un caracter dualist și, totodată, alternativ: „furnizează sau obține”.[633] Această situație este asemănătoare cu cea reflectată în art. 128 CP RKa[634], care prevede răspunderea atât pentru traficul de persoane, cât și pentru exploatarea de persoane. Or, dacă facem o comparație dintre lit. (a) § 1589 din Titlul 18 al CL SUA, atunci observăm că: subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, obține munca victimei, exploatând-o pe aceasta; subiectul infracțiunilor, prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, furnizează munca victimei, urmărind ca aceasta să fie exploatată;

B. Munca[635] se obține de la victimă împotriva voinței ei

A. Tănase susține: „A avea voinţă nu înseamnă a avea şi libertatea de a o manifesta. Persoana poate avea voinţă şi, în acelaşi timp, să fie limitată în a-şi manifesta voinţa”.[636] Autorul dat evidențiază diferența dintre voință și posibilitatea de a o exprima.

Poziția Curții Europene a Drepturilor Omului este exprimată în cauza Chowdury și alții împotriva Greciei: „Întrebarea dacă o persoană își oferă munca de bunăvoie este o întrebare factuală care trebuie să fie examinată în lumina tuturor circumstanțelor relevante ale unei cauze”.[637] Prin aceasta se subliniază importanța evaluării contextului în care o persoană își oferă munca.

---

[628] *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html
[629] *Codul penal al Ungariei*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html
[630] *Codul penal al Regatului Spaniei*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html
[631] *Criminal Code of Georgia*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=261
[632] *Penal Code of Turkey*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/penal-code_html/Penal_Code_of_Turkiye.pdf
[633] *18 U.S. Code*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter77&edition=prelim
[634] *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z7
[635] Amintim că, în contextul examinării obiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am stabilit că munca, obținută de la victimă împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Deci, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.
[636] TĂNASE, Alexandru. Infracţiunea de trafic de fiinţe umane (art.165 C.pen. RM): obiectul juridic, obiectul material, victima. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 9-10, pp. 42-55. ISSN 1811-0770.
[637] *Case of Chowdury and Others v. Greece*. [citat 24.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11581

În dispoziția art. 168 CP RM găsim indiciile care ne ajută să înțelegem de ce munca, obținută de către făptuitor, nu este prestată de bunăvoie. Astfel, în opinia lui S. Brînza și V. Stati, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, „cele două modalități normative ale faptei prejudiciabile [...] se deosebesc prin metoda de obţinere a muncii de la o persoană[638] împotriva voinţei ei: 1) constrângere; 2) înșelăciune.”[639]

În viziunea lui I.Iu. Fazilov, „munca forțată presupune efectuarea de către o persoană a unei anumite munci ca urmare a constrângerii fizice sau psihice”.[640] O asemenea interpretare nu corespunde dispoziției art. 168 CP RM.

În continuare ne propunem să analizăm semnificația pe care dihotomia „contrar voinței victimei / în pofida voinței victimei” o are în conjunctura infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM.

În legătură cu infracțiunea prevăzută la art. 169 CP RM, S. Brînza și V. Stati folosesc următoarea formulare: „spitalizarea ilegală a unei persoane vădit sănătoase din punct de vedere psihic (care nu suferă de nici o tulburare psihică) într-o instituţie psihiatrică, *contrar voinţei acesteia sau în pofida voinţei acesteia* (evid. ns.)”.[641] Aceeași expresie, dar în legătură cu alte infracțiuni, este utilizată de către M. Ștefănoaia: „În calitatea sa de modalitate componentă a acţiunii adiacente din cadrul infracţiunilor privind traficul de persoane, răpirea victimei reprezintă lipsirea acesteia de libertate fizică prin deplasarea victimei *contrar voinţei acesteia sau în pofida voinţei acesteia* (evid. ns.), acţiune însoţită de constrângere, înşelăciune, abuz de încredere sau profitându-se de imposibilitatea victimei de a se apăra sau de a-şi exprima voinţa”.[642] Totuși, S. Brînza, V. Stati și M. Ștefănoaia nu explică în ce constă diferența între săvârșirea infracțiunii contrar voinței victimei și comiterea infracțiunii în pofida voinței victimei.

Pentru a percepe această deosebire, este cazul să apelăm la părerile altor oameni de știință. Astfel, L.A. Andreeva oferă următoarea explicați: „Violul este comis contrar voinței victimei prin constrângere fizică sau psihică. În pofida voinței victimei, violul se comite profitând de starea ei

---

[638] În finalul analizei laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, vor fi prezentate argumente care vor susține opinia noastră, conform căreia constrângerea și înșelăciunea nu sunt metode de obținere a muncii de la victima infracțiunii de muncă forțată.

[639] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 507. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[640] ФАЗИЛОВ, И.Ю. Уголовно-правовая характеристика понятия «эксплуатация человека». În: *Евразийский Союз Ученых*, 2016, № 3-4, с. 42-44. ISSN 2411-6467.

[641] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 512. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[642] ŞTEFĂNOAIA, Mihai. *Reglementarea răspunderii pentru infracţiunile privind traficul de persoane în dreptul comparat*: tz. de doct. în drept. Chişinău, 2013, p. 138. 206 p.

de neputință”.[643] Utilizând termeni foarte apropiați, N.A. Babii exprimă următoarea viziune: „În cazul în care infracțiunea este săvârșită contrar voinței victimei, aceasta își exprimă voința care nu coincide cu cea a făptuitorului, însă această voință contrară este suprimată prin constrângere fizică sau psihică. Dacă infracțiunea este comisă în pofida voinței victimei, atunci voința victimei nu poate fi exprimată sau susținută prin rezistență”[644];

C. Munca se obține de la victimă prin constrângere sau înșelăciune

Caracterizând latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, A. Borodac identifică patru acțiuni alternative, nu patru modalități normative alternative ale acțiunii prejudiciabile. Acest autor nu precizează dacă cele patru acțiuni pot forma între ele un concurs de infracțiuni sau nu. [645]

La rândul lor, L. Gîrla și Iu. Tabarcea identifică trei acțiuni alternative.[646] Această abordare diferă în plan numeric de cea a lui A. Borodac. O astfel de discrepanță se explică nu prin contradicțiile de ordin doctrinar, ci prin amendamentele operate în art. 168 CP RM.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, dispoziția art. 168 CP RM avea următorul conținut: „Forţarea unei persoane să presteze o muncă împotriva dorinţei sale, ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii, obţinerea muncii sau a serviciilor prin înşelăciune, constrângere, violenţă sau ameninţare cu violenţă”.[647] Observăm că, în această variantă, fapta prejudiciabilă se exprima prin intermediul a trei modalități normative: 1) forţarea victimei să presteze o muncă împotriva dorinţei sale; 2) ţinerea victimei în servitute pentru achitarea unei datorii; 3) obţinerea muncii sau a serviciilor victimei prin înşelăciune, constrângere, violenţă sau ameninţare cu violenţă.

În legătură cu modalitatea normativă nr. 2) din varianta inițială a faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM, este necesar să facem o precizare.

Așa cum a fost arătat anterior, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, ținerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii se califica în baza art. 168 CP RM, fapt confirmat prin următoarea speță: fiind proprietara unei stâne de oi din satul Balatina, raionul Glodeni, în perioada aprilie 2010 –

---

[643] АНДРЕЕВА, Л.А. *Квалификация изнасилований*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Юридический Институт Генеральной Прокуратуры Российской Федерации, 1999, с. 9. 56 с. ISBN 5-89094-080-5.
[644] БАБИЙ, Н.А. Теоретические проблемы криминализации психического насилия. În: *Право и демократия: сб. науч. тр. Вып. 17*. Минск: БГУ, 2006, с. 1-13. 281 с. ISBN 985-485-616-X.
[645] BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu* / Sub red. lui Alexei Barbăneagră. Chișinău: Arc, 2003, p. 349. 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
[646] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 209. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[647] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

noiembrie 2011, X a ţinut în servitute pentru achitarea unei datorii pe XX, pe concubina acestuia, V.I., și pe copiii minori ai acestora, C.I. și C.G.[648] În același timp, punerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii atrăgea răspunderea conform art. 167 CP RM. Această stare de lucruri complica inutil delimitarea infracțiunilor prevăzute la art. 167 și 168 CP RM. Intrarea în vigoare a legii sus-menționate a simplificat lucrurile. S. Brînza și V. Stati susțin: „Art. 167 CP RM se aplică atât în ipoteza de punere a persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii, cât și în ipoteza de ţinere a persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii".[649] Această afirmație este valabilă în contextul legii penale în vigoare.

După această precizare, ne concentrăm atenția asupra modalităților normative ale faptei prejudiciabile prevăzute de varianta în vigoare a art. 168 CP RM.

În opinia lui S. Brînza și V. Stati, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, „fapta prejudiciabilă [...] se prezintă sub următoarele două modalităţi normative cu caracter alternativ: 1) obţinerea muncii de la o persoană împotriva voinţei ei, prin constrângere; 2) obţinerea muncii de la o persoană împotriva voinţei ei, prin înşelăciune."[650]

Fără a nega justețea acestei teze, se poate afirma că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea.[651]

De exemplu, obținerea muncii de la persoană prin privarea acesteia de libertate nu poate fi calificată în baza art. 168 CP RM. Într-o speță, în una din zilele lunii iulie 2014, între orele 18.00-19.00, C.V. și L.V. se deplasau într-un automobil prin mun. Bălți. Observându-l pe M.A. care a intrat într-un magazin, cei doi făptuitori au decis să-l răpească pentru a-l exploata ulterior prin muncă forțată. Ieșind din automobil, C.V. și L.V. s-au apropiat de victimă. Aplicându-i lui M.A. lovituri cu pumnii în abdomen, făptuitorii au reușit să urce victima în automobilul lor. După ce au ajuns la destinație, din teamă că va fi maltratat, M.A. a fost nevoit să presteze lucrări în folosul lui

---

[648] *Sentinţa Judecătoriei Drochia, sediul Glodeni, din 21.07.2018. Dosarul nr. 1-111/2018*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/B59B6107-1276-E811-80D7-0050568B4D5B

[649] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 504. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[650] Ibidem, p. 507.

[651] În contextul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, se va argumenta că, doar în două cazuri, infracțiunea analizată are un caracter complex: 1) constrângerea fizică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, se concretizează în vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății; 2) constrângerea psihică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, constă în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății. În alte cazuri, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, nu are un caracter complex, deși fapta prejudiciabilă din cadrul ei include două componente.

C.V. și L.V. timp de aproximativ o lună de zile.[652] În acest caz, întrucât lezarea relațiilor sociale referitoare la libertatea fizică a persoanei excedă limitele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, s-a aplicat suplimentar art. 164 CP RM.

În altă ordine de idei, nu se exclude ca, în contextul aceleiași infracțiuni, să se regăsească ambele modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente, care, la rândul lor, pot implica variate forme. De exemplu, într-o speță din practica judiciară, făptuitorul L.M. a profitat de starea de vulnerabilitate a victimei C.D. (manifestată prin lipsa mijloacelor materiale de întreținere), a amenințat-o cu aplicarea violenței, a aplicat violența asupra victimei și, în cele din urmă, a înșelat victima promițându-i fals că îi va achita integral salariul pentru munca prestată.[653] Numărul de modalități normative și de forme ale acestora poate fi luat în considere în cadrul procesului de individualizare a pedepsei aplicate pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

În ceea ce privește legile penale ale altor state, modalitățile normative cu caracter alternativ ale acțiunii sau inacțiunii adiacente, care face parte din alcătuirea infracțiunii de muncă forțată, variază ca număr sau caracteristici. Astfel, de exemplu, în art. 168 CPG, acțiunea adiacentă este descrisă în felul următor: „aplicarea violenței sau amenințarea cu violență".[654] În conformitate cu pct. 1) art. 3 CP RKa, exploatarea prin muncă forțată se exprimă în aplicarea violenței sau în amenințarea cu violență[655].[656] În mod asemănător, în art. 225-14-1 CP RFr, sunt menționate două modalități normative ale acțiunii adiacente: 1) violenţă; 2) amenințare.[657]

În principiu, aceeași concluzie rezultă din alin. 1° art. 311 CP ReS, în care sunt descrise două modalități normative sub care se prezintă acțiunea sau inacțiunea adiacentă: 1) inducerea în eroare; 2) abuzul de o situaţie de necesitate.[658]

---

[652] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 24.11.2020. Dosarul nr. 1a-325/2020.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6EE27380-D16E-4EC9-802C-187948F75AD3; *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 24.01.2024. Dosarul nr. 1a-119/2022.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ABB285E7-D454-40A8-B551-ED537C42E564; *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 08.11.2021. Dosarul nr. 1ra-887/2021.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19935

[653] *Sentinţa Judecătoriei Soroca, sediul Floreşti, din 12.05.2023. Dosarul nr. 1-238/2021.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/E56F9948-477E-48B3-A15A-4E54FC423590; *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 08.08.2023. Dosarul nr. 1a-447/2023.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/87AAFB8E-9A33-4662-87FB-A23A8FD37972

[654] *Criminal Code of Georgia*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=261

[655] *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z7

[656] Răspunderea pentru exploatarea unei persoane, inclusive pentru exploatarea prin muncă, este prevăzută în art. 128 CP RKa.

[657] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html

[658] *Codul penal al Regatului Spaniei*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html

Sfera acțiunii adiacente a infracțiunii, prevăzute la alin. 1 art. 147 CP RL, este mai largă decât ce a acțiunii adiacente descrise în art. 168 CPG, în pct. 1) art. 3 CP RKa, în art. 225-14-1 CP RFr și în alin. 1° art. 311 CP ReS. Totuși, sfera acțiunii adiacente a infracțiunii, prevăzute la alin. 1 art. 147 CP RL, nu este mai largă decât cea a acțiunii sau inacțiunii adiacente descrise în art. 168 CP RM, deoarece constă în „folosirea violenţei fizice sau a ameninţărilor, [...] lipsirea în alt mod de posibilitatea de rezistenţă, [...] folosirea în mod ilegal a dependenţei unei persoane”.[659] În termeni comparabili este descrisă acțiunea adiacentă din cadrul infracțiunii prevăzute la secț. 193 CPUn: „folosirea situaţiei [...] vulnerabile [a victimei] sau prin întrebuinţarea de ameninţări şi violenţă”.[660]

Cât privește acțiunea adiacentă a infracțiunii prevăzute la art. 144-2 CP RAz, sfera acesteia se intersectează cu cea a acțiunii sau inacțiunii adiacente prevăzute la art. 168 CP RM. Or, infracțiunea, prevăzută la art. 144-2 CP RAz, presupune „amenințarea (inclusiv amenințarea cu violență), violența sau limitarea libertății”.[661] Așa cum a fost consemnat mai sus, atingerea, care este adusă relațiilor sociale cu privire la libertatea fizică a persoanei, depășește limitele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

În conformitate cu art. 244 CP RPC, acțiunea adiacentă poate presupune exclusiv „limitarea libertății”.[662] O astfel de abordare se deosebește vădit de toate celelalte viziuni legislative privind acțiunea sau inacțiunea adiacentă, analizate până acum.

O atenție aparte merită infracțiunea de muncă forțată, care este prevăzută la lit. (a) § 1589 din Titlul 18 al CL SUA. În această normă este prezentată o listă de modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente: „(1) prin forță, amenințări cu forța, constrângere fizică sau amenințări cu constrângere fizică la adresa acelei persoane sau a altei persoane”[663]; „(2) prin vătămare gravă sau amenințări cu vătămare gravă adusă acelei persoane sau altei persoane”[664]; „(3) prin abuz sau amenințare de abuz de drept sau de proces judiciar”[665]; „(4) prin intermediul oricărei scheme, plan sau model menit să facă persoana să creadă că, dacă acea persoană nu a prestat astfel de muncă sau servicii, atunci acea persoană sau o altă persoană ar putea suferi vătămări grave sau

[659] *Codul penal al Republicii Lituania*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html
[660] *Codul penal al Ungariei*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html
[661] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf
[662] *Уголовный кодекс Китайской Народной Республики*. [citat 31.07.2024] Disponibil: http://ru.china-embassy.gov.cn/rus/zfhz/zgflyd/201601/t20160111_3149373.htm
[663] *18 U.S. Code*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter77&edition=prelim
[664] Ibidem.
[665] Ibidem.

constrângeri fizice”.[666] Observăm că sfera acțiunii sau inacțiunii adiacente a infracțiunii, prevăzute la lit. (a) § 1589 din Titlul 18 al CL SUA, se intersectează cu cea a acțiunii sau inacțiunii adiacente descrise în art. 168 CP RM.

În Codul penal al Republicii Turcia, listă de modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente este deschisă. Or, alin. (1) art. 117 din acest cod prevede răspunderea pentru „orice persoană care încalcă libertatea de a munci prin folosirea forței, amenințări sau prin orice alte fapte ilicite”.[667] Sintagma finală din această dispoziție lasă să se înțeleagă că orice acțiune sau inacțiune ilegală poate servi ca factor de influențare asupra victimei.

Într-o serie de legi penale străine nu sunt în genere enumerate modalitățile normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente. Sintagma „în mod ilegal” din dispozițiile respective sugerează că orice acțiune sau inacțiune ilegală poate servi ca factor de influențare asupra victimei (de exemplu: art. 256 CP IS[668]; art. 266 CP RKe[669]; art. 277 CP RSS[670]; art. 252 CP RU[671]; art. 263 CP RZ.[672] O abordare similară atestăm în art. 254 CP RCi. Doar că în acest ultim caz, se folosește o altă sintagmă, și anume – „împotriva voinţei sale (adică a victimei – *n.a.*)”.[673] Un mod apropiat de a descrie acțiunea sau inacțiunea adiacentă este promovat de legiuitorul român. În art. 191 CPR din 1968, în art. 203 CPR din 2004 și în art. 212 CPR din 2009, în acest scop este utilizată expresia „în alte cazuri decât cele prevăzute de dispozițiile legale”.[674]

Finalizăm analiza noastră de drept comparat cu concepția eclectică de descriere a modalităților normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente. Astfel, în cazul infracțiunii de muncă forțată, prevăzute la alin. (1) § 232b CP RFG, modalitățile normative sunt specificate doar în cazul comiterii infracțiunii asupra unei victime care nu a atins vârsta de 21 de ani: „profitând de situaţia personală sau financiară dificilă în care se află sau de neajutorarea ei ca urmare a faptului că se

---

[666] Ibidem.
[667] *Penal Code of Turkey*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/penal-code_html/Penal_Code_of_Turkiye.pdf
[668] *Penal Code*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/slb/1965/penal-code_html/Penal_Code_consolidated_1996.pdf
[669] *Penal Code*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/penal-code-revised-edition-2014_html/PenalCode81of1948.pdf
[670] *Penal Code Act*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/ssd/South_Sudan_Penal_Code_Act.pdf
[671] *Penal Code Act Chapter 120*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://ulii.org/akn/ug/act/ord/1950/12/eng%402014-05-09#chp_XXIV__sec_252
[672] *Penal Code*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/zmb/1931/penal_code_html/Penal_Code_of_Zambia.pdf
[673] *Codul penal al Republicii Cipriote*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cipru-RO.html
[674] Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis; Codul penal al României: nr. 301 din 28.06.2004. În: *Monitorul Oficial al României*, 2004, nr. 575; Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.

găseşte într-o ţară străină”.[675] Rezultă că, dacă victima a atins vârsta de 21 de ani, atunci ca acțiune sau inacțiune adiacentă poate apărea orice acțiune sau inacțiune ilegală.

După examinarea modelelor de elevație juridică din legile penale ale statelor străine, revenim la acțiunea sau inacțiunea adiacentă din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM.

În această ordine de idei, într-o speță în care a fost aplicat art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă săvârșită este descrisă prin cuvintele „aplicarea violenţei fizice şi psihice”.[676] Într-un caz similar, fapta prejudiciabilă săvârșită este descrisă prin cuvintele „aplicarea violenței psihice”.[677] În altă speță, fapta săvârșită este descrisă în următorul mod: „munca forţată, adică obţinerea muncii de la o persoană împotriva voinţei ei, *prin constrângere sau înşelăciune* (evid. ns.), dacă aceste acţiuni nu întrunesc elementele traficului de fiinţe umane sau ale traficului de copii, săvârşită asupra mai multor persoane”.[678] Aceasta cu toate că, din analiza ultimei spețe, rezultă că doar înșelăciunea a însoțit obținerea muncii de la victimă. Considerăm inadmisibile astfel de abordări lipsite de concretețe.

În alte cazuri, determinarea conținutului noțiunilor de constrângere sau înșelăciune este contradictorie. De exemplu, în cadrul unei spețe în care a fost aplicat art. 168 CP RM, instanța de recurs relevă: „Reieşind din concluziile expuse [...] de către instanţa de apel în motivarea soluţiei adoptate, Colegiul penal lărgit constată că acestea sunt contradictorii, adică pe de o parte, se reţine că inculpatul nu a ameninţat părţile vătămate, nu le-a interzis părăsirea locului de muncă, adică părţile vătămate erau persoane libere şi se puteau deplasa după bunul lor plac, iar, pe de altă parte, se statuează de către aceeaşi instanţă că părţile vătămate au fost forţate să muncească de către inculpat, fiind impuse şi pe timp de noapte. Acesta striga, intimida şi constrângea părţile vătămate”.[679] Concordăm cu această concluzie a Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție (în continuare – CSJ).

Așa cum am afirmat *supra,* constrângerea sau înșelăciunea sunt cele două modalități normative cu caracter alternativ ale acțiunii sau inacțiunii adiacente din cadrul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. În continuare vor fi analizate aceste două modalități.

---

[675] *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html

[676] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 21.11.2023. Dosarul nr. 1a-1418/2022.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/CB43F510-F08C-415B-A3AE-7D2A7F35EA29

[677] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 21.06.2022. Dosarul nr. 1ra-706/2022.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=21298

[678] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 08.11.2017. Dosarul nr. 1ra-1232/2017.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9818

[679] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 22.05.2018. Dosarul nr. 1ra-810/2018.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11153

Cât privește constrângerea, menționăm că doar aceasta poate forma conținutul acțiunii cu caracter adiacent din componența infracțiunii care este specificată la alin. (2) art. 177 CP RCr.[680] În legile penale ale altor țări, acțiunea adiacentă se exprimă, de asemenea, exclusiv în constrângere. Însă, în aceste cazuri, se concretizează în ce anume constă constrângerea: „constrânge o altă persoană, prin uz de violenţă sau prin ameninţare cu producerea unui pericol grav, să facă, tolereze sau să nu facă ceva”[681] (§ 105 din Codul penal al Republicii Austria (în continuare – CP RAu)); „prin forță sau amenințare gravă, constrânge pe altul să săvârșească sau să nu suporte ceva”[682] (alin. (1) art. 139 din Codul penal al Republicii Macedonia de Nord); „constrângerea unei persoane să îndeplinească sau să nu îndeplinească o acțiune, fie prin amenințarea cu violență împotriva ei sau a persoanelor ce-i sunt apropiate, cu distrugerea sau deteriorarea bunurilor sale, cu răspândirea de informații care defăimează ori a altor informații care nu ar trebui făcute publice, fie prin amenințarea de încălcare a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale acestor persoane”[683] (art. 134 din Codul penal al Republicii Tadjikistan).

În partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, termenul de constrângere este utilizat în mai multe norme: lit. e) alin. (1) art. 135^1, lit. a) și b) alin. (1) și lit. c) alin. (3) art. 137, lit. b) alin. (3) art. 158, art. 167, alin. (1) art. 168, alin. (1) art. 184, alin. (1) și lit. b) alin. (3) art. 185^1, alin. (1) și lit. d) alin. (7) art. 185^2, lit. b) alin. (3) art. 185^4, alin. (3) art. 205, alin. (2) art. 245^9 etc. Ca și în alin. (2) art. 177 CP RCr, în art. 168 CP RM, nu se concretizează caracteristicile constrângerii exercitate asupra victimei. În alte norme din Codul penal al Republicii Moldova se face o astfel de concretizare: „constrângerea, prin violenţă sau ameninţare”[684] (lit. a) alin. (1) art. 137); „constrângere fizică sau psihică”[685] (lit. b) alin. (3) art. 158); „constrângerea [...] prin ameninţare cu moartea, cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii, cu distrugerea averii”[686] (alin. (1) art. 272), etc. Aceasta înseamnă că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, lista de forme de constrângere este deschisă.

---

[680] *Codul penal al Republicii Croaţia*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html
[681] *Codul penal al Republicii Austria*. [citat 31.07.2024] Disponibil:https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html
[682] *Criminal Code*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/mkd/1996/criminal_code_html/Criminal_Code_incorporating_amendments_up_to_2017.pdf
[683] *Уголовный кодекс Республики Таджикистан*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=528&conttype=2
[684] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[685] Ibidem.
[686] Ibidem.

Pentru a înțelege cum constrângerea poate afecta libertatea unei persoane de a munci, trebuie să determinăm natura juridică a constrângerii. S. Brînza și V. Stati explică: „Termenul „constrângere" are înţelesul de influenţare asupra victimei, astfel încât aceasta să fie lipsită de posibilitatea de a-şi dirija acţiunile".[687] După M. Angheluță, „constrângerea nu-i lasă victimei [posibilitatea de a alege varianta de comportament], deoarece implică subordonarea voinței victimei, excluderea acesteia de la luarea actului decizional".[688] E. Jenunchi opinează că „esența constrângerii este cuprinsă de proprietatea coercitivă a acțiunilor legate de impactul unei naturi psihice, fizice și de altă natură asupra unui subiect particular, pentru a-l forța să acționeze în conformitate cu voința coercitivului".[689] S. Armanu consideră că „a constrânge o persoană este forțarea, obligarea să îndeplinească un lucru pe care el nu dorește să-l facă".[690] În viziunea lui A.M. Sabârbaev, „constrângerea trebuie înțeleasă ca u procedeu de influențare fizică sau psihică asupra victimei pentru a comite o faptă contrar voinței acesteia sau în pofida voinței victimei".[691] Potrivit părerii exprimate de S.V. Deveatovskaia, „constrângere ar trebui considerată influențarea fizică sau psihică ilegală asupra unei persoane, săvârșită împotriva voinței acesteia, pentru a o obliga să îndeplinească anumite acțiuni sau să se abțină de la a le îndeplini".[692]

În acest context, interpretând noțiunea de constrângere din art. 168 CP RM, putem folosi ca model interpretarea noțiunii de constrângere (care poate îmbrăca orice forme) din alte norme penale. De exemplu, în legătură cu constrângerea în sensul alin. (1) art. 185[1] CP RM, S. Brînza și V. Stati vorbesc despre „influenţarea asupra victimei pe calea abuzului de poziţia de vulnerabilitate a victimei, a profitării de starea de neputință a victimei etc."[693] De asemenea, infracțiunea, prevăzută la alin. (3) art. 205 CP RM, presupune exercitarea constrângerii sub orice formă. Referitor la această infracțiune, S. Brînza și V. Stati menționează că „termenul „constrângere" semnifică influenţarea asupra victimei pe calea: 1) aplicării violenţei; 2) ameninţării cu aplicarea violenței; 3) profitării de dependenţa materială, de serviciu sau de altă natură a victimei; 4)

---

[687] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 86. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
[688] ANGHELUȚĂ, Mihaela. *Amenințarea cu omor ori cu vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2022, p. 232. 368 p. ISBN 978-5-88554-054-4.
[689] JENUNCHI, Elena. Latura obiectivă a infracțiunii de constrângere de a face declarații. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2020, nr. 67, pp. 13-18. ISSN 2524-0986.
[690] ARMANU, Sabina. Constrângerea fizică și psihică prin prisma atentării la drepturile omului. În: *State, security and human rights: in digital era, 10-11 decembrie 2020, Chişinău*. Chişinău: Tipografia Artpoligraf, 2021, pp. 401-406. ISBN 978-9975-158-17-6.
[691] САБЫРБАЕВ, А.М. *Уголовно-правовая характеристика насилия:* автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Караганды, 2009, с. 22. 32 с.
[692] ДЕВЯТОВСКАЯ, С.В. Понятие принуждения в российском уголовном праве. În: *Юристъ – Правоведъ*, № 2, 2010, с. 126-128. ISSN 1817-7093.
[693] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 527. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.

ameninţării cu răspândirea unor ştiri defăimătoare despre victimă; 5) ameninţării cu deteriorarea ori distrugerea bunurilor victimei, etc."[694]

Interpretarea noțiunii de constrângere folosite în art. 168 CP RM (care nu se rezumă doar la constrângerea fizică și cea psihică), corespunde semnificației atribuite acestei noțiuni în Legea Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. Or, conform lit. a) pct. 3) art. 2 al acestei legi, exploatarea persoanei presupune „obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii prin recurgere la forţă, ameninţări *sau prin alte mijloace de constrângere, contrar prevederilor legale privind condiţiile de muncă, salarizare, sănătate şi securitate* (evid. ns.)".[695]

Privitor la constrângerea fizică, spre exemplu, într-o speță în care a fost aplicat art. 168 CP RM, se arată că „prin aplicarea multiplelor lovituri cu pumnii şi picioarele peste diferite regiuni ale corpului lui G.A., T.Gh. îl constrângea pe ultimul să presteze munci în beneficiul lui".[696]

Ne alăturăm poziției pe care o exprimă S. Brînza și V. Stati: „În contextul infracţiunii specificate la art. 168 CP RM, prin „constrângere fizică" se are în vedere vătămarea intenţionată medie sau violenţa de o intensitate mai redusă".[697] O asemenea soluție este confirmată în urma comparării sancțiunilor din art. 168 CP RM, pe de o parte, și a sancțiunilor din art. 152 CP RM și art. 78 CC RM, pe de altă parte.

În contextul analizei constrângerii fizice, mai prezentăm o opinie exprimată de către S. Brînza și V. Stati: „În cazul violenţei de o intensitate mai mare (se are în vedere o intensitate mai mare decât cea a violenței din cadrul infracțiunilor prevăzute la art. 152 CP RM sau art. 78 CC RM – *n.a.*), se va aplica numai art. 145 sau 151 CP RM. În astfel de cazuri, pentru a nu se reţine de două ori la calificare aceeaşi violenţă, nu se va aplica art. 168 CP RM".[698] Împărtășim și acest punct de vedere.

Cât privește constrângerea psihică, de exemplu, într-o speță în care a fost aplicat art. 168 CP RM, se menționează că „acționând prin constrângere pentru a obţine controlul asupra victimei în

[694] Ibidem, p. 527.
[695] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2005, nr. 164-167, 812.
[696] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 26.01.2011. Dosarul nr. 1ra-133/2021.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17902; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 29.11.2021. Dosarul nr. 4-1re-213/2021.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17902
[697] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 508. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[698] Ibidem, p. 508.

vederea prestării de către aceasta a muncii şi serviciilor împotriva dorinței sale, C.L. îl amenința pe G.N. cu aplicarea violenței”.[699]

S. Brînza și V. Stati menționează: „În ipoteza în care, în contextul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, constrângerea psihică se concretizează în amenințarea cu omor sau cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii, se exclude calificarea suplimentară conform art. 155 CP RM”.[700] O astfel de soluție este confirmată în urma comparării sancțiunilor din art. 168 CP RM, pe de o parte, și a sancțiunilor din art. 155 RM, pe de altă parte.

În legea penală belgiană se pune semnul egalității între: violență și constrângerea fizică; amenințare și constrângerea psihică. Astfel, conform art. 483 din Codul penal al Regatului Belgiei, „prin violenţe, legea înţelege actele de constrângere fizică exercitate asupra persoanelor. Prin ameninţări, legea înţelege orice mijloace de constrângere morală prin amenințarea cu un rău iminent”.[701] În contrast, în contextul Codului penal al Republicii Moldova, nu oricare aplicare a violenței presupune constrângere fizică. Nu oricare amenințare presupune constrângere psihică.

Așa cum s-a menționat mai sus, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, constrângerea nu se exprimă doar în constrângerea fizică sau cea psihică.

Diversitatea formelor de constrângere în cazul muncii forțate se desprinde din Recomandarea OIM nr. 35 din 10.06.1930 cu privire la constrângerea indirectă la muncă.[702] Analiza acestui act internațional ne permite să constatăm că munca forţată poate presupune nu doar constrângerea directă, dar și constrângerea indirectă.

În orice caz, ne raliem părerii acelor doctrinari care susțin că, în cazul muncii forțate, constrângerea, exercitată asupra victimei, nu trebuie redusă la constrângerea fizică și la constrângerea psihică. De pildă, C.K. Karânov și D.B. Razieva menționează: „În prezent angajatorul practic nu folosește violența sau amenințarea la adresa angajatului. Constrângerea ca atare a suferit o anumită transformare și, din păcate, a intrat în categoria faptelor greu de dovedit. Adesea, angajații sunt constrânși să efectueze lucrări nedorite de teama concedierii”.[703] O.O. Konopelțeva vorbește despre „amenințarea cu concedierea sau cu neadmiterea la muncă, cu

---

[699] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 02.11.2015. Dosarul nr. 1a-917/2015*. [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cab.justice.md; *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 22.03.2016. Dosarul nr. 1ra-430/2016*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=6017

[700] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 508. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[701] *Codul penal al Regatului Belgiei*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Belgia-RO.html

[702] *R035 – Forced Labour (Indirect Compulsion) Recommendation, 1930 (No. 35)*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R035

[703] KARYNOV, C.K., RAZIYEVA, D.B. Social and Legal Problems of Forced Labor in the Republic of Kazakhstan. În: *Bulletin of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University*, 2020, № 2, c. 86-89. ISSN 2519-2388.

lipsirea de salariu sau de sporul de salariu".[704] E.V. Motina prezintă mai multe detalii în punctul său de vedere: „Amenințarea cu pedeapsa poate îmbrăca diverse forme. Acestea ar putea consta în măsuri care împiedică un angajat să părăsească liber locul de muncă. Amenințarea cu pedeapsa poate adopta și forme mai subtile, cum ar fi: amenințarea de a denunța un lucrător ilegal către autorități; amânarea achitării salariului către lucrător, obligându-l pe acesta din urmă să rămână la locul de muncă în așteptarea plății datorate".[705]

Cele menționate de doctrinarii, citați mai sus, se confirmă prin jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Astfel, în cauza C.N. și V. împotriva Franței, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a relevat că „doamna M. a amenințat în mod regulat că îi trimite pe reclamanți înapoi în Burundi, ceea ce pentru prima reclamantă reprezenta moartea și abandonarea surorilor ei mai mici [...]. În opinia Curții, trimiterea înapoi în Burundi a fost văzută de prima reclamantă ca o „pedeapsă", iar amenințarea de a fi trimisă înapoi drept „amenințarea" executării acelei „pedepse"."[706] În condițiile legislației Republicii Moldova, o astfel de faptă s-ar încadra în tiparul stabilit în art. 168 CP RM, deoarece ar presupune obținerea muncii victimei pe calea constrângerii prin abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei. Or, conform lit. c) pct. 10) art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane, vulnerabilitatea victimei se poate datora „situaţiei precare şi ilegale de intrare sau de şedere în ţara de tranzit sau de destinaţie".[707]

Într-o speță din practica judiciară autohtonă, făptuitorul a constrâns victima profitând de dependenţa acesteia. Astfel, în perioada de timp 17.06.2013 – 01.11.2013 și 04.11.2013 – 20.03.2014, X, fiind o persoană cu funcție de demnitate publică (și anume – primar al unui sat din raionul Criuleni), fiind persoana nemijlocit responsabilă pentru supravegherea executării de către condamnați a pedepsei sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității în raza administrativ-teritorială deservită de către primărie, acționând împreună și de comun acord cu fratele său XX, exercitând constrângere asupra a doi condamnați, și anume aducându-le la cunoștință că nu le va semna și nu le va completa graficele de executare a pedepsei sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității, le-au supus la muncă forțată. În rezultat, cele două victime au efectuat, împotriva voinței lor, diverse lucrări la întreprinderile „A.C." S.R.L. și Î.I.

---

[704] КОНОПЕЛЬЦЕВА, О.О. Заборона примусової праці як принцип трудового права. În: *Право та інновації*, 2017, № 2, с. 98–104. ISSN 2311-4894.

[705] МОТИНА, Е.В. Принудительный труд – противоположность достойного труда. În: *Пути реализации в России программы достойного труда и достойного социального обеспечения: материалы девятой междунар. науч.-практ. конф. (Москва, МГЮА, 29.05 - 01.06.2013) / Под ред. К.Н. Гусова*. Москва: Проспект, 2013, с. 351-356.

[706] *Case of C.N. and V. v. France*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114032

[707] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.

„A.R.”, administrate de către XXX. Acesta din urmă a supravegheat executarea corespunzătoare a lucrărilor.[708] În acest caz, victimele, care executau pedeapsa sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității, depindeau de X în a cărui competență de serviciu intra supravegherea executării de către victime a pedepsei respective. În cazul în care victimele s-ar fi opus, exista pericolul real ca X să nu semneze și nu completeze graficele de executare a pedepsei sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității, ceea ce ar fi avut un efect nefast asupra celor două victime.

În altă speță, făptuitorul B.D., care deținea funcția de director al unei întreprinderi, a profitat de poziția de subordonare față de el a victimei Ș.M., care activa în calitate de lăcătuș auto în cadrul aceleiași întreprinderi, și a obținut munca acestuia la reparaţia și întreţinerea serelor din satul Ratuș, raionul Criuleni, care aparţin lui B.D.[709] În acest caz, victima, dacă s-ar fi împotrivit, risca să-și piardă locul de muncă la întreprinderea în care era angajată.

Într-o altă speță, infracțiunea, prevăzută la lit. a), d) alin. (2) art. 168 CP RM, a fost săvârșită, la fel, prin recurgerea la dependența de serviciu a victimelor. Astfel, A.I., deținând funcția de șef al statului major al unei unități miliare, fiind persoană cu funcţie de răspundere în cadrul acestei unități, la 29.08.2017 i-a ordonat soldatului C.M. din aceeași unitate militară să efectueze lucrări de reparare a liniilor de electricitate într-o construcţie auxiliară a gospodăriei lui A.I., să sape în grădina acestuia, să curăță porumbul și să sacrifice un purcel. De asemenea, la 29.08.2017, A.I. i-a ordonat soldatului S.C. din aceeași unitate militară să curăță porumbul în gospodăria care îi aparținea lui A.I.[710] Putem admite că, în cazul în care C.M. și S.C. nu ar fi executat ordinele ilegale ale lui A.I., atunci ar fi fost sancționate disciplinar sau s-ar fi confruntat cu alte limitări ale drepturilor și intereselor lor.

Într-un alt asemenea caz, în care s-a aplicat lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, instanța de recurs a constatat: „Instanța de apel a apreciat distorsionat declarațiile părții vătămate, că partea vătămată a avut libertatea de a munci. [...] Instanța de apel trebuia să înțeleagă că a existat o legătură de dependență între aflarea părții vătămate la stâna de oi a familiei C. şi alegațiile acesteia despre prestarea unei munci neremunerate, pe care legislația națională o tratează ca muncă forțată”.[711]

---

[708] *Sentinţa Judecătoriei Criuleni, sediul Central, din 16.02.2018. Dosarul nr. 1-247/2017*. [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jcr.justice.md; *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 16.07.2019.* [citat 01.08.2024] Disponibil: *Dosarul nr. 1ra-1123/2019*. https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14074

[709] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 21.11.2022. Dosarul nr. 1ra-840/2022*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=23906

[710] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 28.03.2023. Dosarul nr. 1a-164/2020*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/71F3F753-5487-447C-B96E-EC99BE53D580

[711] *Decizia CSJ din 25.10.2023. Dosarul nr. 1ra-443/2023*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=23906

Totuși, ceea ce pune în gardă, este că, în toate exemplele din practica judiciară prezentate mai sus, nu s-a verificat dacă victima avea autonomia de a-și alege munca sau a fost pusă în situația de a urma fără alternativă voința impusă de către făptuitor. Or, dacă în spețele analizate mai sus victima putea să-și dirijeze acțiunile, adică putea să aleagă nestingherit o altă conduită decât cea dorită de făptuitor, nu putem vorbi despre constrângere.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, aplicarea violenței presupune necesarmente constrângere fizică, iar amenințarea presupune în mod necesar constrângere psihică. În aceste condiții, considerăm întemeiată achitarea lui C.I. de comiterea infracțiunii prevăzute la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. În susținerea acestei soluții, au fost prezentate următoarele argumente: „[Pretinsele victime] au prestat muncile conform înțelegerii şi au fost salarizați conform înțelegerii. Aveau posibilitatea de a părăsi liber locul de muncă, așa precum au făcut de câteva ori. S-au întors la muncă benevol, după conflicte, în urma rugăminților lui C.I., fapt confirmat şi de martorul S.V., şi nu în urma amenințărilor sau violenței”.[712]

În continuarea ideii din această speță, merită să fie reprodus citatul lui L. Svendsen: „Libertatea [...] necesită absența constrângerii, cu precizarea că constrângerea presupune o acțiune efectuată împotriva voinței persoanei. Constrângere înseamnă a face ceva împotriva voinței unei persoane care este amenințată, lipsită de libertate etc. Libertate înseamnă a nu fi silit fizic sau psihic să faci ceva”.[713]

Într-o decizie a Curții Constituționale a Republicii Moldova se menționează: „persoana care dorește să devină executor judecătoresc trebuie să depună o cerere, să achite taxa cuvenită și să susțină concursul în fața Comisiei de licențiere (articolul 10 din Legea privind executorii judecătorești). Dobândind licența de executor judecătoresc, acesta devine exponent al puterii de stat și este obligat să exercite activitatea în modul stabilit de legislație, inclusiv având dreptul la remunerația stabilită de lege. Executorul judecătoresc este în drept oricând să se retragă din activitate depunând o cerere în acest sens (articolul 19)”[714]; „Având în vedere *libertatea persoanei de a obține statutul de executor judecătoresc și de a renunța la acest statut* (evid. ns.), Curtea notează că nu poate reține argumente de natură să califice activitatea executorului judecătoresc de

[712] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 15.02.2017. Dosarul nr. 1ra-348/2017.* [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8237

[713] СВЕНДСЕН, Л. ФР. Г. *Філософія свободи*. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2016, с. 81. 336 с. ISBN 978-617-7192-42-7.

[714] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 207g/2019 privind excepția de neconstituționalitate a textului „nu va depăși 5000 de lei” conținut în articolul 68 alin. (4^2) din Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr. 181 din 25 iulie 2014: nr. 26 din 05.03.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr. 115-117, 58.

executare silită atunci când în calitate de debitor este statul sau o altă autoritate bugetară ca fiind muncă forțată în sensul articolului 44 din Constituție”.[715]

O concluzie asemănătoare în ceea ce privește administratorii autorizați găsim în altă decizie a Curții Constituționale a Republicii Moldova: „Activitatea profesională a administratorilor este reglementată de lege și reprezintă o activitate de interes public. Prin urmare, libertatea de accedere în funcția de administrator îi aparține persoanei. În acest sens, Curtea reiterează că atunci când o persoană alege și acceptă să activeze într-o funcție, aceasta acceptă și condițiile legale stabilite pentru exercitarea funcției respective [...]”[716]; „Astfel, administratorul autorizat nu poate pretinde că i-ar fi impusă o muncă forțată din moment ce la admiterea sa în profesia de administrator autorizat *a acceptat că poate fi desemnat de către instanța de insolvabilitate într-un proces de insolvabilitate* (evid. ns.). Mai mult, Legea cu privire la administratorii autorizați prevede că administratorul *poate refuza desemnarea sa de către instanță* (evid. ns.) în cazul existenței unor motive întemeiate, în cazul aflării în concediu medical sau în alte circumstanțe ce nu pot fi imputate administratorului (articolul 27 alin. (3)).”[717]

O soluție similară desprindem dintr-o decizie a Curții Constituționale a României: „Critica autorului potrivit căreia scăderea nivelului de salarizare constituie o condamnare la muncă forţată, [...] nu poate fi reţinută. Nicio prevedere din legislaţia românească nu obligă salariaţii din sectorul bugetar a-şi continua activitatea în cadrul aceleiaşi instituţii în care şi-au desfăşurat-o anterior diminuării cuantumului salariului/indemnizaţiei/soldei. Dimpotrivă, în conformitate cu dispoziţiile art. 41 alin. (1) din Constituţie, alegerea profesiei, a meseriei sau a ocupaţiei, precum şi a locului de muncă este liberă, astfel încât s*alariatul, în orice moment doreşte, poate solicita desfacerea contractului de muncă în cazul în care nu mai este mulţumit de condiţiile de muncă sau de cuantumul salariului ori din alte motive, fie ele imputabile angajatorului* (evid. ns.). Pentru toate aceste motive, nu se poate reţine încălcarea prevederilor referitoare la protecţia dreptului la muncă invocate de autorul excepţiei”.[718]

Continuând analiza efectelor pe care le produce constrângerea, o vom cita pe N. Dovgan-Bocikova care afirmă că profitarea de neputința victimei nu reprezintă o formă de constrângere: „Constrângere constituie influențarea asupra [...] unei persoane pentru a o sili la un anumit

[715] Ibidem.
[716] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 90g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a textului „și fixarea remunerației lui” din articolul 5 alin. (5) lit. c) din Legea insolvabilității nr. 149 din 29 iunie 2012: nr. 152 din 19.10.2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2021, nr. 266-272, 197.
[717] Ibidem.
[718] DCCR referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor Legii nr. 118/2010 privind unele măsuri necesare în vederea restabilirii echilibrului bugetar: nr. 447 din 03.05.2012. În: *Monitorul Oficial al României*, 2012, nr. 476.

comportament. Cum poți sili o persoană să se comporte într-un anumit mod dacă ea nu este în stare să-și înțeleagă sau să-și controleze acțiunile?”[719] Cu această ocazie, este necesar să menționăm că incapacitatea persoanei de a-și dirija acțiunile (nu și incapacitatea persoanei de a-și conștientiza acțiunile) constituie o condiție obligatorie a constrângerii, fiind sugerată chiar de art. 39 CP RM.

Întotdeauna starea de neputință a victimei implică incapacitatea acesteia de a-și dirija acțiunile. Astfel, conform alin. (3) art. 132^2 CP RM, „se consideră neconsimțit actul sexual sau acțiunea cu caracter sexual care este însoțită de o constrângere fizică sau psihică, aplicată victimei ori altei persoane, sau în care se profită de imposibilitatea persoanei de a se apăra sau de a-și exprima voința”.[720] Din această normă rezultă că imposibilitatea victimei să se apere ori să-și exprime voința nu poate fi considerată constrângere fizică sau constrângere psihică. Însă, aceasta nu înseamnă că imposibilitatea victimei să se apere ori să-și exprime voința nu poate fi considerată constrângere de alt gen.

În continuare considerăm necesar să abordăm un alt aspect, și anume – caracterul (legal sau ilegal) al constrângerii.

Or, spre exemplu, în nota la art. 181 CP RBe, în definiția noțiunii de exploatare, se folosește sintagma „constrângere ilegală”.[721] În secț. 171 din Codul penal al Republicii Cehe (în continuare – CP RCe), este incriminată „constrângerea ilegală”.[722] Expresia „în mod ilegal”[723] confirmă ilegalitatea influențării asupra victimei, obligate să muncească împotriva voinței, în infracțiunile prevăzute de art. 256 CP IS, de art. 266 CP RKe, de art. 277 CP RSS, de art. 252 CP RU și de art. 263 CP RZ.

Este necesar ca în art. 168 CP RM să fie specificat caracterul ilegal al constrângerii? În nicio normă de incriminare din Codul penal al Republicii Moldova, care conține mențiunea cu privire la constrângere, nu se face o asemenea specificare. O excepție ar putea constitui art. 309 CP RM. În legătură cu infracțiunea prevăzută de acest articol, care presupune constrângerea victimei, Gh.

---

[719] ДОВГАНЬ-БОЧКОВА, Н. Примушування як спосіб учинення злочину. În: *Jurnalul juridic național: teorie şi practică*, 2014, nr. 6, pp. 199-202. ISSN 2345-1130.
[720] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[721] *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275
[722] *Codul penal al Republicii Cehe*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html
[723] *Penal Code*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/slb/1965/penal-code_html/Penal_Code_consolidated_1996.pdf; *Penal Code*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/penal-code-revised-edition-2014_html/PenalCode81of1948.pdf; *Penal Code Act*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/ssd/South_Sudan_Penal_Code_Act.pdf; *Penal Code Act Chapter 120*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://ulii.org/akn/ug/act/ord/1950/12/eng%402014-05-09#chp_XXIV__sec_252

Ulianovschi și I. Curmei afirmă: „Bineînțeles, se are în vedere doar constrângerea ilegală, pentru că în aceeași dispoziție, enumerarea metodelor de constrângere conține indicația la alte acțiuni ilegale”[724]; „Acest considerent pare a fi important, pentru că constrângerea de a face declarații poate fi legală, întrucât și legislația penală, și cea de procedură penală prevăd măsuri de influență speciale, îndreptate spre obținerea unor declarații adevărate. O astfel de măsură este avertismentul despre răspunderea pentru refuzul de a face declarații și pentru falsul în declarații și concluzii”.[725] Privitor la aceeași infracțiune, E. Jenunchi opinează: „Constrângerea ca metodă de influențare este imperativă ca natură și poate fi atât legală, cât și ilegală. În cadrul infracțiunii de constrângere de a face declarații se are în vedere constrângerea ilegală”.[726]

Este oare posibilă constrângerea legală în contextul muncii forțate?

După părerea lui V.V. Jernakov, „în procesul muncii, se pot dezvolta relații care conțin un element de constrângere. De exemplu, utilizarea muncii sociale organizate este necesară pentru a depăși obstacolele ce sunt de natură obiectivă și amenință viața și sănătatea oamenilor ori implică riscul de producere a unor consecințe grave de natură economică, de mediu, organizațională sau de natură similară. Constrângerea poate fi exercitată ca măsură temporară până la eliminarea obstacolelor, în condițiile stabilite de legislația națională și de standardele internaționale care limitează posibilele consecințe negative ale constrângerii. Munca socialmente utilă la acest nivel de constrângere nu contravine naturii relațiilor sociale de muncă”.[727] Acest autor se referă la cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

În alt context, nu doar constrângerea, ci și înșelăciunea este o modalitate normativă a acțiunii sau inacțiunii adiacente din cadrul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. În continuare va fi analizată modalitatea de înșelăciune.

După cum se exprimă N. Dovgan-Bocikova, „deși înșelăciunea și constrângerea au o trăsătură atât de comună precum influențarea ilegală asupra victimei, ele au și trăsături distinctive semnificative. Astfel, în cazul constrângerii, victima trebuie să realizeze că este sub presiune”[728]; „Atunci însă când este înșelată, o persoană crede că își realizează propria voință. Tocmai acest criteriu – prezența sau lipsa conștientizării de către victimă a influențării ilegale asupra sa din

[724] ULIANOVSCHI, Gheorghe, CURMEI, Ion. Latura obiectivă a infracţiunii de constrângere de a face declaraţii. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 1, pp. 2-9. ISSN 1811-0770.
[725] Ibidem.
[726] JENUNCHI, Elena. Latura obiectivă a infracțiunii de constrângere de a face declarații. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2020, nr. 67, pp. 13-18. ISSN 2524-0986.
[727] ЖЕРНАКОВ, В.В. Свобода труда и запрещение принудительного труда в современном трудовом праве. În: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, 2013, № 3, с. 89-95. ISSN 1995-4190.
[728] ДОВГАНЬ-БОЧКОВА, Н. Примушування як спосіб учинення злочину. În: *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*, 2014, nr. 6, pp. 199-202. ISSN 2345-1130.

partea făptuitorului – deosebește constrângerea de înșelăciune”.[729] Cu alte cuvinte, în cazul constrângerii, victima își dă seama că făptuitorul o influențează ilegal, pe când în situația de înșelăciune victima este convinsă că acționează din voința sa proprie, fără a fi supusă unei influențări ilegale. Totodată, accentuăm că, în cazul înșelăciunii, victima trebuie să aibă discernământ. Or, așa cum remarcă întemeiat I. Botezatu, „făptuitorul nu are nevoie să înșele persoanele lipsite de discernământ. Nu le înșeală, pentru că, în circumstanţele respective, dispune de o altă cale de influenţare: exploatarea slăbiciunilor victimei”.[730]

Conform parag. 2 art. 4 CEDO, „nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie”.[731] Din această normă nu rezultă că ar trebui sancționată obţinerea muncii de la o persoană împotriva voinţei ei, prin înşelăciune. Din acest punct de vedere, s-ar putea afirma că legiuitorul moldovean a depășit în art. 168 CP RM cadrul conturat în norma convențională sus-menționată. Însă, pe de altă parte, potrivit alin. (2) art. 7 CM RM, „prin muncă forţată (obligatorie) se înţelege orice muncă sau serviciu impus unei persoane sub ameninţare *sau fără consimţământul acesteia* (evid. ns.)”.[732] Sub acest aspect, noțiunea de muncă forțată din Codul muncii coincide cu cea din Codul penal.

V.I. Kovalenko consideră că, „în mecanismul de exploatare, constrângerea este element obligatoriu, fiind o verigă de exploatare și acționând ca un instrument pentru asigurarea exploatării”.[733]

În încercarea de a defini noțiunea de înșelăciune, folosită în art. 168 CP RM, acordăm atenție explicației din pct. 5.7 HPCSJ nr. 37 din 22.11.2004 cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: „Înşelăciunea constă în inducerea în eroare *şi păgubirea unei persoane* (evid. ns.) prin prezentarea drept adevărate a unor fapte mincinoase sau inversate în scopul de a obţine pentru sine sau pentru altcineva realizarea traficului de persoane”.[734] Analiza acestei explicații demonstrează inconsistența ei.

Nici în art. 165 CP RM, nici în art. 168 CP RM nu se are în vedere înșelăciunea patrimonială în sensul § 146 CP RAu. Potrivit acestei norme, infracțiunea de înșelăciune constă în „fapta

---

[729] Ibidem.
[730] BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru infracţiunea de escrocherie*: tz. de doct. în drept. Chişinău, 2009, p. 80. 180 p.
[731] *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
[732] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[733] КОВАЛЕНКО, В.И. *Теоретические и прикладные проблемы противодействия криминальной эксплуатации человека (криминологическое исследование)*: дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук. Москва, 2017, с. 65. 515 с.
[734] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230

persoanei care determină o altă persoană să facă, tolereze sau să nu facă ceva, prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate, *de natură să cauzeze prejudicii persoanei sau unui terţ, săvârşită cu intenţia de a se îmbogăţi pe sine sau pe un terţ în mod necuvenit, prin comportamentul persoanei înşelate* (evid. ns.)".[735] De asemenea, conform art. 209 din Codul penal al Republicii Bulgaria (în continuare – CP RBu), infracțiunea de înșelăciune se exprimă în fapta persoanei „care *pentru a obţine pentru ea însăşi sau pentru altul beneficii patrimoniale* (evid. ns.), induce şi menţine în eroare pe altcineva şi, din acest motiv, *îi pricinuieşte aceluia ori altuia un prejudiciu material* (evid. ns.)".[736] Un exemplu similar este cel din alin. (1) art. 244 CPR din 2009, în care este incriminată fapta de înșelăciune: „Inducerea în eroare a unei persoane prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate, *în scopul de a obține pentru sine sau pentru altul un folos patrimonial injust și dacă s-a pricinuit o pagubă* (evid. ns.)".[737]

V.V. Hiliuta folosește expresia „înșelăciune generalmente periculoasă"[738] pentru a desemna acel gen de înșelăciune, care nu este neapărat legată cauzarea unui prejudiciu patrimonial. Nu considerăm reușită o asemenea formulare. Noțiunea de înșelăciune are același înțeles, indiferent de infracțiunea în care ea apare. Diferă doar circumstanțele în care înșelăciunea este săvârșită.

În opinia lui M.N. Șipunova, „înșelăciunea pedepsibilă penalmente constituie o faptă (activă sau pasivă) intenționată, îndreptată asupra psihicului unei alte persoane, având ca scop crearea sau menținerea la această persoană a cunoștințelor false despre fapte, evenimente, fenomene etc., și care este sancționată de stat în scopul asigurării drepturilor și intereselor legitime ale unei persoane, ale societății sau ale statului".[739] O astfel de definiție, spre deosebire de formularea utilizată de V.V. Hiliuta, ne ajută mai mult să percepem natura juridică a înșelăciunii manifestate în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Ceea ce trebuie să reținem din definiția, propusă de M.N. Șipunova, este că nu oricare înșelăciune este pedepsibilă penalmente.

Cauzarea de daune materiale prin înșelăciune depășește sfera de incidență a art. 168 CP RM. Apărarea relațiilor sociale cu caracter patrimonial excedă cadrul infracțiunii de muncă forțată.

Astfel, într-o speță s-au aplicat lit. c) alin. (2) art. 168 și alin. (1) art. 190 CP RM. În perioada decembrie 2017 – februarie 2018, C.V. a obținut prin înșelăciune de la I.C. munca în domeniul

---

[735] *Codul penal al Republicii Austria*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html
[736] *Codul penal al Republicii Bulgaria*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html
[737] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[738] ХИЛЮТА, В.В. Обман в имущественных отношениях: разграничение уголовно-правовой и гражданской ответственности. În: *Форум права*, 2007, № 2, с. 228-238.
[739] ШИПУНОВА, М.Н. О понятии и видах обмана: уголовно-правовой взгляд. În: *Вестник Краснодарского университета МВД России*, 2023, № 4, с. 92-97. ISSN 2073-1078.

construcțiilor în Republica Cehă. Înainte de aceasta, I.C. i-a achitat lui C.V. 270 de euro pentru că acesta din urmă i-a promis fals că îl va angaja la o muncă remunerată decent.[740] Observăm că, în speța analizată, înșelăciunea din cadrul celor două infracțiuni, care formează concurs, are un rol diferit.

În altă speță, în privința lui Ț.Gh. s-a aplicat lit. a) alin. (2) art. 168 și lit. c) alin. (2) art. 190 CP RM. Acesta era administratorul întreprinderii „S." SRL cu sediul în mun. Bălți. În toamna anului 2012, în satul Bolohan, raionul Orhei, Ț.Gh. le-a promis lui P.A., B.V. şi Z.I. că, în cazul efectuării lucrărilor de renovare a fațadei şcolii din acel sat, vor fi remunerați pentru lucrul real prestat. Însă, după efectuarea lucrărilor respective, victimele nu au fost remunerate. Ulterior, Ț.Gh. l-a indus în eroare pe Z.I. că contul bancar al întreprinderii „S." SRL este blocat şi, din această cauză, Z.I. nu poate fi remunerat pentru munca pe care a prestat-o. Ț.Gh. a obținut de la Z.I. suma de 3000 lei în scopul achitării unei amenzi inventate pentru deblocarea contului bancar sus-menționat.[741] În contextul infracțiunii prevăzute la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, P.A., B.V. și Z.I. au fost înșelate de către Ț.Gh. pentru ca acesta să obțină munca celor trei victime. În contextul infracțiunii prevăzute la lit. c) alin. (2) art. 190 CP RM, Z.I. a fost înșelat pentru ca Ț.Gh. să sustragă de la acesta o sumă de bani. Așadar, pe bună dreptate, cele două înșelăciuni denotă prezența unui concurs de infracțiuni.

O definiție neutră a noțiunii de înșelăciune este definită, de exemplu, în art. 297 CP RCi: „Înşelăciunea reprezintă exprimarea unui eveniment, trecut sau prezent, în cuvinte, în scris sau prin comportament, care este fals în realitate şi care este înfăţişat ştiind că este fals sau pe care persoana care îl exprimă nu îl consideră adevărat".[742] Această noțiune a înșelăciunii este valabilă în contextul oricărei infracțiuni, fie ea de natură patrimonială sau nepatrimonială.

Definiții neutre ale noțiunii de înșelăciune sunt formulate, de asemenea, în doctrina de specialitate.

Astfel, V.A. Kozak afirmă că „înșelăciunea trebuie înțeleasă ca anunțare a unor informații false (înșelăciune activă) sau ascundere a anumitor informații care ar trebui comunicate victimei (înșelăciune pasivă), în urma cărui fapt victima este indusă în eroare".[743] S.Iu. Romanov consideră că „înșelăciunea constă în inducerea în eroare a altei persoane sau în menținerea unei erori deja

[740] *Sentinţa Judecătoriei Bălţi, sediul Central, din 05.01.2021. Dosarul nr. 1-706/2018.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/D4C9E157-E5A7-47F0-970D-50AAD3C6D490
[741] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 25.03.2015. Dosarul nr. 1a-232/2015.* [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cac.justice.md; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 29.09.2016. Dosarul nr. 4-1re-233/2016.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=1097
[742] *Codul penal al Republicii Cipriote.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cipru-RO.html
[743] КОЗАК, В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? În: *Кримінальне право України*, 2006, № 1, с. 56-61. ISSN 2311-9640.

existente prin transmiterea de informații care nu corespund realității sau prin păstrarea tăcerii despre fapte, lucruri, fenomene etc. cu scopul de a predispune această persoană la un anumit comportament".[744] În opinia lui R.L. Maksimovici, „înșelăciunea ar trebui înțeleasă ca inducerea în eroare directă sau indirectă a victimei sau a unei alte persoane prin furnizarea de informații false sau prin ascunderea anumitor informații, a căror notificare era obligatorie".[745] S. Brînza și V. Stati exprimă următoarea părere: „Cât privește metoda de înşelăciune, se are în vedere dezinformarea conştientă a victimei, care constă în prezentarea vădit falsă a realităţii (înşelăciunea activă) sau în trecerea sub tăcere a realităţii, când sunt ascunse faptele şi circumstanţele care trebuiau comunicate victimei (înşelăciunea pasivă)".[746] Nu în ultimul rând, A. Borodac este de părerea că înșelăciunea se exprimă în „prezentarea unor date false sau ascunderea unor informaţii a căror declarare era obligatorie".[747]

În alt context, trebuie de concretizat că înșelăciunea nu se confundă cu abuzul de încredere. Doctrinarii opinează întemeiat că cele două forme de manifestare a conduitei infracționale trebuie deosebite una de cealaltă.[748]

Revenim la analiza particularităților pe care le prezintă înșelăciunea, în general, și înșelăciunea prevăzută de art. 168 CP RM, în particular.

Astfel, din unele definiții doctrinare ale noțiunii de înșelăciune, care au fost formulate mai sus, rezultă că înșelăciunea se concretizează în inducerea în eroare a victimei sau în menținerea erorii acesteia.

După părerea lui S. Brînza și V. Stati, „inducerea în eroare presupune că făptuitorul provoacă eroarea victimei, după care profită de această eroare. Menținerea în eroare presupune că victima a fost indusă în eroare de către o terţă persoană, iar făptuitorul profită de această eroare".[749]

Continuând analiza modalității normative de înșelăciune, menționăm că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, obiectul înșelăciunii (care nu trebuie confundat cu obiectul juridic

---

[744] РОМАНОВ, С.Ю. *Обман як спосіб злочинної діяльності*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 1998, с. 3. 16 с.
[745] МАКСИМОВИЧ, Р. Обман як наскрізне кримінально-правове поняття. În: *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, 2019, Вип. 69, с. 153–160. ISSN 2078-4503.
[746] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 508. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[747] BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 109. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.
[748] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Escrocheria și delapidarea averii străine: efectele adoptării Legii nr. 179/2018. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr.3, pp. 59-73. ISSN 1814-3199; BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru infracţiunea de escrocherie*: tz. de doct. în drept. Chișinău, 2009, p. 104. 180 p.; PARENIUC, Alexandru, LUCAS, Liliana. Delimitarea înșelăciunii și abuzului de încredere în componențele de infracțiuni contra patrimoniului. În: *Legea și Viața*, 2019, nr. 8, pp. 35-37. ISSN 2587-4365.
[749] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Controversele privind abuzul de încredere în dreptul penal al Republicii Moldova. În: *Revista de Drept Penal*, 2022, nr. 3-4, p. 11-26. ISSN 1223-0790.

secundar protejat împotriva înșelăciunii) constă în circumstanțele de care făptuitorul profită pentru a înșela victima, folosind informații despre obiecte, persoane sau evenimente care au legătură cu munca obținută de către făptuitor de la victimă.

Asemenea circumstanțe sunt sugerate uneori chiar de anumite prevederi normative în materie. De exemplu, în alin. (4) art. 7 CM RM, ca circumstanțe de care făptuitorul poate profita pentru a înșela victima, pot fi menționate: „încălcarea termenelor stabilite de plată a salariului”[750]; „achitarea parţială a acestuia (adică – a salariului)”[751]; „[îndeplinirea obligațiilor] de muncă în lipsa unor sisteme de protecţie colectivă sau individuală”[752]; „cazul în care îndeplinirea lucrării cerute poate pune în pericol viaţa sau sănătatea salariatului”.[753] Alte asemenea circumstanțe pot fi identificate în art. 55 CP RM: „[durata normală] a timpului de muncă”[754]; „munca suplimentară, în zilele de repaus şi de sărbătoare nelucrătoare”[755]; „pauze suplimentare pentru alimentarea copilului”[756]; „concedii anuale de odihnă”[757]; „concedii sociale, de studii”[758], etc. Circumstanțe, de care făptuitorul poate profita pentru a înșela victima, sunt specificate, la fel, în Legea nr. 22 din 23.02.2018 privind exercitarea unor activităţi necalificate cu caracter ocazional desfăşurate de zilieri. Acestea sunt prevăzute, în special, în art. 4 al legii respective, în care sunt stabilite „condiţiile de exercitare a activităţii necalificate cu caracter ocazional”.[759]

Care circumstanțe formează obiectul înșelăciunii (în sensul art. 168 CP RM) în practica judiciară?

De pildă, în cadrul unei spețe în care s-a aplicat art. 168 CP RM, înșelăciunea s-a exprimat în „promisiunea [falsă a] unui câștig iminent de 1000 lei lunar și asigurarea condițiilor de hrană, cazare și îmbrăcăminte”.[760] În altă speță în care a fost aplicat același articol, înșelăciunea constă în „promisiunea [falsă a] unui câștig iminent ca urmare a angajării la un lucru bine plătit”.[761] În următoarea speță în care a fost aplicat art. 168 CP RM, înșelăciunea este descrisă astfel:

---

[750] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.
[751] Ibidem.
[752] Ibidem.
[753] Ibidem.
[754] Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.
[755] Ibidem.
[756] Ibidem.
[757] Ibidem.
[758] Ibidem.
[759] Legea privind exercitarea unor activităţi necalificate cu caracter ocazional desfăşurate de zilieri: nr. 22 din 23.02.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 68-76, 147.
[760] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 21.05.2014. Dosarul nr. 1a-452/2014.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/B69E576D-E9F6-E311-8956-005056A5FB1A
[761] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 23.11.2011. Dosarul nr. 1a-455/2011.* [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cab.justice.md

„promisiuni false de achitare a plăţilor salariale anterior convenite”[762] şi „manipulându-i şi insuflându-le în continuare lui V.V. şi V.Gh. că dacă vor rămâne la stână, în viitor vor câştiga cu mult mai bine”.[763]

În următoarea speță în care s-a aplicat art. 168 CP RM, înșelăciunea se referă nu la câștigul victimei, dar la locul în care aceasta urmă să presteze munca: la începutul lunii octombrie 2004, aflându-se în or. Kotovsk, regiunea Odesa, Ucraina, prin înşelăciune, sub pretextul angajării la muncă ca vânzător la o piaţă în Federaţia Rusă, Ş.P. a luat-o pe V.S. în or. Omsk, Federaţia Rusă. Ulterior, din octombrie 2004 până în luna aprilie 2007, aflându-se în or. Omsk, V.S. a îndeplinit diferite lucrări casnice.[764]

În alt context, în pct. 5.7 HPCSJ nr. 37 din 22.11.2004 cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii, în definiția noțiunii de înșelăciune, ca exemplu de inacțiune se menționează „tăinuirea condiţiilor adevărate în care victima va fi forţată să muncească”.[765] Această mențiune se referă la obiectul înșelăciunii pasive, care, ca și în cazul înșelăciunii active, constă în circumstanțele de care făptuitorul profită pentru a înșela victima, folosind informații despre obiecte, persoane sau evenimente care au legătură cu munca obținută de către făptuitor de la victimă. Am relatat mai sus despre asemenea circumstanțe. Nu avem temei să afirmăm că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, circumstanțele, care constituie obiectul înșelăciunii pasive, diferă de circumstanțele care formează obiectul înșelăciunii active.

Nu putem exclude ca aceeași înșelăciune, săvârșită în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să presupună îmbinarea comportamentului activ al făptuitorului cu comportamentul pasiv al acestuia.

De exemplu, S. Copețchi admite posibilitatea ca, în contextul unor infracțiuni, inacțiunea să fie însoțită de acțiune.[766] N.I. Panov vorbește despre inacțiunea mixtă ca despre „o combinație de comportament activ (acțiune) și pasiv (inacțiune), atunci când acțiunea asigură realizarea inacțiunii”.[767] După părerea lui L.D. Gauhman, „mixtă este inacțiunea care [...] fie însoțește sau

---

[762] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 01.03.2022. Dosarul nr. 1a-496/2019.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/4F5DCB2E-08C9-4944-90CB-05FA80CCD3EC; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 02.11.2022. Dosarul nr. 1ra-851/2022.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=22364

[763] Ibidem.

[764] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 03.03.2010. Dosarul nr. 1ra-334/2010.* [citat 18.12.2018] Disponibil: csj.md

[765] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230

[766] COPEȚCHI, Stanislav, HADÎRCĂ, Igor. *Calificarea infracțiunilor: Note de curs*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 132. 352 p. ISBN 978-9975-53-547-2.

[767] ПАНОВ, Н.И. *Способ совершения преступления и уголовная ответственность*. Харьков: Вища школа, 1982, с. 18.161 с.

poate însoți executarea unei ori unor acțiuni, [...] fie constituie cauza unei urmări prejudiciabile”.[768] În opinia lui L.V. Inogamova-Hegai, „este necesar să distingem infracțiunile cu inacțiune pură de infracțiunile cu inacțiune mixtă. Inacțiunea mixtă caracterizează infracțiunile săvârșite atât prin inacțiune, cât și prin acțiune (compunere formală), precum și infracțiunile săvârșite prin inacțiune, dar a căror latură obiectivă include în mod necesar urmările prejudiciabile”.[769] Aceste opinii corespund formatului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, care nu presupune survenirea obligatorie a unor urmări prejudiciabile.

Făcând referire concretă la înșelăciune, R.A. Sabirov opinează: „Inacțiunea în cazul înșelăciunii îmbracă forma de inacțiune „parțială”, exprimată în tăinuirea de informații, care, dacă ar fi fost prezentate victimei, atunci aceasta nu ar fi fost indusă în eroare. În acest caz, înșelarea victimei se realizează printr-o combinație a doi factori: acțiune și inacțiune”[770]; „Este imposibil să înșeli pe cineva printr-o tăcere absolută, deoarece în acest caz nu există nicio influențare a făptuitorului asupra conștiinței și psihicului victimei”.[771] Nu putem fi atât de categorici ca acest autor.

Care este natura obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prevăzută de legea penală?

S. Botnaru arată că „inacţiunea, ca mod de comportare, nu capătă sens decât dacă o raportăm la o obligaţie sau o nevoie de a se comporta activ, de a face ceva, de a interveni, luând anumite măsuri sau precauţiuni pentru a preîntâmpina, a opri sau, după caz, a înlătura anumite consecinţe negative pentru societate”[772]; „Îndeplinirea obligaţiei înseamnă respectarea *prevederilor legii* (evid. ns.); iar neîndeplinirea acesteia, printr-o conduită manifestată sub formă de inacţiune, înseamnă încălcarea legii și, deci, comiterea unei infracţiuni”.[773] O opinie apropiată exprimă A.F. Parfionov: „Inacțiune înseamnă neîndeplinirea de către o persoană a obligațiilor care îi sunt *impuse prin lege* (evid. ns.) de a acționa într-un anumit mod”.[774]

---

[768] ГАУХМАН, Л.Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. Москва: Центр ЮрИнфоР, 2001, с. 106. 316 с. ISBN 5-89158-078-0.
[769] ИНОГАМОВА-ХЕГАЙ, Л.В. *Актуальные проблемы уголовного права. Часть Общая* / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. Москва: Проспект, 2019, с. 119-120. 248 с. ISBN 978-5-392-30585-8.
[770] САБИРОВ, Р.А. Понятие и признаки криминального обмана. În: *Уголовное право*, 2015, № 5, с. 86-89. ISSN 2071-5870.
[771] Ibidem.
[772] BOTNARU, Stela et al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 161. 624 p. ISBN 9975-79-318-5; GRAMA, Mariana et al. *Dreptul penal. Partea generală. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012, p. 191. 328 p. ISBN 978-9975-53-080-4.
[773] BOTNARU, Stela et al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 161. 624 p. ISBN 9975-79-318-5; GRAMA, Mariana et al. *Dreptul penal. Partea generală. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012, p. 191. 328 p. ISBN 978-9975-53-080-4.
[774] ПАРФЕНОВ, А.Ф. *Общее учение об объективной стороне преступления*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2004, с. 5. 24 с.

În context merită a fi luată în considerare dispoziția de la lit. a) art. 17 CPR din 2009: „Infracțiunea comisivă care presupune producerea unui rezultat se consideră săvârșită și prin omisiune, când: [...] există o *obligație legală sau contractuală de a acționa* (evid. ns.)”.[775] Printr-o lege a României, care nu a ajuns să intre în vigoare (deoarece a fost declarată neconstituțională), această dispoziție a fost modificată, având următorul cuprins: „Infracțiunea comisivă care presupune producerea unui rezultat se consideră săvârșită și prin omisiune, când: [...] există o obligație expresă de a acționa prevăzută de lege”.[776] Observăm că efectul legii date l-a constituit excluderea obligației contractuale din rândul de obligații al făptuitorului care săvârșește o infracțiune comisivă ce presupune producerea unui rezultat, săvârșită și prin omisiune.

Această modificare a fost contestată la Curtea Constituțională a României. În decizia sa, Curtea Constituțională a României a constatat: „În condițiile în care legiuitorul impune, la nivel de principiu, ca săvârșirea infracțiunii să fie condiționată de o acțiune comisivă prin omisiune, aplicabilă doar unei obligații legale de a acționa, Curtea constată că, în ipoteza existenței unei obligații contractuale de a acționa, protecția drepturilor și libertăților fundamentale nu mai poate fi realizată prin mijloace de drept penal, ceea ce denotă o reducere a nivelului de protecție al acestora”[777]; „O asemenea diminuare a forței de constrângere a statului echivalează cu încălcarea obligațiilor pozitive care rezultă din art. 1 alin. (3) din Constituție, respectiv stabilirea unui cadru normativ apt și capabil să protejeze drepturile și libertățile fundamentale, inclusiv prin folosirea mijloacelor de drept penal atunci când valorile sociale lezate sunt de o importanță primordială”.[778]

---

[775] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.

[776] *Legea pentru modificarea şi completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum şi a Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea şi sancţionarea faptelor de corupţie*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/proiecte/docs/2018/pr406_18.pdf

[777] DCCR referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. I pct. 2 [cu referire la art. 5 alin. (1^1)-(1^4)], pct. 4 [cu referire la art.17 lit. a)], pct. 5 [cu referire la art. 35 alin. (1) fraza a doua], pct. 6 [cu referire la art. 39 alin. (1) lit. b), c) și e)], pct. 10 [cu referire la art. 64 alin. (1)], pct. 11 [cu referire la abrogarea art. 64 alin. (6)], pct. 13 [cu referire la art. 75 alin. (1) lit. d)], pct. 14 [cu referire la art. 75 alin. (2) lit. d)], pct. 15 [cu referire la art. 75 alin. (3)], pct. 17 [cu referire la abrogarea art. 91 alin. (1) lit. c)], pct. 20 [cu referire la art. 96 alin. (4)], pct. 21 [cu referire la art. 100], pct. 22 [cu referire la art. 112^1 alin. (1) și (2)], pct. 23 [cu referire la art. 112^1 alin. (21)], pct. 24 [cu referire la art. 112^1 alin. (3)], pct. 26 [cu referire la art. 154 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 27 [cu referire la art. 155 alin. (2) și (3)], art. I pct. 28 [cu referire la art. 159^1], pct. 29 [cu referire la art. 173 alin. (2)-(5)], pct. 30 [cu referire la abrogarea art. 175 alin. (2)], pct. 31 [cu referire la art. 177 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 32 [cu referire la art. 187^1], pct. 33 [cu referire la art. 189 alin. (1) lit. i)], pct. 38 [cu referire la art. 257 alin. (4)], pct. 39 [cu referire la art. 269 alin. (3)], pct. 40 [cu referire la art. 269 alin. (4)-(6)], pct. 41 [cu referire la art. 273 alin. (4)], pct. 42 [cu referire la art. 277 alin. (1)-(3)], pct. 43 [cu referire la art. 277 alin. (3^1) și (3^2)], pct. 46 [cu referire la art. 290 alin. (3)], pct. 47 [cu referire la art. 291 alin. (1)], pct. 49 [cu referire la art. 295 alin. (3)], pct. 50 [cu referire la art. 297 alin. (1)], pct. 51 [cu referire la art. 297 alin. (3)], pct. 52 [cu referire la abrogarea art. 298], pct. 53 [cu referire la art. 308 alin. (3) și (4)], pct. 54 [cu referire la art. 309] și pct. 62 [cu referire la art. 367 alin. (6)], art. II [cu referire la sintagma „probe certe”] și art. III din Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și a Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție, precum și a legii în ansamblul său: nr. 650 din 25.10.2018. În: *Monitorul Oficial al României*, 2019, nr. 97.

[778] Ibidem.

Constituția Republicii Moldova, în alin. (3) art. 1, conține o prevedere cu conținut similar cu cea din norma corespunzătoare din Legea Fundamentală a României: „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate”.[779] Din acest punct de vedere, argumentele din decizia Curții Constituționale a României, prezentate mai sus, ar putea fi considerate valabile în raport cu realitatea juridică din Republica Moldova, inclusiv în raport cu art. 168 CP RM. Or, libertatea de a muncii face parte din suita de valori supreme care sunt garantate de Constituția Republicii Moldova.

În legătură cu infracțiunile prevăzute la art. 329 CP RM (care pot fi săvârșite pe calea inacțiunii) în accepțiunea de până la intrarea în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative[780], I. Serbinov menționează: „Art. 329 CP RM nu poate fi aplicat în ipoteza neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare de către o persoană publică a obligaţiilor de serviciu care nu decurg dintr-o prevedere legală (ci, dintr-o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administraţiei publice centrale sau locale etc.) care nu vine să detalieze legislația primară”.[781] În ceea ce privește infracțiunile care sunt specificate la art. 327 CP RM (care pot fi comise pe calea inacțiunii) în accepțiunea de până la intrarea în vigoare a aceleiași legi, V. Stati afirmă: „În situația în care actele de reglementare secundară (de exemplu, fișa postului), care stabilesc conținutul atribuțiilor de serviciu ale făptuitorului, forma sau întinderea îndeplinirii acestor atribuții, momentul exercitării lor, condițiile lor de exercitare etc., au un caracter autonom (adică nu sunt adoptate/emise în limitele şi potrivit normelor unei legi) – va lipsi temeiul aplicării art. 327 CP RM”.[782]

Însă, lucrurile s-au schimbat odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative. În varianta în vigoare a art. 327 CP RM este folosită sintagma „neîndeplinirea [...] unei acțiuni cu încălcarea legii”.[783] În varianta în vigoare a art. 329 CP RM se utilizează sintagma „neîndeplinirea [...] obligațiilor [...] prevăzute de lege”. [784] Așadar, conform legii în vigoare, actele de reglementare secundară nu mai pot reprezenta sursa obligațiilor pe care le are subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 327 CP RM.

---

[779] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
[780] Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 136 din 06.06.2024. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024, nr. 245-246, 353.
[781] SERBINOV, Igor. Interpretarea art. 329 al Codului penal din perspectiva jurisprudenței constituționale relevante. În: *Jurnalul juridic naţional*, 2017, nr. 4, pp. 28-33. ISSN 2345-1130.
[782] STATI, Vitalie. Hotărârile Curții constituționale a Republicii Moldova nr. 22/2017 și nr. 33/2017: efectele preconizate asupra legii penale. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2018, Вып. 2, ч. 7, pp. 43-50. ISSN 2524-0986.
[783] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[784] Ibidem.

Această îngustare a sferei art. 327 și 329 CP RM reprezintă o tendință de aliniere a legii penale la standardele în materie de ocrotire a drepturilor și libertăților omului. Or, în cauza Kokkinakis împotriva Greciei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că „legea penală nu trebuie interpretată pe larg în detrimentul acuzatului [...]. Această condiție este îndeplinită atunci când persoana poate ști *din formularea dispoziției relevante* (evid. ns.) și, dacă este necesar, cu ajutorul interpretării acesteia de către instanțe, ce acte și omisiuni îl vor face răspunzător".[785] O concluzie similară este formulată în cauza E.K. împotriva Turciei.[786] Din aceste considerente, dar și reieșind din faptul că „legea penală are repercusiunile cele mai dure comparativ cu alte legi sancţionatoare, ea incriminează faptele cele mai prejudiciabile"[787], precum și din faptul că legea este indicatorul incontestabil al intensității atingerii aduse unei valori sociale apărate penalmente, conchidem că numai legea trebuie să reprezinte sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prevăzută de legea penală, în general, și înșelăciunea pasivă în accepțiunea art. 168 CP RM, în particular.

În Codul muncii pot fi evidențiate suficiente prevederi care sunt convergente cu această idee a noastră: „Salariatul are dreptul [...] la încheierea, modificarea, suspendarea şi desfacerea contractului individual de muncă, *în modul stabilit de prezentul cod* (evid. ns.)"[788] (lit. alin. (1) art. 9); „Angajatorul este obligat [...] *să respecte legile* (evid. ns.) şi alte acte normative, clauzele contractului colectiv de muncă şi ale convenţiilor colective"[789] (lit. a) alin. (2) art. 10); „Modificarea şi completarea contractului colectiv de muncă are loc *în modul stabilit de prezentul cod* (evid. ns.) pentru încheierea contractului"[790] (alin. (1) art. 34); „Modificarea şi completarea convenţiei colective are loc *în modul stabilit de prezentul cod* (evid. ns.) pentru încheierea convenţiei"[791] (art. 39); „La lucrările unde caracterul deosebit al muncii o impune, ziua de muncă poate fi segmentată, *în modul prevăzut de lege* (evid. ns.), cu condiţia ca durata totală a timpului de muncă să nu fie mai mare decât durata zilnică normală a timpului de muncă"[792] (alin. (8) art. 100); „Salariul tarifar pentru categoria I de calificare în sectorul real se stabileşte la nivel ramural şi de unitate *în modul prevăzut de Legea salarizării nr. 847/2002* (evid. ns.)"[793] (alin. (3) art. 136);

---

[785] *Case of Kokkinakis v. Greece*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827
[786] *Affaire E.K. c. Turquie*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-64586
[787] HCC RM pentru controlul constituţionalităţii art. II al Legii nr. 56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova: nr. 14 din 27.05.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2014, nr. 364-365, 47.
[788] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[789] Ibidem.
[790] Ibidem.
[791] Ibidem.
[792] Ibidem.
[793] Ibidem.

„Retribuirea muncii prestate în zilele de repaus şi de sărbătoare nelucrătoare se efectuează *în modul prevăzut la art. 158* (evid. ns.)”[794] (alin. (2) art. 276); „Încetarea înainte de termen a contractului individual de muncă pentru perioada îndeplinirii unei anumite lucrări are loc *în cazurile şi în modul prevăzute de prezentul cod* (evid. ns.) pentru încetarea înainte de termen a contractului individual de muncă pe durată determinată (art. 83)”[795] (art. 316), etc.

După ce au fost examinate ambele modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente prevăzute la art. 168 CP RM, ne canalizăm atenția către un alt aspect legat de latura obiectivă a infracțiunii prevăzute de acest articol: delimitarea ilicitului penal de ilicitul contravențional.

Ca motiv pentru o asemenea analiză a servit poziția al lui O.O. Voitenko: „Legislația contravențională și legislația penală a Ucrainei nu conțin norme privind răspunderea pentru munca forțată. Aceasta demonstrează că în Ucraina nu este asigurată protecția deplină a libertății muncii”[796]; „Este necesară completarea Codului contravențional cu o normă care să prevadă sancționarea formelor mai puțin periculoase de muncă forțată, care nu presupun cauzarea victimei de prejudicii fizice sau de alte asemenea urmări. Atunci însă când munca forțată îmbracă forme mai grave [...], trebuie aplicată răspunderea penală”.[797] Totuși, în legislația Republicii Moldova lucrurile stau altfel. Or, în țara noastră este prevăzută doar răspunderea penală pentru munca forțată;

D. Lipsesc elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii

În urma intrării în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, art. 168 CP RM a fost modificat. În special, dispoziția de la alineatul (1) din acest articol a fost completată la sfârșit cu textul *„dacă această acțiune nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii”*.[798] Înainte de această modificare, dispoziția art. 168 CP RM nu prevedea o asemenea condiție negativă.

În Nota informativă la proiectul ce a fost pus la temelia legii sus-menționate găsim următoarele argumente: „Structura ambiguă a art. 165, 168 și 206 CP RM şi existenţa riscului de calificare eronată a faptelor penale [...] a generat necesitatea de delimitare a acestor infracţiuni. [...] Din considerentele expuse, se impune necesitatea completării art. 168 CP RM cu sintagma „dacă fapta nu întruneşte semnele traficului de fiinţe umane sau ale traficului de copii”.”[799] Prin

[794] Ibidem.
[795] Ibidem.
[796] ВОЙТЕНКО, О.О. *Заборона примусової праці – принцип правового регулювання трудових відносин:* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2020, с. 5. 23 с.
[797] Ibidem, с. 5.
[798] Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 270 din 07.11.2013. În: M*onitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2013, nr. 290, 794.
[799] *Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul penal – art.84, 158, 165 ș.a.; Codul de procedură penală – art.132[8], 134[2]). Notă informativă la proiectul de Lege cu privire la modificarea şi*

aceasta se dă de înțeles că rațiunea completării analizate a art. 168 CP RM constă în asigurarea unei delimitări mai precise a infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, de infracțiunile legate de traficul de persoane, prevăzute la art. 165 și 206 CP RM.

Nu numai în art. 168 CP RM este specificată o condiție negativă care permite diferențierea de alte infracțiuni. În acest sens, S. Copețchi și M. Litvinciuc explică: „La caracterizarea laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 166 CP RM legiuitorul folosește un semn negativ, și anume: circumstanța «dacă acțiunea nu este legată cu răpirea acesteia»” [800]; „Tehnica folosirii unor semne negative în vederea descrierii elementelor componenței de infracțiune este observată și în cazul altor norme de incriminare (*e.g.* semne negative cu conținut similar identificăm în cazul normelor înscrise la art. 165[1], art. 168, art. 220, art. 302 CP RM)”.[801]

R. Simus este de părerea că exploatarea reprezintă „cea mai importantă etapă a traficului de persoane”.[802] La rândul său, T. Fomina consideră că recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea victimei traficate constituie „acte de pregătire”[803] de munca forțată.

Ambii acești autori percep exploatarea prin muncă forțată ca pe o etapă în procesul de săvârșire a infracțiunilor de trafic de persoane. O asemenea percepție nu corespunde literei legii. Pentru a demonstra aceasta, este nevoie să stabilim mai întâi înțelesul noțiunii de exploatare, în general, și al noțiunii de exploatare prin muncă forțată, în particular.

Este oare munca forțată o formă de exploatare? Formulăm această întrebare, deoarece, de exemplu, legiuitorul muntenegrean, consideră că munca forțată nu este o formă de exploatare. Or, art. 444 din Codul penal al Muntenegrului, în care este incriminat traficul de persoane, conține mențiunea privind „scopul exploatării muncii sale (adică al victimei – *n.a.*), muncii forțate [...]”.[804] Desigur, o asemenea concepție complică efortul nostru de a determina înțelesul noțiunii de exploatare, în general, și al noțiunii de exploatare prin muncă forțată, în particular.

---

completarea unor acte legislative. [citat 03.08.2024] Disponibil: http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1909/language/ro-RO/Default.aspx

[800] COPEȚCHI, Stanislav, LITVINCIUC, Mihai. Concursul și concurența normelor în cazul infracțiunii de privațiune ilegală de libertate (art. 166 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2022, nr. 3, pp. 55-65. ISSN 1814-3199.

[801] Ibidem.

[802] SIMUS, Roxana. *Implicaţiile traficului de persoane asupra ordinii publice şi siguranţei naţionale*: tz. de doct. în drept. București, 2017, p. 57. 450 p.

[803] ФОМИНА, Т. *Торговля людьми в целях эксплуатации принудительного труда в Республике Молдова проблемы и пути решения*. Кишинэу: Международный женский правозащитный центр «Ла Страда», 2011, с. 72. 67 с.

[804] *Criminal Code of Montenegro*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/mne/2003/criminal_code_html/Criminal_Code_incorporating_amendments_up_to_17_July_2018.pdf

Înainte de a trece la stabilirea acestui înțeles, trebuie de precizat că termenul de exploatare se folosește (în accepțiunea care interesează în contextul prezentului studiu) în art. 165, 165[1], 206, 206[1] CP RM. De asemenea, la lit. e) alin. (1) art. 135[1] și lit. c) alin. (3) art. 137 CP RM se folosește sintagma „exploatarea sexuală”[805] care însă nu este relevantă în conjunctura prezentei analize.

În Codul penal al Republicii Moldova nu este definită noțiunea de exploatare. Pentru comparație, în unele legi penale străine este formulată o astfel de definiție. Analiza prevederilor din aceste legi va arăta că definițiile noțiunii de exploatare pot fi descriptive, criteriale sau enumerative.

Exemple de definiții descriptive pot fi găsite în legile penale marocană și maghiară. Astfel, alin. 4 art. 448.1 CP ReM prevede: „Exploatarea nu poate fi invocată decât atunci când are ca efect atât înstrăinarea voinței persoanei și privarea acesteia de libertatea de a-și schimba situația, cât și subminarea prin orice mijloace a demnității, chiar dacă a primit onorariu sau remunerație în acest scop”.[806] Conform alin. (8) secț. 192 CPUn, „prin „exploatare” se înţelege abuzul de putere sau folosirea unei poziţii de vulnerabilitate în scopul de a profita de victima forţată sau ţinută într-o astfel de situaţie”.[807]

Definiție criterială a noțiunii de exploatare am găsit numai în legea penală italiană. O numim criterială, deoarece formularea ei este nu în formă descriptivă, dar sub formă de listă cu criterii. Astfel, art. 603-bis CP RI, care prevede răspunderea pentru infracțiunea de intermediere ilegală şi exploatare a muncii, prevede: „În înţelesul acestui articol, constituie indiciu de exploatare existenţa uneia sau mai multora din următoarele condiţii: 1) plata repetată a retribuţiilor în mod evident diferit de contractele colective naţionale sau teritoriale stipulate de organizaţiile de sindicat mai reprezentative la nivel naţional, sau, oricum, disproporţionat faţă de cantitatea şi calitatea muncii prestate”[808]; „2) încălcarea repetată a legislaţiei referitoare la programul de lucru, la perioadele de odihnă, la repausul săptămânal, la întreruperea obligatorie a activităţii, la concediu; 3) existenţa încălcărilor normelor în materie de siguranţă şi igienă la locul de muncă; 4) supunerea lucrătorului la condiţii de muncă, prin metode de supraveghere sau la condiţii de locuit degradante”.[809]

Definiții enumerative pot fi găsite în mai multe legi penale. Le numim enumerative, deoarece aceste definiții conțin o listă cu formele de exploatare. Printre ele, în mod obligatoriu, este

[805] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[806] *Code pénal*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.onousc.ma/storage/code_penal.pdf
[807] *Codul penal al Ungariei*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html
[808] *Codul penal al Republicii Italia*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html
[809] Ibidem.

specificată exploatarea prin muncă forțată. Asemenea definiții sunt prezente în alin. (3) § 104a CP RAu [810], în nota din art. 144-1 CP RAz[811], în nota din art. 181 CP RBe[812], în pct. 1) art. 3 CP RKa[813], în alin. (3) secț. 154[2] din Codul penal al Republicii Letonia[814], în alin. 2 din nota 1 la art. 128 din Codul penal al Republicii Turkmenistan[815], la lit. a) art. 182 CPR din 2009[816] și în alin. 1 al notei la art. 149 CPUc.[817]

În Republica Moldova noțiunea de exploatare este definită nu în legea penală, dar în pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. Această definiție este enumerativă și, la litera a), conține forma de exploatare care ne interesează: „obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii prin recurgere la forţă, ameninţări sau prin alte mijloace de constrângere, contrar prevederilor legale privind condiţiile de muncă, salarizare, sănătate şi securitate”.[818] Totodată, nu definiții enumerative ale noțiunii de exploatare, dar liste de forme de exploatare conțin art. 165 și 206 CP RM. În ambele aceste articole este menționat, printre altele „scopul [...] exploatării prin muncă sau servicii forţate [...]”.[819]

Includerea exploatării prin muncă forțată în lista de forme de exploatare este firească și se bazează pe prevederile din actele internaționale în domeniu.

Astfel, potrivit lit. a) art. 3 din Protocolul privind prevenirea, reprimarea şi pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor şi copiilor, adiţional la Convenţia Naţiunilor Unite împotriva criminalităţii transnaţionale organizate din 15.11.2000, „exploatarea include, cel puțin, [...] munca sau serviciile forțate [...]”.[820] O dispoziţie cu acelaşi conţinut este formulată la lit. a art.

---

[810] *Codul penal al Republicii Austria*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html
[811] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf
[812] *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275
[813] *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z7
[814] *Codul penal al Republicii Letonia*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html
[815] *Уголовный Кодекс Туркменистана*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://minjust.gov.tm/ru/hukuk/merkezi/hukuk/600
[816] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[817] *Кримінальний кодекс України*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
[818] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.
[819] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[820] *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*. [citat 03.08.2024] Disponibil:

4 din Convenţia Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de fiinţe umane.[821] În pct. 85 din Raportul explicativ la această convenție se arată: „Legislația națională poate viza alte forme de exploatare, dar trebuie să acopere cel puțin tipurile de exploatare menționate ca elemente constitutive ale traficului de ființe umane”.[822] În fine, poziția Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Chowdury și alții împotriva Greciei este următoarea: „Exploatarea muncii constituie una dintre formele de exploatare vizate de definiția traficului de ființe umane dată la art. 4 a) din Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane [...]”.[823]

În planul analizei științifice a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, provoacă interes nu doar abordările normative și jurisprudențiale referitoare la exploatare, dar și viziunile oamenilor de știință privind noțiunea de exploatare.

De exemplu, A. Tănase menționează: „În sensul art. 165 C.pen. RM, noţiunea de exploatare trebuie privită mai nuanţat, pentru că determinanţi sunt alţi factori: constrângerea victimei să realizeze anumite activităţi; aflarea victimei într-o stare de aservire faţă de făptuitor, când nu poate refuza realizarea activităţilor pe care acesta i le impune”.[824] După părerea lui A.M. Orlean, „exploatarea ar trebui să fie asociată nu numai cu însuşirea rezultatelor muncii altei persoane, ci şi cu utilizarea acesteia”.[825] În opinia lui S.V. Krapivin, „exploatarea unei persoane poate fi definită ca forțarea unei persoane să desfășoare o anumită activitate sau folosirea în alt mod a calităților sale personale, datorită cărora făptuitorul poate obține beneficii materiale sau personale”.[826] N.I. Retneva consideră că „exploatarea unei persoane trebuie înțeleasă ca obligarea acesteia să muncească sau să presteze servicii (inclusiv sexuale) în condiții de servitute, atunci când o persoană, din motive independente de voința sa, nu poate refuza să presteze munca (serviciile), inclusiv sclavia sau condițiile similare sclaviei”.[827] În fine, V.I. Kovalenko afirmă că „exploatare criminală constituie exploatarea unei persoane, adică utilizarea ilegală a capacităților fizice,

---

https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/Convention/English/ENG_Protocol_to_Prevent_Suppress_and_Punish_Trafficking_in_Persons_Especially_Women_and_Children_UNTOC.pdf

[821] *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/168008371d

[822] *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16800d3812

[823] *Case of Chowdury and Others v. Greece*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11581

[824] TĂNASE, Alexandru. Latura subiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 2, pp. 10-22. ISSN 1811-0770.

[825] ОРЛЕАН, А.М. *Кримінально-правове забезпечення в Україні охорони людини від експлуатації*. Кам'янець-Подільский: ПП Буницький О.А., 2014, с. 39. 456 с. ISBN 978-617-608-051-0.

[826] КРАПИВИН, С.В. Эксплуатация человека как цель торговли людьми. În: *Общество и право*, 2012, № 3, с. 158-160. ISSN 0204-8523.

[827] РЕТНЁВА, Н.И. *Уголовная ответственность за торговлю людьми: совершенствование законодательства и практики его применения*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Минск, 2006, с. 6. 20 с.

sexuale, intelectuale ale unei persoane, efectuată în scopuri comerciale sau în alte scopuri ori în beneficiul terților".[828]

După ce am acordat spațiu noțiunii de exploatare, trecem la noțiunea de exploatare prin muncă forțată.

C. Olaru reține că „normele de legiferare corespondente exploatării prin/pentru muncă sunt cele prevăzute de art. 182 C.pen, respectiv lit. a) – supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forţat și lit. b) – ţinerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire, norme care se completează cu o serie de infracțiuni prevăzute de legislația penală în vigoare."[829]

Din punctul nostru de vedere, această abordare a lui C. Olaru (care se aseamănă cu poziția lui N.I. Retneva, pe care am criticat-o mai sus) nu se înscrie în tiparul Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. Or, conform pct. 3) art. 2 al acestei legi, se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii prin recurgere la forţă, ameninţări sau prin alte mijloace de constrângere, contrar prevederilor legale privind condiţiile de muncă, salarizare, sănătate şi securitate"[830] *și* „b) ţinerea în sclavie, aplicarea anumitor practici similare sclaviei sau recurgerea la alte procedee pentru privarea de libertate".[831] O stare de lucruri asemănătoare rezultă din art. 182 CP din 2009, în care se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forțat; b) ținerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire; [...]".[832]

În opinia lui M. Ștefănoaia, „folosirea victimei în muncă sau servicii forţate"[833] reprezintă un exemplu de „exploatare a aptitudinilor victimei, care implică aservirea acesteia".[834] În continuare, inspirat de anumite surse normative cu caracter internațional (adoptate de ONU și de organele de conducere a CSI) și național (care se aplică în Republica Azerbaidjan și Republica Mauritius), care reglementează prevenirea și combaterea traficului de persoane, M. Ștefănoaia propune propria viziune asupra noțiunii de folosire a victimei în muncă sau servicii forţate: „exploatarea persoanei

---

[828] КОВАЛЕНКО, В.И. Криминальная эксплуатация человека: понятие, виды, проблемы правовой регламентации. În: *Право и образование*, 2014, № 2, с. 90-99. ISSN 1563-020X.
[829] OLARU, Codruț. Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal. În: *Revista Pro Lege*, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.
[830] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.
[831] Ibidem.
[832] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[833] ŞTEFĂNOAIA, Mihai. Latura subiectivă a infracţiunilor privind traficul de persoane în dreptul comparat. Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 10, pp. 65-68. ISSN 1811-0770.
[834] Ibidem.

traficate, presupunând prestarea unei munci sau serviciu impus persoanei în cauză contrar sau în pofida acordului ei".[835] În principiu, această definiție poate fi acceptată în raport cu infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Trebuie totuși de precizat că nu este obligatoriu ca, în toate cazurile, victima acestei infracțiuni să fie în prealabil traficată.

Un alt autor, A. Tănase, consideră că definiția noțiunii de exploatare prin muncă sau servicii forțate, formulată în pct. 4.2 al HPCSJ nr. 37 din 22.11.2004 cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii[836], face referire la Convenţia OIM privind munca forţată sau obligatorie, care a fost adoptată la Geneva la 28.06.1930.[837] Totuși, în acest act internațional, definiția noțiunii de muncă forțată sau obligatorie are un alt conținut decât cel al definiției din pct. 4.2 HPCSJ nr. 37/2004. Mai mult, această din urmă definiție reproduce, practic, dispoziția art. 168 CP RM în redacția de până la intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative. Această abordare nu mai este actuală în condițiile legii penale în vigoare.

A.M. Orlean este de părerea că „exploatarea prin muncă forțată constă în utilizarea ilegală, din cupiditate, a muncii unei alte persoane".[838] Această definiție este apropiată de cea din pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: „exploatare a persoanei – abuz faţă de persoană pentru a obţine un profit [...]".[839] Observăm că dorința de a obține un câștig material este elementul comun al ambelor acestor definiții.

Trebuie să menționăm că definiția din in pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane, care a fost reprodusă mai sus, intră în contradicție cu definiția din pct. 3^2 din același articol: „exploatare sexuală necomercială – folosirea persoanei prin constrângere, *fără un interes material* (evid. ns.), exprimându-se în căsătorie (inclusiv poligamică) sau concubinaj".[840]

În continuare merită analiză opinia lui T. Fomina: „Conceptul de „muncă decentă" nu este folosit în dreptul constituțional; statul garantează doar „condiții de muncă echitabile și satisfăcătoare". Absența conceptului de „muncă decentă" în normele juridice face dificilă definirea

[835] Ibidem.
[836] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230
[837] TĂNASE, Alexandru. Latura subiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 2, pp. 10-22. ISSN 1811-0770.
[838] ОРЛЕАН, А.М. Експлуатація людини: поняття та класифікація основних видів (кримінально-правовий аспект). În: *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2011, № 4, с. 52-55. ISSN 2311-6676.
[839] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.
[840] Ibidem.

noțiunii de „exploatare”. În plus, statul nostru garantează salariul minim, nu valoarea de piață a unui lucrător. În consecință, salariile la standarde sub ratele pieței nu pot fi considerate exploatare în țara noastră și urmărite penal, ca în țările democratice dezvoltate”.[841] Este un punct de vedere interesant. Însă, opinia lui T. Fomina nu se fundamentează pe litera legii. Din art. 165, 168 și 206 CP RM nu rezultă că remunerarea muncii sub nivelul salariului minim[842] ar fi criteriul care demonstrează prezența exploatării prin muncă forțată.

În definiția din Codul penal al Republicii Franceze accentele sunt plasate altfel. Astfel, din art. 225-14-1 al acestui cod rezultă că exploatarea prin muncă forţată presupune „constrângerea [...] de a efectua o muncă neretribuită sau în schimbul unei retribuţii [...]”.[843] În mod similar, V.I. Kovalenko menționează: „În cazul exploatării prin munca forțată sunt folosite ilegal, gratuit sau cu remunerarea disproporționată în raport cu volumul muncii prestate, aptitudinile de muncă ale unui lucrător, capacitățile fizice ale unei persoane de a îndeplini o anumită muncă, precum și însuşite gratuit rezultatele muncii altcuiva”.[844] Asemenea abordări flexibile demonstrează că, în cazul exploatării prin muncă forțată, nu are importanță dacă munca victimei este retribuită sau nu.

Definirea noțiunii de exploatare prin muncă forțată a pregătit terenul pentru a putea determina în continuare corelația dintre infracțiunea, prevăzută de art. 168 CP RM, și infracțiunile prevăzute la art. 165 și 206 CP RM.

După părerea lui M. Preda, „în practica judiciară sunt puţine cazurile în care traficanţii au fost condamnaţi doar pentru racolarea, transportarea şi cazarea victimelor în scopul exploatării prin muncă. În general, un caz solid, susceptibil de a se finaliza cu condamnarea inculpaţilor, cere ca victimele să fi fost efectiv exploatate prin muncă”[845]; „Dificultăţile ce intervin în strângerea

---

[841] ФОМИНА, Т. *Торговля людьми в целях эксплуатации принудительного труда в Республике Молдова проблемы и пути решения*. Кишинэу: Международный женский правозащитный центр «Ла Страда», 2011, с. 65. 67 с.

[842] În temeiul art. 3 al Legii nr. 1432 din 28.12.2000 privind modul de stabilire şi reexaminare a salariului minim privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim*, Guvernul aprobă în fiecare an o hotărâre în care stabilește cuantumul salariului minim pe țară. De exemplu, în HGRM nr. 846 din 18.12.2024 privind stabilirea cuantumului salariului minim pe țară pentru anul 2025, se menționează, printre altele, „Se stabilește, începând cu 1 ianuarie 2025, salariul minim pe țară în cuantum de 5500 de lei lunar pentru un program complet de lucru de 169 de ore (în medie pe lună), ceea ce reprezintă 32,54 lei pe oră. În cazul în care programul de muncă este, potrivit legii, mai mic de 40 de ore pe săptămână, salariul minim orar se calculează prin raportarea salariului minim lunar, prevăzut în prezentul punct, la numărul mediu de ore lunar, potrivit programului legal de lucru aprobat.”.**

* Legea privind modul de stabilire şi reexaminare a salariului minim privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim: nr. 1432 din 28.12.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 21-24, 79.

** HGRM privind stabilirea cuantumului salariului minim pe țară pentru anul 2025: nr. 846 din 18.12.2024. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2024, nr. 533-535, 967.

[843] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html

[844] КОВАЛЕНКО, В.И. Криминальная эксплуатация человека: понятие, виды, проблемы правовой регламентации. În: *Право и образование*, 2014, № 2, с. 90-99. ISSN 1563-020X.

[845] PREDA, Mihaela. Probleme de ordin legislativ în cazul infracțiunii de trafic de persoane în scopul exploatării prin muncă legislative. În: *Pro Patria Lex,* 2012, nr. 2, pp. 233-237. ISSN 1584-3556.

mijloacelor de probă care să dovedească intenţia de exploatare, faptul că activitatea de racolare se desfăşoară în România, iar exploatarea are loc în ţări îndepărtate, îngreunează desfăşurarea anchetei acestui gen de infracţiune”.[846] Dincolo de dificultăţile despre care relatează M. Preda, în fiecare caz din practica judiciară trebuie să fie clarificat dacă săvârșirea infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, este precedată de comiterea uneia dintre infracțiunile, prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM, ori nu.

Autorul ucrainean A. Orlean consideră că, în cazurile în care traficul de ființe umane a condus la realizarea scopului acestei infracțiuni sub forma de exploatare a muncii victimei, iar răspunderea pentru o astfel de exploatare este prevăzută de norme aparte (de exemplu, de art. 150, 150-1, 304 etc. din CPUc), nu este necesară aplicarea unor asemenea norme. Doar acțiunile persoanelor, care nu au luat parte la comiterea traficului de ființe umane, pot fi calificate în baza art. 150, 150-1, 304 etc. din CPUc.[847] Din păcate, A. Orlean nu oferă explicații care ne-ar convinge că o asemenea soluție de calificare este temeinică.

La rândul său, A. Nastas reproduce un fragment dintr-o decizie judiciară: „Nu poate există o relație de concurență dintre art. 165 C. pen., pe de o parte, și art. 168 C. pen., pe de altă parte. [...] Din această cauza, nu este posibil că infracțiunea prevăzută la art. 165 C. pen. să absoarbă infracțiunea prevăzută la art. 168 C. pen. Atunci când este realizat scopul infracțiunii prevăzute la art. 165 C. pen., exprimat în exploatarea prin muncă sau servicii forțate, [această infracțiune va forma] un concurs real cu infracțiunea prevăzută la art. 168 C. pen.”.[848] Apropo, aceeași concluzie se face într-o decizie a Colegiului penal al CSJ.[849]

În continuare, A. Nastas adresează cititorului întrebarea: „În ce cazuri traficul de ființe umane absoarbe (în ipostaza concurenței dintre normă-parte și normă-întreg) infracțiunile prevăzute la art. 164, 167, 220 C. pen. al Republicii Moldova și în care cazuri formează concurs de infracțiuni?”.[850] Deși ne-am așteptat că răspunsul la această întrebare va include și ipoteza relației dintre art. 165 și 168 CP RM, rezultatul este altul. Din păcate, autorul a omis să explice dacă traficul de ființe umane, săvârșit în scop de exploatare prin muncă sau servicii forţate, poate absorbi fapta de muncă forțată sau nu.

---

[846] Ibidem.
[847] ОРЛЕАН, А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією. În: *Вісник Національної академії прокуратури України,* 2013, № 1, с. 47-52. ISSN 2311-6676.
[848] NASTAS, Andrei. Delimitarea traficului de ființe umane de unele infracțiuni conexe (practica și legislația Republicii Moldova). În: *Revista Universul Juridic,* 2022, nr. 5, pp. 122-134. ISSN 2393-3445.
[849] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 24.11.2021. Dosarul nr. 1ra-1943/2021.* [citat 05.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19671
[850] Ibidem.

De asemenea, M. Mutu se întreabă: cum trebuie calificat traficul de ființe umane săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, dacă acest scop se realizează? Autoarea oferă răspunsul la această întrebare: „În ce priveşte diferenţierea dintre munca forţată şi traficul de fiinţe umane, îndeosebi când prima poate constitui finalitatea exploatării celei de a doua, în cazul în care o persoană este constrânsă să îndeplinească o sarcină, o muncă pe care, în mod normal, nu ar fi efectuat-o sau este pusă în situaţia de a presta o muncă la care nu era obligată, ca şi când ar fi avut îndatorirea să o facă, iar executarea muncii respective se face în mod forţat, prin modalităţile şi mijloacele incriminate în art. 165 CP RM, făptuitorul va răspunde pentru infracţiunea de trafic de persoane.”[851] În ce ne privește, considerăm că art. 165 și 168 CP RM trebuie aplicate în ipoteza în care traficul de ființe umane este săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, iar acest scop se realizează. Realizarea acestui scop depășește cadrul infracțiunii prevăzute la art. 165 CP RM, deci necesită calificare aparte.

În această privință, art. 165 CP RM se deosebește de art. 128 CP RKa[852], care prevede răspunderea atât pentru traficul de persoane, cât și pentru exploatarea de persoane.

De aceea, nu pot fi acceptate soluții de calificare de genul celei dintr-o speță în care se arată că victima „Ţ.M. a fost impusă la muncă şi servicii forţate”[853] și în care s-a aplicat lit. b) alin. (1) art. 165 CP RM, nu însă art. 168 CP RM. Într-un caz asemănător, în speța în care s-a aplicat lit. b) alin. (2) art. 165 CP RM, nu însă art. 168 CP RM, se menționează că victima A.V. a fost „exploatată prin muncă şi servicii forţate”.[854]

În opinia lui A. Tănase, „traficul de fiinţe umane poate să absoarbă infracţiunea prevăzută la art. 168 CP RM numai atunci când această infracţiune apare în modalitatea de ţinere a persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii. [...] Este clar că, în ipoteza dată, suntem în prezenţa unei concurenţe dintre o parte (art. 168 CP RM) şi un întreg (art. 165 CP RM)”.[855] Trebuie de precizat că acest punct de vedere a fost valabil până la intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative. Amintim că, înainte de acest moment, dispoziția art. 168 CP RM prevedea ca modalitate normativă alternativă „ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii”.[856] În condițiile legii penale în vigoare, ţinerea persoanei în

[851] MUTU, Maria. Tangenţele traficului de fiinţe umane cu unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 1, pp. 111-113. ISSN 1814-3199.
[852] *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [citat 05.08.2024] Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z7
[853] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 06.02.2008. Dosarul nr. 1ra-242/2008.* [citat 26.12.2018] Disponibil: csj.md
[854] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 12.03.2008. Dosarul nr. 1ra-369/2008.* [citat 26.12.2018] Disponibil: csj.md
[855] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.
[856] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

servitute pentru achitarea unei datorii nu reprezintă o modalitate normativă a faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM. Deci, nu este posibilă absorbția despre care a relatat A. Tănase.

Totodată, în viziunea lui A. Tănase, în celelalte cazuri, relația dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 și 168 CP RM presupune concursul de infracțiuni: „Munca sau serviciile forţate [...] pot constitui scopul infracţiunii de trafic de fiinţe umane. Ceea ce înseamnă că realizarea în astfel de condiţii a scopului traficului de fiinţe umane atestă concursul real dintre infracţiunile prevăzute la art. 165 şi 168 CP RM."[857]

În mod asemănător, I. Arhiliuc și S. Brînza vorbesc despre soluția de calificare aplicabilă în ipoteza de realizare a scopului traficului de ființe umane: „Dacă scopul acţiunii principale din cadrul [traficului de ființe umane] îşi găseşte realizarea, exploatarea victimei poate fi calificată de sine stătător (de exemplu, conform art. 166, 167, 168 sau altor articole din Codul penal)."[858] Examinarea infracțiunii de muncă forțată se încheie cu următoarea concluzie: „Art. 168 CP RM poate fi aplicat de unul singur, dacă, în prealabil, nu a fost săvârşită niciuna dintre infracţiunile prevăzute la art. 165 CP RM."[859]

În termeni apropiați, A. Tănase afirmă: „Art. 168 CP RM poate fi aplicat de sine stătător, fără art. 165 CP RM, doar atunci când „în prealabil, nu a fost săvârşit traficul de fiinţe umane".[860] Apropo, într-o speță din practica judiciară, de asemenea se menționează că „art. 168 Cod penal poate fi aplicat de unul singur, dacă, în prealabil, nu a fost săvârşită nici una dintre infracţiunile prevăzute la art. 165 Cod penal".[861]

Cu anumite rezerve (asupra cărora ne vom expune mai jos), suntem de acord cu astfel de aserțiuni ale lui I. Arhiliuc, S. Brînza și A. Tănase. Din păcate, în practica judiciară pot fi atestate cazuri când se aplică doar art. 168 CP RM, deși trebuia să se aplice și art. 165 sau 206 CP RM.

De exemplu, într-o speță, în perioada lunilor aprilie – septembrie 2008, A.M., abuzând de poziția de vulnerabilitate a lui L.A., care se afla într-o situație precară din punct de vedere al supraviețuirii sociale (și anume – nu era angajat în câmpul muncii), l-a înșelat pe acesta (și anume – i-a promis condiții avantajoase de muncă în Ucraina). În Ucraina, odată ce a ajuns la destinație, L.A. a fost supus la violență și impus să muncească timp de 6 luni la defrișarea unei livezi.[862]

---

[857] Ibidem.
[858] POALELUNGI, Mihai et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, p. 533. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0.
[859] Ibidem, p. 551.
[860] TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.
[861] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 25.06.2018. Dosarul nr. 1ra-755/2018.* [citat 05.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11386
[862] *Sentinţa Judecătoriei raionului Orhei din 09.02.2010. Dosarul nr. 1-41/2010*. [citat 19.12.2018] Disponibil: http://jor.justice.md

Observăm că A.M. a abuzat de poziția de vulnerabilitate a lui L.A. și l-a înșelat pe acesta nu pentru a obține de el muncă, dar pentru a-l recruta în scop de exploatare prin muncă forțată. Mai târziu, în contextul comiterii infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, violența, ca expresie a constrângerii fizice, a fost aplicată pentru a asigura obținerea muncii de la L.A. Așadar, la calificare era necesară reținerea art. 165 și 168 CP RM.

Într-o speță din aceeași categorie, în una din zilele lunii iulie 2007, aflându-se în satul Volintiri, raionul Ştefan Vodă, Ţ.T. le-a oferit lui G.A. și G.D. informaţii neveridice. La concret, făptuitoarea le-a comunicat că le poate garanta un loc de lucru contra unui salariu de 3000 lei lunar. După ce a convins victimele să accepte această propunere, la 24.07.2007, Ţ.T. a organizat transportarea lor în satul Vălcineţ, raionul Călăraşi. În perioada 24.07.2007 – 11.08.2007, făptuitoarea i-a impus pe G.A. și G.D. să lucreze contrar voinţei lor la prelucrarea sfeclei de zahăr.[863] În mod vădit, înșelăciunea (concretizată în promisiunea falsă referitoare la un loc de lucru contra unui salariu de 3000 lei lunar) a fost săvârșită pentru a asigura recrutarea și transportarea victimelor, urmărindu-se scopul exploatării acestora prin muncă forțată. După consumarea acestei infracțiuni (care ar fi trebuit să fie calificată în baza art. 165 CP RM) a urmat obținerea muncii de la G.A. și G.D. împotriva voinței acestora. În cazul în care această obținere a muncii ar fi fost comisă în una dintre modalitățile specificate în art. 168 CP RM, ar fi fost necesară reținerea la calificare a acestui articol.

În contextul analizei corelației dintre infracțiunea, prevăzută de art. 168 CP RM, și infracțiunile prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, mai menționăm că, în conformitate cu alin. (7) art. 145 ter CP RAr, răspunderea pentru traficul de persoane se agravează dacă ulterior „se comite exploatarea victimei infracţiunii de trafic de persoane”.[864] Această ipoteză seamănă sub anumite aspecte cu ipoteza specificată la lit. c) alin. (3) art. 242^3 CP RM. Prevederea de la lit. c) alin. (3) art. 242^3 CP RM constituie unul dintre exemplele de exces de incriminare. Ca urmare, nu recomandăm legiuitorului moldovean să completeze art. 165 și 206 CP RM cu dispoziții de genul alin. (7) art. 145 ter CP RAr.

[863] *Sentinţa Judecătoriei raionului Ştefan Vodă din 09.02.2010. Dosarul nr. 1-128/2010*. [citat 19.12.2018] Disponibil: http://jsv.justice.md
[864] *Codigo Penal de la Nacion Argentina*. [citat 07.08.2024] Disponibil: https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16546/texact.htm

2.2.2. Momentul de consumare a infracțiunii la art. 168 CP RM

După analiza detaliată a celor patru condiții ce caracterizează fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM, este necesar să analizăm următorul aspect al laturii obiective a infracțiunii de muncă forțată: momentul de consumare.

A. Borodac consideră continuă infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Însă, caracterizarea, dată de acest autor momentului de consumare – „momentul în care persoana este supusă la muncă, la servicii forțate sau obligatorii”[865] – nu corespunde condițiilor enunțate în alin. (2) art. 29 CP RM.

Momentul consumativ al infracțiunii examinate este descris astfel de către S. Brînza: „momentul în care victima a fost lipsită de libertate în ce privește prestarea muncii”.[866]

L. Gîrla și Iu. Tabarcea reproduc ceea ce S. Brînza a menționat în manualul din 2005 cu privire la aceeași infracțiune. Diferă doar nuanțele în care este prezentat momentul de consumare a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM: „momentul în care persoana este privată de libertate, în special – de libertatea de a alege munca liber, în corespundere cu propria voință”.[867]

Într-o lucrare din 2015, S. Brînza și V. Stati afirmă: „Infracţiunea de muncă forţată [...] se consideră a fi consumată din momentul în care victima a fost lipsită de libertatea muncii”.[868] În principiu, suntem de acord cu opiniile lui S. Brînza, V. Stat, L. Gîrla și Iu. Tabarcea.

Este posibilă tentativa și pregătirea în cazul infracțiunii analizate.

Potrivit lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, răspunderea se agravează atunci când infracțiunea de muncă forțată se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori cu decesul victimei. În acest caz infracțiunea este materială.

Noțiunea de vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății se determină în conformitate cu art. 151 CP RM și cu HGRM nr. 534 din 26.07.2023 pentru aprobarea Regulamentului privind aprecierea medico-legală a gravității vătămării integrității corporale sau sănătății.[869]

---

[865] BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 107. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.
[866] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 153. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
[867] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 209. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[868] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 509. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[869] HGRM pentru aprobarea Regulamentului privind aprecierea medico-legală a gravității vătămării integrității corporale sau sănătății: nr. 534 din 26.07.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 287-290, 670.

2.3. Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

2.3.1. Vinovăția manifestată în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

În literatura de specialitate latura subiectivă a infracțiunii este definită ca „totalitatea condițiilor cerute de lege cu privire la atitudinea psihică a făptuitorului sub raportul conștiinței și voinței sale față de materialitatea faptei săvârșite – acțiune, inacțiune, raport de cauzalitate, rezultat – pentru ca acea faptă să constituie infracțiune”.[870]

În cele ce urmează vom debuta cu analiza vinovăției ca semn constitutiv obligatoriu al infracțiunii stipulate la art. 168 CP RM. În ceea ce privește legile penale străine, găsim definită noțiunea de vinovăție. De exemplu, conform art. 23 CPUc, „vinovăție se consideră atitudinea psihică a persoanei față de o acțiune sau inacțiune prevăzută de prezentul Cod, precum și față de urmările acesteia, exprimată sub formă de intenție sau imprudență”.[871]

În cadrul legii penale a Republicii Moldova nu este definită noțiunea de vinovăție. Prin urmare, în planul definirii acestei noțiuni vom face apel la doctrină.[872] În context subscriem opiniei lui A. Șavga, potrivit căreia „vinovăția reflectă „atitudinea psihica (conștientă şi volitivă) a persoanei față de fapta prejudiciabilă săvârșită şi urmările prejudiciabile ale acesteia, ce se manifestă sub formă de intenție sau imprudență”.[873] La rândul său, M. Colțan menționează: „Legătura unui act de autorul material al acesteia este reprezentată de voinţa acestuia, care nu va fi privită ca producătoare de consecinţe penale decât atunci când s-a manifestat liber, iar manifestarea liberă nu este posibilă fără o manifestare de conştiinţă”.[874] G. Gladchi și C. Greu exprimă o părere apropiată.[875]

Trebuie de precizat că, deși Codul penal al Republicii Moldova nu prevede noțiunea de vinovăție, reglementează tranșant formele acesteia. În acest sens, alin. (2) art. 6 CP RM stabilește că „răspunderii penale şi pedepsei penale este supusă numai persoana care a săvârşit cu intenție sau din imprudență o faptă prevăzută de legea penală”.[876] Această prevedere își găsește dezvoltarea în art. 17 și 18 CP RM.

---

[870] DONGOROZ, Vintilă. *Drept penal*. Bucureşti: Socec & Co., 1939, p. 120. 772 p.
[871] *Кримінальний кодекс України*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
[872] GUIDEA, Petru. Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediţia a 2-a, 24-25 martie 2022, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 285-293. ISBN 978-9975-62-476-3.
[873] GRAMA, Mariana et al. *Dreptul penal. Partea generală. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012, p. 235. 328 p. ISBN 978-9975-53-080-4.
[874] COLȚAN, Maria. Vinovăţia ca element al infracţiunii şi condiţie a răspunderii penale. În: *Pro Lege*, 2008, nr. 3, pp. 115-122. ISSN 1842 4384.
[875] GLADCHI, Gheorghe, GREU, Constantin. Conceptul şi esenţa vinovăţiei penale. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 2, pp. 54-61. ISSN 1811-0770.
[876] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

Din unele idei, exprimate în literatura de specialitate, rezultă că intenția este forma de vinovăție manifestată de făptuitor la săvârșirea infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM: „În contextul infracţiunii specificate la art. 168 CP RM, prin „constrângere fizică" se are în vedere vătămarea *intenţionată* (evid. ns.) medie sau violenţa de o intensitate mai redusă"[877]; „Înșelăciunea pedepsibilă penalmente constituie o faptă (activă sau pasivă) *intenționată* (evid. ns.), îndreptată asupra psihicului unei alte persoane, având ca scop crearea sau menținerea la această persoană a cunoștințelor false despre fapte, evenimente, fenomene etc., și care este sancționată de stat în scopul asigurării drepturilor și intereselor legitime ale unei persoane, ale societății sau ale statului".[878]

Ambele aceste componente sunt legate printr-o intenție unică. Totuși, considerăm că nu întotdeauna această intenție este complexă. În conformitate cu art. 28 CP RM, „infracțiunea unică reprezintă o acțiune (inacțiune) sau un sistem de acțiuni (inacțiuni) care se califică conform dispoziției unei singure norme a legii penale".[879] Conform alin. (2) art. 35 CPR din 2009, „infracțiunea este complexă când în conținutul său intră, ca element constitutiv sau ca element circumstanțial agravant, o acțiune sau o inacțiune care constituie prin ea însăși o faptă prevăzută de legea penală".[880] Rezultă că, pentru a fi considerată complexă, infracțiunea unică trebuie să includă măcar o componentă care să intre sub incidența unei dispoziții de incriminare. Această opinie este susținută în literatura de specialitate de către A. Strîmbeanu[881] și S.N. Romaniuk.[882]

După ce am efectuat analiza formei de vinovăție care este manifestată în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, vom analiza tipul de intenție în cazul acestei infracțiuni.

S. Brînza și V. Stati arată: „Latura subiectivă a infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM se caracterizează, în primul rând, prin vinovăţie sub formă de intenţie directă. În ipoteza specificată la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, făptuitorul manifestă imprudență față de vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii ori decesul victimei".[883]

Pe acest fundal, prezintă relevanță următoarea opinie a lui I. Hadîrcă: „Cum poate făptuitorul să admită conștient că săvârșește o acțiune (inacțiune) prejudiciabilă? Odată ce el o săvârșește,

---

[877] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 508. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[878] ШИПУНОВА, М.Н. О понятии и видах обмана: уголовно-правовой взгляд. În: *Вестник Краснодарского университета МВД России*, 2023, № 4, с. 92-97. ISSN 2073-1078.
[879] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[880] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[881] STRÎMBEANU, Alexandru. *Răspunderea penală pentru accesul ilegal la informaţia computerizată*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2023, p. 135. 430 p. ISBN 978-5-88554-178-7.
[882] РОМАНЮК, С.Н. *Сложные единичные преступления*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Тюмень, 2008, с. 11. 22 с.
[883] Ibidem, p. 509.

rezultă în mod inevitabil că o și dorește. O altă concluzie ar intra în contradicție cu regulile logicii".[884] R. Cojocaru afirmă: „Reieşind din structura laturii obiective ce le este proprie, infracţiunile consemnate (adică infracțiunile formale – *n.a.*) nu pot fi comise nici sub forma intenţiei indirecte şi nici sub forma imprudenței".[885] Acestor opinii li se alătură S. Copețchi[886], C. Greu[887] și S. Mîțu.[888]

Din perspectivă comparată, consemnăm că în doctrina română, s-a apreciat că infracțiunea de supunere la muncă forțată sau obligatorie (prevăzută la art. 212 CPR din 2009) poate fi comisă cu intenție directă sau indirectă.[889] Consemnăm că respectiva viziune nu poate fi extrapolată în planul descrierii laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

De altfel şi în practica judiciară, cei abilitați cu aplicarea legii, în contextul aprecierii laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, au indicat exclusiv intenția directă: „Sub aspectul laturii subiective, Colegiul penal a conchis că T.G. a acționat cu intenție directă, dânsul înțelegând caracterul prejudiciabil al acesteia (adică al faptei săvârșite – *n.a.*) și a dorit în mod conștient realizarea acesteia"[890]; „Latura subiectivă a infracțiunii se caracterizează prin intenție directă"[891]; „Prin urmare, se constată prezența laturii subiective manifestată prin intenţia directă a inculpatului".[892]

Intenție directă este manifestată inclusiv în cazul în care funcționează circumstanța agravantă prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM – „asupra unui copil cu capacitate de muncă sau a unei femei gravide".[893] Această formulare diferă într-o anumită privință de sintagma „cu bună ştiinţă

---

[884] HADÎRCĂ, Igor. *Răspunderea pentru infracțiunile săvârşite în sfera circulației substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor şi precursorilor acestora*. Chișinău: CEP USM, 2008. p. 218. 281 p. ISBN 978-9975-70-718-3.

[885] COJOCARU, Radion. Unele particularități de încadrare juridică a infracţiunilor săvârşite cu intenţie. În: *Legea şi Viața*, 2023, nr. 2, pp. 24-32. ISSN 2587-4365.

[886] COPEŢCHI, Stanislav, HADÎRCĂ, Igor. Calificarea infracţiunilor după latura subiectivă. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 61-68. ISSN 1814-3199.

[887] GREU, Constantin. Particularităţi ale răspunderii penale pentru infracţiunile săvârşite cu intenţie. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 7, pp. 39-43. ISSN 1811-0770.

[888] MÎŢU, Serghei. Vinovăţia sub formă de intenţie. În: *Vector European*, 2014, nr. Suplim, pp. 107-110. ISSN 2345-1106.

[889] PASCU, Ilie et al. *Noul Cod penal comentat. Vol. II: Partea specială*. București: Universul juridic, 2014, p. 135. 1154 p. ISBN 978-606-673-311-3.

[890] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 26.06.2020. Dosarul nr. 1a-1559/2019.* [citat 10.03.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/a945d227-940c- 4e22-95a6-b6500a27b6d5

[891] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 23.06.2020. Dosarul nr. 1a-107/2021.* [citat 10.03.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/3e1b4cea-6055- 47f1-902a-84b62f71af79

[892] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 08.09.2021. Dosarul nr. 1a-1325/2021.* [citat 10.03.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/5c6c4c9b-2bea- 42b7-9ee3-e4b6a07f744a

[893] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

asupra unui minor sau a unei femei gravide [...]”[894] (lit. c) alin. (2) art. 166, lit. a) alin. (2) și lit. a) alin. (4) art. 166[1], lit. a[1]) alin. (2) art. 201[1], lit. c) alin. (2) art. 217[6], lit. c) alin. (2) art. 280 etc. din CP RM). Diferența, despre care vorbim, este expresia „cu bună știință”[895] care este absentă în norma de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM.

Într-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova, buna știință a fost echivalată cu intenția directă: „Curtea menționează că judecătorii din cadrul judecătoriilor, curților de apel și Curții Supreme de Justiție pot fi trași la răspundere penală în temeiul art. 307 din Codul penal doar în cazul în care este probată indubitabil, dincolo de orice îndoială rezonabilă, intenția directă în pronunțarea unei hotărâri, sentințe, decizii sau încheieri contrare legii”.[896] Nu este de mirare că, urmare a acestei hotărâri, în doctrină a fost exprimată următoarea opinie privind infracțiunile prevăzute la art. 177 CP RM: „Utilizarea de către legiuitor a sintagmelor „cu bună știință” și „fără consimțământul ei” caracterizează activitatea conștientă a subiectului, vizând realizarea unui rezultat specific și excluzând deci manifestarea imprudenței”.[897] O altă opinie doctrinară, de această dată referitoare la infracțiunile prevăzute la art. 307 CP RM, lasă impresii neclare: „Latura subiectivă a infracțiunilor examinate prin comparație se manifestă numai prin intenție directă [...]; or, acest lucru reiese expres din utilizarea sintagmei „cu bună știință”, care sugerează că subiectul infracțiunii manifestă certitudine şi cunoaşte fără echivoc că hotărârea, sentinţa, decizia sau încheierea sunt contrare legii”.[898]

În literatura de specialitate au fost exprimate opinii opuse.[899] Susținem aceste opinii.

S. Brînza susține: „În contextul săvârşirii omorului cu bună ştiinţă asupra femeii gravide, sintagma „cu bună ştiinţă” denotă că, la momentul săvârşirii faptei, făptuitorul cunoştea cu certitudine despre starea de graviditate a victimei”.[900] V. Stati menționează: „În sensul alin. (1) art. 238 CP RM, sintagma „cu bună ştiinţă” arată asupra faptului că făptuitorul manifestă certitudine şi cunoaşte din timp că au un caracter fals, şi nu autentic informaţiile pe care le prezintă instituţiei financiare, organizaţiei financiare nebancare, asociaţiei de economii şi împrumut sau

[894] Ibidem.
[895] Ibidem.
[896] HCC RM privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 307 din Codul penal: nr. 12 din 28.03.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2017, nr. 162-170, 61.
[897] GROSU, Serghei. Latura subiectivă a infracțiunii de inviolabilitate a vieții personale. În: *Revista Procuraturii Republicii Moldova,* 2021, nr. 8, pp. 61-66. ISSN 2587-3601.
[898] BOTNARENCO, Dorin. Reglementarea răspunderii penale a judecătorului pentru pronunțarea cu bună știință a unei hotărâri contrare legii: unele aspecte de drept comparat. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr. 11, pp. 131-134. ISSN 1814-3199.
[899] STATI, Vitalie. Reflecții pe marginea Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepţia de neconstituţionalitate a art. 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor). În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2017, Вып.10, ч. 3, с. 54-60. ISSN 2524-0986.
[900] BRÎNZA, Serghei. Răspunderea pentru omorul prevăzut la lit. e) alin. (2) art. 145 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 3, pp. 101-115. ISSN 1814-3199.

asigurătorului".[901] Într-o altă lucrare, același autor afirmă: „În art. 307 CP RM sintagma „cu bună știință" exprimă certitudinea făptuitorului că actul procedural, pe care acesta îl pronunță, nu corespunde legii. În absența unei asemenea certitudini, lipseşte temeiul aplicării art. 307 CP RM."[902] La fel, A. Stratan arată: „În cazul infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM buna știință presupune cunoașterea certă (sigură) de către făptuitor a faptului că informația prezentată victimei este falsă".[903]

În HPCSJ nr. 11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM), se menționează: „În contextul săvârşirii omorului cu bună-ştiinţă asupra unui minor, sintagma cu bună-ştiinţă denotă că, la momentul săvârşirii faptei, făptuitorul cunoştea cu certitudine despre vârsta minoră a victimei".[904] În HPCSJ nr. 17 din 07.11.2005 despre practica judiciară în cauzele din categoria infracţiunilor privind viaţa sexuală, interpretarea este asemănătoare: „Răspunderea pentru violul sau acţiunile violente cu caracter sexual, săvârşite cu bună ştiinţă asupra unui minor ori asupra unei persoane despre care se ştia cu certitudine că nu a atins vârsta de 14 ani, poate surveni numai dacă făptuitorul cunoştea cu certitudine vârsta victimei".[905]

Așadar, menirea sintagmei „cu bună știință"[906] într-o normă penală este nu de a dubla caracterul direct al intenției infracționale.

Doar la individualizarea pedepsei stabilite în alin. (2) art. 168 CP RM, se poate lua în seamă faptul dacă făptuitorul avea ferma convingere că, în momentul în care comitea infracțiunea, victima era fie copil cu capacitate de muncă, fie femeie gravidă. După părerea noastră, această stare de lucruri necesită revizuire. Există un precedent care ne convinge să facem o asemenea afirmație.

Astfel, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 316 din 17.11.2022 pentru modificarea unor acte normative (în continuare – Legii nr. 316/2022), la lit. b) alin. (3) art. 171 CP RM se stabilea

---

[901] STATI, Vitalie. Infracţiunile prevăzute la art. 238 şi 239 CP RM în lumina amendamentelor operate în Codul penal la 25.07.2014. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 3, pp. 205-224. ISSN 1814-3199.
[902] STATI, Vitalie. Reflecții pe marginea Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a art. 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor). În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2017, Вып. 10, ч. 3, с. 54-60. ISSN 2524-0986.
[903] STRATAN, Andrei. *Răspunderea penală pentru dobândirea creditului, împrumutului sau a despăgubirii/indemnizației de asigurare prin înșelăciune* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2023, p. 184. 308 p.
[904] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM): nr. 11 din 24.12.2012*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318
[905] *HPCSJ despre practica judiciară în cauzele din categoria infracţiunilor privind viaţa sexuală: nr. 17 din 07.11.2005*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=349
[906] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

circumstanţa agravantă „unei persoane minore în vârstă de până la 14 ani”.[907] După ce legea dată a intrat în vigoare, formularea din norma respectivă este modificată: „săvârșit cu bună știință asupra unei persoane care nu a atins vârsta de 14 ani”.[908] Elementul de noutate, așa cum putem observa, constă în sintagma „cu bună știință”.[909]

Despre oportunitatea unei asemenea revizuiri s-a scris în doctrina penală: „La lit. b) alin. (2) art. 171 CP RM, este utilizată sintagma „săvârşit cu bună ştiinţă asupra unui minor”. Aşa fiind, propunem ca la lit. b) alin. (3) art. 171 CP RM să fie folosită formularea „săvârşit cu bună ştiinţă cu persoana care nu a atins vârsta de 14 ani”.[910] Această propunere a fost susținută de Ministerul Justiției cu următoarele argumente: „Considerăm necesar de a păstra cuvintele „cu bună știință” în contextul incriminării agravantei la săvârșirea infracțiunilor privind viața sexuală din următoarele considerente. Această sintagmă servește la stabilirea intenției făptuitorului. Suntem de părerea că, în situațiile în care făptuitorul cunoaște cert că persoana asupra căreia se săvârșește actul sexual sau acțiunile cu caracter sexual este minoră, atunci acest făptuitor prezintă un pericol social sporit”.[911]

După modificarea lit. b) alin. (3) art. 171 CP RM prin Legea nr. 316/2022, S. Brînza, V. Stati și A. Tamazlîcaru au remarcat: „Cât privește prevederea de la lit. b) alin. (3) art. 171 CP RM, versiunea în vigoare a acestei litere conține sintagma „cu bună știință”. În acest fel, a fost uniformizată poziția legiuitorului față de atitudinea psihică a făptuitorului care comite violul asupra unei persoane care nu a împlinit vârsta de 18 ani”.[912]

În legătură cu o ipoteză care se aseamănă cu cea de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, E. Calmațui afirmă: „Este criticabilă lipsa sintagmei „cu bună știință” în contextul circumstanței agravante prevăzute la lit. b) alin. (2) art. 220 – proxenetismul săvârșit „asupra unei femei gravide”, întrucât este susceptibilă să genereze interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale. Din acest considerent, în vederea racordării circumstanței examinate la cerința de previzibilitate a legii, inclusiv pentru a asigura o terminologie constantă și uniformă în legea penală [...], cu titlu *de lege*

---

[907] Ibidem.
[908] Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 316 din 17.11.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 394-400, 737.
[909] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[910] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie, COPEȚCHI, Stanislav. Infracțiunile privind viața sexuală din perspectiva legii penale a Republica Moldova: aspecte *de lege ferenda*. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4217985
[911] *Sinteza obiecţiilor şi propunerilor la proiectul Legii pentru modificarea unor acte normative (prevenirea şi combaterea exploatării sexuale şi abuzurilor sexuale comise asupra minorilor)*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://www.justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/sinteza_0.pdf
[912] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie, TAMAZLÎCARU, Alina. Violul și acțiunile cu caracter sexual neconsimțite: o abordare din perspectiva Legii nr. 316/2022. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4359604

ferenda, propunem inserarea în conținutul circumstanței agravante specificate la lit. b) alin. (2) art. 220 CP RM a mențiunii „cu bună știință”.”[913]

Făcând o sinteză a argumentelor invocate *supra*, considerăm necesară modificarea dispoziției de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM.

Supra, în cadrul analizei laturii obiective, am promis că la aspectele legate de intenția de a comite infracțiunea prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, inclusiv la eroarea cu privire la calitatea specială a victimei, ne vom referi în contextul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute de acest articol.

S. Bogdan susține că „eroarea asupra persoanei victimei poate avea influență în cazul în care ea vizează o condiție a subiectului pasiv special”.[914] Alți autori au păreri apropiate.[915] Ce influență asupra calificării are eroarea asupra victimei în ipoteza de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM?

Răspunsul aproximativ la o astfel de întrebare poate fi găsit în HPCSJ nr. 11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM), „În cazul în care făptuitorul a considerat eronat că omoară un minor, calificarea trebuie făcută pentru fapta de omor efectiv săvârşită şi nu conform art. 27 şi art. 145 alin.(2) lit. e) CP al RM”[916]; „În cazul în care făptuitorul a considerat eronat că omoară o femeie gravidă, calificarea trebuie făcută pentru fapta de omor efectiv săvârşită şi nu conform art. 27 şi art. 145 alin. (2) lit. e) CP al RM”.[917] Sunt doctrinari care susțin o asemenea abordare. De exemplu, M. Udroiu afirmă: „Eroarea de fapt cu privire la vârsta victimei conduce la înlăturarea agravantei şi la reţinerea comiterii faptei în forma de bază sau în celelalte variante agravate”.[918] R. Eremciuc se exprimă în termeni asemănători: „În situaţia în care eroarea se atribuie unei circumstanțe agravante, aceasta nu se va reţine în sarcina inculpatului”.[919]

Alți penaliști enunță un punct de vedere opus. De exemplu, S. Brânza argumentează: „Făptuitorul a dorit să se producă nu moartea unei persoane oarecare, dar anume moartea unei

---

[913] CALMAȚUI, Eduard. Latura subiectivă a infracțiunii de proxenetism. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2020, nr. 8, pp. 169-176. ISSN 1814-3199.
[914] BOGDAN, Sergiu. *Eroarea în dreptul penal*. Bucureşti: Universul Juridic, 2008, p. 96. 215 p. ISBN 978-973-127-057-9.
[915] COPEŢCHI, Stanislav. Eroarea şi importanța ei la calificarea infracțiunilor. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 38-45. ISSN 1814-3199; BERDILO, Rodica. Victima omorului săvârșit în stare de afect. În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2021, nr. 1, pp. 33-38. ISSN 1857-2405.
[916] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM): nr. 11 din 24.12.2012*. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318
[917] Ibidem.
[918] UDROIU, Mihail. Sinteza modificărilor legislative operate prin Legile 171/2023, nr. 213/2023, nr. 217/2023 şi nr. 248/2023 în cazul infracțiunilor contra persoanei şi a celor contra patrimoniului. În: *Forum Juridic*, 2023, nr. 2, pp. 114-129. ISSN 2734-7524.
[919] EREMCIUC, Roman. Legea penală substanțială a Republicii Moldova necesită o revizuire urgentă: cazul erorii în dreptul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2020, nr. 8, pp. 186-194. ISSN 1814-3199.

femei gravide. Şi doar din cauze independente de voinţa făptuitorului s-a produs moartea unei femei oarecare. Nu a unei femei gravide. Această eroare cu privire la calitatea agravantă a victimei nu o putem ignora. Pentru că, altfel, implicit, s-ar recunoaşte că latura subiectivă, ca element constitutiv al infracţiunii, nu are nici o importanţă la calificare”.[920] Cu toate că se referă la o altă ipoteză, S. Copețchi susține în esență aceeași idee: „De exemplu, în situația în care, având intenția de a răpi un minor, făptuitorul din eroare răpește un adult, acțiunile sale trebuie calificate ca tentativă la infracțiunea prevăzută la lit. c) alin. (2) art. 164 CP RM (răpirea unei persoane săvârșită cu bună știință asupra unui minor)”.[921] D. Gurev împărtășește o părere care se aseamănă: „În cazul în care făptuitorul eronat consideră că răpeşte un minor, suntem în prezenţa tentativei la lit. c) alin. (2) art. 164 CP RM. [...] În condiţiile circumstanţei agaravante analizate, făptuitorul a întreprins toate acţiunile în vederea răpirii cu bună ştiinţă a unui minor, însă infracţiunea nu şi-a produs efectul din motivul că victima nu poseda această calitate”.[922]

Ne situăm pe aceleași poziții cu S. Brînza, S. Copețchi și D. Gurev. Explicăm de ce. Opinia lui M. Udroiu, citată mai sus, este corectă. Însă, trebuie de subliniat că ea este corectă în contextul legislației penale române, fiindcă, potrivit alin. (3) art. 30 CP RM, „nu constituie circumstanță agravantă sau element circumstanțial agravant starea, situația ori împrejurarea pe care infractorul nu a cunoscut-o în momentul săvârșirii infracțiunii”.[923] Codul penal al Regatului Spaniei, în alin. 2 art. 14, cuprinde o dispoziție similară: „Eroarea privind o faptă calificată ca infracţiune sau privind o circumstanţă agravantă va împiedica aplicarea acesteia”.[924] Codul penal al Greciei, în alin. 2 art. 30, prevede: „De asemenea, circumstanţele agravante, conform legii, nu sunt reţinute în sarcina făptuitorului, dacă aceasta nu a recunoscut incidenţa respectivelor circumstanţe agravante”.[925] Încercăm să identificăm astfel de dispoziții în legea penală a Republicii Moldova, dar căutările noastre nu dau niciun rezultat.

Revenind la analiza tipurilor de intenție, trebuie să menționăm că, într-o altă speță din practica judiciară, se menționează că infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, a fost săvârșită cu

---

[920] BRÎNZA, Serghei. Răspunderea pentru omorul prevăzut la lit. e) alin. (2) art. 145 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 3, pp. 101-115. ISSN 1814-3199.
[921] COPEŢCHI, Stanislav. Eroarea și importanța ei la calificarea infracțiunilor. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 38-45. ISSN 1814-3199.
[922] GUREV, Dorina. Minorul – victimă a infracţiunii de răpire a unei persoane. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice. Ştiinţe economice, 26-28 septembrie 2013, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 130-133.
[923] Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
[924] *Codul penal al Regatului Spaniei*. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html
[925] *Codul penal al Greciei*. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Grecia-RO.html

„premeditare”.[926] În art. 168 CP RM lipsește o agravantă comparabilă cu cea de la lit. a) alin. (2) art. 145 CP RM.

Un anumit interes prezintă deosebirea intenției determinate de intenția nedeterminată. Acest interes este pronunțat în cazul circumstanței agravante de la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, care presupune o pluralitate de victime. Mai precis, ne referim la situația când intenția de a comite infracțiunea, prevăzută de această normă, nu se realizează așa cum a dorit făptuitorul.

Conform pct. 5.6 HPCSJ nr. 11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM), „în cazul în care făptuitorul a încercat să omoare două sau mai multe persoane, dar a decedat numai una singură, răspunderea trebuie aplicată în baza art. 145 alin. (1) (dacă nu sunt circumstanţe din alin. (2)), art. 27 şi art. 145 alin. (2) lit. g) CP al RM. Dacă făptuitorul a încercat să omoare trei sau mai multe persoane, dar au decedat numai două din trei persoane (sau trei din patru, sau patru din cinci etc.), calificarea se efectuează pentru fapta de omor săvârşită în conformitate cu art. 145 alin. (2) lit. g) şi tentativă de omor, după caz, simplu sau calificat, aflate în concurs”.[927] Însă, o asemenea soluție nu este susținută în literatura de specialitate.[928]

În alt context, pentru a califica fapta în baza art. 168 CP RM, nu are însemnătate când a apărut intenția infracțională: la momentul angajării unei persoane pentru a îndeplini o muncă sau mai târziu. De exemplu, dintr-o speță nu rezultă cu claritate că, inițial, la momentul angajării victimei, făptuitorul ar fi avut intenția de a comite infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Abia mai târziu, devine certă intenția făptuitorului de a săvârși această infracțiune: în luna decembrie 2007, S.P. a fost angajat de către M.I. la stâna de oi care-i aparţinea în calitate de cioban şi, conform înțelegerii verbale, pentru munca prestată, S.P. urma să primească lunar suma de 1000 de lei. Însă, dat fiind faptul că pe parcursul perioadei decembrie 2007 – aprilie 2008 S. P. nu a fost remunerat, acesta a

---

[926] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 01.03.2022. Dosarul nr. 1a-496/2019*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/4F5DCB2E-08C9-4944-90CB-05FA80CCD3EC; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 02.11.2022. Dosarul nr. 1ra-851/2022.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=22364

[927] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM): nr. 11 din 24.12.2012*. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318

[928] BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârșit asupra a două sau mai multor persoane (lit. g) alin. (2) art.145 C.pen. RM): analiză de drept penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 11, pp. 2-10. ISSN 1811-0770; BRÎNZA, Serghei. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP RM)” nr. 11 din 24.12.2012: unele reflecţii critice. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice. Ştiinţe economice, 26-28 septembrie 2013, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 109-111; COPEŢCHI, Stanislav. Eroarea și importanța ei la calificarea infracțiunilor. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 38-45. ISSN 1814-3199; SOROCEANU, Igor. Omorul săvârșit asupra a două sau mai multor persoane. Abordări teoretice şi drept comparat. In: *Revista Naţională de Drept*, 2018, nr. 1-3, pp. 58-62. ISSN 1811-0770; PRISACARI, Vadim. Problematica calificării omorului intenționat implicând o pluralitate de victime. În: *Revista Naţională de Drept*, 2021, nr. 4, pp. 57-69. ISSN 1811-0770.

plecat de la stână. Intenționând să-l oblige în continuare să lucreze, fără a-i remunera munca prestată, C.V. în repetate rânduri, amenințându-l cu aplicarea violenţei şi aplicând forţa fizică, l-a adus pe S.P. înapoi la stâna de oi respectivă şi l-a obligat să efectueze munca pusă în sarcina sa.[929]

În continuare se impun unele precizări particulare pe marginea circumstanței agravante specificate la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, care stabilește răspunderea pentru infracțiunea de muncă forțată soldată cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori cu decesul victimei. În această ipoteză, latura subiectivă a infracțiunii se concretizează în intenție față de fapta prejudiciabilă și în imprudență față de urmările prejudiciabile.

În art. 19 CP RM se acordă spațiu infracţiunii săvârşite cu două forme de vinovăţie. Întrunirea în cadrul aceleiași infracțiuni a ambelor forme de vinovăție (intenție și imprudență) este cunoscută sub termenul de praeterintenţie.[930] Art. 19 CP RM nu este aplicabil în ipoteza din lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM.

2.3.2. Semnele secundare ale laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

În continuare, ne vom concentra atenția spre analiza scopului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Prin scop al infracțiunii se înțelege „finalitatea urmărită prin comiterea infracțiunii”.[931] Cu privire la modul de inserare a scopului infracţiunii în textul legii penale, în doctrină se enunţă că acesta devine semn obligatoriu atunci când „este prevăzut expres în dispoziţia normei incriminatoare sau când este dedus din natura juridică a infracţiunii”.[932]

Într-o speță în care a fost aplicat art. 168 CP RM, se vorbește despre „scopul de a obține munca unui grup de persoane pentru profit”.[933] Considerăm că această formulare se referă mai degrabă nu la scopul infracțiunii, dar la motivul infracțiunii (și anume – la interesul material).

---

[929] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 30.10.2012. Dosarul nr. 1ra-749/2012.* [citat 12.12.2018] Disponibil: csj.md

[930] Unii autori folosesc noţiunea de vinovăţie dublă: GRAMA, Mariana, BOTNARU, Stela. Participaţia la infracţiunile săvârşite cu vinovăţie dublă. În: *Revista Naţională de Drept*, 2003, nr. 5, p. 36-39. ISSN 1811-0770; BUDECI, Vitalie. Latura subiectivă a infracţiunii de încălcare a regulilor de securitate a circulaţiei sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport. În: *Legea şi Viaţa*, 2014, nr. 6, pp. 28-33. ISSN 2587-4365; ARCER, Alexandru. Participaţia la comiterea infracţiunilor de omor – delimitări teoretico-metodologice. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 198-206. ISSN 1814-3199.

[931] MĂRCULESCU-MICHINICI, Maria-Ioana, DUNEA, Mihai. *Drept penal. Partea generală.* București: Hamangiu, 2017, p. 599. 968 p. ISBN 978-606-27-0626-5.

[932] COPEȚCHI, Stanislav, HADÎRCĂ, Igor. *Calificarea infracțiunilor: Note de curs*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 273. 352 p. ISBN 978-9975-53-547-2.

[933] *Sentinţa Judecătoriei raionului Ungheni din 08.09.2014. Dosarul nr. 1-303/2014.* [citat 23.12.2018] Disponibil: http://jun.justice.md

Într-o altă speță din practica judiciară, se menționează „scopul obţinerii muncii [...] prin înşelăciune”.[934] Dacă scopul acțiunii sau inacțiunii adiacente nu este cel de asigurare a comiterii acțiunii principale, atunci art. 168 CP RM nu poate fi aplicat.

Este important ca scopul examinat să fie prezent în conștiința făptuitorului la momentul săvârșirii acțiunii principale, și anume a obținerii muncii victimei. Dacă facem o analogie, ne putem aminti de un fragment din pct. 15 HPCSJ nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: „Primirea bunurilor cu condiţia îndeplinirii unui angajament poate fi calificată ca escrocherie doar în cazul în care făptuitorul, încă la momentul intrării în stăpânire asupra acestor bunuri, urmărea scopul sustragerii lor şi nu avea intenţia să-şi execute angajamentul asumat”.[935]

În altă ordine de idei, în afară de scopul infracțiunii, un alt semn al laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM este motivul infracțiunii. În context, reținem că prin „motiv al infracțiunii” se are în vedere „impulsul intern al actului de conduită”.[936] S. Brînza face o distincție între scop și motiv menționând că ,,aceasta nu presupune o separație rigidă în planul realității psihice care însoțește declanșarea și realizarea acțiunii (inacțiunii) infracționale. Astfel, scopul poate fi imediat sau îndepărtat. El poate fi generat de un motiv sau, dimpotrivă, poate să declanșeze un motiv”.[937]

În literatura de specialitate din Republica Moldova nu găsim prea multe informații cu privire la motivele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Astfel, în una din lucrările sale, A. Borodac determină caracteristicile laturii subiective ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Totuși, lipsesc informațiile cu privire la motivul acestei infracțiuni. Într-o altă lucrare de-a sa, cu referire la motivele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, A. Borodac afirmă că acestea „n-au importanță pentru calificare”.[938] Chiar dacă motivele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM nu sunt de regulă speciale, aceasta nu înseamnă că ele sunt lipsite de importanță. Dovada o găsim în alin. (1) art. 75 CP RM și în pct. 1) alin. (1) art. 394 CPP RM.[939]

---

[934] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 17.06.2008. Dosarul nr. 1ra-778/2012.* [citat 12.12.2018] Disponibil: csj.md

[935] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004.* [citat 13.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310

[936] Ibidem, p. 178.

[937] BRÎNZA, Serghei. Rolul scopului în procesul de stabilire a gradului prejudiciabil al faptei. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 3, pp. 94-98. ISSN 1814-3199.

[938] BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 107. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.

[939] Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 104-110, 447.

La rândul său, S. Brînza, atunci când se referă la latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, menționează că „de regulă, motivul infracţiunii constă în interesul material”.[940] Această teză este reiterată în alte lucrări în care S. Brînza este coautor împreună cu V. Stati sau cu I. Arhiliuc.[941] Autorii L. Gîrla și Iu. Tabarcea menționează, de asemenea, doar interesul material ca posibil motiv al infracțiunii ce este specificată la art. 168 CP RM.[942]

Conform pct. 5.2 HPCSJ nr. 11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM), „interesul material constituie motivul generat de necesitatea făptuitorului de a-şi spori activul patrimonial (de a obţine sau de a reţine un câştig material) sau de a-şi micşora pasivul patrimonial (de a se elibera de cheltuieli materiale)”.[943]

Din aceste motive, nu putem fi pe aceleași poziții cu R. Răducanu și C.A. Cercel care consideră că interesul material este scop al infracțiunii.[944]

În spețele din practica judiciară, în care s-a aplicat art. 168 CP RM, pe care le-am analizat, ca motiv al infracțiunii, prevăzute de acest articol, a fost evidențiat doar interesul material.[945]

Pentru calificare, nu are însemnătate ce formă a îmbrăcat interesul material: „1) motivul generat de necesitatea făptuitorului de a obţine un câştig material pentru sine; 2) motivul generat de necesitatea făptuitorului de a-şi reţine un câştig material; 3) motivul generat de necesitatea făptuitorului de a se elibera de cheltuieli materiale; 4) motivul generat de dorinţa făptuitorului de a asigura un câştig material unor terţe persoane (de a obţine sau reţine un câştig material pentru

---

[940] BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 152. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.

[941] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 373. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3; POALELUNGI, Mihai et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, p. 550. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0; BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 509. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

[942] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, p. 209. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.

[943] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM): nr. 11 din 24.12.2012*. [citat 13.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318

[944] RĂDUCANU, Ruxanda, CERCEL, Cristina Anamaria. Interesul material – element circumstanțial al infracțiunii de omor. În: *Revista de Ştiinţe Juridice*, 2010, nr. 1, pp. 56-60. ISSN 1454-3699.

[945] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 30.10.2012. Dosarul nr. 1ra-749/2012.* [citat 12.12.2018] Disponibil: csj.md; *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 17.12.2019. Dosarul nr. 1ra-2229/2019*. [31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15003; *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 23.01.2020. Dosarul nr. 1ra-162/2020.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15157; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 23.06.2020. Dosarul nr. 4-1re-128/2020.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2052; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 02.03.2022. Dosarul nr. 1ra-2300/2021.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20777; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 17.10.2022. Dosarul nr. 4-1re-133/2022.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2402

ele ori de a le elibera de cheltuieli materiale)".[946] Oricare dintre aceste forme este posibil să se regăsească în cazul interesului material care determină comiterea infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

A.M. Orlean este de părerea că „exploatarea prin muncă forțată constă în utilizarea ilegală, din cupiditate, a muncii unei alte persoane".[947] Această definiție este apropiată de cea din pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: „exploatare a persoanei – abuz faţă de persoană pentru a obţine un profit [...]".[948] Observăm că dorința de a obține un câștig material este elementul comun al ambelor acestor definiții.

Nu ar fi corect să excludem posibilitatea ca alte motive (cu excepția interesului material) să determine o persoană să comită infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Or, definiția din in pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane, care a fost reprodusă mai sus, intră în contradicție cu definiția din pct. 3^2 din același artcol: „exploatare sexuală necomercială – folosirea persoanei prin constrângere, *fără un interes material* (evid. ns.), exprimându-se în căsătorie (inclusiv poligamică) sau concubinaj".[949] Dacă exploatarea sexuală poate fi necomercială, interpretăm că același caracter poate avea exploatarea prin muncă forțată.

Despre motiv trebuie să vorbim în ipoteza prevăzută la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM. Or, după cum arată S. Copețchi, „motivul infracţiunii urmează a fi stabilit chiar şi în cazul infracţiunilor săvârşite din imprudenţă".[950] L. Buga intră în detalii și menționează că „motivul la infracţiunile din imprudenţă se rezumă doar la o constatare a acesteia într-un mod aparent sau formal şi doar printr-o simplă raportare la o anume „stare de spirit", şi nu la cele de „fapt", în aşa fel că aceasta ar putea crea impresia unei intenţii fictive".[951]

De exemplu, S. Brînza și V. Stati evidențiază superficialitatea în raport cu încălcarea anumitor reguli în contextul unor infracțiuni care presupun cauzarea din imprudență a urmărilor

---

[946] BRÎNZA, Serghei. Răspunderea penală pentru omorul săvârşit din interes material (lit. b) alin. (2) art. 145 C.pen. RM): examinarea unor aspecte controversate. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 10, pp. 5-11. ISSN 1811-0770.
[947] ОРЛЕАН, А.М. Експлуатація людини: поняття та класифікація основних видів (кримінально-правовий аспект). În: *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2011, № 4, с. 52-55. ISSN 2311-6676.
[948] Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.
[949] Ibidem.
[950] COPEŢCHI, Stanislav. Semnele secundare ale laturii subiective: aspecte teoretico-practice şi legislative. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediţia I-a, 25-26 martie 2021, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 76-85. ISBN 978-9975-158-12-1.
[951] BUGA, Larisa. Cu privire la unele aspecte legate de definirea mobilului infracţiunii. În: *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*, 2020, nr. 3, pp. 54-61. ISSN 2345-1130.

prejudiciabile (de pildă, al infracțiunilor prevăzute la art. 263, 264, 269 CP RM).[952] Totuși, nu trebuie neglijat specificul unor asemenea infracțiuni, care le deosebește de infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. N. Postovanu remarcă: „Nu trebuie de uitat că în esență infracțiunile prevăzute la art. 264 CP RM se consideră infracțiuni săvârșite din imprudență. [...] Urmările prejudiciabile prevăzute de art. 149 și 157 CP RM reprezintă factorul „criminalizator" pentru infracțiunile prevăzute la art. 264 CP RM"[953]; „Fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 264 CP RM nu are rolul de factor „criminalizator" pentru infracțiunile prevăzute de acest articol. Prin urmare, nu ar fi corect ca motivul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 264 CP RM să fie considerat motiv al infracțiunilor prevăzute de acest articol".[954]

Chiar și în ipoteza prevăzută la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, motivele sunt cele ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, pe care le-am analizat mai sus. Această afirmație, pe care o facem, este confirmată implicit prin următoarea idee exprimată de către N. Postovanu: „La momentul conceperii de către făptuitor a infracțiunii comise din imprudență, motivul nu se proiectează asupra urmărilor prejudiciabile. Prin urmare, în cazul infracțiunilor comise din imprudență se poate vorbi despre motiv, însă el se referă doar la fapta prejudiciabilă".[955]

Suntem de acord cu A. Ciorba care demonstrează că motivul special nu este, spre deosebire de scopul special, un indicator cert de prezență a intenției directe: „De exemplu, dacă omorul este săvârșit din motive sadice (lit. j) alin. (2) art. 145 CP RM) sau din motive de ură socială, naţională, rasială sau religioasă (lit. l) alin. (2) art. 145 CP RM), nu înseamnă că făptuitorul poate doar să dorească moartea victimei"[956]; „În această situație, nu se exclude ca făptuitorul să admită conștient moartea victimei. Totodată, dacă omorul este săvârșit din interes material (lit. b) alin. (2) art. 145 CP RM), făptuitorul poate doar să dorească moartea victimei. În această situație, făptuitorul nu poate să admită conștient moartea victimei. Doar lipsind victima de viață, făptuitorul poate obţine sau reţine un câştig material ori poate să se elibereze de cheltuieli materiale"[957]; „Altă urmare prejudiciabilă decât moartea victimei exclude posibilitatea obţinerii sau reţinerii de către făptuitor a unui câştig material ori posibilitatea acestuia să se elibereze de cheltuieli materiale. Concluzia este următoarea: nu tipul intenției determină prezența motivului special al infracțiunii; motivul

[952] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 424, 436, 486. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3.
[953] POSTOVANU, Nicolae. *Răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de securitate a circulaţiei sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021, p. 259. 400 p. ISBN 978-9975-158-44-2.
[954] Ibidem, p. 259.
[955] Ibidem, p. 258-259.
[956] CIORBA, Alexandru. Motivul special al infracțiunii și tipul intenției. În: *Modern scientific challenges and trends. Collection of Scientific Works*, 2019, Is. 4, pp. 120-122. ISBN 978-83-949403-3-1.
[957] Ibidem.

special nu întotdeauna este un indiciu al unui anumit tip de intenție."[958] R. Cojocaru și M. David împărtășesc o opinie apropiată.[959]

În citatul reprodus anterior, A. Ciorba se referă la agravanta de la lit. l) alin. (2) art. 145 CP RM. În varianta în vigoare a acestei dispoziții este stabilită răspunderea pentru omorul ce este săvârșit din motive de prejudecată. Este același motiv ca în ipoteza prevăzută la lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM. Totuși, din punctul de vedere al tipului de intenție pe care o manifestă făptuitorul, situația este diferită. În cazul infracțiunii prevăzute la lit. l) alin. (2) art. 145 CP RM, intenția poate fi fie directă, fie indirectă. În ceea ce privește infracțiunea de la lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM, intenția este doar directă. Aceasta se explică prin acel fapt că infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, este formală.

S. Brînza și V. Stati menționează că „noțiunea „motive de prejudecată" ar trebui să aibă același conținut atât în Codul penal, cât și în Codul contravențional ale Republicii Moldova".[960] Problema constă în aceea că, în definiția noțiunii de motive de prejudecată din art. 46^3 CC RM, sunt enumerate aceleași caracteristici protejate ca și în art. 134^{21} CP RM, cu excepția unei singure: „statut de migrant sau azilant".[961] Această caracteristică este specificată numai în Codul contravențional.

Din alin. (3) art. 134^{21} CP RM rezultă că infracțiunea poate fi motivată de prejudecată chiar dacă făptuitorul a acționat și sub influența altor motive. Referitor la această normă, A. Strîmbeanu menționează: „Nu se cere ca motivele de prejudecată să reprezinte motivul dominant, prioritar al infracțiunii. Acestea pot avea chiar și un caracter secundar, subsidiar. Important este ca motivele de prejudecată să-l ghideze pe făptuitor chiar și parțial".[962]

Mai sus am menționat că, în anumite situații, în cadrul analizei laturii subiective a infracțiunii, se iau în considerare emoțiile resimțite de către făptuitor.

În literatura de specialitate pot fi găsite opinii numeroase argumentate[963], din care rezultă că stările, descrise în art. 146, 147 și 156 CP RM, sunt exemple de responsabilitate redusă a

---

[958] Ibidem.

[959] COJOCARU, Radion, DAVID, Mihail. Determinarea semnelor facultative ale laturii subiective la încadrarea juridică a infracţiunii. În: *Legea şi Viaţa*, 2022, nr. 9-10, pp. 14-23. ISSN 2587-4365.

[960] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Raţiunea şi efectele adoptării Legii nr. 111/2022. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2022, nr. 8, pp. 3-15. ISSN 1814-3199.

[961] Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.

[962] STRÎMBEANU, Alexandru. *Răspunderea penală pentru accesul ilegal la informaţia computerizată*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2023, p. 375. 430 p. ISBN 978-5-88554-178-7.

[963] BOTNARU, Stela. Responsabilitatea redusă în pruncucidere: implicaţii juridico-penale. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2014, nr. 3, pp. 138-141. ISSN 1814-3199; BOTNARU, Stela, BURAVCENCO, Iulia. Conceptul responsabilităţii reduse în legislaţia Republicii Moldova şi a altor state. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 8, pp. 93-96. ISSN 1857-2081; BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 167, 374. 1328 p. ISBN 978-9975-53-

făptuitorului. Conform lit. d) alin. (1) art. 76 CP RM, circumstanță, care atenuează pedeapsa penală, se consideră: „săvârşirea faptei de o persoană cu responsabilitate redusă”.[964] Așadar, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, emoțiile făptuitorului, exprimate în starea de afect a acestuia, pot conta numai ca circumstanță atenuantă ce influențează pedeapsa în sensul atenuării acesteia.

În alte cazuri, „emoțiile fie contribuie la constituirea motivului infracțiunii, fie se identifică cu acesta, fie reprezintă un fundal pentru motivul infracțiunii, fie reprezintă un fundal pentru săvârșirea infracțiunii însăși”.[965] Într-adevăr, emoțiile pot influența semnificativ motivarea infracțiunilor, acționând atât ca antecedente, cât și ca factori însoțitori.

2.4. Subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

2.4.1. Condițiile pe care le îndeplinește subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

Legiuitorul nu menționează în alin. (1) art. 168 CP RM o calitate specială pentru subiectul infracțiunii.[966] Totuși, R. Cojocaru admite că, „în cazul prevederii implicite legiuitorul nu desemnează în mod expres calitatea specială a subiectului infracțiunii, aceasta putând fi dedusă din sensul normei incriminatorii care redă esența juridică a infracțiunii”.[967]

În doctrina de specialitate se vorbește despre subiectul special al infracțiunii de muncă forțată. De exemplu, M.V. Gordei și B.V. Epifanov, I.T. Idrisov și N.T. Idrisov susțin: „Subiecții relațiilor izvorâte în legătură cu utilizarea muncii forțate sunt angajatorul și salariatul, înzestrați cu drepturi și obligații corespunzătoare. Salariat este persoana care are posibilitatea atât juridică, cât și factuală de a-și exercita drepturile”.[968] La rândul său, A.V. Kursaev exprimă următorul punct de vedere:

469-7; BRÎNZA, Serghei. Infracţiunile prevăzute la art. 146 şi la art.147 CP RM: aspecte teoretice si practice. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2014, nr. 3, pp. 86-104. ISSN 1814-3199; BRÎNZA, Serghei. Infracţiunile prevăzute la art. 146 şi la art.147 CP RM: aspecte teoretice și practice. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2014, nr. 3, pp. 86-104. ISSN 1814-3199; BERDILO, Rodica. Responsabilitatea redusă și starea emoțională a subiectului infracțiunilor prevăzute la art.146, 147 și 156 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 150-159. ISSN 1814-3199.

[964] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[965] BERDILO, Rodica. Emoțiile ca semn al laturii subiective a infracțiunii. În: *Modern Scientific Challenges and Trends*, 2020, Is. 7, pp. 50-60. ISBN 978-83-949403-3-1.

[966] În dispoziția de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, sunt menționate asemenea calități: persoană publică; persoană cu funcție de răspundere; persoană cu funcție de demnitate publică; persoană publică străină; funcționar internaţional.

[967] COJOCARU, Radion. Stabilirea semnelor subiectului calificat al infracțiunii în procesul de încadrare juridică. În: *Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat „Bogdan Petriceicu Haşdeu” din Cahul, Seria „Ştiinţe Sociale”*, 2024, nr. 1, pp. 61-74. ISSN 2345-1858.

[968] ГОРДЕЙ, М.В., ЕПИФАНОВ, Б.В. Проблемы квалификации использования рабского труда в России. În: *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*, 2011, том 50, № 2, с. 80-84. ISSN 2071-8284; ИДРИСОВ, И.Т., ИДРИСОВ, Н.Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.

„În munca forțată, subiecți ai relației relevante sunt angajatorul și salariatul. Salariații păstrează posibilitatea de a avea anumite drepturi și obligații”.[969] V.V. Jernakov folosește termeni asemănători: „Sub aspect juridic, munca forțată se caracterizează prin aceea că este o muncă prestată nu în baza unei obligații acceptate voluntar, ci sub influența posibilității de a fi supus unei pedepse. Doar un subiect autorizat poate cere efectuarea de muncă forțată. Se are în vedere cel care are dreptul să aplice, în raport cu persoana forțată, sancțiuni penale, contravenționale, disciplinare, patrimoniale sau de altă natură”.[970] Nu în ultimul rând, S.I. Ogorodnikova, T.A. Zaițeva și E.A. Vlasova opinează: „Numai un subiect autorizat poate solicita cuiva să presteze muncă forțată. El este cel care are dreptul de a aplica măsuri cu caracter penal, contravențional, disciplinar sau patrimonial în raport cu persoana forțată”.[971] Ce vor să sugereze toți acești autori este că relațiile, legate de utilizarea muncii forțate, implică două părți: angajatorul și salariatul, fiecare având drepturi și obligații specifice. În plus, este insuflată ideea că exclusiv un subiect autorizat are dreptul să solicite efectuarea muncii forțate. Considerăm că astfel de idei trebuie acceptate cu atenție în raport cu infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

În continuarea demersului nostru de a afla dacă subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM are vreo calitate specială, este necesar să vorbim despre deosebirea acestei infracțiuni de infracțiunea prevăzută la art. 167 CP RM.

M. Mutu compară între ele infracțiunile prevăzute la art. 167 și 168 CP RM: „Şi în cazul art. 167 CP RM, şi în cel al art. 168 CP RM, victima se află în posesia altei persoane şi este exploatată fiind supusă eforturilor fizice, de rezultatele muncii beneficiază altă persoană decât victima. Deosebirea constă în faptul că în cazul sclaviei subiectul activ realizează toate atributele dreptului de proprietate faţă de subiectul pasiv expunându-l pe acesta şi altor forme de exploatare decât munca. [...] În cazul muncii forţate însă, se păstrează libertatea persoanei, exceptând libertatea la muncă.”[972] Ne raliem acestei poziții.

---

[969] КУРСАЕВ, А.В. Рабский труд и принудительный труд: соотношение категорий в международном и российском законодательстве и вопросы уголовного права. În: *Закон и правопорядок в третьем тысячелетии. Материалы международной научно-практической конференции*, 2016, с. 208-211. ISBN 978-5-93919-057-2; КУРСАЕВ, А.В. Соотношение рабского труда и принудительного труда и вопросы уголовно-правового регулирования. În: *Проблемы правоохранительной деятельности*, 2016, № 1, с. 76-80. ISSN 1819-7426.

[970] ЖЕРНАКОВ, В.В. Свобода труда и запрещение принудительного труда в современном трудовом праве. În: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, 2013, № 3, с. 89-95. ISSN 1995-4190.

[971] ОГОРОДНИКОВА, С.И., ЗАЙЦЕВА, Т.А., ВЛАСОВА, Е.А. Свобода труда и запрещение принудительного труда в современном трудовом праве. În: *Социокультурные процессы в условиях глобализации: вызовы современности. Материалы международной научно-практической конференции*, 2017, с. 172-176.

[972] MUTU, Maria. Tangenţele traficului de fiinţe umane cu unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 1, pp. 111-113. ISSN 1814-3199.

În alt context, pentru a afla dacă subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM are vreo calitate specială, este necesar să comparăm această infracțiune cu infracțiunile prevăzute la art. 165, 165[1], 206 și 206[1] CP RM.

S. Brînza și V. Stati menționează că „subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 165[1] CP RM, este beneficiarul produselor şi/sau serviciilor care constituie rezultatul exploatării victimei care a fost traficată în contextul uneia dintre infracțiunile specificate la art. 165 [...] CP RM, [create și/sau] prestate de o persoană despre care ştie că este victima acestor infracţiuni”.[973] Făcând o paralelă, se poate afirma că subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 206[1] CP RM, este „beneficiarul produselor şi/sau serviciilor care constituie rezultatul exploatării victimei”[974] infracțiunii care este prevăzută la art. 206 CP RM, create și/sau prestate de o persoană despre care ştie că este victima acestor infracţiuni.

S. Brînza precizează: „În funcţie de prezenţa sau lipsa promisiunii prealabile [...], infracţiunea specificată la art. 165[1] CP RM poate fi considerată un caz special fie de complicitate la infracţiunile prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM şi/sau la infracţiunile care presupun exploatarea victimelor traficate (de exemplu, la infracţiunile prevăzute la art. 167 sau 168 CP RM), fie de favorizare a infracţiunilor în cauză”[975]; „De aceea, la calificarea faptei conform art. 165[1] CP RM, nu este necesară referirea nici la alin. (5) art. 42 şi art. 165, 167, 168 [...] sau altele din Codul penal, nici la art. 49 CP RM. Nu se cere nici calificarea suplimentară conform art. 323 CP RM”.[976] O interpretare similară este valabilă pentru infracțiunea prevăzută la art. 206[1] CP RM.

În altă privință, în ipoteza ce este prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, ar putea să prezinte interes opinia lui I.P. Vasâlkivska care se referă la părinți și alte asemenea persoane care exploatează munca unui copil.

Această autoare analizează infracțiunea prevăzută la art. 150 CPUc, care constă în exploatarea unui copil ce nu a împlinit vârsta la care este permisă angajarea, prin folosirea muncii sale.[977] I.P. Vasâlkivska menționează că părinții sau persoanele înlocuitoare recurg adesea la exploatarea copiilor. De exemplu, în regiunile Lugansk și Donețk sunt frecvente cazurile de utilizare a minorilor în așa-numitele mine de cărbune familiale. Munca epuizantă a copiilor în gospodăriile din mediul rural este un alt exemplu des întâlnit de muncă a copiilor în Ucraina. Personalul didactic

[973] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 507. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
[974] Ibidem, p. 507.
[975] BRÎNZA, Serghei. Infracţiunea de utilizare a rezultatelor muncii sau serviciilor unei persoane care este victimă a traficului de fiinţe umane (art. 165[1] CP RM): principalele repere conceptuale. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe sociale, 10-11 noiembrie 2014, Vol. 2. Chişinău*. Chişinău: USM, 2014, pp. 94-96.
[976] Ibidem.
[977] ВАСИЛЬКІВСЬКА, І.П. Використання дитячої праці: кримінально-правовий аспект. În: *Вісник Академії адвокатури України*, 2012, Число 3, с. 168-171. ISSN 2312-6493.

este, de asemenea, implicat în exploatarea minorilor. Utilizarea muncii copiilor de către persoanele responsabile cu creșterea și îngrijirea acestora sporește semnificativ pericolul social al unor astfel de acțiuni. Ca urmare, I.P. Vasâlkivska propune ca, în alin. 2 art. 150 CPUc, să se prevadă, în calitate de circumstanță agravantă, săvârșirea infracțiunii de către părinții victimei, de către persoanele care îi înlocuiesc sau de către cei care exercită atribuții profesionale sau de serviciu legate de creșterea sau îngrijirea copiilor. În viziunea autoarei, adoptarea amendamentelor propuse ar putea contribui la o protecție mai eficientă a copiilor împotriva exploatării care este periculoasă pentru sănătatea lor, care poate deveni un obstacol în calea educației acestora sau care le poate dăuna din punct de vedere fizic, psihic sau spiritual.

Cu privire la art. 150 CPUc, alți autori ucraineni – G.V. Didkivska și V.A. Krosondovici – susțin că „unul dintre neajunsurile semnificative este că acest articol nu conține o prevedere referitoare la exploatarea copiilor de către părinți sau înlocuitorii acestora. Astfel de fapte sunt adesea raportate de mass-media. Munca epuizantă și cu o durată excesivă a copiilor din mediul rural în gospodărie este, în general, recunoscută ca fiind una dintre cele mai des întâlnite forme de utilizare a muncii copiilor în Ucraina”.[978]

În Codul penal al Republicii Slovenia, în alin. (2) art. 192, este descrisă o ipoteză de genul celei schițate de I.P. Vasâlkivska, G.V. Didkivska și V.A. Krosondovici: „Părintele, părintele adoptiv, tutorele sau altă persoană care obligă un copil la muncă forţată [...]”.[979]

Nu cunoaștem dacă în Republica Moldova există premise suficiente pentru a completa art. 168 CP RM cu o dispoziție asemănătoare cu cea de la alin. (2) art. 192 CP RSl. Din această cauză ne abținem să propunem o asemenea completare.

În alt context, am menționat mai sus că subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi nu numai o persoană fizică, ci și o persoană juridică.

Conform alin. (4) art. 21 CP RM, „persoanele juridice, cu excepţia autorităţilor publice, răspund penal pentru infracţiunile pentru săvârşirea cărora este prevăzută sancţiune pentru persoanele juridice în partea specială din prezentul cod”.[980]

Persoana juridică este subiect al infracțiunii de muncă forțată nu doar potrivit legii penale a Republicii Moldova. Astfel, conform art. 225-16 CP RFr, „persoanele juridice declarate

[978] ДІДКІВСЬКА, Г.В., КРОСОНДОВИЧ, В.А. Експлуатація дітей за Кримінальним кодексом України – позитивні риси та недоліки статті 150 КК України. În: *Міжнар. юрид. вісн.: зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. податк. служби України*, 2017, Вип. 4/5, с. 71-76. ISSN 2521-1196.
[979] *Codul penal al Republicii Slovenia*. [citat 13.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html
[980] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

responsabile penal, în condiţiile prevăzute la articolul 121-2”[981] pot fi subiecți, printre altele, ai infracțiunii de muncă forțată, care este prevăzută la art. 225-14-1 CP RFr. Alin. 3 art. 147[1] CP RL prevede că „persoana juridică răspunde penal pentru faptele prevăzute în prezentul articol”[982] (adică pentru faptele de supunere la muncă forţată). În conformitate cu art. 244 CP RPC, exclusiv organizațiile, care utilizează forța de muncă, pot fi subiecți ai infracțiunii de „constrângere a lucrătorilor la muncă prin restrângerea libertății umane [...], cu încălcarea prevederilor legislației muncii, în circumstanțe deosebit de agravante”.[983]

Revenind la subiectul persoană juridică al infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM, amintim că nu este obligatoriu ca acesta să aibă calitatea de angajator în sensul art. 1 CM RM. Conform acestui articol, angajator poate fi inclusiv „persoana juridică (unitatea) [...] care angajează salariaţi în bază de contract individual de muncă încheiat conform prevederilor prezentului cod”.[984] Potrivit art. 1 CM RM, unitate se consideră „întreprinderea, instituţia sau organizaţia cu statut de persoană juridică, indiferent de tipul de proprietate, de forma juridică de organizare şi de subordonarea departamentală sau apartenenţa ramurală”.[985]

Așadar, subiect al infracţiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi orice persoană juridică în sensul art. 171 din Codul civil[986] (cu excepția unei autorități publice), inclusiv o unitate în înțelesul art. 1 CM RM. Activitatea persoanelor juridice, care pot apărea ca subiecți ai infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi reglementată de: Legea nr. 1134 din 02.04.1997 privind societățile pe acțiuni[987]; Legea nr. 73 din 12.04.2001 privind cooperativele de întreprinzător[988]; Lege nr. 1007 din 25.04.2002 privind cooperativele de producție[989]; Legea nr. 135 din 14.06.2007

[981] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
[982] *Codul penal al Republicii Lituania*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html
[983] *Уголовный кодекс Китайской Народной Республики*. [citat 14.08.2024] Disponibil: http://ru.china-embassy.gov.cn/rus/zfhz/zgflyd/201601/t20160111_3149373.htm
[984] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.
[985] Ibidem.
[986] Codul civil al Republicii Moldova: nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 82-86, 661.
[987] Legea privind societățile pe acțiuni: nr. 1134 din 02.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr. 38-39, 341.
[988] Legea privind cooperativele de întreprinzător: nr. 73 din 12.04.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 49-50, 237.
[989] Legea privind cooperativele de producție: nr. 1007 din 25.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 71-73, 575.

privind societățile cu răspundere limitată[990]; Legea nr. 294 din 21.12.2007 privind partidele politice[991]; Legea nr. 86 din 11.06.2020 cu privire la organizațiile necomerciale[992], etc.

Ne alăturam opiniei lui R. Popov[993] și C. Brînza[994] care sunt de părerea că instituțiile publice, spre deosebire de autoritățile publice, pot fi subiecți ai unei infracțiuni. Afirmăm aceasta în legătură cu opinia lui N.Iu. Tetereatnikov și A.V. Andreev: „În cazurile când munca forțată este cerută de persoane particulare sau de organizații neguvernamentale, această faptă este ilegală și se consideră încălcare a drepturilor omului. Atunci însă când munca forțată este solicitată de autoritățile publice centrale sau locale, de instanțele de judecată sau de alte instituții cu atribuții de control și supraveghere, munca forțată are un caracter legal”.[995] Considerăm simplistă această abordare.

În altă ordine de idei, în alin. (3) și (3^1) art. 21 CP RM sunt enumerate condițiile care trebuie întrunite ca o persoană juridică, cu excepția unei autorități publice, să fie pasibilă de răspundere penală. Totodată, alin. (5) al aceluiași articol prevede: „Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracţiunea săvârşită”.[996] Analiza acestor prevederi arată că la baza adoptării lor au fost puse anumite idei despre care relatează unii doctrinari. De exemplu, C. Bulai și B.N. Bulai afirmă: „Răspunderea nu poate interveni decât pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate al persoanei juridice respective sau în interesul ori în numele acesteia”[997]; „Săvârșirea unor infracțiuni în acest cadru, cu forma de vinovăție prevăzută de legea penală, constituie temeiul răspunderii penale a persoanei juridice respective, o răspundere numită în doctrina franceză „prin reflex, prin ricoșeu sau prin substituire”, fără a nega, prin aceasta, caracterul personal al răspunderii penale”.[998] M. L.-R. Lungu precizează: „Criteriul de imputare aplicat de legiuitorul francez implica identificarea organică a răspunderii „par ricochet” (prin identificare), potrivit căruia persoana juridică răspundea pentru simplul fapt

[990] Legea privind societățile cu răspundere limitată: nr. 135 din 14.06.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 127-130, 548.
[991] Legea privind partidele politice: nr. 294 din 21.12.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 42-44, 119.
[992] Legea cu privire la organizațiile necomerciale: nr. 86 din 11.06.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 193, 370.
[993] POPOV, Ruslan. Persoana juridică în calitate de subiect al infracţiunilor prevăzute în Cap. XV şi XVI din Partea specială a Codului penal (Partea II). În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr. 11, pp. 61-66. ISSN 2587-411X.
[994] BRÎNZA, Cristian. *Răspunderea penală pentru luarea de mită şi darea de mită*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2021, p. 347. 428 p. ISBN 978-9975-157-88-9.
[995] ТЕТЕРЯТНИКОВ, Н.Ю., АНДРЕЕВ, А.В. Разграничение принудительного труда и принудительных работ в российском и международном праве. În: *Вестник Сибирского юридического института МВД России*, 2022, № 3, с. 166-173. ISSN 2225-7322.
[996] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[997] BULAI, Costică, BULAI, Bogdan Nicolae. *Manual de drept penal. Partea generală*. București: Universul Juridic, 2007, p. 211. 678 p. ISBN 978-973-8929-83-8.
[998] Ibidem, p. 211.

că persoana fizică – individul, în calitate de organ sau reprezentant, a comis o infracțiune în numele acesteia”.[999]

Într-adevăr, în conformitate cu art. 121-2 CP RFr, „persoanele juridice, cu excepţia statului, sunt responsabile din punct de vedere penal, conform distincţiilor articolelor de la 121-4 până la 121-7 pentru infracţiunile comise, în numele lor, de către organele sau reprezentanţii lor”[1000]; „[...] Răspunderea penală a persoanelor juridice nu o exclude pe cea a persoanelor fizice autori sau complici la aceleaşi fapte, sub rezerva dispoziţiilor celui de-al patrulea paragraf al articolului 121-3”.[1001] Aceste idei ale legiuitorului francez au fost transpuse în alin. (3), (3[1]) și (5) art. 21 CP RM.

De asemenea, în aceste alineate ale art. 21 CP RM se regăsesc unele teze din Capitolul I al Recomandării nr. R (88) 18 privind răspunderea întreprinderilor pentru infracțiuni, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 20.10.1988: „[...] 1.4. Întreprinderea trebuie să fie exonerata de răspundere în cazul în care conducerea sa nu este implicată în infracțiune și a întreprins toate măsurile necesare pentru a preveni săvârșirea acesteia”[1002];[1003] „1.5. Impunerea răspunderii întreprinderii nu trebuie să exonereze de răspundere o persoană fizică implicată în infracțiune. În special, persoanele care îndeplinesc funcții de conducere ar trebui să răspundă pentru încălcarea obligațiilor care conduc la comiterea unei infracțiuni”[1004].[1005]

---

[999] LUNGU, M. Laurențiu-Răzvan. *Răspunderea penală a persoanei juridice în dreptul mediului* / tz. de doct. în drept. Craiova, 2017, p. 56. 357 p.

[1000] *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html

[1001] Ibidem.

[1002] *Liability of enterprises for offences. Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16804c5d71

[1003] În Memorandumul explicativ la Recomandarea nr. R (88) 18 privind răspunderea întreprinderilor pentru infracțiuni, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 20.10.1988, se explică: „[...] O întreprindere poate fi exonerată cu condiția să fie stabilite două condiții minime: prima este ca conducerea, fie conducerea în ansamblu, fie unul sau mai mulți dintre membrii săi, să nu fi fost implicați în infracțiune. Termenul „implicat” trebuie înțeles într-un sens larg, astfel încât să includă cazurile în care conducerea, deși nu este direct implicată în săvârșirea infracțiunii, acceptă cu bună știință profiturile realizate ca rezultat al acesteia”*; „Al doilea este că conducerea a întreprins toate măsurile necesare pentru a preveni săvârșirea infracțiunii (de exemplu, în cazul în care un angajat desfășoară o activitate ilegală cu încălcarea instrucțiunilor date și puse efectiv în aplicare de către conducere în vederea prevenirii activității ilegale în cauză)”.*

* *Liability of enterprises for offences. Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16804c5d71

[1004] *Liability of enterprises for offences. Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16804c5d71

[1005] În Memorandumul explicativ la Recomandarea nr. R (88) 18 privind răspunderea întreprinderilor pentru infracțiuni, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 20.10.1988, se explică: „Recomandarea 1.5 tratează relația dintre răspunderea întreprinderii și cea a oricărei persoane implicate în infracțiune. Ambele sunt, în principiu, răspunzătoare pentru infracțiune: astfel, dacă o persoană fizică poate fi identificată ca autor al infracțiunii, acea persoană rămâne răspunzătoare penal, indiferent de orice răspundere pe care ar putea-o asuma întreprinderea”.*

Încheiem analiza subiectului persoană juridică al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, cu remarca lui M.A. Hotca: „Soluțiile pentru participația penală, în cazul în care o infracțiune este comisă de către mai multe persoane fizice, trebuie să se aplice *mutatis mutandis* și atunci când la săvârșirea unei infracțiuni participă persoane juridice”.[1006] Adaptând această remarcă la particularitățile infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, trebuie să afirmăm: în ipotezele prevăzute la alin. (2) și (3) art. 168 CP RM, persoana juridică poate avea rolul nu numai de autor sau coautor, dar și de organizator, instigator sau complice.

2.4.2. Săvârșirea infracțiunii de muncă forțată de două sau mai multe persoane

Continuăm să analizăm subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM și trecem la examinarea agravantei „de două sau mai multe persoane”[1007] (lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM)

Într-o decizie a Curții Constituționale a Republicii Moldova, se menționează că „[...] semnificaţia sintagmei contestate (se are în vedere sintagma „de două sau mai multe persoane” din lit. d) alin. (2) art. 165 și lit. b[1]) alin. (3) art. 206 CP RM – *n.a.*) poate fi dedusă nu doar cu ajutorul consultanţei juridice de specialitate, ci şi din sensul obişnuit al acesteia [...]. Aşadar, deşi Codul penal nu defineşte sintagma contestată, Curtea reţine caracterul suficient de clar al normei care ajută destinatarul legii să stabilească sensul acesteia”.[1008]

În context sunt utile opiniile din doctrină cu privire la sintagma „de două sau mai multe persoane”[1009] care se utilizează în dispoziția de la lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM și în alte dispoziții de incriminare.

Astfel, după părerea lui S. Brînza, „nu este întemeiat să restrângem acţiunea circumstanţei agravante „săvârşirea infracţiunii de omor de două sau mai multe persoane” la ipoteza comiterii omorului în coautorat”[1010]; „Săvârşirea omorului de două sau mai multe persoane presupune nu o singură ipoteză, dar trei ipoteze: a) săvârşirea omorului de doi sau mai mulţi coautori; b) săvârşirea omorului de către o persoană, care întruneşte semnele subiectului infracţiunii, în comun cu una

---

* *Liability of enterprises for offences. Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16804c5d71

[1006] HOTCA, M.A. *Răspunderea penală a societăților*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://www.universuljuridic.ro/raspunderea-penala-a-societatilor/

[1007] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[1008] DCC RM de inadmisibilitate a sesizării nr. 181g/2020 privind excepția de neconstituționalitate a articolelor 165 alin. (2) lit. d) și 206 alin. (3) lit. b[1]) din Codul penal: nr. 24 din 16.02.2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 88-95, 50.

[1009] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[1010] BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârşit de două sau mai multe persoane (lit. i) alin. (2) art. 145 CP RM): aspecte teoretice şi practice. Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 4, pp. 2-7. ISSN 1811-0770.

sau mai multe persoane care nu întrunesc aceste semne [...]; c) săvârşirea omorului de către o persoană, care întruneşte semnele subiectului infracţiunii, prin intermediul unei persoane care nu întruneşte aceste semne [...]".[1011] Puncte de vedere apropiate într-o măsură mai mare sau mai mică au fost exprimate de către V. Stati[1012], L. Gîrla și Iu. Tabarcea[1013], D. Gurev[1014], S. Copețchi[1015], A. Păduraru[1016], A. Tănase[1017], I. Botezatu[1018], S. Crijanovschi[1019], C. Timofei[1020], R. Ștefănuț[1021], A.O. Pasat[1022], I. Moscalciuc.[1023]

Astfel de opinii doctrinare reprezintă fundamentul conceptual al unor explicații din: pct. 5.8 HPCSJ nr. 11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM)[1024]; pct. 25 HPCSJ nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor[1025]; pct. 18 HPCSJ nr. 16 din 07.11.2005 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj[1026], etc.

Există totuși voci în literatura de specialitate care se opun unei asemenea interpretări. De exemplu, D. Popescu, atunci când se referă la opiniile doctrinare și explicațiile judiciare sus-menționate, opinează: „În așa mod, în opinia noastră, putem deduce că în doctrină se face distincție între modul de săvârșire a infracțiunii de două sau mai multe persoane și modul de săvârșire a

---

[1011] Ibidem.
[1012] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Săvârşirea infracţiunii de două sau mai multe persoane ca presupusă formă a participaţiei penale: demitizarea unei concepţii compromise. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 4, pp. 2-17. ISSN 1811-0770.
[1013] ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010, с. 99. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
[1014] GUREV, Dorina. Răpirea unei persoane săvârşită prin participaţie. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2013, nr. 8, pp. 121-131. ISSN 1814-3199.
[1015] COPEȚCHI, Stanislav. *Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale* / tz. de doct. în drept la specialitatea. Chișinău, 2014, p. 65. 191 p.
[1016] PĂDURARU, Alexandru. Circumstanţele agravante ale infracţiunilor în domeniul proprietăţii industriale. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 8, pp. 79-83. ISSN 1814-3199.
[1017] TĂNASE, Alexandru. Circumstanţele agravante ale infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 1, pp. 26-35. ISSN 1811-0770.
[1018] BRÎNZA, Serghei, BOTEZATU, Igor. Analiză de drept penal a infracţiunilor prevăzute la art. 186 „Furtul" din Codul Penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2013, nr. 3, pp. 142-153. ISSN 1814-3199.
[1019] CRIJANOVSCHI, Sergiu. *Aspecte teoretice și practice ale infracțiunii de șantaj* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2011, p. 116. 190 p.
[1020] TIMOFEI, Corina. *Circumstanţele agravante ale infracţiunilor prevăzute la art. 326 CP RM*. În: *Revista Naţională de Drept*, 2013, nr. 6, pp. 56-61. ISSN 1811-0770.
[1021] ȘTEFĂNUȚ, Radu. *Infracțiunea de violare de domiciliu în legislația Republicii Moldova și a României. Studiu de drept comparat* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2012, p. 150-151. 182 p.
[1022] PASAT, Aurel Octavian. *Analiza juridico-penală a infracțiunilor vamale conform legislației Republicii Moldova și a României* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2016, p. 156. 196 p.
[1023] Ibidem.
[1024] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM): nr. 11 din 24.12.2012*. [citat 15.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318
[1025] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004*. [citat 15.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310
[1026] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj: nr. 16 din 07.11.2005*. [citat 15.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=246

infracțiunii prin participație, iar alegațiile doctrinare menționate supra parțial exced principiul legalității”[1027]; „Or, acestea implică o interpretare extensivă defavorabilă a legii penale, care poate fi admisă având în vedere o polemică doctrinară, însă este interzisă la aplicarea legii penale în temeiul art. 3 alin. (2) CP RM, în conformitate cu care interpretarea extensivă defavorabilă şi aplicarea prin analogie a legii penale sunt interzise”.[1028]

Ne permitem să nu împărtășim această viziune. Considerăm că opiniile doctrinare și explicațiile judiciare, criticate de către D. Popescu, nu presupun o interpretare extensivă defavorabilă a legii penale. Aceste opinii și explicații implică interpretarea strictă a legii penale.

Primul argument, la care noi apelăm, îl vom extrage chiar din textul legii penale. Astfel, alin. (2) art. 42 CP RM prevede: „Se consideră autor persoana care săvârşeşte în mod nemijlocit fapta prevăzută de legea penală, precum şi persoana care a săvârşit infracţiunea prin intermediul persoanelor care nu sunt pasibile de răspundere penală din cauza vârstei, iresponsabilităţii sau din alte cauze prevăzute de prezentul cod”.[1029] Așadar, o infracțiune este săvârșită nemijlocit sau mijlocit. Vorbim despre o *infracţiune săvârşită* inclusiv atunci când, în afară de persoana care are semnele subiectului infracțiunii, mai este prezentă cel puțin o persoană care nu posedă astfel de semne. Desigur, doar persoana, care posedă semne ale subiectului infracțiunii, este pasibilă de răspundere penală.

Analizând alin. (2) art. 42 CP RM, S. Brînza argumentează: „În acord cu aceste prevederi, o astfel de persoană, care săvârşeşte nemijlocit infracţiunea, se consideră autorul nemijlocit (imediat) al infracţiunii. Totodată, persoana, care săvârşeşte infracţiunea prin intermediul unei persoane care nu este subiect al infracţiunii, deşi nu săvârşeşte nemijlocit infracţiunea, este autorul mijlocit (mediat) al infracţiunii”[1030]; „Ambele persoane – atât autorul nemijlocit (imediat), cât şi autorul mijlocit (mediat) – săvârşesc infracţiunea. Aceasta decurge din alin. (2) art. 42 CP RM: legiuitorul foloseşte termenul „săvârşeşte” referitor la autorul nemijlocit (imediat) şi expresia „a săvârşit” cu referire la autorul mijlocit (mediat)”.[1031] Această argumentare este un exemplu de interpretare strictă a alin. (2) art. 42 CP RM.

Considerentele, invocate de S. Brînza, sunt consolidate prin opinia exprimată de către S. Copețchi: „În calitate de victimă a infracţiunii prevăzute la art. 208 CP RM apare minorul, [...]

[1027] POPESCU, Dorin. Raportul dintre agravanta „acțiunea săvârșită de două sau mai multe persoane” și formele participației, analizate prin prisma art. 165 alin. (2) lit. d) si art. 206 alin. (3) lit. b[1]) CP RM: aspecte teoretice şi practice. Partea I. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 46-54. ISSN 1814-3199.
[1028] Ibidem.
[1029] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1030] BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârşit de două sau mai multe persoane (lit. i) alin. (2) art. 145 CP RM): aspecte teoretice şi practice. Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 4, pp. 2-7. ISSN 1811-0770.
[1031] Ibidem.

indiferent dacă a atins sau nu vârsta răspunderii penale, [...] în privinţa căreia sunt comise acţiuni [...] de instigare la săvârşirea de infracţiuni [...]".[1032] Această ipoteză, descrisă de S. Copețchi, se aseamănă cu cea reflectată în sintagma „de două sau mai multe persoane" din lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, deoarece la *săvârşirea infracţiunii* de muncă forțată poate fi atrasă o persoană care nu are vârsta răspunderii penale.[1033]

Al doilea argument, la care noi apelăm, constă în faptul că expresia „de două sau mai multe persoane"[1034] este inspirată de legiuitorul român. În Codul penal al Republicii Moldova din 1961, în normele din partea specială, se folosea nu această expresie, dar sintagma „de un grup de persoane cu înţelegere prealabilă".[1035] În Codul penal al României din 1968, care era în vigoare la momentul adoptării legii penale în vigoare a Republicii Moldova, era utilizată sintagma „de două sau mai multe persoane împreună".[1036] Legiuitorul moldav a preluat această sintagmă, cu excepția ultimului cuvânt.[1037] Din această cauză, nu ar fi corect să neglijăm opiniile din doctrina penală română cu privire la înțelesul sintagmei „de două sau mai multe persoane împreună": „În numărul făptuitorilor se socotesc și cei lipsiți de răspundere penală (iresponsabili, minori sub 14 ani)"[1038]; „Agravanta (adică agravanta prevăzută la lit. a) alin. 1 art. 209 CPR din 1968 – *n.a.*) este aplicabilă în situaţia în care, fapta fiind săvârşită de două persoane, răspunderea penală a uneia este înlăturată, datorită unei cauze de excludere a caracterului penal al faptei (iresponsabilitate, minoritate, eroare de fapt etc.)"[1039]; „Furtul este calificat, potrivit prevederilor art. 209 lit. a) C. pen., chiar dacă [...]

[1032] COPEȚCHI, Stanislav. *Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2014, p. 137. 191 p.

[1033] Așa cum rezultă din alin. (2) art. 77 CP RM, în cazul aplicării lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM decade necesitatea de a agrava pedeapsa în corespundere cu lit. g) alin. (1) art. 77 CP RM, în care, ca agravantă, se menționează, printre altele, „săvârşirea infracţiunii prin intermediul [...] minorilor, [...] persoanelor retardate mintal [...]".*

* Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[1034] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.

[1035] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 41 din 24.03.1961. În: *Veștile Sovietului Suprem al RSSM,* 1961, nr. 10, 41.

[1036] Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.

[1037] R. Ștefănuț explică: „Spre deosebire de agravanta „de două sau mai multe persoane împreună" din legea penală română, agravanta „de două sau mai multe persoane" din legea penală a Republicii Moldova se mai referă la ipoteza de săvârşire a infracţiunii de către o persoană care întruneşte semnele subiectului infracţiunii, prin intermediul unei persoane care nu întruneşte aceste semne.*

* ȘTEFĂNUȚ, Radu. *Infracţiunea de violare de domiciliu în legislaţia Republicii Moldova şi a României. Studiu de drept comparat* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2012, p. 150. 182 p.

[1038] DONGOROZ, Vintilă et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea specială – vol. III.* București: Editura Academiei Române, All Beck, 2003, p. 449. 640 p. ISBN 973-655-334-5.

[1039] LOGHIN, Octavian, TOADER, Tudorel. *Drept penal român. Partea specială*. București: Șansa, 1999, p. 240. 662 p. ISBN 973-9167-88-8.

a doua ori următoarele persoane care colaborează la comiterea furtului sunt lipsite de răspundere penală – iresponsabil, minor sub 14 ani [...]".[1040]

În consecință, ne alăturăm poziției doctrinare dominante privind interpretarea sintagmei „de două sau mai multe persoane"[1041] care se utilizează, printre altele, în dispoziția de la lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. Nu este întemeiat să reducem aplicabilitatea acestei sintagme la ipoteza de coautorat.

Noțiunea, folosită în această dispoziție, are legătură (care exclude suprapunerea) cu noțiunea de participație. În practica judiciară nu întotdeauna este percepută corect această legătură. De exemplu, în cadrul unei spețe în care s-a aplicat lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, X., în participație cu altă persoană, au determinat victimele, prin înșelăciune, să execute munci agricole pe parcursul a aproximativ două luni.[1042] Folosirea termenului de participație în această speță nu este în măsură să reflecte suficient de clar esența juridică a relațiilor dintre persoanele care au luat parte la săvârșirea infracțiunii. Or, nu orice participație intră sub incidența lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. De aceea, nu este limpede dacă tragerea lui X la răspundere conform lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM a fost întemeiată sau nu.

S. Copețchi afirmă just că „circumstanţa „de două sau mai multe persoane" nu evoluează pe post de formă a participaţiei penale. Doar în calitate de excepţie, aceasta se poate intersecta cu participaţia simplă şi participaţia complexă (în cazul celei din urmă fiind necesar ca latura obiectivă a infracţiunii să fie executată parţial sau integral de cel puţin doi participanţi)".[1043] Într-o altă publicație, acest doctrinar susține că noţiunea de participaţie nu trebuie confundată cu noţiunea „de două sau mai multe persoane": „Acestea nu sunt echivalente după conţinut, deşi în unele cazuri se pot intersecta (este cazul infracţiunii comisă în participaţie simplă, caz în care este incident semnul circumstanţial agravant „de două sau mai multe persoane")".[1044] În același context, S. Brânză şi V. Stati observă: „Se poate vorbi despre legătura, nu identitatea dintre noţiunile „participaţie simplă" şi „participaţie complexă" (prevăzute de partea generală) şi

[1040] DIACONESCU, Gheorghe, DUVAC, Constantin. *Tratat de drept penal. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2009, p. 247-248. 1158 p. ISBN 798-973-115-541-8; DIACONESCU, Gheorghe. *Infracțiunile în Codul penal român. Vol. I*. București: Oscar Print, 1997, p. 387. 481 p. ISBN 973-9264-16-6.
[1041] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1042] *Sentința Judecătoriei raionului Ungheni din 08.09.2014. Dosarul nr. 1-303/2014*. [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jun.justice.md
[1043] COPEŢCHI, Stanislav. Încadrarea infracţiunilor săvârşite în participaţie: aspecte discutabile. În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2020, nr. 4, pp. 35-42. ISSN 1857-2405.
[1044] Ibidem.

noţiunea „de două sau mai multe persoane” (prevăzută de partea specială)”[1045]; „Nu există echivalenţă între noţiunile „participaţie simplă” şi „participaţie complexă”, pe de o parte, şi noţiunea „de două sau mai multe persoane”, pe de altă parte”.[1046]

Din analiza acestor viziuni rezultă că participația simplă[1047] și participația complexă, care presupune prezența a cel puțin doi autori, intră sub incidența lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. De exemplu, în cadrul unei spețe în care s-a aplicat lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, „instanţa de apel a constatat că, inculpatul T.G. a acționat împreună cu fratele lui, T.I., prin participație simplă”.[1048]

Nu putem fi de acord cu opinia lui D. Popescu: „Analizând conținutul normelor prevăzute la art. 41, 43, 44, 45 CP RM, observăm că în partea generală din legea penală nu definește alte modalități de săvârșire a infracţiunii de două sau mai multe persoane, decât prin participație în formele ei prevăzute de lege”[1049]; „În același timp, la art. 77 alin. (1) lit. c) CP RM se prevede că la stabilirea pedepsei se consideră circumstanță agravantă săvârşirea infracţiunii prin orice formă de participaţie”[1050]; „Totodată, în art. 77 alin. (2) CP RM legiuitorul stabilește imperativ: dacă circumstanţele menţionate la alin. (1) sunt prevăzute la articolele corespunzătoare din partea specială a prezentului cod în calitate de semne ale acestor componenţe de infracţiuni, ele nu pot fi concomitent considerate drept circumstanţe agravante”[1051]; „La fel, menționăm că legea penală a Republicii Moldova nu stabilește careva prevederi legale de aplicare a pedepsei penale în cazul săvârșirii infracţiunii de două sau mai multe persoane, altele decât pentru participație (art. 83 CP RM)”.[1052]

Normele din partea generală, la care se referă D. Popescu, vizează participația, nu ipoteza comiterii infracțiunii de două sau mai multe persoane. De aceea, este îndoielnică pertinența argumentelor pe care le prezintă acest autor. Așa cum menționează S. Brînza, „noţiunea „de două sau mai multe persoane” nu este nici pe departe echivalentul noţiunilor „participaţie simplă” sau

---

[1045] BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Săvârşirea infracţiunii de două sau mai multe persoane ca presupusă formă a participaţiei penale: demitizarea unei concepţii compromise. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 4, pp. 2-17. ISSN 1811-0770.

[1046] Ibidem.

[1047] Nu trebuie de uitat că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea. Este posibil ca acțiunea principală să fie săvârșită de o persoană, iar acțiunea sau inacțiunea adiacentă să fie comisă de o altă persoană.

[1048] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 26.01.2011. Dosarul nr. 1ra-133/2021.* [citat 16.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17902; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 29.11.2021. Dosarul nr. 4-1re-213/2021*. [citat 16.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17902

[1049] POPESCU, Dorin. *Raportul dintre agravanta „acțiunea săvârșită de două sau mai multe persoane” și formele participației, analizate prin prisma art. 165 alin. (2) lit. d) și art. 206 alin. (3) lit. b¹) CP RM: aspecte teoretice și practice. Partea II*. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale), 2022, nr. 3, pp. 84-93. ISSN 1814-3199.

[1050] Ibidem.

[1051] Ibidem.

[1052] Ibidem.

„participaţie complexă, presupunând coautoratul”. Dacă legiuitorul ar fi dorit, ar fi utilizat în normele Părţii Speciale a Codului penal sintagma „prin participaţie simplă sau complexă””;[1053] „Dar nu a făcut-o, deoarece a dorit să imprime un alt înţeles noţiunii „de două sau mai multe persoane” (utilizate în partea specială a Codului penal), altul decât cel pe care îl au noţiunile definite în art. 44 şi 45 CP RM”.[1054]

Nu este singurul exemplu când o noțiune din partea generală a Codului penal nu are un echivalent în partea specială a acestui cod, ci doar se intersectează cu o noțiune din partea specială a Codului penal. Dacă ne referim doar la art. 77 CP RM, invocat de către D. Popescu, remarcăm că, în partea specială a Codului penal, nu se folosesc noțiunile: „persoană care anterior a fost condamnată pentru infracţiune similară sau pentru alte fapte care au relevanţă pentru cauză”[1055] (lit. a) alin. (1)); „persoane aflate în dificultate”[1056] și „persoane retardate mintal”[1057] (lit. g) alin. (1)); „batjocorirea victimei”[1058] (lit. h) alin. (1)); „preparate chimico-farmacologice”[1059] (lit. k) alin. (1)), etc. Ar fi oare corect să afirmăm că, de exemplu, noțiunea de batjocorire a victimei de la lit. h) alin. (1) art. 77 CP RM are înțelesul noțiunii de tortură sau al noțiunii de tratament inuman sau degradant, care sunt folosite în art. 166^1 CP RM? Desigur că nu. Aceste noțiuni din partea specială doar se intersectează cu noțiunea de batjocorire a victimei de la lit. h) alin. (1) art. 77 CP RM, fără a-i epuiza însă conținutul. Ar fi oare corect să susținem că, de exemplu, noțiunea de preparate chimico-farmacologice de la lit. k) alin. (1) art. 77 CP RM are înțelesul pe care îl posedă conceptele de droguri, etnobotanice și analogi ai acestora, care sunt folosite în mai multe norme din partea specială a Codului penal? Răspunsul este din nou nu. Prezentarea exemplelor de acest gen ar putea continua. Însă, ne oprim aici, deoarece ideea, pe care dorim să o împărtășim, este suficient de clară.

De ce legiuitorul nu folosește în partea specială a Codului penal doar noțiuni consacrate în partea generală a Codului penal? Probabil, cauza acestui fenomen constă în anumite considerente de politică penală. Indiferent de cauzele acestor discrepanțe terminologice, nu este întemeiat să afirmăm că se admite o interpretare extensivă defavorabilă a legii penale în acele cazuri când anumite noțiuni din partea specială a Codului penal au un înțeles care nu coincide în totalitate cu

---

[1053] BRÎNZA, Serghei. Analiza juridico-penală a unor prevederi ale art. 151 şi ale art. 152 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2010, nr. 3, pp. 152-175. ISSN 1814-3199; BRÎNZA, Serghei. Reflecţii asupra interpretării şi aplicării unor prevederi ale alin. (2) art. 151 şi ale alin. (2) art. 152 C.pen. RM. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 4, pp. 2-10. ISSN 1811-0770.

[1054] Ibidem.

[1055] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[1056] Ibidem.

[1057] Ibidem.

[1058] Ibidem.

[1059] Ibidem.

anumite noțiuni din partea generală a Codului penal. Odată ce noțiunile din cele două părți ale legii penale nu au același înțeles, este firesc ca și interpretarea acestor noțiuni să nu fie aceeași.

În alt context, așa cum am afirmat mai sus, participația complexă, care presupune prezența a cel puțin doi autori, intră sub incidența lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. Participația complexă, care presupune prezența unui singur autor, nu intră sub incidența acestei norme. Ultima din aceste două ipoteze este prezentă într-o speță în care T.G. a fost tras la răspundere în baza lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, iar T.H. a fost tras la răspundere în baza alin. (5) art. 42 şi lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. A doua dintre persoanele în cauză, deținând funcţia de administrator al unei întreprinderi, *împreună cu persoane nestabilite de către organul de urmărire penală*, urmărind scopul contribuirii la exploatarea prin muncă a lui A.K. de către T.G., a înlesnit şi favorizat săvârşirea infracţiunii de muncă forţată, prin perfectarea şi prezentarea către organele competente din Republica Moldova a unor acte cu semne de falsificare, care nu conţineau date veridice, şi anume a unui contract individual de muncă încheiat între A.K. şi T.H., în care au fost introduse date false privind angajarea lui A.K. în cadrul întreprinderii administrate de către T.H.[1060] Se poate vedea că, în această speță, autor este numai T.G. Acesta a fost ajutat de către T.H. și alte persoane care au rămas neidentificate. În aceste circumstanțe lipsea temeiul calificării faptei lui T.G. în baza lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, iar a faptei lui T.H. – în baza alin. (5) art. 42 și lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. O singură persoană, nu două sau mai multe au comis infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Deci, fapta lui T.G. trebuia să fie calificată în baza alin. (1) art. 168 CP RM, iar fapta lui T.H. – în baza alin. (5) art. 42 și alin. (1) art. 168 CP RM. Aceasta desigur dacă T.H. ar fi promis din timp ajutorul acordat lui T.G. Dacă însă ajutorul respectiv nu a fost promis din timp, atunci T.H., ca favorizator, trebuia să răspundă conform art. 323 CP RM.

În context, trebuie să precizăm că, în legea penală a Republicii Moldova, nu este prezentă o normă în care ar fi incriminată favorizarea anume a muncii forțate, care să fie asemănătoare cu alin. (5) § 233 CP RFG: „Se pedepseşte cu închisoarea de până la 2 ani sau cu amendă persoana care favorizează săvârşirea unei fapte conform alin. 1 punctul 1 prin 1. facilitarea prestării unei munci în scop de exploatare (§ 232 alin. 1 teza 2), 2. facilitarea obţinerii de spaţii comerciale sau 3. facilitarea obţinerii de spaţii de locuit pentru persoana care urmează a fi exploatată”.[1061]

[1060] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 01.07.2015. Dosarul nr. 1a-637/2015.* [citat 17.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/DE66DA53-742C-E511-A983-005056A5FB1A; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 16.12.2015. Dosarul nr. 1ra-1299/2015.* [citat 17.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5429

[1061] *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [citat 17.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html

În unele cazuri, instanțele de judecată interpretează noțiunea de două sau mai multe persoane, folosind terminologia din legea penală anterioară. De exemplu, într-o speță, „instanța de apel a explicat că, prin noţiunea „impunerea la munca forţată de către a doua sau mai multe persoane" prevăzută la art. 168 alin. (2) lit. c) Cod penal, se are în vedere înţelegerea prealabilă a două sau a mai multor persoane care s-au înţeles din timp sau după începere, dar până la consumarea infracţiunii, referitor la săvârşirea în comun a acestei infracţiuni, constatând că infracţiunea a fost comisă în complicitate de către inculpatul, E.V. împreună şi în rezultatul înţelegerii prealabile cu persoana care a întâmpinat părţile vătămate în or. Berlin, Germania, dar care nu a fost stabilită de organul de urmărire penală".[1062]

În această speță, nu este clar ce se are în vedere prin complicitate. Dacă se are în vedere totuși coautoratul, atunci este întemeiată aplicarea lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. Dacă nu, atunci această soluție de calificare provoacă dubii.

În afară de aceasta, înțelegerea prealabilă nu este o condiție obligatorie a circumstanței agravante de la lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. Așa cum deja am menționat, în Codul penal al Republicii Moldova din 1961, în normele din partea specială, se folosea sintagma „de un grup de persoane cu înţelegere prealabilă".[1063] În art. 144-2 d CP RAz, în care este incriminată munca forțată, găsim, la fel, agravanta „de un grup de persoane cu înţelegere prealabilă".[1064] Însă, la moment, pe teritoriul Republicii Moldova nu este în vigoare nici Codul penal al Republicii Moldova din 1961, nici Codul penal al Republicii Azerbaidjan. De aceea, în ipoteza prevăzută la lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM, două sau mai multe persoane se pot înțelege în prealabil sau se pot înțelege spontan.

Cu privire la infracțiunea săvârșită de două sau mai multe persoane în baza unei înțelegeri spontane, S. Brînza afirmă: „În ipoteza dată, interacțiunea făptuitorilor începe în momentul demarării executării laturii obiective a infracţiunii [...] sau în procesul de executare a laturii obiective a infracţiunii [...]".[1065] Cu alte cuvinte, în conjunctura infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, înțelegerea spontană poate fi încheiată oricând până la consumarea infracțiunii.

[1062] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 02.03.2022. Dosarul nr. 1ra-2300/2021.* [citat 17.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20777; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 17.10.2022. Dosarul nr. 4-1re-133/2022.* [citat 17.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2402

[1063] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 41 din 24.03.1961. În: *Veştile Sovietului Suprem al RSSM*, 1961, nr. 10, 41.

[1064] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 18.08.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf

[1065] BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârşit de două sau mai multe persoane (lit. i) alin. (2) art. 145 CP RM): aspecte teoretice şi practice. Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 4, pp. 2-7. ISSN 1811-0770.

Faptul, că înțelegerea dintre două sau mai multe persoane are un caracter prealabil sau spontan, poate fi avut în seamă la individualizarea pedepsei prevăzute la alin. (2) art. 168 CP RM.

2.4.3. Săvârșirea infracțiunii de muncă forțată de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu

În continuare este necesar să analizăm circumstanța agravantă „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu”[1066] (lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM)

În mod similar, în art. 144-2 CP RAz, în care este incriminată munca forțată, găsim circumstanța agravantă „cu folosirea situației de serviciu”.[1067]

Spre deosebire de legiuitorul azer, cel moldovean menționează nu doar folosirea situației de serviciu, ci și calitatea specială pe care o are subiectul infracțiunii. O astfel de discrepanță se observă și în partea specială a legii penale moldave. De exemplu, în următoarele norme din Codul penal al Republicii Moldova este specificată numai sintagma „folosirea situației de serviciu”[1068], fără a fi menționată calitatea specială a subiectului: alin. (2) art. 180^1; lit. d) alin. (2) art. 190; lit. d) alin. (2) art. 191; lit. b) alin. (2) art. 199^4, etc. În alte dispoziții din Codul penal al Republicii Moldova sunt utilizate expresii identice sau apropiate de cea din lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM: „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu”[1069] (lit. f) alin. (3) art. 158, lit. e) alin. (2) art. 165, lit. c) alin. (3) art. 206, lit. d) alin. (2) art. 220); „de o persoană cu funcţie de răspundere sau de o persoană cu funcţie de demnitate publică cu folosirea situației de serviciu”[1070] (lit. e) alin. (2) și lit. e) alin. (4) art. 166^1); „de o persoană cu funcţie de demnitate publică cu folosirea situației de serviciu”[1071] (lit. c) alin. (4) art. 205); „de o persoană cu funcţie de răspundere, de o persoană publică ori de o persoană cu funcţie de demnitate publică cu folosirea situației de serviciu”[1072] (alin. (2) art. 233), etc.

[1066] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1067] *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 18.08.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf
[1068] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1069] Ibidem.
[1070] Ibidem.
[1071] Ibidem.
[1072] Ibidem.

Trebuie de precizat că prevederea de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM a fost modificată în urma intrării în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative.[1073] Până la acest moment, prevederea dată avea următorul conținut: „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional”.[1074]

În ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, subiectul infracțiunii de muncă forțată trebuie să aibă una dintre următoarele calități speciale: persoană publică; persoană cu funcție de răspundere; persoană cu funcție de demnitate publică; persoană publică străină; funcționar internaţional. Definițiile noțiunilor, care se referă la aceste calități speciale, sunt formulate în art. 123 și 123[1] CP RM. Informații suficiente pot fi găsite în HPCSJ nr. 7 din 15.05.2017 cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu,[1075] precum și în doctrina de specialitate[1076].[1077]

[1073] Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 136 din 06.06.2024. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024, nr. 245-246, 353.

[1074] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

[1075] *HPCSJ cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu: nr. 7 din 15.05.2017*. [citat 18.08.2024] Disponibil: jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216

[1076] POPOV, Ruslan. *Subiectul infracţiunilor prevăzute în Capitolele XV şi XVI din Partea Specială a Codului penal* / tz. de doct. în drept. Chişinău, 2013, pp. 80-153. 215 p.; STATI, Vitalie, POPOV, Ruslan. Unele precizări cu privire la înţelesul noţiunii „persoană publică” (alin. (2) art. 123 din Codul penal). În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 4, pp. 12-22. ISSN 1811-0770; POPOV, Ruslan. Aplicarea art. 256 și 324 din Codul penal pentru infracțiunile comise de către cei din personalul instituțiilor medico-sanitare sau din personalul instituțiilor de învățământ. În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 10, pp. 19-28. ISSN 1811-0770; BRÎNZA, Serghei. Definiţia legislativă a noţiunii „persoană cu funcţie de demnitate publică”: analiza evoluţiei. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2016, nr. 8, pp. 82-89. ISSN 1814-3199; SERBINOV, Igor. Aspecte de drept comparat vizând subiectul infracţiunilor prevăzute la art. 329 din Codul penal. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice, Vol. 1, 28-29 septembrie 2016, Chişinău*. Chişinău: CEP USM, 2016, pp. 17-21. ISBN 978-9975-71-815-8; SERBINOV, Igor. Subiectul infracțiunilor de neglijență în serviciu (art. 329 Codul penal) Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2017, nr. 9, pp. 14-24. ISSN 1811-0770; SERBINOV, Igor. Subiectul infracțiunilor de neglijență în serviciu (art. 329 Codul penal). Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2017, nr. 10, pp. 20-28. ISSN 1811-0770; PUICA, Vladimir. Persoana publică internaţională sau funcţionarul internaţional ca subiect al excesului de putere sau al depăşirii atribuţiilor de serviciu. În: *Criminalitatea transfrontalieră şi transnaţională: tendinţe şi forme actuale de manifestare, probleme de prevenire şi combatere, 26 iunie 2018, Chişinău*. Chișinău: 2018, pp. 399-406. ISBN 978-9975-121-48-4; STATI, Vitalie. Are oare calitatea de persoană publică oricare persoană cu funcție de răspundere? În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 7-8 noiembrie 2019, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2019, pp. 135-138. ISBN 978-9975-149-46-4; POPENCO, Adrian. *Aspecte teoretice şi practice ale infracţiunii de neglijenţă în serviciu* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2020, pp. 151-166. 249 p.; MOVILEANU, Vadim. Reflecții asupra subiectului traficului de influență (art. 326 Cod Penal al Republicii Moldova). În: *Revista Naţională de Drept*, 2021, nr. 1, pp. 122-132. ISSN 1811-0770; STATI, Vitalie, EȘANU, Adriana. Sunt oare persoane publice specialiștii atestați în domeniul construcțiilor? În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 18.08.2024] Disponibil: https://ssrn.com/abstract=2670463; PUICA Vladimir. Excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu: analiză juridico-penală/ tz. de doct. în drept. Chișinău, 2024, pp. 142-166. 228 p.

[1077] Este necesar de precizat că nu pot fi subiecți ai infracțiunii prevăzute la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, de exemplu: persoana care gestionează o organizaţie comercială, obștească sau altă organizaţie nestatală; persoana care lucrează pentru o asemenea organizație.

Mai mult interes pentru studiul de față prezintă analiza noțiunii de folosire a situației de serviciu.

În HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor nr. 23 din 28.06.2004, în pct. 18, această noțiune este definită: „Prin „folosirea situaţiei de serviciu" se înţelege săvârşirea unor acţiuni sau inacţiuni care decurg din atribuţiile de serviciu ale făptuitorului, şi care sunt în limitele competenţei sale de serviciu".[1078]

În unele lucrări, în afară de această definiție, mai sunt enunțate anumite exemple care ne ajută să percepem mai bine esența juridică a noțiunii de folosire a situației de serviciu. De exemplu, S. Brînza și V. Manea menționează: „Folosirea situaţiei de serviciu se concretizează în utilizarea uniformei de serviciu sau a altor atribute de serviciu (ecuson, legitimaţie, automobil de serviciu etc.), ori a informaţiei deţinute în virtutea competenţei de serviciu, ori a semnificaţiei şi autorităţii funcţiei ocupate, ori a subordonării pe scară ierarhică faţă de alte persoane etc."[1079]; Totodată, sub incidenţa noţiunii „folosirea situaţiei de serviciu" nu intră folosirea relaţiilor de rudenie, de afinitate sau de amiciţie, atunci când acestea n-au legătură cu funcţia ocupată".[1080] După părerea lui V. Stati și D. Băbălău, „folosirea situaţiei de serviciu se poate exprima în utilizarea, după caz, a: 1) informaţiei deţinute în virtutea competenţei de serviciu; 2) semnificaţiei şi autorităţii funcţiei ocupate; 3) subordonării pe scară ierarhică faţă de alte persoane etc. Totodată, sub incidenţa noţiunii „folosirea situaţiei de serviciu" nu intră folosirea relaţiilor de rudenie, de afinitate sau de amiciţie, atunci când acestea nu au legătură cu funcţia ocupată".[1081] I. Botezatu susține: „În ce se concretizează folosirea situaţiei de serviciu? În utilizarea uniformei de serviciu sau a altor atribute de serviciu (ecuson, legitimaţie, automobil de serviciu etc.), ori a informaţiei deţinute în virtutea competenţei de serviciu, ori a semnificaţiei şi autorităţii funcţiei ocupate, ori a subordonării pe scară ierarhică faţă de alte persoane etc."[1082] Un anumit specific distinge definiția propusă de Gh. Popa și S. Botnaru: „Prin sintagma „folosirea situaţiei de serviciu" urmează să se înţeleagă săvârșirea infracţiunii folosind abuziv drepturile cu care este împuternicit făptuitorul în virtutea funcţiei pe care o deţine, în alte scopuri decât cele de serviciu în timpul comiterii infracţiunii

[1078] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004.* [citat 18.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310
[1079] BRÎNZA, Serghei, MANEA, Vladislav. O nouă viziune asupra incriminării faptei de vânat ilegal săvârșite cu folosirea situației de serviciu. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 57-63. ISSN 1814-3199.
[1080] Ibidem.
[1081] STATI, Vitalie, BĂBĂLĂU, Denis. Considerații teoretice și practice privind infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art. 241 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 202-210. ISSN 1814-3199.
[1082] BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru infracţiunea de escrocherie*: tz. de doct. în drept. Chișinău, 2009, p. 146. 180 p.

prevăzute de art. 179 alin. (3) lit. a) Cod penal".[1083] În esență, folosirea situației de serviciu implică abuzarea de atribuțiile pe care făptuitorul le deține în virtutea statutului său ocupațional, pentru scopuri necorespunzătoare.

Ce se are în vedere prin „scopuri necorespunzătoare" în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM?

Ca să putem formula un răspuns la această întrebare, trebuie să ne amintim că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea. În ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, acestor două componente li se adaugă a treia – folosirea situației de serviciu. O putem numi acțiune sau inacțiune terțiară, pentru a o deosebi de acțiunea principală și, respectiv de acțiunea sau inacțiunea adiacentă.

Care este relația dintre acțiunea sau inacțiunea terțiară, pe de o parte, și acțiunea principală, precum și acțiunea sau inacțiunea adiacentă, pe de altă parte?

În pct. 18 HPCSJ nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor, se explică: „Situaţia de serviciu este folosită pentru a sustrage bunurile".[1084] Cu această explicație nu este de acord I. Botezatu: „În realitate, în cazul infracţiunii prevăzute la lit. d) alin. (2) art. 190 CP RM, situaţia de serviciu este folosită pentru realizarea înşelăciunii sau a abuzului de încredere. Anume faţă de acestea din urmă este subsidiară folosirea situaţiei de serviciu. Dacă ar fi subsidiară faţă de sustragere, am fi nevoiţi să aplicăm art. 191 CP RM. Pentru că altfel şi-ar pierde sensul, ar dispărea din tablou înşelăciunea sau abuzul de încredere".[1085] Această argumentare este judicioasă și trebuie luată în calcul.

Acum să încercăm să raportăm *mutatis mutandis* afirmația lui I. Botezatu asupra problemei pe care o analizăm. În cadrul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am menționat că acțiunea sau inacțiunea adiacentă (și anume – constrângerea sau înșelăciunea) sunt săvârșite nu ca un scop în sine, dar pentru a asigura săvârșirea acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă). Urmărind această consecutivitate, ajungem la concluzia că, în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, acțiunea sau inacțiunea terțiară (și anume – folosirea situației de serviciu) este săvârșită în scopul de a asigura comiterea acțiunii sau inacțiunii adiacente

[1083] POPA, Gheorghe, BOTNARU, Stela. Săvârşirea infracţiunii de violare de domiciliu cu folosirea situaţiei de serviciu. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Ştiinţe Juridice*, 2021, vol. 67, nr. 1, pp. 117-130. ISSN 1221-8464.

[1084] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004.* [citat 18.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310

[1085] BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru infracţiunea de escrocherie*: tz. de doct. în drept. Chişinău, 2009, p. 146. 180 p.

(și anume – a constrângerii sau înșelăciunii), astfel încât acțiunea sau inacțiunea adiacentă să poată asigura săvârșirea acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă).

Alt aspect nu mai puțin însemnat, care trebuie examinat în contextul analizei noțiunii de folosire a situației de serviciu, este sursa atribuțiilor de serviciu pe care le are subiectul special.

Am tangențiat acest aspect în contextul analizei laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. În acel context, referitor la infracțiunile ce sunt specificate la art. 327 CP RM (în accepțiunea de până la intrarea în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative), V. Stati afirmă: „În situația în care actele de reglementare secundară (de exemplu, fișa postului), care stabilesc conținutul atribuțiilor de serviciu ale făptuitorului, forma sau întinderea îndeplinirii acestor atribuții, momentul exercitării lor, condițiile lor de exercitare etc., au un caracter autonom (adică nu sunt adoptate/emise în limitele şi potrivit normelor unei legi) – va lipsi temeiul aplicării art. 327 CP RM”.[1086] Însă, lucrurile s-au schimbat odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative. În varianta în vigoare a art. 327 CP RM este folosită sintagma „îndeplinirea sau neîndeplinirea [...] unei acțiuni cu încălcarea legii”.[1087] Așadar, conform legii în vigoare, actele de reglementare secundară nu mai pot reprezenta sursa atribuțiilor de serviciu pe care le are subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 327 CP RM.

În dispoziția de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM nu se utilizează sintagma „îndeplinirea sau neîndeplinirea [...] unei acțiuni cu încălcarea legii”.[1088] Cu toate acestea, avem temeiul să afirmăm că, în dispoziția respectivă, prin folosirea situației de serviciu se are în vedere anume îndeplinirea unei acțiuni sau omisiunea de a o îndeplini *cu încălcarea legii*. Drept dovadă, prezentăm următoarele fragmente dintr-o hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova: „[...] Noțiunea „situația de serviciu” din elementul material al infracțiunii „abuz de putere sau abuz de serviciu” de la articolul 327 din Codul penal trebuie analizată doar prin raportare la atribuțiile de serviciu *acordate prin lege* (evid. ns.)”[1089]; „În acest sens, Curtea notează că conceptul de lege poate fi înțeles doar ca act adoptat de Parlament în temeiul art. 72 din Constituție”[1090]; „Prin urmare, Curtea reține că pentru asigurarea principiului legalității incriminării textul „a situaţiei de

[1086] STATI, Vitalie. Hotărârile Curții constituționale a Republicii Moldova nr. 22/2017 și nr. 33/2017: efectele preconizate asupra legii penale. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2018, Вып. 2, ч. 7, pp. 43-50. ISSN 2524-0986.
[1087] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1088] Ibidem.
[1089] HCC RM Moldova privind excepţia de neconstituționalitate a unor prevederi din articolele 327 alin. (1) și 361 alin. (2) lit. d) din Codul penal: nr. 33 din 07.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 27-32, 4.
[1090] Ibidem.

serviciu" din alin. (1) al art. 327 din Codul penal urmează a fi interpretat prin raportare la atribuțiile de serviciu *reglementate expres prin lege* (evid. ns.)".[1091] Subliniem că această hotărâre a Curții Constituționale a Republicii Moldova a fost adoptată până la intrarea în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative (adică atunci când, în art. 327 CP RM, încă era folosită noțiunea de folosire a situației de serviciu care continuă să fie utilizată la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM).

Alt aspect, care necesită examinare în contextul analizei noțiunii de folosire a situației de serviciu, este concurența dintre parte și întreg.

În HPCSJ nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor, în pct. 18, se explică: „Atunci când abuzul de putere sau abuzul de serviciu reprezintă metoda de săvârşire a escrocheriei sau a delapidării averii străine, trebuie aplicate numai prevederile de la lit. d) alin. (2) art. 190 şi lit. d) alin. (2) art. 191 C.P. Reieşind din dispoziţia art. 118 C.P., în acest caz nu este necesară calificarea suplimentară conform art. 327 sau 335 C.P."[1092] În susținerea unei asemenea explicații găsim opinii exprimate în literatura de specialitate. Astfel, V. Comerzan menționează că „la încadrare se va reține doar lit. d) alin. (2) art. 191 C. pen., iar art. 327 C. pen. sau art. 335 C. pen. (în dependență de calitatea specială a subiectului infracțiunii), va îmbrăca forma unei norme-parte, prin prisma art. 118 C. pen, și nu necesită a fi aplicată suplimentar".[1093] De asemenea, V. Stati și D. Băbălău susțin: „Aplicarea răspunderii în baza lit. c) alin. (2) art. 241 CP RM exclude calificarea suplimentară conform art. 327 sau 335 CP RM".[1094] Susținem astfel de soluții de calificare.

Regula dată a fost încălcată într-o altă speță în care s-a aplicat lit. a) și d) alin. (2) art. 168 și alin. (1) art. 370 CP RM: A.I., deținând funcția de șef al statului major al unei unități miliare, fiind persoană cu funcţie de răspundere în cadrul acestei unități, la 29.08.2017 i-a ordonat soldatului C.M. din aceeași unitate militară să efectueze lucrări de reparare a liniilor de electricitate într-o construcţie auxiliară a gospodăriei lui A.I., să sape în grădina acestuia, să curăță porumbul și să sacrifice un purcel. De asemenea, la 29.08.2017, A.I. i-a ordonat soldatului S.C. din aceeași unitate militară să curăță porumbul în gospodăria care îi aparținea lui A.I.[1095] Se poate vedea că, în speța

---

[1091] Ibidem.

[1092] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004.* https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310

[1093] COMERZAN, Victor. Concurența dintre o normă-parte și o normă-întreg (art. 118 Cod penal) în cazul folosirii situației de serviciu. În: *Revista Procuraturii Republicii Moldova*, 2022, nr. 9, pp. 36-44. ISSN 2587-3601.

[1094] STATI, Vitalie, BĂBĂLĂU, Denis. Considerații teoretice și practice privind infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art. 241 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 202-210. ISSN 1814-3199.

[1095] *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 28.03.2023. Dosarul nr. 1a-164/2020*. [citat 19.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/71F3F753-5487-447C-B96E-EC99BE53D580

analizată, aceeași folosire a situației de serviciu a fost sancționată de două ori: prima dată – prin lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM; a doua dată – prin alin. (1) art. 370 CP RM.

În continuarea analizei noțiunii de folosire a situației de serviciu, este necesar să-i citățm pe V. Stati și D. Băbălău: „În situaţia în care practicarea ilegală a activităţii de întreprinzător, soldată cu obţinerea unui profit în proporţii mari, este însoţită de excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu, nu mai putem invoca regula fixată la art. 118 CP RM. În această situaţie, soluţia de calificare este: art. 241 (cu excepţia lit. c) alin. (2)) şi art. 328 CP RM sau art. 313 din Codul contravenţional”.[1096] I. Selevestru menționează că „pentru a aplica lit. d) alin. (2) art. 191 CP RM, contează nu doar faptul dacă subiectul infracţiunii este persoana cu funcţie de răspundere sau persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală. La fel de mult contează ca o asemenea persoană să-şi folosească situaţia de serviciu. În concluzie, nu este posibil ca săvârşirea infracţiunii specificate la lit. d) alin. (2) art. 191 CP RM să presupună excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu”.[1097]

Asemenea afirmații pot fi ajustate *mutatis mutandis* la substanța ipotezei de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM. Însă, este important să subliniem că vorbim despre varianta în vigoare a lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, nu despre varianta acestei norme de până la intrarea în vigoare a Legii nr. 136 din 06.06.2024 pentru modificarea unor acte normative. Până la acel moment, norma dată avea următorul conținut: „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional”.[1098] Așadar, era relevantă exclusiv calitatea specială pe care o posedă subiectul infracțiunii, fără a conta dacă acesta își folosește situația de serviciu sau recurge la o altă faptă ilegală.

Reiterăm că folosirea situației de serviciu implică acțiuni sau inacțiuni realizate de făptuitor în cadrul atribuțiilor sale de serviciu, *fără a fi depășit cadrul competenței sale*. Dacă făptuitorul își depășește cadrul de competență, nu putem vorbi despre folosirea situației de serviciu. Or, situația de serviciu este limitată anume de acest cadru. Din aceste considerente, are temei afirmația lui V. Stati: „Violarea de domiciliu, săvârşită de o persoană cu funcţie de răspundere, depăşindu-se în mod vădit limitele drepturilor şi atribuţiilor acordate prin lege, dacă aceasta a cauzat daune în proporţii considerabile intereselor publice sau drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale

[1096] STATI, Vitalie, BĂBĂLĂU, Denis. Considerații teoretice și practice privind infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art. 241 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 202-210. ISSN 1814-3199.
[1097] SELEVESTRU, Irina. Circumstanţele agravante prevăzute la lit. b) şi d) alin. (2) şi la alin. (3) art. 191 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 126-140. ISSN 1814-3199.
[1098] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

persoanelor fi zice sau juridice, necesită calificare în baza art. 179 (cu excepţia lit. a) alin. (3)) şi art. 328 CP RM".[1099] O asemenea interpretare doctrinară se fundamentează pe explicațiile oferite de Plenul Curții Supreme de Justiție în una dintre hotărârile sale: „4.1. În corespundere cu art. 327 CP, folosirea situaţiei de serviciu presupune comiterea de către persoana publică, respectiv, de către persoana cu funcţie de demnitate publică, a unor acţiuni sau inacţiuni prejudiciabile, care derivă din atribuţiile sale de serviciu, *fiind în limitele competenţei sale funcţionale* (evid. ns.). [...]"[1100]; „5. Spre deosebire de infracţiunea de abuz de putere sau abuz de serviciu (art. 327 CP), în cazul excesului de putere sau depăşirii atribuţiilor de serviciu (art. 328 CP), persoana publică, respectiv, persoana cu funcţie de demnitate publică, comite unele acţiuni, *în competenţele căreia sau în competenţa exclusivă a căreia nu intră efectuarea actelor de natura celor care ocazionează depăşirea limitelor drepturilor şi atribuţiilor, acordate de lege* (evid. ns.), împotriva intereselor publice ori private".[1101]

Din păcate, în practica judiciară, uneori nu se acordă atenție delimitării folosirii situației de serviciu de depășirea cadrului de competență pe care o deține făptuitorul. Astfel, în cadrul unei spețe în care a fost aplicat lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, a fost săvârșită următoarea faptă: B.D., în primăvara şi toamna anilor 2012-2014, deținând funcția de director al unei întreprinderi de stat, având calitatea de persoană cu funcţie de răspundere, folosindu-se de atribuțiile sale de serviciu și de poziția de subordonare a lui Ş.M., care activa în calitate de lăcătuş auto în cadrul secţiei de reparaţie a mecanismelor a întreprinderii respective, înşelându-l că-i va achita pentru serviciile prestate, a obținut munca acestuia la reparaţia și întreţinerea serelor din satul Ratuş, raionul Criuleni, care aparţin familiei lui B.D.[1102] Din descrierea acestei fapte nu este clar dacă făptuitorul și-a folosit competența de serviciu sau a depășit-o. Din această cauză, nu este clar dacă este întemeiată aplicarea lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM.

În continuarea analizei noțiunii de folosire a situației de serviciu, este necesară prezentarea punctului de vedere al lui S. Timofei: „Săvârşirea infracţiunii de limitare a concurenţei libere de către o persoană cu funcţie de răspundere (persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală) se va califica numai conform art. 246 CP RM"[1103]; „Deci,

[1099] STATI, Vitalie. Unele consideraţii asupra practicii aplicării răspunderii penale pentru infracţiunea de violare de domiciliu (art. 179 CP RM). În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2009, nr. 3, pp. 38-47. ISSN 1857-2405.
[1100] *HPCSJ cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu: nr. 7 din 15.05.2017*. [citat 19.0.2024] Disponibil: jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216
[1101] Ibidem.
[1102] *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 21.11.2022. Dosarul nr. 1ra-840/2022.* [citat 19.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=23906
[1103] TIMOFEI, Sorin. Folosirea situaţiei de serviciu la săvârşirea infracţiunii de limitare a concurenţei libere. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 4, pp. 175-180. ISSN 1814-3199.

nu este necesară calificarea suplimentară conform art. 327 (335) sau art.328 (336) CP RM. Aceasta tocmai datorită faptului că infracţiunea de limitare a concurenţei libere este o infracţiune cu subiect special, şi nu o infracţiune cu subiect general”.[1104] Pentru anul 2008, când a fost exprimată această părere, soluția de calificare propusă este valabilă. Or, la acel moment, persoana cu funcție de răspundere era subiect al infracțiunilor prevăzute la art. 327 și 328 CP RM; numai persoana, care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală, putea fi subiect al infracțiunilor prevăzute la art. 335 și 336 CP RM. Respectiv, în 2008, subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 246 CP RM, putea fi persoana care are „capacitatea de a încheia un acord în numele agentului economic sau al autorităţii ori instituţiei administraţiei publice centrale sau locale”.[1105]

Dacă facem o comparație cu infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, trebuie să menționăm că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, art. 168 CP RM nu conținea agravanta de la lit. d) alin. (2) – „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional”.[1106] Spre deosebire de infracțiunea prevăzută la art. 246 CP RM, cea de la art. 168 CP RM a avut, până la intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, un subiect general.[1107]

Din acest punct de vedere merită atenție o speță în care, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, s-a aplicat art. 168 CP RM, iar infracțiunea de muncă forțată a fost săvârșită de o persoana care gestiona o organizaţie nestatală: la 16.11.2013, X, director al Clubului sportiv de tineret şi hipism din mun. Bălți, l-a adus pe teritoriul acestui club pe D.T. Urmărind scopul forţării lui D.T. la prestarea muncii împotriva voinţei sale, X a aplicat asupra victimei violenţa manifestată în aplicarea multiplelor lovituri cu un bici pe diferite părţi ale corpului. Ca urmare, D.T. a prestat, la Clubul sportiv de tineret şi hipism din mun. Bălţi, muncă împotriva voinţei sale până la 20.11.2013.[1108] În acest caz, X a răspuns conform art. 168 CP RM. A rămas fără răspuns întrebarea dacă X și-a folosit situația de serviciu sau nu. Dacă X și-a folosit situația de serviciu, atunci este posibil că ar fi urmat să răspundă

[1104] Ibidem.
[1105] STATI, Vitalie. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 356. 530 p. ISBN 978-9975-71-520-1.
[1106] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1107] Chiar și conform legii în vigoare, subiect special este doar în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM.
[1108] *Sentința Judecătoriei mun. Bălți din 19.12.2014. Dosarul nr. 1-558/2014*. [citat 19.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/232B3067-B990-E411-A92E-005056A5FB1A

suplimentar conform art. 335 CP RM. Această posibilitate ar fi apărut dacă folosirea situației de serviciu ar fi fost comisă „în interes material ori în alte interese personale”[1109] și dacă ar fi fost cauzate „daune în proporţii considerabile intereselor publice sau drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice”.[1110]

Ca să încheiem analiza noțiunii de folosire a situației de serviciu, considerăm necesar să abordăm problema ficțiunii de autor.

La această ipoteză se referă o explicație din pct. 18 HPCSJ nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor, ce vizează aplicarea răspunderii conform lit. d) alin. (2) art. 190 şi lit. d) alin. (2) art. 191 CP RM: „Persoanele, care nu dispun de atribuţii de serviciu, dar au luat parte la sustragere împreună cu subiecţii speciali indicaţi, trebuie să fie traşi la răspundere nu în calitate de coautori, ci în calitate de organizatori, instigatori sau complici ai persoanei care-şi foloseşte situaţia de serviciu”.[1111]

Doctrinarii au păreri similare. Astfel, S. Brînza și V. Manea menționează: „Cei care nu dispun de atribuţii de serviciu, dar care au luat parte la sustragere împreună cu persoana cu funcţie de răspundere sau cu persoana care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală, trebuie trași la răspundere nu în calitate de coautori, ci în calitate de organizatori, instigatori sau complici ai persoanei care îşi foloseşte situaţia de serviciu”.[1112] V. Stati și D. Băbălău afirmă, la rândul lor: „Persoanele care nu posedă astfel de calităţi speciale, dar care au luat parte la comiterea infracţiunii împreună cu subiecţii speciali sus-menţionaţi, trebuie să răspundă nu în calitate de coautori, dar în calitate de organizatori, instigatori sau complici la infracţiunea prevăzută la lit. c) alin. (2) art. 241 CP RM”.[1113]

Un punct de vedere, care se evidențiază printr-un potențial argumentativ mai sporit, este exprimat de către I. Botezatu: „În cazul escrocheriei cu folosirea situaţiei de serviciu, nu săvârşeşte această infracţiune cel care nu-şi foloseşte situaţia de serviciu. Aceasta nu înseamnă că îl vom trage la răspundere conform alin. (1) art. 190 CP RM”[1114]; „Nu, pentru că deşi nu săvârşeşte, el

[1109] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1110] Ibidem.
[1111] *HPCSJ cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004.* [citat 19.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310
[1112] BRÎNZA, Serghei, MANEA, Vladislav. O nouă viziune asupra incriminării faptei de vânat ilegal săvârșite cu folosirea situației de serviciu. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 57-63. ISSN 1814-3199.
[1113] STATI, Vitalie, BĂBĂLĂU, Denis. Considerații teoretice și practice privind infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art. 241 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 202-210. ISSN 1814-3199.
[1114] BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru infracţiunea de escrocherie*: tz. de doct. în drept. Chișinău, 2009, p. 147. 180 p.

contribuie la săvârşirea nu a unei escrocherii oarecare, dar anume a escrocheriei cu folosirea situaţiei de serviciu. Deci, nu poate fi neglijată cooperarea cu autorul infracţiunii, în baza intenţiei infracţionale care-i uneşte pe toţi participanţii la infracţiune. Aşadar, „autorul fictiv" va răspunde în baza art. 42 şi lit. d) alin. (2) art.190 CP RM".[1115]

2.4.4. Săvârșirea infracțiunii de muncă forțată de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală

Încheiem examinarea subiectului infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, cu agravanta „săvârşite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală"[1116] (lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM)

V.I. Kovalenko este de părerea că „la etapa actuală, exploatarea criminală a persoanei constituie un tip de criminalitate organizată".[1117] Totuși, din art. 168 CP RM nu rezultă o asemenea concluzie. Doar în ipoteza de la lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM, făptuitorii operează organizat pentru a comite infracțiunea de muncă forțată.

În ipoteza analizată sunt specificate două forme de participație: grupul criminal organizat și organizația criminală. Numai la individualizarea pedepsei pot fi diferențiate cele două forme de participație penală.

Noțiunea de grup criminal organizat este definită în art. 46 CP RM. Din acesta putem afla că această formă de participație penală presupune îndeplinirea câtorva condiții.

Prima condiție, cea numerică, este caracterizată astfel de către A. Bașcaneanu: „Ținând cont de specificul, de complexitatea unor atare fapte infracţionale, este redusă posibilitatea săvârşirii actului de răpire a unei persoane de către un grup criminal organizat constituit din doar două persoane. De regulă, în vederea atingerii scopului infracţional urmărit sunt antrenate mai multe persoane, lucru necesar repartizării rolurilor în procesul realizării intenţiei infracţionale".[1118] Nu cunoaștem cum autorul citat a ajuns la o asemenea concluzie. În opinia noastră, indiferent de gradul de complexitate a infracțiunii de muncă forțată, grupul criminal organizat, care o comite, poate include chiar și două persoane.

[1115] Ibidem, p. 147.

[1116] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.

[1117] КОВАЛЕНКО, В.И. Актуальные направления противодействия криминальной эксплуатации человека: международный и зарубежный опыт. În: *Вопросы сотрудничества правоохранительных органов государств - участников СНГ в противодействии торговле людьми. Материалы международной научно-практической конференции*. Москва, 2023, с. 183-191. 314 с.

[1118] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere", 2022, 1, pp. 40-47.

În HPCSJ nr. 37 din 22.11.2004 cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii, în pct. 6.5 se arată că grupul criminal organizat trebuie să fie constituit din „din 3 sau mai multe persoane”.[1119] Această afirmație este combătută de art. 41 şi lit. c) art. 43 CP RM, din care rezultă că două persoane sunt suficiente pentru a fi înființat un grup criminal organizat.

A doua condiție, ce derivă din art. 46 CP RM, este caracterul stabil al grupului criminal organizat.

M. Grama caracterizează în modul următor această condiție: „Stabilitatea grupului este caracterizată de existenţa unor legături strânse permanente între membrii grupului şi formele şi metodele individuale, specifice ale activităţii acestuia”.[1120] I. Selevestru menționează: „Stabilitatea grupului criminal organizat o denotă lipsa de fluctuaţie sau fluctuaţia redusă în cadrul grupului respectiv, secundată de existenţa unor legături de durată între membrii grupului criminal organizat”.[1121] La rândul său, A. Bașcaneanu susține: „Stabilitatea reuniunii de persoane asociate în vederea săvârşirii unor infracţiuni reprezintă unul din criteriile de delimitare a grupului criminal organizat de alte forme ale participaţiei”.[1122]

Este sporit riscul de confundare a grupului criminal organizat cu un grup infracțional care cade sub incidența agravantei „de două sau mai multe persoane”.[1123] În context, D. Gurev menționează: „Spre deosebire de două sau mai multe persoane [...], grupul criminal organizat se caracterizează, în special, prin stabilitate [...]”.[1124] Cu adevărat, caracterul stabil al grupului criminal organizat este condiția necesară pentru a distinge această formă de participație de participația simplă și de participația complexă care implică prezența a cel puțin doi coautori. Pentru a face această delimitare, S. Copețchi recomandă: „La încadrarea infracțiunilor săvârșite de către un grup criminal organizat se impune ca persoana abilitată cu aplicarea legii penale să indice (într-o manieră concretă, nu însă abstractă) împrejurările de fapt care marchează prezența unei

[1119] *HPCSJ cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 19.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230
[1120] BOTNARU, Stela et al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 378. 624 p. ISBN 9975-79-318-5.
[1121] SELEVESTRU, Irina. Circumstanţele agravante prevăzute la lit. b) şi d) alin. (2) şi la alin. (3) art. 191 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 126-140. ISSN 1814-3199.
[1122] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, 2022, 1, pp. 40-47.
[1123] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1124] GUREV, Dorina. Răpirea unei persoane săvârşită prin participaţie. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2013, nr. 8, pp. 121-131. ISSN 1814-3199.

infracțiuni comise de către un grup criminal organizat, și nu de către o altă reuniune de persoane”.[1125]

A treia condiție, ce decurge din art. 46 CP RM, este organizarea premergătoare a membrilor grupului.

Cu privire la această condiție, M. Grama consideră că „organizarea în prealabil a participanţilor denotă faptul că aceştia nu pur şi simplu s-au înţeles privitor la săvârşirea în comun a infracţiunii, ceea ce este caracteristic grupului de persoane ce acţionează cu înţelegere prealabilă, dar au atins şi o anumită comunitate obiectivă şi subiectivă”.[1126] I. Selevestru se expune în felul următor: „Pentru circumstanţa agravantă consemnată la alin. (3) art. 191 CP RM nu este suficientă înţelegerea prealabilă între membrii grupului criminal organizat de a comite infracţiuni. Este necesar ca până la comiterea primei dintre infracţiunile preconizate cei care au decis să constituie grupul criminal organizat să alcătuiască un tot unitar sub aspect obiectiv şi subiectiv”.[1127] A. Bașcaneanu afirmă: „Organizarea prealabilă a membrilor grupului criminal organizat impune de fiecare dată existenţa unui organizator/conducător, a unei discipline riguroase, care se menţine prin metode foarte aspre de acţiune asupra membrilor grupului”.[1128] La rândul său, Gh. Reniță susține că „organizarea grupului în prealabil presupune existența unei discipline interne, a unei ierarhii bine definite cu un „centru unic de comandă”, niște reguli pentru accesarea de noi membri, pentru acționarea și atribuirea rolurilor fiecărui participant al grupului infracțional organizat. Aceasta nu este o organizație spontană, ci una care poate avea o structură și un „program” de îndeplinit (adică să comită infracțiuni)”.[1129] În fine, O.V. Okolit este de părerea că „organizarea prealabilă depășește limitele unei înțelegeri prealabile. Prezenţa acestei condiții se evidenţiază prin: asocierea membrilor grupului pentru comiterea de infracţiuni în comun; realizarea unui acord între membrii grupului pentru a săvârși o anumită infracțiune sau mai multe infracțiuni; planificarea

[1125] COPEŢCHI, Stanislav. Calificarea infracțiunilor săvârșite de către un grup criminal organizat. În: *Pluralitatea de făptuitori: între doctrină și jurisprudență, 20 mai 2022, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 114-125. ISBN 978-9975-62-573-9.
[1126] GRAMA, Mariana et al. *Drept penal. Partea generală. Vol. II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2016, p. 83. 336 p. ISBN 978-9975-53-080-4.
[1127] SELEVESTRU, Irina. Circumstanţele agravante prevăzute la lit. b) şi d) alin. (2) şi la alin. (3) art. 191 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 126-140. ISSN 1814-3199.
[1128] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, 2022, 1, pp. 40-47.
[1129] RENIŢĂ, Gheorghe. Bet-fixing committed by an organized criminal group or a criminal organization: the case of the Republic of Moldova. În: *Cogito*, 2023, vol. 15, pp. 186-205. ISSN 2068-6706.

infracțiunilor; repartizarea funcțiilor și rolurilor între membrii grupului; stabilirea unor reguli de comportament; asigurarea grupului cu instrumentele şi mijloacele necesare”.[1130]

A patra condiție, care derivă din art. 46 CP RM, este scopul comiterii unei ori al mai multor infracțiuni.

Atunci când caracterizează această condiție, I. Selevestru opinează: „Grupul criminal organizat poate fi constituit pentru comiterea unei singure infracţiuni simple sau prelungite. Important este ca acest grup să reprezinte o reuniune stabilă de persoane care s-au organizat în prealabil pentru a comite acea singură infracţiune”.[1131] A. Bașcaneanu remarcă: „Nu putem exclude ipoteza creării unui grup criminal organizat în vederea săvârşirii unei singure infracţiuni”.[1132]

Gh. Reniță, referitor la condiția examinată, menționează că „legiuitorul nu a precizat despre ce fel de infracțiuni este vorba. Potrivit art. 16 alin. (1) din Codul penal al Republicii Moldova, „în funcție de natura și gradul de prejudiciu, infracțiunile prevăzute de prezentul cod se încadrează în următoarele categorii: ușoare, mai puțin grave, grave, deosebit de gravă și excepțional de gravă”. Rezultă că oricare dintre aceste infracțiuni ar putea fi comise de un grup infracțional organizat.[1133] Totuși, nu trebuie să uităm cele relevate de către M. Grama în legătură cu caracterul stabil al grupului criminal organizat: „Stabilitatea grupului este caracterizată de existenţa unor legături strânse permanente între membrii grupului şi *formele şi metodele individuale, specifice ale activităţii acestuia* (evid. ns.)”.[1134]

După examinarea condițiilor ce caracterizează grupul criminal organizat, este necesar să abordăm alte aspecte legate de comiterea infracțiunii de un grup criminal organizat.

Astfel, în legătură cu rolul juridic al membrilor unui grup criminal organizat, în doctrina penală sunt exprimate opinii similare. După părerea lui S. Copețchi, „indiferent de rolul executat la săvârșirea infracțiunii, toți membrii grupului criminal organizat răspund în calitate de

---

[1130] ОКОЛІТ, О.В. *Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній* / дис. на здоб. наук. ступ. докт. філософії. Київ, 2023, с. 56. 272 с.

[1131] SELEVESTRU, Irina. Circumstanţele agravante prevăzute la lit. b) şi d) alin. (2) şi la alin. (3) art. 191 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 126-140. ISSN 1814-3199.

[1132] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, 2022, 1, pp. 40-47.

[1133] RENIŢĂ, Gheorghe. Bet-fixing committed by an organized criminal group or a criminal organization: the case of the Republic of Moldova. În: *Cogito*, 2023, vol. 15, pp. 186-205. ISSN 2068-6706.

[1134] BOTNARU, Stela et al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 378. 624 p. ISBN 9975-79-318-5.

coautori".[1135] I. Moscalciuc susține: „Indiferent de rolul executat la săvârşirea infracţiunii, toţi membrii grupului criminal organizat răspund în calitate de coautori".[1136] La fel, A. Bașcaneanu menționează: „Indiferent de rolul executat la comiterea infracţiunii, toţi membrii grupului criminal organizat răspund în calitate de coautori".[1137] Argumente în susținerea unei asemenea interpretări sunt prezentate într-o decizie a Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție: „Fiecare persoană ce intră în grupul criminal organizat nu este un simplu participant la acest grup, ci membru al grupului, indiferent de locul şi funcţiile ce i-au fost încredințate în cadrul desfășurării planului de activitate criminală. Aceste concluzii rezultă şi din faptul că legea nu limitează participarea la grupul organizat doar prin acţiuni de autorat sau coautorat, cum este cazul participației simple sau complexe"[1138]; „Această formă de participare încadrează şi acţiunile persoanelor care fac parte din grupul criminal, deşi nu au participat nemijlocit la sustragerea averii, însă până la săvârşirea sustragerii, în procesul înţelegerii prealabile dintre participanții grupului, a avut loc repartizarea de comun acord a rolurilor".[1139] De asemenea, este util punctul de vedere al lui I. Moscalciuc: „Ca trăsătură a grupului criminal organizat apare distribuirea rolurilor între participanţii la grup. Aceasta presupune prezenţa în componenţa grupului criminal organizat a organizatorului, instigatorului sau a complicelui. Însă, aceştia sunt participanţi la grup, la fel ca şi coautorii"[1140]; „Aceasta deoarece, datorită gradului său sporit de organizare, grupul criminal organizat poate avea nevoie de membri care ar trebui să execute nu doar funcţia de autor al infracţiunii. Indiferent de rolul executat la săvârşirea infracţiunii, toţi membrii grupului criminal organizat răspund în calitate de coautori".[1141]

Un alt aspect, legat de săvârșirea infracțiunii de un grup criminal organizat, ține de lipsa de necesitate de a face referire la art. 42 CP RM.

Astfel, S. Copețchi afirmă: „Avându-se în vedere că toți participanții unui grup criminal organizat răspund în calitate de autori, la încadrarea celor săvârșite de către membrii grupului

[1135] COPEŢCHI, Stanislav. Calificarea infracțiunilor săvârșite de către un grup criminal organizat. În: *Pluralitatea de făptuitori: între doctrină și jurisprudență, 20 mai 2022, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 114-125. ISBN 978-9975-62-573-9.
[1136] MOSCALCIUC, Irina. Problema stabilirii elementelor circumstanţiale agravante ale infracţiunilor săvârşite în sfera consumului de produse şi servicii. În: *Revista Naţională de Drept*, 2007, nr. 8, pp. 49-54. ISSN 1811-0770.
[1137] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chişinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere", 2022, 1, pp. 40-47.
[1138] *Decizia Colegiului penal al CSJ din 31.10.2018. Dosarul nr. 1ra-1945/2018*. [citat 20.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12171
[1139] Ibidem.
[1140] MOSCALCIUC, Irina. Problema stabilirii elementelor circumstanţiale agravante ale infracţiunilor săvârşite în sfera consumului de produse şi servicii. În: *Revista Naţională de Drept*, 2007, nr. 8, pp. 49-54. ISSN 1811-0770.
[1141] Ibidem.

criminal organizat nu este necesară trimiterea la art. 42 CP RM".[1142] De asemenea, A. Bașcaneanu menționează: „La calificarea celor comise de ei conform lit. a) alin. (3) art. 164 CP RM nu este necesară trimiterea la art. 42 CP RM".[1143] Suntem de acord cu această concluzie.

Următorul aspect se referă la lipsa de necesitate de a invoca la calificare art. 46 CP RM.

Din acest punct de vedere, S. Copețchi și I. Hadîrcă susțin: „Dacă articolul din partea specială a Codului penal conţine semnul calificativ „de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală", atunci calificarea se va face în corespundere cu acest semn, fără invocarea suplimentară a art. 46 CP".[1144] A. Bașcaneanu afirmă: „Dacă articolul din partea specială a CP RM conține semnul calificativ „de un grup criminal organizat", atunci calificarea se va face în corespundere cu acest semn, fără invocarea suplimentară a art. 46 CP RM. Invocarea art. 46 CP RM ar determina dublarea normelor ce descriu fapta comisă de un grup criminal organizat".[1145]

Aceste idei devin mai explicite dacă vom lua în seamă o altă opinie a lui S. Copețchi: „Norma de la art. 46 CP se va reţine la calificare doar în ipoteza în care articolul din partea specială a Codului penal nu conţine semnul circumstanţial agravant „de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală". Iar acest lucru este necesar pentru a accentua că infracţiunea a fost comisă de către un grup criminal organizat, ci nu de către altă formă a participaţiei penale".[1146] Acest argument este convingător.

În alt context, nu împărtășim opinia lui A. Bașcaneanu: „Crearea sau conducerea unui grup criminal organizat în scopul de a comite una sau mai multe infracţiuni de răpire a unei persoane trebuie calificată de sine stătător potrivit alin. (2) art. 284 CP RM".[1147] În primul rând, răpirea unei persoane nu este o infracțiune cu caracter terorist în înțelesul art. 134^{11} CP RM. În al doilea rând, ceea ce contează mai mult în contextul prezentului studiu, A. Bașcaneanu nu ia în considerare latura subiectivă, ignorând orientarea intenției celor care creează sau conduc un grup criminal organizat.

[1142] COPEŢCHI, Stanislav. Calificarea infracțiunilor săvârșite de către un grup criminal organizat. În: *Pluralitatea de făptuitori: între doctrină și jurisprudență, 20 mai 2022, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 114-125. ISBN 978-9975-62-573-9.

[1143] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere", 2022, 1, pp. 40-47.

[1144] COPEŢCHI, Stanislav, HADÎRCĂ, Igor. *Calificarea infracțiunilor: Note de curs*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 329. 352 p. ISBN 978-9975-53-547-2.

[1145] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere", 2022, 1, pp. 40-47.

[1146] COPEŢCHI, Stanislav. Încadrarea infracţiunilor săvârşite în participaţie: aspecte discutabile. În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2020, nr. 4, pp. 35-42. ISSN 1857-2405.

[1147] BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere", 2022, 1, pp. 40-47.

A doua formă a participației penale, specificată la lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM, este organizația criminală.

M. Grama accentuează: „Consolidarea constituie una din caracteristicile ce delimitează organizaţia criminală de grupul criminal organizat”.[1148] La rândul său, R.S. Orlovski enumeră criteriile care denotă consolidarea în cadrul unei organizații criminale: „a) durata existenței; b) coeziunea, care este o trăsătură obiectiv-subiectivă și se exprimă în prezența anumitor funcții ale fiecărui membru al organizației, a unui plan de comitere a unei infracțiuni sau mai multor infracțiuni; c) structura ierarhică ce asigură consolidarea în plan organizațional și funcțional a organizației criminale în vederea atingerii unui scop comun”.[1149]

Despre consolidarea din cadrul organizației criminale aflăm și din pct. 11 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Ucrainei nr. 13 din 23.12.2005 cu privire la practica de examinare a cauzelor referitoare la infracțiunile săvârșite de asociațiile infracționale stabile.[1150]

În unele dispoziții din Codul penal (și anume la: lit. b) alin. (3) art. 326; alin. (3) art. 327; alin. (3) art. 328; lit. c) alin. (2) art. 332; lit. c) alin. (3) art. 332^2; lit. b) alin. (4) art. 333; lit. b) alin. (4) art. 334; alin. (3) art. 335; alin. (2) art. 335^1 etc.) este folosită sintagma „în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizaţii criminale”.[1151] Totodată, conform alin. (2) art. 47 CP RM, „infracţiunea se consideră săvârşită de o organizaţie criminală dacă a fost comisă de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizaţiei respective, la însărcinarea acesteia”.[1152] Dacă vom compara aceste prevederi între ele, precum și cu prevederea de la lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM, conchidem că ultima dintre aceste prevederi are o sferă de incidență mai largă decât cea a prevederilor care conțin sintagma „în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizaţii criminale”.[1153] Or, sintagma dată nu vizează cazul când infracțiunea este comisă „de o persoană care nu este membru al organizaţiei respective, la însărcinarea acesteia”.[1154]

Finalizând analiza subiectului infracțiunii care este prevăzută la art. 168 CP RM, menționăm: așa cum rezultă din alin. (2) art. 77 CP RM, în cazul aplicării lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM decade

---

[1148] GRAMA, Mariana. Organizaţia criminală. În: *Analele Ştiinţifice ale USM. Seria „Ştiinţe socioumanistice”. Vol. I*, 2001, pp. 254-257. ISSN 1814-3199.
[1149] ОРЛОВСКИЙ, Р.С. Устойчивость как признак организованной группы и преступной организации. În: *Закон и жизнь*, 2013, № 10/2, с. 176-180. ISSN 2587-4365.
[1150] *Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 «Про практику розгляду судами справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»*. [citat 20.08.2024] Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text
[1151] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
[1152] Ibidem.
[1153] Ibidem.
[1154] Ibidem.

necesitatea de a agrava pedeapsa în corespundere cu lit. c) alin. (1) art. 77 CP RM, în care, ca agravantă, se menționează, „săvârşirea infracţiunii prin orice formă de participaţie”.[1155]

2.5. Sinteza problematicii tratate și a rezultatelor obținute în Capitolul 2

După ce a fost înfăptuită analiza de drept penal a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, considerăm necesară relevarea următoarelor concluzii:

1. nu ocrotirea persoanei, ci persoana (și relațiile sociale din jurul acesteia) constituie obiectul juridic suprageneric al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM;

2. este benefică apărarea într-un singur capitol al legii penale – Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova – atât a libertății persoanei, cât și a cinstei și libertății persoanei;

3. este întemeiată amplasarea art. 168 în Capitolul III din partea specială a Codului penal. Nu ar fi întemeiat ca articolul, în care este incriminată munca forțată, să fie transferat din Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova;

4. libertatea muncii persoanei este privită ca o parte a unui întreg reprezentat de libertatea persoanei. Din această perspectivă, nu ar fi corectă echivalarea părții (obiectul juridic special al infracțiunii) cu întregul (obiectul juridic de subgrup al infracțiunii);

5. libertatea muncii și dreptul la muncă nu sunt categorii identice. Ele sunt legate una de cealaltă, însă nu au același conținut;

6. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, obiect material există nu doar atunci când survine o urmare prejudiciabilă (așa cum se observă în ipoteza specificată la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM). Infracțiunea analizată va avea obiect material și în cazul în care făptuitorul a influențat asupra corpului victimei, fără a-i fi cauzat un prejudiciu fizic;

7. art. 168 CP RM nu se aplică în cazul obținerii serviciilor de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune;

8. nu constituie muncă (și, din această cauză, nu intră sub incidența art. 168 CP RM): activitățile cu caracter sexual (prostituție, pornografie etc.); cedarea de organe, ţesuturi sau alte componente de corp uman; maternitatea de substituție; participarea în formaţiuni militare ilegale ori în conflicte armate; cerşetoria; alte activități exploatabile prevăzute în art. 165 și 206 CP RM, precum și în pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane;

[1155] Ibidem.

9. dacă își găsește realizarea scopul de exploatare a victimei prin muncă forțată, iar aceasta se concretizează în munca obținută de la victimă împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, o astfel de muncă va reprezenta obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM;

10. noțiunea de muncă forțată (utilizată în reglementările extrapenale) nu este identică, ci doar prezintă anumite afinități cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (utilizată pentru a caracteriza obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM);

11. nu oricare muncă forțată este interzisă de reglementările extrapenale în materie. Respectând regula *a majori ad minus*, se poate afirma că aceste cazuri de excepție nu intră nici sub incidența art. 168 CP RM;

12. în lipsa acordului persoanei de a presta munca neremunerată în folosul comunității, aceasta reprezintă muncă forțată în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM;

13. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, calitatea victimei nu este neapărat juridică. Această calitate poate avea o conotație faptică;

14. starea de lucruri, reflectată în dispoziția de la de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, nu corespunde gradului de pericol social al faptei incriminate de această dispoziție. Dacă victima minoră nu are capacitate de muncă, făptuitorului ar trebui să i se aplice o răspundere mai aspră decât în cazul în care victima minoră are această capacitate;

15. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: a) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; b) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea;

16. interpretarea noțiunii de constrângere folosite în art. 168 CP RM (care nu se rezumă doar la constrângerea fizică și cea psihică), corespunde semnificației atribuite acestei noțiuni în Legea Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane;

17. cauzarea de daune materiale prin înșelăciune depășește sfera de incidență a art. 168 CP RM și necesită aplicarea suplimentară a art. 196 CP RM sau art. 106 CC RM;

18. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, obiectul înșelăciunii (care nu trebuie confundat cu obiectul juridic secundar protejat împotriva înșelăciunii) constă în circumstanțele de care făptuitorul profită pentru a înșela victima, folosind informații despre obiecte, persoane sau evenimente care au legătură cu munca obținută de către făptuitor de la victimă;

19. numai legea trebuie să reprezinte sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prevăzută de legea penală, în general, și înșelăciunea pasivă în accepțiunea art. 168 CP RM, în particular;

20. în cazul exploatării prin muncă forțată, nu are importanță dacă munca victimei este retribuită sau nu;

21. art. 165 și 168 CP RM trebuie aplicate în ipoteza în care traficul de ființe umane este săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, iar acest scop se realizează. Realizarea acestui scop depășește cadrul infracțiunii prevăzute la art. 165 CP RM, deci necesită calificare aparte;

22. în condițiile legii penale în vigoare, ţinerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii nu reprezintă o modalitate normativă a faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM;

23. menirea sintagmei „cu bună știință" într-o normă penală este nu de a dubla caracterul direct al intenției infracționale. Buna știință este posibilă atât în cazul intenției directe, cât și în cazul intenției indirecte;

24. pentru a califica fapta în baza art. 168 CP RM, nu are însemnătate când a apărut intenția infracțională: la momentul angajării unei persoane pentru a îndeplini o muncă sau mai târziu;

25. art. 19 CP RM nu este aplicabil în ipoteza din lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM;

26. dacă scopul acțiunii sau inacțiunii adiacente nu este cel de asigurare a comiterii acțiunii principale, atunci art. 168 CP RM nu poate fi aplicat;

27. nu ar fi corect să excludem posibilitatea ca alte motive (cu excepția interesului material) să determine o persoană să comită infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM;

28. subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, obține munca victimei, exploatând-o pe aceasta; subiectul infracțiunilor, prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, furnizează munca victimei, urmărind ca aceasta să fie exploatată;

29. subiect al infracţiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi orice persoană juridică în sensul art. 171 din Codul civil (cu excepția unei autorități publice), inclusiv o unitate în înțelesul art. 1 CM RM;

30. nu este întemeiat să reducem aplicabilitatea sintagmei „de două sau mai multe persoane" (care se utilizează la lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM) la ipoteza de coautorat;

31. nu orice participație intră sub incidența lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. Doar participația simplă și cea complexă, care presupune prezența a cel puțin doi autori, intră sub incidența acestei norme. Participația complexă, care presupune prezența unui singur autor, nu intră sub incidența lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM;

32. nu este întemeiat să afirmăm că se admite o interpretare extensivă defavorabilă a legii penale în acele cazuri când anumite noțiuni din partea specială a Codului penal au un înțeles care

nu coincide în totalitate cu anumite noțiuni din partea generală a Codului penal. Odată ce noțiunile din cele două părți ale legii penale nu au același înțeles, este firesc ca și interpretarea acestor noțiuni să nu fie aceeași;

33. folosirea situației de serviciu (în sensul lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM) implică, în esență, abuzarea de atribuțiile pe care făptuitorul le deține în virtutea statutului său ocupațional, pentru scopuri necorespunzătoare;

34. în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, folosirea situației de serviciu îndeplinește rolul de acțiune sau inacțiune terțiară.

3. REZULTATELE OBȚINUTE ÎN URMA ANALIZEI DE DREPT PENAL A INFRACȚIUNII PREVĂZUTE LA ART. 168 CP RM

3.1. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a obiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

O infracțiune influenţează direct fie o facultate socială ocrotită de legea penală, fie o entitate corporală (sau incorporală), fie o persoană privită ca victimă. Însă niciuna dintre aceste trei valențe, dacă le scoatem din orbita relațiilor sociale, nu pot fi apărate de legea penală. Astfel, în dependență de modul în care este influențat – direct sau indirect – obiectul infracțiunii apare în ipostaza de obiect material/imaterial sau, respectiv, de obiect juridic. Obiectul material/imaterial al infracțiunii este influențat în mod direct în rezultatul săvârșirii acesteia. Obiectul juridic este lezat prin intermediul obiectului material/imaterial sau, în lipsa acestuia, al facultăţii sociale ocrotite de legea penală ori al victimei (subiectului pasiv). Legea penală apără obiectul juridic al infracțiunii, pe când menirea obiectului material/imaterial este să contribuie la identificarea celui dintâi.

Obiectul juridic al infracțiunii îl reprezintă cele mai însemnate valori sociale (și relații sociale din jurul acestora) care sunt protejate de legea penală și care pot fi afectate sau cel puțin puse în pericol prin comiterea unei infracțiuni. Valorile de acest gen sunt fundamentale pentru buna funcționare a societății. Prin incriminarea anumitor fapte, statul asigură apărarea celor mai însemnate valori sociale împotriva infracțiunilor. Aceasta constituie reacția firească de autoapărare a statului împotriva unor manifestări antisociale de pericol sporit. Pentru ca procesul de prevenire și combatere a infracțiunilor să fie eficient, este necesară identificarea corectă a obiectului juridic al infracțiunii. O atare condiție este esențială pentru a califica fapta săvârșită în corespundere cu principiul legalității și pentru a stabili tratamentul juridic corespunzător.

Esența unei infracțiuni constă nu doar în faptul că ea este socialmente periculoasă, ci și în aceea că ea reprezintă o manifestare a arbitrariului și aduce atingere ordinii stabilite în societate, ordine necesară pentru siguranța cetățenilor. Astfel, este corect să afirmăm că *obiectul juridic general al infracțiunii* este format din ordinea de drept (și din relațiile sociale din jurul acesteia), adică din ordinea relațiilor între persoane, consacrată în legislație, care este indispensabilă pentru menținerea unui climat social adecvat pentru asigurarea siguranței persoanelor. Ordinea relațiilor sociale, consacrată în legislație, este esențială pentru funcționarea armonioasă a societății și pentru garantarea drepturilor și libertăților cetățenilor. Rolul legii penale este să ocrotească această ordine împotriva infracțiunilor.

Obiectul juridic general este același în cazul tuturor infracțiunilor prevăzute de partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Diferențele dintre infracțiuni încep să fie sesizate începând cu următoarea categorie a obiectului juridic al infracțiunii – obiectul juridic suprageneric.

Din analiza denumirilor și conținuturilor pe care le au Capitolele II, III, IV şi VII ale părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, putem să ne dăm seama că valorile sociale fundamentale apărate contra infracțiunilor, prevăzute în aceste capitole, constituie nu altceva decât atribute ale persoanei. Persoana (și relațiile sociale din jurul acesteia) constituie *obiectul juridic suprageneric* al acestor infracțiuni.

Întrucât reprezintă esența umană, persoana este considerată cea mai înaltă valoare socială. Nu există niciun alt fenomen care să fie apreciat de societate mai mult decât persoana. Celelalte valori sociale (sănătatea publică, conviețuirea socială, securitatea publică etc.) trebuie să fie subordonate dezvoltării și împlinirii persoanei. Aceste valori nu au sens în sine, ci doar în măsura în care servesc interesele și aspirațiile persoanei. În același timp, persoana se manifestă în interacțiunea individului cu mediul social. Esența persoanei o alcătuiesc însușirile ei sociale. Condițiile sociale formează astfel de calități sociale precum nevoile și interesele, scopurile și idealurile, motivațiile și normele de comportament ale persoanei.

Vorbim despre persoană din momentul nașterii. Această teză o confirmă implicit prezența art. 147 (care prevede răspundere pentru pruncucidere) în Capitolul II al părții speciale a Codului penal. Or, copilul nou-născut este o persoană. Nu pune nimeni la îndoială faptul că formarea personalității umane este un proces continuu și profund, care are loc la nivelul psihic și cognitiv al ființei, depășind simpla adaptare socială. Acest proces cunoaște câteva etape pe parcursul întregii vieți. Totuși, legea penală apără împotriva infracțiunilor persoana, nu personalitatea. Atunci când spunem „persoană” ne referim la individ din momentul naşterii şi până în momentul decesului. Atributele persoanei (viață, sănătate, libertate etc.) încep să-și producă efectele chiar de la apariția persoanei pe lume. Din acest moment începe interacțiunea persoanei cu alți membri ai societății. Întrucât această interacțiune poate fi nu doar socialmente benefică, dar și socialmente periculoasă, anume din momentul nașterii, și nu mai târziu, persoana necesită apărare penală.

O altă categorie a obiectului juridic al infracțiunii este obiectul juridic generic al infracțiunii.

Obiectul juridic generic reprezintă o parte a obiectului juridic general, dar și a obiectului juridic suprageneric. Tocmai particularitățile obiectului juridic generic al infracțiunii ne permit realizarea unei clasificări științific fundamentate a tuturor infracțiunilor și a normelor de incriminare corespunzătoare, adică gruparea lor în cadrul anumitor capitole distincte ale părții speciale a Codului penal. Această abordare face posibilă o structurare logică și coerentă a sistemului legii penale, precum și o delimitare clară a domeniilor de incidență ale diverselor norme

de incriminare. De asemenea, obiectul juridic generic al infracțiunii contribuie la evidențierea interdependențelor și conexiunilor dintre diferitele grupuri de infracțiuni.

Așa cum am menționat anterior, persoana se caracterizează prin anumite atribute. Aceste atribute ale persoanei reprezintă criteriile care fac posibilă desprinderea din obiectul juridic suprageneric a obiectelor juridice generice subordonate.

În contextul investigației pe care o desfășurăm, este necesar să identificăm acele atribute ale persoanei care corespund obiectului juridic generic al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Acest articol face parte din Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, care corespunde grupului de infracțiuni contra libertăţii, cinstei şi demnităţii persoanei. Astfel, se poate afirma că relaţiile sociale referitoare la libertatea, cinstea şi demnitatea persoanei formează atât *de jure*, cât și *de facto*, *obiectul juridic generic* al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Odată ce am tangențiat problema delimitării infracțiunilor contra libertății persoanei de infracțiunile contra cinstei și demnității persoanei, nu putem trece cu vederea chestiunea obiectului juridic de subgrup al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Ca și obiectul juridic suprageneric, cel juridic de subgrup reprezintă o categorie teoretică. Spre deosebire de obiectul juridic generic, sugerat de către legiuitor în capitolele din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, obiectul juridic de subgrup nu corespunde vreunui despărțământ al legii penale. Obiectul juridic de subgrup este rezultatul clasificării infracțiunilor în cadrul unui grup de infracțiuni care sunt prevăzute în același capitol din cadrul părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Acest obiect îl constituie relațiile sociale cu privire la o valoare socială desprinsă din valoarea socială ce reprezintă obiectul juridic generic al infracțiunii. Scopul stabilirii obiectului juridic de subgrup este de a înlesni determinarea obiectului juridic special pentru fiecare infracțiune aparte. Or, numărul uneori foarte mare de articole dintr-un capitol din cadrul părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova face dificilă această determinare.

Relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei constituie *obiectul juridic de subgrup* al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Așadar, grupul de infracţiuni, prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, include două subgrupuri: 1) infracțiuni contra libertății persoanei; 2) infracțiuni contra cinstei și demnității persoanei. Fiecăruia dintre aceste două subgrupuri îi corespunde o anumită valoare socială desprinsă din valoarea socială ce reprezintă obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Se au în vedere: 1) libertatea persoanei; 2) cinstea și demnitatea persoanei.

Libertatea persoanei reprezintă acea valoare socială care consacră opțiunea persoanei de a-și alege conduita și de a o realiza în mod autonom, în conformitate cu propriile interese, dorințe și posibilități, cu respectarea restricțiilor impuse de lege și de normele etice.

Nașterea unei persoane în starea naturală a libertății reprezintă o trăsătură fundamentală pentru realizarea potențialului său în societate. Aceasta presupune atât independența persoanei în raport cu statul și cu alți membri ai societății, cât și posibilitatea acesteia de a lua decizii și de a acționa fără influențări asupra capacității sale de decizie, în limitele statornicite de cadrul normativ. Libertatea și statul de drept nu sunt antagonice, ci se completează reciproc, deoarece statul de drept consacră și protejează prin lege sfera de libertate a fiecărui individ. Libertatea oferă fiecărei persoane posibilitatea de a face alegeri fără restricții, cu excepția acțiunilor care încalcă drepturile și libertățile altor persoane. Persoana trebuie să înțeleagă limitele optime ale libertății sale în cadrul unui stat de drept. Or, libertatea implică nu doar conștientizarea stării de libertate, ci și o formă juridică de echilibrare a drepturilor, capacităților și responsabilităților persoanei în raport cu ceilalți membri ai societății.

În afară de libertatea persoanei, cealaltă componentă a obiectului juridic generic al infracțiunilor, ce sunt specificate în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, constă în cinstea și demnitatea persoanei.

Demnitatea reprezintă valoarea socială care exprimă percepția interioară a persoanei asupra propriei unicități, contribuind la conștientizarea valorii de sine și la afirmarea egalității tuturor persoanelor, independent de caracteristicile individualizante. Noțiunea de demnitate nu poate să nu fie legată de noțiunea de cinste. Or, o persoană nu poate să nu țină seama de modul în care grupul social din care face parte sau societatea în ansamblu o percepe. Ținând cont de aceasta, cinstea trebuie privită ca valoare socială care exprimă percepție pozitivă a unei persoane de către ceilalți, bazată pe respectarea normelor juridice și pe normele etice general acceptate în grupul social/societate, fiind adesea asociată cu ideea de „nume bun”.

Valoarea socială specifică, ocrotită împotriva infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, se desprinde organic din valoarea socială fundamentală care este apărată contra infracțiunilor prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. De bună seamă, nu relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei constituie obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Un asemenea obiect îl poate reprezenta una dintre expresiile libertății persoanei, care suferă atingere efectivă sau potențială în rezultatul comiterii infracțiunii de muncă forțată.

Libertatea muncii reprezintă valoarea socială care exprimă opțiunea persoanei de a negocia în mod liber condițiile de angajare, fără a suporta sancțiuni, de a se realiza activ sau pasiv în sfera

muncii, de a alege în mod voluntar și conștient formele specifice de prestare a muncii, ținând cont de calitățile personale, de a decide dacă și unde să se angajeze, precum și de a alege profesia, dacă se muncește sau nu, pentru cine și în ce condiții, într-o conjunctură ce permite încheierea, modificarea, suspendarea sau încetarea raporturilor de muncă.

Libertatea muncii, fiind garantată de Constituție, include dreptul persoanei de a-și alege liber locul de muncă, ocupația și profesia, precum și dreptul de a nu munci și de a-și continua studiile. Această libertate se manifestă atât în încheierea contractului de muncă, cât și în posibilitatea de a-l modifica sau înceta de comun acord. Munca devine liberă atunci când lucrătorul are un interes personal, moral sau material, în rezultatele activității sale.

În art. 168 CP RM legiuitorul recurge la locuțiunea „obţinerea muncii de la o persoană împotriva voinţei ei”.[1156] Să precizăm în această ordine de idei că, de exemplu, în art. 75, 76, 81, 82 și 188[1] CM RM se folosește sintagma „voința părților”.[1157] Rezultă că esența principiului libertății muncii, ca orice categorie bazată pe libertate, constă în caracterul voluntar al alegerii viitorului loc de muncă de către potențialul angajat. Raporturile de muncă se întemeiază pe încheierea contractului individual de muncă între angajat și angajator, prin care primul se angajează să presteze munca stipulată în contract și să respecte regulamentul intern, iar al doilea se obligă să îi plătească salariul și să asigure condițiile de muncă necesare, prevăzute de legislația muncii, contractul colectiv și înțelegerea părților. Prin urmare, angajatorului îi este interzis, de regulă[1158], să solicite de la angajat efectuarea unor activități care nu sunt prevăzute în contractul individual de muncă.

Dacă munca victimei este obținută împotriva voinței acesteia, avem dreptul să ne întrebăm dacă nu cumva voința victimei constituie valoarea socială specifică lezată în rezultatul comiterii infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM.

Considerăm că exclusiv voința persoanei nu poate avea o asemenea conotație. În conjunctura infracțiunii specificate la art. 168 CP RM, noțiunea de voință a persoanei trebuie abordată în juxtapunere cu noțiunea de libertate a persoanei de a munci. Or, infracțiunea de muncă forțată aduce atingere relațiilor sociale cu privire la libertatea persoanei de a munci, și, doar datorită acestui fapt, afectează voința persoanei. Atunci când afirmăm că o persoană are libertatea de a munci, avem în vedere că aceasta își desfășoară activitatea de muncă de sine stătător, din propria voință, fără a-i fi înfrântă sau alterată voința.

[1156] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012

[1157] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.

[1158] După cum reiese din art. 50 CM RM, excepție la această regulă constituie anumite cazuri prevăzute în acest cod.

Voința este o activitate a psihicului care implică: depășirea obstacolelor; alegerea motivelor; stabilirea scopurilor; capacitatea de a lua decizii; capacitatea de a dirija propriul comportament. Voința trebuie percepută ca atribut al libertății persoanei, în general, și al libertății persoanei de a munci, în particular. În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, doar atunci când este legată de libertatea persoanei de a munci, voința victimei este afectată în mod implicit, fără însă a dobândi conotația de valoare socială apărată de legea penală.

În alt context, pentru a stabili mai exact conținutul pe care îl are obiectul juridic special al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, este necesar să delimităm acest obiect de obiectul juridic special al infracțiunii care este prevăzută la art. 167 CP RM.

Munca unui sclav intră sub incidența art. 167 CP RM. Este posibil ca victima infracțiunii, prevăzute de acest articol, să presteze munca contrar voinței sale. Înseamnă oare aceasta că infracțiunile, prevăzute la art. 167 și 168 CP RM, aduc atingere aceluiași obiect juridic special – relațiile sociale cu privire la libertatea muncii?

Infracțiunile, prevăzute la art. 167 și 168 CP RM, nu aduc atingere aceluiași obiect juridic special. Relațiile sociale referitoare la libertatea muncii sunt afectate în cazul infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM. În ipoteza infracțiunii de sclavie și condiții similare sclaviei, sunt afectate relațiile sociale privitoare la libertate văzută într-un sens mai larg.

Trebuie de precizat că, în ipoteza infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, relațiile sociale referitoare la libertatea muncii constituie *obiectul juridic principal*. Așa cum va fi evident *infra*, alte valori sociale (împreună cu relațiile sociale din jurul lor), fiind afectate în plan adiacent, constituie obiectul juridic secundar al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM.

Faptul, că infracțiunea în cauză aduce atingere relațiilor sociale cu privire la libertatea muncii, rezultă din următorul fragment de dispoziție de la alin. (1) art. 168 CP RM: „Obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei [...]”[1159]. Însă, infracțiunea analizată lezează nu doar aceste valori și relații sociale. Nu oricare obținere a muncii de la o persoană împotriva voinței ei intră sub incidența art. 168 CP RM. Mai este necesar ca obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei să fie săvârșită „prin constrângere sau înșelăciune”.[1160] Acest pasaj din dispoziția de la alin. (1) art. 168 CP RM indică asupra obiectului juridic secundar al infracțiunii de muncă forțată. Anume constrângerea sau înșelăciunea aduc atingere valorilor și relațiilor sociale ce constituie acest obiect.

[1159] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012
[1160] Ibidem.

Sunt doar două situații în care obiectul juridic special al infracțiunii respective are un caracter complex: 1) constrângerea fizică din componența faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, se concretizează în vătămarea intenţionată medie a integrității corporale sau a sănătății; 2) constrângerea psihică din componența faptei prejudiciabile, ce este specificată la art. 168 CP RM, constă în amenințarea cu omor sau cu vătămarea gravă a integrității corporale ori a sănătății. În alte cazuri, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, este pluriobiectuală, fără însă a fi complexă. Argumente în susținerea acestei afirmații vor fi prezentate în contextul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, atunci când va fi examinată problema intenției complexe.

Obiectul juridic secundar este prezent întotdeauna în cazul infracţiunii care este specificată la art. 168 CP RM. Așadar, prezența acestuia este nu posibilă, dar certă. Alta este că valorile și relațiile sociale, care constituie obiectul respectiv, au un caracter alternativ. Oricum, alternarea acestor valori și relații sociale nu infirmă prezența obligatorie a obiectului juridic secundar.

Nimeni nu contestă faptul că, în rezultatul constrângerii victimei infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, se aduce atingere relațiilor sociale cu privire la sănătatea, integritatea corporală ori libertatea psihică a persoanei. Această concluzie rezultă din examinarea comparativă a sancțiunilor prevăzute la art. 168 CP RM, pe de o parte, și a celor prevăzute la art. 152 și 155 CP RM, precum și art. 78 din Codul contravențional al Republicii Moldova (în continuare – CC RM), pe de altă parte.

Sănătate se consideră valoarea socială care: a) exprimă starea fiziologică și psihosomatică determinată a unei persoane; b) preexistă momentului săvârșirii infracțiunii; c) urmează a fi privită ca un *statu-quo*, indiferent de gradul de morbiditate al persoanei; d) trebuie apărată împotriva vătămării grave, medii sau uşoare a integrității corporale sau a sănătăţii.

Precizăm că sănătatea persoanei este apărată nu doar împotriva constrângerii (fizice) exercitate asupra victimei (în sensul alin. (1) art. 168 CP RM), dar și împotriva vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății, cauzate din imprudență (în sensul lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM).

Referitor la integritatea corporală a persoanei, această valoare socială este protejată împotriva constrângerii (fizice) exercitate asupra victimei (în sensul alin. (1) art. 168 CP RM).

Integritatea corporală a persoanei reprezintă valoarea socială care: a) exprimă starea fiziologică și psihosomatică determinată a unei persoane; b) preexistă momentului săvârșirii infracțiunii; c) urmează a fi privită ca un *statu-quo*, indiferent de gradul de morbiditate al persoanei; d) trebuie protejată împotriva leziunilor corporale, care nu implică prejudicierea

sănătății.[1161] Observăm că ultima condiție din această definiție reprezintă acea diferență specifică ce ne permite să deosebim integritatea corporală a persoanei de sănătatea persoanei.

În ceea ce privește libertatea psihică a persoanei, această valoare socială este protejată împotriva constrângerii (psihice) exercitate asupra victimei (în sensul alin. (1) art. 168 CP RM).

Libertatea psihică a persoanei reprezintă valoarea socială care: a) se referă la capacitatea persoanei de a-și exercita voința și de a lua decizii în mod autonom, fără influențe externe; b) implică o deliberare conștientă și o hotărâre personală în ceea ce privește actele fizice.

În legătură cu libertatea manifestării de voință a persoanei, menționăm că această valoare socială este protejată împotriva înșelăciunii exercitate asupra victimei (în sensul alin. (1) art. 168 CP RM).

Libertatea manifestării de voinţă reprezintă capacitatea persoanei de a-şi exprima liber şi în mod voluntar dorinţele, intenţiile şi opţiunile, fără a fi indus în eroare sau fără a-i fi menținută eroarea. Această libertate este o valoare socială apărată de legea penală, deoarece permite membrilor societăţii să-şi exercite drepturile şi interesele în mod autonom şi responsabil. Atunci când o infracţiune este săvârşită prin înşelăciune, se aduce atingere tocmai libertății manifestării de voinţă. Prin utilizarea frauduloasă a informaţiilor sau a mijloacelor de persuasiune, victima este înșelată şi, în consecință, determinată să ia o decizie care nu corespunde voinţei sale reale. Astfel, dreptul persoanei de a decide în mod liber şi conştient este încălcat, iar autonomia îi este subminată. Argumentele în favoarea protejării penale a libertăţii manifestării de voinţă sunt: 1) fiecare persoană are dreptul de a-şi determina propria viaţă şi de a face alegeri în concordanţă cu valorile şi convingerile sale. Înşelăciunea compromite această opțiune; 2) libertatea de a alege presupune asumarea consecinţelor propriilor decizii. Atunci când această libertate este restrânsă prin înşelăciune, individul nu mai poate fi ţinut responsabil pentru acţiunile sale; 3) într-o societate bazată pe cooperare şi schimb de informaţii, încrederea reciprocă este esenţială. Infracţiunile comise prin înşelăciune afectează grav această încredere şi pot conduce la o deteriorare a relaţiilor sociale; 4) persoanele vulnerabile, precum vârstnicii sau persoanele cu dizabilități, sunt deosebit de expuse riscului de a fi înșelate. Protejarea libertăţii de voinţă este o măsură de asigurare a securităţii şi bunăstării acestor categorii.

Am stabilit conținutul obiectului juridic secundar pentru cazurile în care influențarea asupra victimei adoptă forma constrângerii fizice, a constrângerii psihice și a înșelăciunii. Care este

[1161] În legătură cu această situație, în pct. 33 HGRM nr. 534 din 26.07.2023 pentru aprobarea Regulamentului privind aprecierea medico-legală a gravității vătămării integrității corporale sau sănătății, se folosește sintagma „lipsa dereglării sănătății”.*

* *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* nr. 287-290, 670.

conținutul obiectului juridic secundar în ipoteza în care influențarea asupra victimei îmbracă forma de: constrângere prin profitarea de dependența victimei; constrângere prin profitarea de neputința victimei; constrângere prin abuzul de poziția de vulnerabilitate a victimei?

În cazul constrângerii prin profitarea de dependența victimei, valoarea socială lezată este onestitatea sub aspectul inadmisibilității de a profita de dependența victimei. Or, profitarea de dependența unei persoane implică o manipulare a vulnerabilității acesteia, ceea ce contravine principiului onestității. Onestitatea presupune acțiuni și interacțiuni bazate pe transparență și respect față de ceilalți. Când cineva profită de o dependență, se angajează într-o practică imorală care subminează încrederea și respectul în relațiile interumane.

În situația constrângerii prin profitarea de neputința victimei, valoarea socială lezată este corectitudinea sub aspectul inadmisibilității de a profita de neputința victimei. Or, exploatarea incapacității victimei să se apere ori să-și exprime voința reprezintă o încălcare a corectitudinii sociale. Aceasta deoarece se abuzează de poziția în care se găsește făptuitorul, acesta subminând dreptul victimei de a fi tratată cu demnitate și respect. Această situație creează un dezechilibru moral și social, afectând climatul de întrajutorare și solidaritate socială.

În fine, în cazul constrângerii prin abuzul de poziția de vulnerabilitate a victimei, valoarea socială lezată este buna-credință sub aspectul inadmisibilității de a abuza de poziția de vulnerabilitate a victimei. Or, abuzul de poziția de vulnerabilitate a unei persoane contravine principiului de bună-credință, care presupune acțiuni bazate pe intenții sincere și respectuoase. Atunci când cineva abuzează de vulnerabilitatea altuia, el acționează cu intenții egoiste și malefice, ignorând nevoile și drepturile celeilalte persoane. Aceasta distruge fundamentul încrederii și al cooperării sociale.

În concluzie, obiectul juridic secundar al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM îl formează, printre altele, relațiile sociale cu privire la:

– onestitatea sub aspectul inadmisibilității de a profita de dependența victimei (în cazul constrângerii prin profitarea de dependența victimei);

– corectitudinea sub aspectul inadmisibilității de a profita de neputința victimei (în ipoteza constrângerii prin profitarea de neputința victimei);

– buna-credință sub aspectul inadmisibilității de a abuza de poziția de vulnerabilitate a victimei (în situația de constrângere prin abuzul de poziția de vulnerabilitate a victimei).

În alt context, trebuie să stabilim obiectul juridic secundar pentru ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, atunci când infracțiunea de muncă forțată este săvârșită „de o persoană publică,

de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu”.[1162]

În ipoteza prevăzută de această normă, obiectul juridic secundar al infracțiunii de muncă forțată îl formează relațiile sociale cu privire la buna desfăşurare a activităţii de serviciu în sectorul public, care presupune îndeplinirea – de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional – a obligaţiilor de serviciu în mod corect, fără abuzuri.

În fine, este necesar să determinăm obiectul juridic secundar al infracțiunii de muncă forțată pentru unul dintre cazurile specificate la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, și anume atunci când infracțiunea examinată se soldează cu decesul victimei.

În mod evident, în acest caz, obiectul respectiv îl formează relațiile sociale referitoare la viața persoanei. Or, o astfel de urmare prejudiciabilă, cum este decesul victimei, poate surveni numai în rezultatul lezării vieții persoanei (și relațiilor sociale din jurul acesteia).

Viața persoanei este valoarea socială care: a) permite individului să participe la viața comunității și să își exercite drepturile; b) este crucială pentru coeziunea și funcționarea societății; c) condiționează existența celorlalte valori sociale care caracterizează persoana (sănătate, integritate corporală, libertate etc.).

În concluzie, *obiectul juridic secundar* al infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la oricare dintre următoarele valori sociale:

1) viața persoanei;

2) sănătatea persoanei;

3) integritatea corporală a persoanei;

4) libertatea psihică a persoanei;

5) libertatea manifestării de către persoană a voinței;

6) onestitatea sub aspectul inadmisibilității de a profita de dependența victimei;

7) corectitudinea sub aspectul inadmisibilității de a profita de neputința victimei;

8) buna-credință sub aspectul inadmisibilității de a abuza de poziția de vulnerabilitate a victimei;

9) buna desfăşurare a activităţii de serviciu în sectorul public, care presupune îndeplinirea – de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional – a obligaţiilor de serviciu în mod corect, fără abuzuri.

[1162] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

După examinarea obiectului juridic al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, vom purcede la analiza obiectului material al acesteia.

Obiect material al infracțiunii este acel element al lumii externe, care există înainte de săvârșirea faptei prejudiciabile, care satisface trebuințele persoanelor, prin intermediul căruia se aduce atingere obiectului juridic al infracțiunii.

Dacă o infracțiune are obiect material, atunci acesta este un semn obligatoriu al respectivei infracțiuni. Nu este clar cum în cazul unei anumite infracțiuni obiectul material poate avea un caracter facultativ. În cazul unei fapte prevăzute de legea penală, obiectul material fie există, fie lipsește. Nu ar fi corect să susținem că obiectul material are un caracter facultativ în cazul în care acesta lipsește. Dacă obiectul material este indicat în norma de incriminare sau dacă prezența acestuia se deduce din norma de incriminare, atunci obiectul material nu poate avea în niciun caz un caracter facultativ.

Infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, are *obiect material* atunci când atingerea adusă libertății de muncă a persoanei (și relațiilor sociale din jurul acesteia) se face prin intermediul unei entități corporale. Aceasta are loc atât în ipoteza în care victima este supusă unei violențe (indiferent dacă i-a fost cauzat un prejudiciu fizic sau nu), cât și în ipoteza în care victimei i se cauzează din imprudență un prejudiciu fizic.

Atunci când vorbim despre corpul persoanei, ca obiect material al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, trebuie avute în vedere trăsăturile individuale ale acestei infracțiuni. Doar în acest mod putem proiecta o percepere exactă a corpului persoanei prin intermediul căruia se aduce atingere libertății de muncă a persoanei (și relațiilor sociale din jurul acesteia). Obiectul material al infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, îl constituie corpul victimei, perceput ca expresie corporală a vieţii, sănătăţii sau integrității corporale a persoanei.

În continuare, este necesar să determinăm dacă atestăm o entitate corporală / incorporală care să fie influențată nemijlocit în rezultatul comiterii acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă) din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM.

În art. 168 CP RM este folosită noțiunea de muncă. Obiectivul nostru este să determinăm ce rol îndeplinește munca în cazul infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM.

Muncă reprezintă activitatea conștientă și orientată a persoanei, care implică eforturi fizice și mentale în scopul creării de bunuri materiale și spirituale. Aceasta se desfășoară prin utilizarea uneltelor de producție și presupune influențarea și adaptarea elementelor mediului natural pentru a satisface trebuințele și interesele persoanei. Munca joacă un rol esențial în formarea și dezvoltarea umană, constituind baza activităților de zi cu zi și contribuind la evoluția societății.

Se aplică oare art. 168 CP RM în cazul obținerii serviciilor de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune?

Considerăm că varianta în vigoare a art. 168 CP RM nu permite o asemenea calificare. În caz contrar, ar fi neglijată regula stabilită la alin. (2) art. 3 CP RM, care interzice ca norma penală să fie interpretată extensiv defavorabil. Amintim că, înainte de a intra în vigoare Legea nr. 270 din 07.11.2013 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, dispoziţia art. 168 CP R RM conținea sintagma „obţinerea muncii sau a serviciilor".[1163] Considerăm oportună revenirea la această sintagmă. În primul rând, în acest mod, art. 168 CP RM va fi acordat atât cu alin. (2) art. 7 CM RM și cu alin. 1 art. 2 din COIM nr. 29/1930, precum și cu art. 165 și 206 CP RM, lit. a) pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. În al doilea rând, o asemenea modificare va lua în considerare caracterul interramural al principiului de interzicere a muncii forțate, principiu care nu poate fi limitat la sfera dreptului muncii.

În consecință, propunem ca în alin. (1) art. 168 CP RM, în loc de cuvintele „obținerea muncii" să fie folosit textul „obţinerea muncii sau a serviciilor".

Pentru a califica fapta conform art. 168 CP RM, nu contează dacă munca este: fizică sau intelectuală; salariată sau voluntară; calificată sau necalificată; principală sau auxiliară; prestată în condiții normale sau în condiții periculoase, etc. În contextul analizei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, singura clasificare relevantă se referă la atitudinea subiectivă a executorului față de muncă. Conform acestui criteriu, deosebim munca forțată și munca liberă.

Infracțiunea examinată presupune, fără doar și poate, muncă forțată, nu muncă liberă. Totuși, ar fi corect doar parțial să afirmăm că munca forțată reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM. Mai corect este să susținem că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, constituie obiectul imaterial al infracțiunii.[1164] Or, anume o astfel de muncă obține făptuitorul de la victimă atunci când o constrânge sau o înșală. Munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, nu constituie obiectul scopului infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM. Din dispoziția de la alin. (1) art. 168 CP RM aflăm că, influențând asupra victimei prin constrângere sau înșelăciune, făptuitorul obține munca acesteia, nu doar urmărește să obțină munca victimei. Spre deosebire de obiectul imaterial al

[1163] Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative: nr. 270 din 07.11.2013. În: M*onitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 290, 794.

[1164] Așadar, munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, constituie acea entitate incorporală care este influențată nemijlocit în rezultatul comiterii acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă) din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM.

infracțiunii (care face parte din sistemul obiectului infracțiunii), obiectul scopului infracțiunii se raportează la latura subiectivă a infracțiunii. Cele două obiecte au semnificații diferite și nu trebuie confundate.

În cazul infracțiunilor prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, dacă scopul este cel de exploatare a victimei prin muncă sau servicii forțate, rezultă în mod clar că anume munca sau serviciile forțate constituie obiectul scopului acestor infracțiuni. Munca sau serviciile forțate sunt prestate nu în contextul infracțiunilor specificate la art. 165 și 206 CP RM. Prestarea muncii sau serviciilor forțate depășește cadrul acestor infracțiuni. De aceea, dacă își găsește realizarea scopul de exploatare a victimei prin muncă forțată, iar aceasta se concretizează în munca obținută de la victimă împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, o astfel de muncă va reprezenta obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Revenim la ideea că noțiunea de muncă forțată se intersectează, nu se suprapune cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune. Pentru a ne convinge de aceasta, trebuie să stabilim în continuare care este înțelesul noțiunii de muncă forțată.

De exemplu, alin. (3) art. 7 CM RM prevede: „Se interzice folosirea sub orice formă a muncii forţate (obligatorii), şi anume: a) ca mijloc de influenţă politică sau educaţională ori în calitate de pedeapsă pentru susţinerea sau exprimarea unor opinii politice ori convingeri contrare sistemului politic, social sau economic existent; b) ca metodă de mobilizare şi utilizare a forţei de muncă în scopuri economice; c) ca mijloc de menţinere a disciplinei de muncă; d) ca mijloc de pedeapsă pentru participare la grevă; e) ca mijloc de discriminare pe criterii de apartenenţă socială, naţională, religioasă sau rasială”.[1165] Totuși, obținerea muncii forțate în condițiile acestei norme nu poate fi calificată în baza art. 168 CP RM. Pentru a fi posibilă o asemenea calificare, este necesar ca făptuitorul să constrângă sau să înșele victima. Astfel, se califică în baza art. 168 CP RM obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii, precum și dacă această faptă corespunde condițiilor prevăzute în alin. (3) art. 7 CM RM.

De asemenea, alin. (4) art. 7 CM RM prevede: „La munca forţată (obligatorie) se atribuie: a) încălcarea termenelor stabilite de plată a salariului sau achitarea parţială a acestuia; b) cerinţa angajatorului faţă de salariat de a-şi îndeplini obligaţiile de muncă în lipsa unor sisteme de protecţie colectivă sau individuală ori în cazul în care îndeplinirea lucrării cerute poate pune în pericol viaţa

[1165] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.

sau sănătatea salariatului”.[1166] Nici obținerea muncii forțate în condițiile acestei norme nu poate fi calificată în baza art. 168 CP RM. Pentru a fi posibilă o astfel de calificare, făptuitorul trebuie să constrângă sau să înșele victima. În consecință, se califică în baza art. 168 CP RM obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii, precum și dacă această faptă corespunde condițiilor stabilite în alin. (4) art. 7 CM RM.

Nu oricare muncă forțată este interzisă de reglementările extrapenale în materie. Respectând regula *a majori ad minus*, se poate afirma că aceste cazuri de excepție nu intră nici sub incidența art. 168 CP RM.

Mai jos vor fi analizate exemplele de muncă forțată care nu pot reprezenta obiectul imaterial al infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM. Or, libertatea muncii, fără anumite restricții, nu poate exista într-o societate organizată. Fără aceste limite, interesele societății nu pot fi realizate eficient, ceea ce ar putea destabiliza societatea, ajungându-se la anarhie. O libertate totală conduce în cele din urmă la „paradoxul libertății”, transformându-se în opusul său. Este crucial să impunem restricții legale libertății muncii. Independența persoanei este restricționată de coordonatele sociale stabilite, și, drept urmare, legislația permite impunerea unor astfel de restricții.

Cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sunt trei la număr:

1) serviciul militar sau un serviciu substituent

În limitele îndeplinirii serviciului militar și al alternativelor la serviciul militar, munca nu poate fi considerată forțată. Odată ce sunt depășite aceste limite, persoanele, care îndeplinesc serviciul militar sau alternativele la serviciul militar, trebuie să fie protejate prin reglementări specifice;

2) munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat

Pentru a nu fi considerată forțată, munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat trebuie să fie prestată în limitele stabilite de lege.

De exemplu, alin. (5) art. 234 CE RM prevede: „Lista lucrărilor şi funcţiilor pentru exercitarea cărora este interzisă antrenarea condamnaţilor la pedeapsa închisorii, inclusiv a minorilor şi femeilor, se stabileşte de Guvern”[1167]. Este vorba despre Lista lucrărilor şi funcţiilor

[1166] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.
[1167] Codul de executare al Republicii Moldova: nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 34-35, 112.

pentru exercitarea cărora este interzisă antrenarea deţinuţilor (anexa nr. 37 la HGRM nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnaţi).[1168] În cazul în care condamnatului, inclusiv persoanei deținute, i se cere să îndeplinească o muncă interzisă prin actul normativ sus-menționat, putem vorbi despre muncă forțată. Or, într-un asemenea caz, deoarece munca nu este prestată în condiții normale, nu mai este validă excepția stabilită la lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. c) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM.

Așadar, este important să fie respectată condiția de prestare a muncii condamnaților în condiții normale. Așa cum demonstrează practica unor state totalitare, exploatarea prin muncă a persoanelor condamnate a servit sau încă mai servește ca un mecanism represiv pentru a controla și intimida populația, transformându-i pe cei exploatați în resurse economice sub condiții inumane. Această practică a contribuit sau încă mai contribuie la menținerea unei atmosfere de teroare, evidențiind brutalitatea regimurilor totalitare și pericolele asociate cu acestea.

În altă ordine de idei, în contextul analizei celui de-al doilea caz de excepție (din seria de cazuri când munca forțată nu reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii ce este specificată la art. 168 CP RM), nu putem ignora munca neremunerată în folosul comunității.

Conform lit. c) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, „termenul „munca forţată sau obligatorie" nu va cuprinde, în sensul prezentei convenţii: [...] orice muncă sau serviciu pretins unui individ ca urmare a unei condamnări pronunțate printr-o hotărâre judecătorească [...]".[1169] Această prevedere se referă la munca neremunerată în folosul comunității, care este dispusă prin hotărâre judecătorească. Contează ca, așa cum prevede aceeași normă, „[...] această muncă sau serviciu să fie executat sub supravegherea și controlul autorităţilor publice și ca numitul individ să nu fie cedat sau pus la dispoziţia unor particulari, societăţi sau unor persoane morale private".[1170] Deci, în cazul în care respectă condițiile stabilite la lit. c) alin. 2 art. 2 din COIM nr. 29/1930, pedeapsa, prevăzută de art. 67 CP RM (precum și sancțiunea contravențională prevăzută la art. 37 CC RM), nu contravine acestui act internațional.

Cu toate acestea, pedeapsa, stabilită în art. 67 CP RM (precum și sancțiunea contravențională prevăzută la art. 37 CC RM) nu respectă condițiile prevăzute la lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM. Afirmăm aceasta deoarece munca neremunerată în folosul comunității nu implică nici detenţia celui care prestează o astfel de

[1168] HGRM cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnaţi: nr. 583 din 26.05.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr. 91-94, 676.
[1169] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
[1170] Ibidem.

muncă, nici liberarea lui condiţionată de pedeapsă înainte de termen[1171]. În concluzie, în lipsa acordului persoanei de a presta munca neremunerată în folosul comunității, aceasta reprezintă muncă forțată în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM.

Suntem de acord cu D. Martin și A. Carapunarlî care consideră că nu poate fi considerat acord de a presta munca neremunerată în folosul comunității angajamentul care este specificat în pct. 16 din anexa nr. 1 la HGRM nr. 1643 din 31.12.2003 despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunităţii[1172].[1173] Termenul „condamnat" din această dispoziție denotă că decizia de a-l obliga să presteze muncă neremunerată în folosul comunității a fost deja luată.

Considerăm necesară completarea art. 67 CP RM și a art. 37 CC RM. Propunem în consecință completarea art. 67 CP RM cu alineatul (1^2) cu următorul cuprins: „Munca neremunerată în folosul comunităţii poate fi aplicată doar persoanelor care acceptă să execute o asemenea pedeapsă". De asemenea, recomandăm ca din alin. (3) art. 37 CC RM să fie exclus textul „ , cu excepția contravenției prevăzute la art. 78^1 și 318^1, pentru care acordul persoanei nu este necesar".[1174]

În varianta în vigoare a alin. (3) art. 37 CC RM nu se detaliază în ce mod instanța de judecată aplică munca neremunerată în folosul comunităţii doar persoanelor care acceptă să execute o asemenea sancţiune. Acest mod rămâne la discreția instanței de judecată. Prin analogie, considerăm că nici în alin. (1^2) art. 67 CP RM nu ar trebui să se detalieze în ce mod instanța de judecată aplică munca neremunerată în folosul comunităţii doar persoanelor care acceptă să execute o asemenea pedeapsă.

În continuarea firului logic, recomandăm completarea alin. (7) art. 64 CP RM la sfârșit cu următoarea propoziție: „Munca neremunerată în folosul comunităţii se aplică doar cu acordul condamnatului". De asemenea, propunem completarea lit. c) alin. (4) art. 34 CC RM la sfârșit cu

---

[1171] În alin. (2) art. 91 CP RM, care se referă la liberarea condiţionată de pedeapsă înainte de termen, se prevede: „În cazul muncii neremunerate în folosul comunității, acordul condamnatului nu este necesar".*

* Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.

[1172] Acest punct prevede: „În ziua pronunţării sentinţei (deciziei), instanţa de judecată solicită de la condamnat un angajament în scris (anexa nr.1), prin care acesta se obligă să se prezinte la organul de probaţiune de la locul de trai, iar în cazul militarilor în termen şi cu termen redus condamnaţi, să se prezinte la comandantul unităţii militare, în termen de 5 zile din momentul rămânerii definitive a sentinţei (deciziei)".*

* HGRM despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității: nr. 1643 din 31.12.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2004, nr. 16-18, 124.

[1173] MARTIN, Daniel, CARAPUNARLÎ, Alexandru. Unele probleme privind aplicarea și executarea pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 3, pp. 161-166. ISSN 1857-2081.

[1174] Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.

următoarea propoziție: „Munca neremunerată în folosul comunităţii se aplică doar cu acordul contravenientului”.

Aceste recomandări *de lege ferenda* sunt firești dacă luăm în considerare amendamentele pe care le-am propus mai sus (și anume – completarea art. 67 CP RM cu alineatul (1^2) și excluderea din alin. (3) art. 37 CC RM a textului „ , cu excepția contravenției prevăzute la art. 78^1 și 318^1, pentru care acordul persoanei nu este necesar”[1175]).

Pentru ca mecanismul pe care îl propunem să fie funcțional, este necesar ca – în cadrul tuturor normelor părții speciale a Codului penal și ale părții speciale a Codului contravențional, în care este menționată munca neremunerată în folosul comunităţii – să fie prevăzută o alternativă acestei pedepse / sancțiuni contravenționale. În acest mod, făptuitorul va fi conștient că, dacă refuză să execute munca neremunerată în folosul comunităţii, i se va aplica o pedeapsă / sancțiune contravențională alternativă stabilită în norma respectivă;

3) munca sau serviciul care fie este prestat în condiţiile unei situaţii excepţionale, fie ţine de obligaţiile civile normale, ce sunt prevăzute de lege

Se are în vedere munca sau serviciul a căror prestare este reglementată, de exemplu, prin Legea nr. 1384/2002 și Legea nr. 212/2004.

Ar trebui oare art. 168 CP RM să fie revizuit pentru a fi luate în considerare cele trei cazuri de excepție când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute de acest articol?

Situațiile de excepție privind aplicarea art. 168 CP RM le identificăm fără dificultate în actele normative extrapenale. Bunăoară, potrivit alin. (2) art. 44 CRM, „nu constituie muncă forţată: a) serviciul cu caracter militar sau activităţile desfăşurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu satisfac serviciul militar obligatoriu; b) munca unei persoane condamnate, prestată în condiţii normale, în perioada de detenţie sau de libertate condiţionată; c) prestaţiile impuse în situaţia creată de calamităţi ori de alt pericol, precum şi cele care fac parte din obligaţiile civile normale, stabilite de lege”.[1176] Prevederi similare sunt instituite și în alin. (5) art. 7 CM RM.[1177]

Ilegalitatea faptei, care este incriminată la art. 168 CP RM, se stabilește prin raportare la asemenea norme cu caracter extrapenal. Din aceste considerente, nu este necesară completarea dispoziției de la alin. (1) art. 168 CP RM cu mențiuni referitoare la situațiile de excepție privind aplicarea acestui articol.

[1175] Ibidem.
[1176] Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
[1177] GUIDEA, Petru. Unele aspecte de drept comparat ale reglementarii răspunderii penale pentru munca forțata. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediția I-a, 25-26 martie 2021, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 404-416. ISBN 978-9975-158-12-1.

În alt context, este necesară examinarea unui alt aspect relevant pentru perceperea naturii juridice a obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM: coraportul dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunea de muncă obligatorie. Aceste două noțiuni sunt folosite în tandem, de exemplu, în art. 5 și 7 CM RM.[1178]

Munca obligatorie nu implică constrângere fizică sau psihică, ci este rezultatul unui acord liber între părți, cum ar fi un contract de muncă; munca obligatorie nu intră sub incidența art. 4 CEDO, deoarece neîndeplinirea acesteia presupune nu o amenințare cu pedeapsă, ci mai degrabă o răspundere contractuală.

Pe lângă aceasta, subliniem că în COIM nr. 29/1930 nu sunt clarificate diferențele dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunea de muncă obligatorie. Sintagma „muncă forțată sau obligatorie" din acest act internațional sugerează că, în dreptul internațional, cele două noțiuni sunt considerate sinonime și interschimbabile. De asemenea, în preambulul COIM nr. 29/1930, se stabilește că actul va fi denumit în cele ce urmează „Convenția privind munca forțată"[1179], ceea ce indică, la fel, asupra unei echivalențe între noțiunile comparate.

Mai trebuie de accentuat că disocierea noțiunii de muncă forțată de noțiunea de muncă obligatorie nu este relevantă în conjunctura infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM. Folosirea în acest articol a ambelor noțiuni doar ar complica artificial interpretarea dispoziției lui. În condițiile infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM contează că munca este obținută de la victimă prin constrângere sau înșelăciune. În concluzie, sintagma „muncă obligatorie" nu trebuie să apară în art. 168 CP RM.

În alt context, noțiunea de muncă forțată nu trebuie confundată cu noțiunea de muncă necesară. Noțiunea de muncă necesară este utilizată nu în legislație, dar în doctrină. Cu toate acestea, considerăm indispensabilă diferențierea acestei noțiuni de noțiunea de muncă forțată. Această necesitate este dictată de reliefarea cu precizie a limitelor obiectului imaterial al infracțiunii ce este specificată la art. 168 CP RM.

Noțiunea de muncă necesară este legată de conceptul de libertate interioară a persoanei. Deși munca este esențială pentru supraviețuire și bunăstare materială, ea poate deveni o restricție a libertății personale. În societatea contemporană, multe persoane percep munca ca pe o obligație, o necesitate impusă de condițiile economice și sociale, ceea ce poate duce la o senzație de constrângere. Acest clivaj între necesitate și libertate este crucial pentru înțelegerea relației

[1178] Totodată, în alin. (1) art. 44 din Constituția Republicii Moldova este utilizată exclusiv noțiunea de muncă forţată. În această normă nu este folosită noțiunea de muncă obligatorie.
[1179] *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 10.02.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

personei cu munca. Munca necesară ar trebui să fie o alegere conștientă, un mijloc de auto-exprimare și dezvoltare personală, nu doar o rutină impusă de circumstanțe. Promovarea unui mediu de lucru care să valorizeze contribuția individuală și să ofere satisfacție personală poate transforma munca necesară dintr-o povară într-o oportunitate de creștere și împlinire.

Așadar, paradoxul constă în aceea că necesitatea de a munci restrânge libertatea interioară a persoanei. Totodată, a munci sau a nu munci este una dintre expresiile libertății de muncă. Art. 168 CP RM apără libertatea de muncă a persoanei sub aspectul neadmiterii obținerii muncii acesteia prin constrângere sau înșelăciune. Art. 168 CP RM nu protejează libertatea interioară a persoanei, care presupune necesitatea de a depune eforturi pentru a obține mijloace de existență pentru sine și pentru persoanele aflate la întreținere.

În concluzie, munca necesară nu constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Analiza obiectului infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, o încheiem cu examinarea trăsăturilor victimei acestei infracțiuni.

Nu suntem adepții echivalării obiectului material al infracțiunii cu victima infracțiunii. Persoana (privită ca obiect juridic suprageneric al infracțiunii sau ca victimă a infracțiunii) are o esență socială. În caz contrar, ea nu ar putea să participe la relațiile sociale. Persoana are voință, conștiință și emoții. A o reduce la o entitate corporală ar fi absolut inadmisibil. Victima infracțiunii, ca și obiectul material al infracțiunii, reprezintă semne distincte ale obiectului infracțiunii. Ele sunt interconectate și interdependente, deoarece fac parte din sistemul unic al obiectului infracțiunii. În pofida acestei legături firești, nu trebuie să le confundăm.

Victima infracțiunii este subiectul relațiilor sociale protejate penal, prin intermediul căruia se aduce atingere valorilor sociale ale căror titular este subiectul respectiv.

Victimă poate avea nu doar o infracțiune materială, dar și o infracțiune formală. Infracțiuni ca violul, răpirea unei persoane, tâlhăria, pungășia etc., cu toate că nu sunt materiale, au totuși victimă. A fi titular al valorii sociale, care este ocrotită de legea penală, nu depinde în niciun fel de structura laturii obiective a infracțiunii. Prezența urmării prejudiciabile nu este un indiciu obligatoriu al prezenței victimei infracțiunii, așa cum nici absența urmării prejudiciabile nu este un indiciu obligatoriu al lipsei victimei infracțiunii.

Infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, are victimă. Aceasta chiar dacă infracțiunea în cauză este, de regulă, o infracțiune formală.

Doar o persoană fizică poate fi victimă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. O persoană juridică nu poate fi titulara libertății de a munci (și a relațiilor sociale din jurul acesteia). Este absolut naturală această stare de lucruri. Or, pentru a fi liber în munca pe care o prestezi, trebuie

să ai capacitatea de a munci. Poate munci o persoană fizică. O persoană juridică poate organiza, dirija, gestiona etc. procesul de muncă, nu însă a desfășura o activitate de muncă.

Are oare victima infracţiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, o calitate specială în toate cazurile sau doar în ipoteza consemnată la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM?

Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, este necesar să stabilim, înainte de toate, deosebirea dintre victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, și victima infracțiunii prevăzute la art. 167 CP RM.

Există diferențe esențiale dintre victimele infracțiunilor prevăzute la art. 167 și 168 CP RM. Prima dintre aceste infracțiuni implică o aservire totală și permanentă a unei persoane față de alta, unde victima este tratată ca un lucru și nu are recunoaștere ca persoană. Subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 167 CP RM, în calitate de proprietar *de facto* al victimei, exercită în privința acesteia prerogativele de posesie, folosință și dispoziție. Pe de altă parte, infracțiunea de munca forțată, deși implică constrângere sau înșelăciune, nu lipsește de tot victima de libertate. Victima infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, dispune de o oarecare libertate de alegere condiționată de dorința victimei de a-și asigura o sursă de subzistență.

După această clarificare, este necesar să stabilim dacă victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, trebuie să aibă un anumit statut juridic sau nu.

Nu este obligatoriu ca victima infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, să aibă calitatea juridică de salariat în înțelesul art. 1 CM RM. Subiectului infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, îi este indiferent dacă victima are statutul juridic de salariat sau nu. Scopul acestui subiect este să supună victima la muncă forțată, nu să se asigure de respectarea unor formalități stabilite de lege. Munca forțată este o faptă eminamente ilegală și nu trebuie în niciun caz condiționată de respectarea de către făptuitor a acestor formalități.

Interzicerea muncii nedeclarate nu înseamnă sancționarea persoanei care prestează o astfel de muncă. Așa cum rezultă din art. 55^1 CC RM, sancționată este doar persoana care utilizează munca nedeclarată. Este posibil ca munca să fie în același timp forțată și nedeclarată. Victima, care prestează munca nedeclarată, deși nu a încheiat un contract individual de muncă în forma cerută de lege[1180], este titulară a libertății de a munci. Această libertate îi este protejată inclusiv prin art. 168 CP RM.

[1180] De exemplu, la lit. b) alin. 3 pct. 4 al anexei nr. 1 la HGRM nr. 1079 din 27.12.2023 cu privire la examenele medicale profilactice obligatorii ale lucrătorilor, prin „lucrători" se au în vedere persoanele „care nu au contract individual de muncă încheiat în formă scrisă, iar dovada clauzelor contractuale și a prestațiilor efectuate se poate face prin orice alt mijloc de probă".*

* *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024 nr. 89-92, 207.

În concluzie, nu este obligatoriu ca victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă un statut juridic. *Victima* acestei infracțiuni poate fi atât persoana care posedă statutul juridic de salariat, cât și persoana cu care nu s-a încheiat un contract individual de muncă.

Interpretarea art. 3 CM RM ne permite să susținem că art. 168 CP RM se aplică indiferent dacă victima este: a) cetăţean al Republicii Moldova, cetățean străin sau apatrid; b) este supus muncii forțate în sectorul public, privat sau mixt; c) este supus muncii forțate în cadrul unei întreprinderi, instituții, organizații sau în afara acestora.

În altă ordine de idei, propunem modificarea denumirii art. 168 CP RM. Actuala denumire conține descrierea faptei victimei infracțiunii. Legiuitorul penal a preluat denumirea de muncă forțată din normele extrapenale, fără a lua în calcul deosebirea de principiu dintre o normă penală de incriminare și o normă extrapenală. Totuși, într-o dispoziție de incriminare, în general, și în dispoziția de la alin. (1) art. 168 CP RM este prevăzută răspunderea nu pentru o faptă a victimei infracțiunii. Incriminată este, desigur, fapta săvârșită de subiectul infracțiunii. De aceea, venim cu propunerea *de lege ferenda* ca denumirea art. 168 CP RM să fie modificată din „Munca forțată" în „Supunerea la munca forțată". În acest fel, denumirea art. 168 CP RM va fi acordată cu dispoziția acestuia.

În continuarea analizei victimei infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, vom trece la examinarea *circumstanței agravante „asupra a două sau mai multor persoane"*[1181] (lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM).

Agravanta analizată se aplică în prezența unei pluralități de victime, făptuitorul având intenția unică de a supune muncii forțate toate cele două sau mai multe victime. Nu numărul de victime, dar numărul de intenții este criteriul care permite deosebirea infracțiunii unice prelungite de concursul de infracțiuni. Indiferent de numărul de victime, odată ce intenția făptuitorului este unică, nu vom fi în prezența concursului de infracțiuni. Dispoziția de la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM se aplică o singură dată.

În cazul care este prevăzut la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, nu este relevant dacă făptuitorul își realizează intenția simultan în privința tuturor victimelor sau pe rând, ori etapizat, în raport cu fiecare victimă în parte. În ultima situație suntem în prezența unei infracțiuni unice prelungite în sensul art. 30 CP RM.

La aspectele legate de intenția de a comite infracțiunea prevăzută la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, inclusiv la realizarea incompletă a acestei intenții din cauze independente de voința

[1181] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

făptuitorului, ne vom referi *infra* în contextul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Trecem la analiza *circumstanței agravante „asupra unui copil cu capacitate de muncă sau a unei femei gravide”* (lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM)

Observăm că agravanta examinată presupune două ipoteze alternative:

1) săvârșirea infracțiunii asupra unui copil cu capacitate de muncă;

2) săvârșirea infracțiunii asupra unei femei gravide.

Mai întâi va fi analizată *prima* dintre aceste ipoteze.

Experiența de muncă în timpul liber nu doar îi ajută pe adolescenți să se dezvolte, ci și să-și dezvolte abilitățile profesionale. Prin implicarea în astfel de activități, ei devin mai autonomi, responsabili și încrezători în propriile capacități. Această pregătire timpurie îi ajută să se adapteze mai bine la cerințele vieții adulte, oferindu-le o bază solidă pentru viitor. Statul nu interzice munca copilului în general. Prevederea de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM interzice obținerea muncii de la un copil cu capacitate de muncă împotriva voinței acestuia, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii.

Observăm că în prevederea penală, reprodusă mai sus, legiuitorul vorbește nu despre munca forțată a oricărui copil, ci numai a unui copil cu capacitate de muncă.

Regula generală este că vârsta minimă a angajării în muncă este de 16 ani. Ca excepție, această vârstă poate fi de 15 ani. Deci, se aplică lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM dacă munca este obținută de la o persoană, care nu a atins vârsta de 15 sau 16 ani, împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii.

Deși, în general, este salutară diferențierea răspunderii penale în sensul agravării pentru faptele săvârșite asupra minorilor, nu putem să nu ne întrebăm de ce legiuitorul Republicii Moldova a decis să includă în conținutul agravantei de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM o cerință suplimentară față de copilul-victimă, și anume – deținerea capacității de muncă.[1182] Totodată, ne întrebăm dacă legiuitorul a omis intenționat ori din neglijență să gradueze răspunderea în sensul

[1182] De altfel, în practica judiciară, acestei caracteristici a victimei minore nu întotdeauna i se acordă atenție. De exemplu, într-o speță din practica judiciară, s-a aplicat lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM. Din această speță rezultă că, printre victime, se regăsesc cinci minori. Însă, nu se face nicio mențiune cu privire la prezența sau lipsa capacității acestora de a munci.*

* *Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 23.01.2020. Dosarul nr. 1ra-162/2020.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15157; *Decizia Colegiului penal al CSJ din 23.06.2020. Dosarul nr. 4-1re-128/2020.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2052

agravării, în conținutul art. 168 CP RM, în ipoteza săvârșirii muncii forțate asupra unui copil fără capacitate de muncă?[1183]

Este mai mult decât evident că prevederea de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM necesită o modificare. Considerăm că din această normă trebuie exclusă mențiunea privind capacitatea de muncă a copilului. Reiterăm: în cazul infracțiunii ce este specificată la art. 168 CP RM, statutul victimei nu este neapărat unul juridic. Statutul victimei acestei infracțiuni poate fi faptic. Or, subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi o persoană care nu are calitatea de angajator, iar victima acestei infracțiuni poate fi o persoană care nu a încheiat din diverse motive un contract individual de muncă. Deci, relațiile dintre aceste persoane nu sunt neapărat reglementate de legislația muncii.

Nici Convenția ONU din 20.11.1989 cu privire la drepturile copilului, nici Legea nr. 370/2023 nu pun accentul pe lipsa sau pe prezența capacității victimei minore de a munci. Dacă în art. 168 CP RM nu se face o specificare cu privire la capacitatea de a munci a victimei adulte, nu este clar de ce o astfel de specificare ar trebui făcută în cazul victimei minore. În art. 168 CP RM este descrisă o infracțiune, o faptă ilegală prin excelență. De aceea, este cel puțin straniu a-i cere făptuitorului în dispoziția de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM să respecte cadrul normativ cu privire la capacitatea victimei minore de a munci. În această dispoziție, temeiul agravării răspunderii penale trebuie să-l constituie nu prezența capacității de a munci, dar calitatea de copil a victimei.

În consecință, recomandăm ca din această dispoziție să fie excluse cuvintele „cu capacitate de muncă”.

Am menționat mai sus că circumstanța agravantă de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM presupune două ipoteze alternative. După ce am analizat prima dintre aceste ipoteze, trecem la *a doua* – săvârșirea infracțiunii asupra unei femei gravide.

Contează ca, în momentul săvârșirii infracțiunii, făptuitorul să cuprindă cu intenția faptul că victima este gravidă. În consecință, lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM trebuie aplicată indiferent dacă: a) relațiile dintre subiectul infracțiunii și victima infracțiunii sunt reglementate de legislația muncii; b) victima a anunţat „în scris angajatorul asupra stării sale fiziologice de graviditate şi a

[1183] GUIDEA, Petru. Unele aspecte de drept comparat ale reglementarii răspunderii penale pentru munca forțata. În: *Infracțiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediția I-a, 25-26 martie 2021, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 404-416. ISBN 978-9975-158-12-1.

anexat un certificat medical eliberat de medicul de familie sau de medicul specialist, care atestă această stare”[1184].[1185]

Aplicarea prevederii de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM nu depinde de următoarele aspecte: cât de avansată era sarcina victimei; cât de viabil era fătul (embrionul) purtat de victimă; dacă victima urmărea să nască sau nu, etc. Asemenea aspecte pot fi luate în seamă eventual numai la individualizarea pedepsei.

La aspectele legate de intenția de a comite infracțiunea prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, inclusiv la eroarea cu privire la calitatea specială a victimei, ne vom referi *infra* în contextul analizei laturii subiective a infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM.

3.2. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

Latură obiectivă a infracţiunii este menționată în art. 15 CP RM. Ca și obiectul, subiectul şi latura subiectivă, aceasta constituie unul dintre elementele constitutive ale infracțiunii.

Latura obiectivă a oricărei infracțiuni (inclusiv a infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM) include, în toate cazurile fără excepție, ca semn constitutiv fapta prejudiciabilă. De fapt, întreaga dispoziție de la alin. (1) art. 168 CP RM conține descrierea faptei prejudiciabile.

Dispoziția reprodusă mai sus sugerează că fapta prejudiciabilă, prevăzută la art. 168 CP RM, trebuie să îndeplinească patru condiții:

1) făptuitorul obține muncă de la victimă;

2) munca se obține de la victimă împotriva voinței ei;

3) munca se obține de la victimă prin constrângere sau înșelăciune;

4) lipsesc elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii.

Observăm că primele trei condiții sunt pozitive, în timp ce a patra condiție este negativă.

Mai jos vor fi analizate toate aceste condiții:

A. Făptuitorul obține muncă de la victimă

Denumirea actuală a art. 168 CP RM caracterizează conduita victimei infracțiunii, nu conduita subiectului infracțiunii. Ceea ce vine în dezacord cu regulile legisticii penale. Anume din această cauză am propus, în contextul examinării victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, modificarea denumirii art. 168 CP RM din „Munca forțată” în „Supunerea la munca forțată”. Următorul pas firesc, care se cere, este ca, în dispoziția de la alin. (1) art. 168 CP RM, textul

[1184] Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.

[1185] GUIDEA, Petru. Obiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2024, nr. 8, pp. 110-114. ISSN 1814-3199.

„obținerea muncii de la o persoană” să fie înlocuit cu textul „supunerea la muncă a unei persoane”. Această modificare ar pune în acord denumirea art. 168 CP RM cu dispoziția lui și, ceea ce este mai important, ar sublinia caracterul viciat al consimțământului persoanei care prestează munca în condițiile infracțiunii prevăzute de acest articol;

B. Munca[1186] *se obține de la victimă împotriva voinței ei*

Voința se referă la năzuințele unei persoane, în timp ce posibilitatea de a manifesta voința implică condițiile care permit sau limitează faptele bazate pe aceste năzuințe. Chiar dacă cineva poate avea o voință clară, aceasta poate fi limitată de factori sociali (de exemplu, presiunea din partea societății), juridici (de exemplu, existența reglementărilor normative care împiedică realizarea unor năzuințe) sau psihologici (de exemplu, temerea de a fi tras la răspundere). Astfel de factori, deoarece exprimă voința colectivă a societății, nu depășesc limitele legalității. În art. 168 CP RM lucrurile sunt de altă natură, deoarece făptuitorul limitează voința victimei pe cale infracțională.

Este importantă evaluarea contextului în care o persoană își oferă munca. Întrebarea despre prezența sau lipsa caracterului benevol de prestare a muncii nu poate avea un răspuns simplist. Fiecare caz este unic și poate include factori precum condițiile de muncă, presiunea externă sau motivațiile personale; trebuie să se ia în considerare contextul social, economic și emoțional. Această abordare asigură o înțelegere mai profundă a condițiilor care influențează decizia de a presta o muncă.

În dispoziția art. 168 CP RM găsim indiciile care ne ajută să înțelegem de ce munca, obținută de către făptuitor, nu este prestată de bunăvoie. Constrângerea sau înșelăciunea sunt acei doi factori exogeni, puși în aplicare de către subiectul infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, care determină victima acestei infracțiuni să presteze munca în dezacord cu propria voință.

În continuare ne propunem să analizăm semnificația pe care dihotomia „contrar voinței victimei / în pofida voinței victimei” o are în conjunctura infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Diferența dintre săvârșirea infracțiunii contrar voinței victimei și comiterea infracțiunii în pofida voinței victimei constă în nuanțele legate de voința și capacitatea victimei de a rezista. Dacă infracțiunea este săvârșită contrar voinței victimei, se are în vedere că victima este clar împotrivă, iar făptuitorul sfidează opoziția acesteia. Dacă însă infracțiunea este comisă în pofida voinței victimei, atunci aceasta este pusă în situația să urmeze voința făptuitorului, fără a cunoaște că voința ei nu este luată în considerare.

[1186] Amintim că, în contextul examinării obiectului infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, am stabilit că munca, obținută de la victimă împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Deci, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.

În ipotezele de constrângere fizică și de constrângere psihică, făptuitorul comite infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, exclusiv contrar voinței victimei. Or, în astfel de ipoteze, aplicând violența sau amenințând victima, făptuitorul o înfruntă și îi impune voința lui. Făptuitorul înfruntă victima, deoarece este în dezacord cu ea. În același timp, victima nu este de acord cu poziția făptuitorului. Victima își exprimă lipsa de consimțământ de a munci în condițiile impuse de făptuitor, iar făptuitorul o supune muncii sfidând această lipsă de consimțământ.

În contrast, dacă victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM este înșelată pentru a i se obține munca, atunci făptuitorul comite această infracțiune exclusiv în pofida voinței victimei. Or, aceasta și-a exprimat consimțământul să presteze munca, însă făptuitorul nu ține cont de condițiile stabilite de către el de comun acord cu victima. La momentul încheierii acordului cu victima, făptuitorul ca și cum a acceptat să respecte condițiile convenite cu aceasta. În realitate, el nu avea intenția de a le respecta. Astfel, victima prestează munca fără a cunoaște că voința ei nu este respectată.

Este posibil ca făptuitorul să acționeze în pofida voinței victimei în cazul: constrângerii prin profitarea de dependenţa victimei; constrângerii prin abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei. Însă, în astfel de cazuri nu se exclude varianta când făptuitorul acționează contrar voinței victimei. Prezența uneia dintre aceste variante depinde de aceea dacă voința victimei este:

a) ignorată, întrucât făptuitorul nu respectă angajamentul pe care l-a luat în raport cu victima (ceea ce dovedește că se acționează în pofida voinței victimei), sau

2) înfruntată, deoarece făptuitorul de la început i-a adus victimei la cunoștință că îi va impune ei voința lui (ceea ce denotă că se acționează contrar voinței victimei).

În situația de constrângere prin profitarea de neputinţa victimei, făptuitorul comite infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, exclusiv în pofida voinței victimei. Imposibilitatea victimei să se apere ori să-și exprime voința implică incapacitatea acesteia de a-și dirija acțiunile. Profitând de aceasta, făptuitorul de la bun început ignoră voința victimei.

Așadar, am putut vedea prin ce ipoteza comiterii infracțiunii contrar voinței victimei se deosebește de ipoteza săvârșirii infracțiunii în pofida voinței victimei. Totuși, în opinia noastră, această deosebire nu reprezintă un temei pentru a propune modificarea art. 168 CP RM: substituirea în dispoziția de la alineatul (1) a cuvintelor „împotriva voinței ei” prin textul „contrar voinței ei sau în pofida voinței ei”. Mai eficientă ar fi excluderea cuvintelor „împotriva voinței ei” din dispoziția de la alin. (1) art. 168 CP RM. În opinia noastră, aceste cuvinte aglomerează inutil dispoziția dată. Este de la sine înțeles că, dacă asupra victimei se influențează prin constrângere sau înșelăciune, atunci aceasta se face fără voința victimei. Nici într-un articol din partea specială

a Codului penal (cu excepția art. 168), în care sunt specificate constrângerea și/sau înșelăciunea, nu se concretizează că infracțiunea este săvârșită împotriva voinței victimei;

C. Munca se obține de la victimă prin constrângere sau înșelăciune

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea.[1187] Constrângerea și înșelăciunea sunt cele două modalități normative ce au un caracter alternativ ale acțiunii ori inacțiunii cu caracter adiacent din cadrul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Nu este posibil ca această componentă a faptei prejudiciabile să presupună prezența altor modalități normative.

Nu se exclude ca, în contextul aceleiași infracțiuni, să se regăsească ambele modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente, care, la rândul lor, pot implica variate forme. Numărul de modalități normative și de forme ale acestora poate fi luat în considere în procesul de individualizare a pedepsei aplicate pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

Cât privește constrângerea, în esență aceastra se referă la influențarea asupra unei persoane astfel încât aceasta să fie privată de capacitatea de a-și dirija acțiunile. În acest mod, făptuitorul urmărește să impună victimei un comportament specific, fără a socoti voința acesteia. Pe această cale, făptuitorul limitează libertatea de alegere a victimei și o determină să comită o acțiune sau inacțiune nedorită, ceea ce denotă impactul negativ al constrângerii asupra autonomiei victimei de a-și dirija acțiunile.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, prin „constrângere" trebuie de înțeles: constrângere fizică; constrângere psihică; constrângerea prin profitarea de dependenţa victimei; constrângerea prin profitarea de neputința victimei; constrângerea prin abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei[1188]. O astfel de interpretare a noțiunii de constrângere folosite în art. 168

[1187] În contextul analizei laturii subiective a infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, se va argumenta că, doar în două cazuri, infracțiunea analizată are un caracter complex: 1) constrângerea fizică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, se concretizează în vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății; 2) constrângerea psihică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, constă în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății. În alte cazuri, infracțiunea, care este specificată la art. 168 CP RM, nu are un caracter complex, deși fapta prejudiciabilă din cadrul ei include două componente.

[1188] Conform pct. 10) art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane, prin „stare de vulnerabilitate" se înţelege „starea specială în care se află persoana astfel încât este dispusă să se supună abuzului sau exploatării, în special din cauza: a) situaţiei precare din punctul de vedere al supravieţuirii sociale*; b) situaţiei condiţionate de vârstă, sarcină, boală, infirmitate, deficienţă fizică sau mintală; c) situaţiei precare şi ilegale de intrare sau de şedere în ţara de tranzit sau de destinaţie".***

* Într-o speță din practica judiciară, această ipoteză de vulnerabilitate a victimei este exemplificată astfel: „situaţia precară din punct de vedere al supravieţuirii sociale, creată de războiul civil din Siria şi de faptul aflării într-o ţară străină".**

** *Decizia Colegiului penal al CSJ din 16.12.2015. Dosarul nr. 1ra-1299/2015.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5429

CP RM (care nu se rezumă doar la constrângerea fizică și cea psihică), corespunde semnificației atribuite acestei noțiuni în Legea Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane.

Privitor la constrângerea fizică, această formă de constrângere constituie o astfel de influențare asupra fizicului victimei, în urma căreia victima este lipsită de capacitatea de a-și dirija acțiunile.

Întrucât suntem în prezența concurenței dintre parte (art. 152 CP RM sau art. 78 CC RM) și întreg (art. 168 CP RM), din interpretarea art. 118 CP RM decurge concluzia că aplicarea art. 168 CP RM (în ipoteza în care asupra victimei se exercită constrângere fizică) exclude calificarea suplimentară a faptei în conformitate cu art. 152 CP RM sau art. 78 CC RM. Ignorarea acestei reguli ar presupune că făptuitorul răspunde de două ori pentru aceeași constrângere fizică. Ceea ce, în mod vădit, nu este admisibil.

Dacă vom compara sancțiunile din art. 168 CP RM, pe de o parte, și sancțiunile din art. 145 și 151 CP RM, pe de altă parte, vom observa că, după gradul prejudiciabil, infracțiunea de muncă forțată nu depășește nici infracțiunea de omor, nici infracțiunea de vătămare intenţionată gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii. Anumite dubii apar în legătură cu sancțiunea din alin. (3) art. 168 CP RM, în care este specificată, printre altele, închisoarea de la 7 la 15 ani. Totuși, nu trebuie trecută cu vederea ipoteza de la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, care presupune că infracțiunea de muncă forțată se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori cu decesul victimei. În această ipoteză, făptuitorul manifestă imprudență. Nu este posibil ca, în conjunctura aceleiași infracțiuni de muncă forțată, făptuitorul să manifeste atât intenție, cât și imprudență față de aceeași vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății ori față de aceeași privare de viață a victimei. De aceea, în concluzie, infracțiunile, ce sunt prevăzute de art. 145 sau 151 CP RM, absorb fapta incriminată la art. 168 CP RM (în cazul în care această faptă presupune constrângere fizică). Aplicarea în acest caz a art. 145 sau 151 CP RM exclude posibilitatea de a califica fapta suplimentar în conformitate cu art. 168 CP RM. Ignorarea acestei reguli ar presupune că făptuitorul răspunde de două ori pentru aceeași constrângere fizică. Ceea ce, în mod vădit, nu poate fi acceptat.

În contextul Codului penal al Republicii Moldova, nu oricare aplicare a violenței presupune constrângere fizică. Nu oricare amenințare presupune constrângere psihică. De exemplu, în cazul determinării la sinucidere (art. 150 CP RM) sau a proxenetismului (art. 220 CP RM), făptuitorul poate aplica violența asupra victimei sau o poate amenința. Însă, în cazul acestor infracțiuni,

*** Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.

făptuitorul nu poate constrânge victima. În caz contrar, va trebui să se aplice art. 145 CP RM în locul art. 150 CP RM, și, respectiv, art. 165 CP RM în locul art. 220 CP RM.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, dacă asupra victimei se aplică violență, atunci aceasta se poate manifesta doar sub formă de constrângere fizică; dacă victima este amenințată, atunci amenințarea se poate manifesta doar sub formă de constrângere psihică. Nu este posibil ca infracțiunea analizată să presupună violență sau amenințară non-coercitivă.

Cât privește constrângerea psihică, aceasta reprezintă o asemenea influențare asupra psihicului victimei, în urma căreia aceasta este lipsită de capacitatea de a-și dirija acțiunile.

Deoarece suntem în prezența concurenței dintre parte (art. 155 CP RM) și întreg (art. 168 CP RM), din interpretarea art. 118 CP RM reiese concluzia că aplicarea art. 168 CP RM (în ipoteza în care asupra victimei se exercită constrângere psihică) exclude calificarea suplimentară a faptei în conformitate cu art. 155 CP RM. Ignorarea acestei reguli ar presupune că făptuitorul răspunde de două ori pentru aceeași constrângere psihică. Ceea ce, în mod vădit, nu este admisibil.

Constrângerea psihică se poate concretiza în amenințarea cu violența care nu atinge gradul de intensitate a omorului sau a vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății. În asemenea cazuri se aplică doar art. 168 CP RM. Nu se pune problema concurenței de norme din simplul motiv că nu există o normă penală sau cu alt caracter care să prevadă răspunderea pentru o astfel de constrângere psihică.

Așa cum rezultă din alin. (2) art. 77 CP RM, în cazul aplicării art. 168 CP RM (dacă făptuitorul aplică constrângerea fizică sau psihică) decade necesitatea de a agrava pedeapsa în corespundere cu lit. k) alin. (1) art. 77 CP RM, în care, ca agravantă, se menționează, printre altele, exercitarea constrângerii fizice sau psihice.

Așa cum s-a menționat mai sus, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, constrângerea nu se exprimă doar în constrângerea fizică sau cea psihică. Considerăm că noțiunea de constrângere indirectă trebuie raportată la: constrângerea prin profitarea de dependența victimei; constrângerea prin profitarea de neputința victimei; constrângerea prin abuzul de poziția de vulnerabilitate a victimei. Spre deosebire de constrângerea fizică și cea psihică, aceste forme mai insidioase, mai puțin fățișe, presupun că făptuitorul are intenția de a ascunde constrângerea.

În alt context, nu doar constrângerea, ci și înșelăciunea este o modalitate normativă a acțiunii sau inacțiunii adiacente din cadrul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. În continuare va fi analizată modalitatea de înșelăciune.

Din art. 165 CP RM (ca de altfel nici din art. 168 CP RM) nu rezultă că victima este înșelată pentru a fi păgubită, adică prejudiciată în plan material. În cazul infracțiunilor prevăzute de aceste articole, înșelăciunea reprezintă o modalitate normativă a acțiunii sau inacțiunii adiacente. Rolul

acțiunii adiacente este să ușureze, să înlesnească, să faciliteze săvârșirea acțiunii principale. Dacă ne referim la traficul de ființe umane (art. 165 CP RM), atunci victima este înșelată pentru ca făptuitorului să-i fie mai lesne să o recruteze, să o transporte, să o transfere, să o adăpostească sau să o primească. Dacă însă ne referim la munca forțată (art. 168 CP RM), atunci victima este înșelată pentru ca făptuitorul să aibă mai puține impedimente în procesul de obținere a muncii de la aceasta.

Înșelăciunea presupune fie furnizarea de informații false, fie omisiunea comunicării de informații esențiale. Aceasta se poate manifesta atât prin comportament activ al făptuitorului, atunci când acesta oferă informații false, cât și comportamentul pasiv al făptuitorului, atunci când acesta ascunde informații care ar fi trebuit comunicate. Scopul înșelăciunii este de a determina victima să adopte o conduită anume, bazată pe o percepție distorsionată a realității. Astfel, înșelăciunea implică o manipulare conștientă a informațiilor, care poate afecta grav deciziile și acțiunile victimei.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, scopul înșelăciunii este de a determina victima să muncească. Dacă victima nu ar percepe distorsionat realitatea, ea fie nu ar accepta deloc să muncească, fie ar accepta să muncească, însă în alte condiții decât cele care îi sunt avantajoase făptuitorului. Astfel, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, înșelăciunea implică o manipulare conștientă a informațiilor cu privire la munca obținută de la victimă, ceea ce poate afecta grav deciziile și acțiunile victimei în privința muncii pe care o prestează.

Înșelăciunea în sine nu reprezintă o faptă incriminată în Codul penal al Republicii Moldova. Aceasta întrucât relațiile și valorile sociale, apărate împotriva înșelăciunii, nu pot reprezenta un obiect de protecție penală de sine stătător. Înșelăciunea este luată în vizorul legii penale doar atunci când, cu ajutorul acesteia, se aduce atingere relațiilor sociale cu privire la valorile sociale ocrotite de legea penală. În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, nu înșelarea victimei este temeiul aplicării răspunderii penale. Așadar, nu este suficientă atingerea adusă relațiilor sociale cu privire la libertatea manifestării de voință a persoanei. În cazul infracțiunii examinate, înșelăciunea atrage răspunderea penală doar datorită faptului că însoțește acțiunea principală și, drept urmare, sunt lezate relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei de a munci. Dacă nu s-ar aduce atingere acestor relații, atunci art. 168 CP RM nu ar apăra relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei de a-și manifesta voința.

Desigur, este cu putință ca făptuitorul să urmărească nu numai obținerea muncii victimei, dar și obținerea unui câștig material ori eliberarea de cheltuieli materiale. În astfel de cazuri, deoarece munca obținută de către făptuitor de la victimă nu este remunerată integral sau parțial, este necesar să fie aplicat suplimentar art. 196 CP RM sau art. 106 CC RM. Or, cauzarea de daune materiale

prin înșelăciune depășește sfera de incidență a art. 168 CP RM. Apărarea relațiilor sociale cu caracter patrimonial excedă cadrul infracțiunii de muncă forțată.

În alt context, trebuie de concretizat că înșelăciunea nu se confundă cu abuzul de încredere. Abuzul de încredere implică utilizarea necorespunzătoare a prerogativelor conferite făptuitorului, fără a necesita în toate cazurile inducerea în eroare a victimei sau menținerea unei false percepții. Deși abuzul de încredere poate funcționa independent, adesea se bazează pe elemente de înșelăciune pentru a-și consolida efectele. Spre deosebire de înșelăciune, în care victima este complet în afara perceperii adecvate a realității, abuzul de încredere se desfășoară într-un context în care victima este conștientă de riscurile asociate cu acordarea încrederii, dar se bazează pe buna credință a făptuitorului. Această dinamică face ca victima să joace un rol activ, adesea subestimând năzuințele făptuitorului și neavând precauțiile necesare, ceea ce îi permite acestuia să acționeze fără obstacole. Abuzul de încredere se manifestă în cadrul relațiilor preexistente de încredere, în care legăturile afective, contractuale sau de serviciu sunt esențiale. Această relație specială creează un cadru propice pentru abuz, în timp ce înșelăciunea poate fi executată spontan, atunci când făptuitorul profită de circumstanțele momentului. În concluzie, cele două forme de manifestare a conduitei infracționale se diferențiază, în principal, prin natura relației dintre părți și prin gradul de conștientizare de către victimă a năzuințelor făptuitorului.

În baza acestor reflecții, constatăm că este posibilă obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin abuz de încredere. Aceasta se datorează mai ales faptului că, în cazul muncii forțate, făptuitorul și victima pot fi legate afectiv, contractual sau pe calea serviciului. Însă, deoarece nu putem ignora principiul *nullum crimen sine lege*, concluzionăm că obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin abuz de încredere, nu cade sub incidența art. 168 CP RM.

Revenim la analiza particularităților pe care le prezintă înșelăciunea, în general, și înșelăciunea prevăzută de art. 168 CP RM, în particular.

Astfel, înșelăciunea se concretizează în inducerea în eroare a victimei sau în menținerea erorii acesteia. Cele două forme ale înșelăciunii sunt menționate în dispoziția art. 190 CP RM. Lipsesc temeiurile pentru a afirma că o asemenea diferențiere a formelor de înșelăciune nu ar fi valabilă în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Inducerea în eroare implică eforturi din partea făptuitorului care creează confuzia în mintea victimei, profitând ulterior de aceasta. De exemplu, făptuitorul îi prezintă prezintă victimei informații false cu privire la mărimea salariului, pentru a obține munca victimei. În schimb, menținerea erorii se referă la situația în care victima a fost indusă în eroare de un terț, iar făptuitorul profită de această eroare fără a fi contribuit la crearea ei. De exemplu, altcineva a indus în eroare

victima cu privire la durata timpului de muncă, iar făptuitorul profită ulterior de această reprezentare greșită a victimei.

Pentru a califica fapta în baza art. 168 CP RM nu contează care este forma sub care se prezintă înșelăciunea: inducerea în eroare sau menținerea erorii.

Continuând analiza modalității normative de înșelăciune, menționăm că, cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, obiectul înșelăciunii (care nu trebuie confundat cu obiectul juridic secundar protejat împotriva înșelăciunii) constă în circumstanțele de care făptuitorul profită pentru a înșela victima, folosind informații despre obiecte, persoane sau evenimente care au legătură cu munca obținută de către făptuitor de la victimă. Asemenea circumstanțe sunt sugerate uneori chiar de anumite prevederi normative în materie (de exemplu, de alin. (4) art. 7 CM RM).

Așa cum am consemnat *supra*, constrângerea și înșelăciunea sunt modalitățile normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente din cadrul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Constrângerea poate presupune doar comportament activ al făptuitorului. Rezultă că, în cazul înșelăciunii, conduita făptuitorului poate fi activă sau pasivă.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, înșelăciunea activă constă în acțiunea intenționată care se exprimă în oferirea de către acesta a unor informații victimei, în scopul de a obține de la ea muncă. Informațiile false, oferite victimei, au menirea de a-i crea o percepție eronată asupra muncii pe care victima urmează să presteze. Pe de altă parte, înșelăciunea pasivă în contextul aceleiași infracțiuni se referă la omisiunea făptuitorului de a-i comunica victimei informații esențiale pe care făptuitorul era obligat să le dezvăluie. Această pasivitate a făptuitorului are ca efect confuzia victimei care acceptă munca pe care fie nu ar fi acceptat-o în genere, fie ar fi acceptat-o condiționat, dacă făptuitorul i-ar fi comunicat informațiile esențiale.

Nu avem temei să afirmăm că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, circumstanțele, care constituie obiectul înșelăciunii pasive, diferă de circumstanțele care formează obiectul înșelăciunii active.

Nu putem exclude ca aceeași înșelăciune, săvârșită în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să presupună îmbinarea comportamentului activ al făptuitorului cu comportamentul pasiv al acestuia.

Totodată, este posibil ca înșelăciunea, în general, și înșelăciunea din cadrul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular, să îmbrace exclusiv forma pasivă. Avem în vedere ipoteza în care înșelăciunea se concretizează în menținerea erorii victimei. Astfel, este posibil ca o terță persoană, care nu manifestă vinovăție sau care manifestă imprudență, să inducă victima în eroare. În acest caz, făptuitorului, care cunoaște despre eroare victimei indusă fără intenție de un terț, nu-i rămâne decât să mențină această eroare. Este posibil ca menținerea erorii să fie comisă

pe calea inacțiunii, atunci când făptuitorul trebuia și putea să-i comunice victimei informații esențiale pentru a demola eroarea victimei indusă fără intenție de un terț. Cu toate că are această obligație și posibilitate, făptuitorul nu intervine, astfel încât eroarea victimei își produce efectul.

Numai legea trebuie să reprezinte sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prevăzută de legea penală, în general, și înșelăciunea pasivă în accepțiunea art. 168 CP RM, în particular.

Așa cum am afirmat în contextul examinării victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, nu este obligatoriu ca această victimă să aibă un statut juridic. Victima acestei infracțiuni poate fi atât persoana care posedă statutul juridic de salariat (în înțelesul art. 1 CM RM), cât și persoana cu care nu s-a încheiat un contract individual de muncă. În acest caz, sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește înșelăciunea pasivă în accepțiunea art. 168 CP RM este art. 44 CRM. Acest articol stabilește obligația de a respecta libertatea de muncă a unei alte persoane și a nu o supune muncii forțate, indiferent dacă titularul acestei obligații este legat printr-un raport juridic de muncă de cel față de care trebuie să execute obligația de a respecta libertatea de muncă a unei alte persoane și a nu o supune muncii forțate.

După ce au fost analizate particularitățile înșelăciunii săvârșite în contextul infracțiunii specificate la art. 168 CP RM, considerăm necesar să venim cu două recomandări *de lege ferenda*.

Propunem ca art. 14 CP RM să fie completat cu un alineat nou, și anume – alineatul (1^1), cu următorul cuprins: „Doar legea reprezintă sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prejudiciabilă prevăzută de legea penală”.

Pe lângă aceasta, propunem modificarea dispoziției de la alin. (1) art. 168 CP RM. În analiza, efectuată mai sus, ne-am putut convinge că, în cazul infracțiunii prevăzute de acest articol, înșelăciunea poate fi activă (atunci când îmbracă forma acțiunii) sau pasivă (atunci când adoptă forma inacțiunii). Din aceste considerente se impune modificarea acestei dispoziții: din „dacă această acțiune nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii” în „dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii”.[1189]

După ce am analizat ambele modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente prevăzute la art. 168 CP RM, ne canalizăm atenția către un alt aspect legat de latura obiectivă a infracțiunii prevăzute de acest articol: delimitarea ilicitului penal de ilicitul contravențional.

[1189] Pentru ca această idee să aibă finalitate, recomandăm ca: în alin. (2) art. 168 CP RM, textul „Aceeași acțiune săvârşită: [...]” să fie substituit cu textul „Aceeași faptă săvârşită: [...]”; în alin. (3) art. 168 CP RM, textul „Aceeași acțiune săvârşită: [...]” să fie substituit cu textul „Acțiunile prevăzute la alin. (1) sau (2): [...]” să fie substituit cu textul „Faptele prevăzute la alin. (1) sau (2): [...]”.

În Codul contravențional al Republicii Moldova lipsește o normă care ar putea fi aplicată în cazul muncii forțate. În unele situații, munca forțată, care nu intră sub incidența art. 168 CP RM, poate fi calificată în baza art. 55 CC RM. Totuși, accentuăm că acest articol din Codul contravențional se aplică exclusiv în cazurile de încălcare a legislației muncii. Art. 55 CC RM nu poate fi aplicat dacă făptuitorul și victima nu sunt legate printr-un raport juridic de muncă. Într-un astfel de caz, nu pot fi aplicate nici sancțiunile prevăzute de Codul muncii sau de alte acte legislative.

Aceasta demonstrează că protecția juridică a libertății muncii este lacunară. Întrucât libertatea muncii este garantată de Constituția Republicii Moldova, de CEDO, precum și de alte acte internaționale nu mai puțin importante, este imperioasă eliminarea acestei lacune. La prima vedere, soluția cea mai propice ar consta în completarea Codului contravențional cu o normă în care să se prevadă răspunderea pentru supunerea la muncă forțată, dacă fapta nu constituie infracţiune (adică dacă munca este forțată, însă nu presupune constrângere sau înșelăciune din partea făptuitorului).

Totuși, considerăm lipsită de temeinicie o asemenea abordare. Ce înseamnă că munca este forțată, însă nu presupune constrângere sau înșelăciune din partea făptuitorului? În analiza, pe care am efectuat-o până acum, am stabilit că doar obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin abuz de încredere, nu cade sub incidența art. 168 CP RM. Este justificat să fie prevăzută răspunderea contravențională pentru obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin abuz de încredere? Considerăm că nu. Dacă în art. 190, 196 și 244^2 CP RM înșelăciunea și abuzul de încredere au același grad prejudiciabil, de ce în cazul muncii forțate ar trebui să fie altfel? În afară de aceasta, ar fi prea îngustă sfera de aplicare a articolului din Codul contravențional în care ar fi prevăzută răspunderea pentru supunerea la muncă forțată, dacă fapta nu constituie infracţiune. Plus la aceasta, fapta, prevăzută de un astfel de articol din Codul contravențional, ar fi dificil de deosebit de faptele prevăzute la art. 55 CC RM. Așadar, în contextul protecției libertății muncii, nu considerăm necesară delimitarea ilicitului penal de ilicitul contravențional. Libertatea muncii trebuie apărată cu aceeași intensitate, indiferent de factorul de influențare asupra victimei.

Din aceste considerente, mai eficientă va fi nu completarea Codului contravențional cu un articol nou, dar modificarea dispoziției de la alin. (1) art. 168 CP RM după cum urmează: textul „prin constrângere sau înșelăciune” să fie înlocuit cu textul „prin constrângere, înșelăciune sau abuz de încredere”.

După ce am acordat destulă atenție celei de-a treia condiții ce caracterizează fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM, trecem la analiza ultimei dintre aceste condiții;

D. Lipsesc elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii

Confirmăm necesitatea stabilirii acestei condiții negative în dispoziția de la alin. (1) art. 168 CP RM. Or, exploatarea prin muncă forțată nu reprezintă o etapă în procesul de săvârșire a infracțiunilor de trafic de persoane. Pentru a demonstra aceasta, este nevoie să stabilim mai întâi înțelesul noțiunii de exploatare, în general, și al noțiunii de exploatare prin muncă forțată, în particular.

Exploatare a unei persoane constituie utilizarea abuzivă a calităților sale fizice, intelectuale sau sexuale, în scopul obținerii de beneficii materiale sau personale pentru făptuitor, fără consimțământul liber al victimei.

Exploatare prin muncă forțată reprezintă utilizarea abuzivă a aptitudinilor fizice, intelectuale sau de altă natură ale unei persoane, în scopul obținerii de beneficii materiale sau personale pentru făptuitor, fără consimțământul liber al victimei, prin constrângere sau înșelăciune, indiferent dacă: făptuitorul urmărește să obțină un câștig material sau nu; remunerarea muncii victimei este sub nivelul salariului minim sau nu; munca victimei este retribuită sau nu.

Această definiție nu contravine art. 168 CP RM. Totodată, ea este necesară în vederea stabilirii corelației dintre infracțiunea, prevăzută de acest articol, și infracțiunile prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, atunci când acestea din urmă sunt săvârșite în scopul exploatării prin muncă forțată. În același timp, definiția noțiunii de exploatare prin muncă forțată, pe care am propus-o mai sus, sugerează că nu este obligatoriu ca, în toate cazurile, victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să fie în prealabil traficată.

Definirea noțiunii de exploatare prin muncă forțată a pregătit terenul pentru a putea determina în continuare corelația dintre infracțiunea, prevăzută de art. 168 CP RM, și infracțiunile prevăzute la art. 165 și 206 CP RM.

Pentru a stabili corect corelația dintre infracțiunea, prevăzută de art. 168 CP RM, și infracțiunile prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, trebuie să ne amintim, în primul rând, că nu munca forțată, dar munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Am argumentat această teză în contextul analizei obiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Astfel, dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM rezidă în exploatarea victimei prin muncă, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică atât art. 165 sau 206 CP RM, cât și art. 168 CP RM. În acest caz este prezent concursul real dintre una dintre infracțiunile, prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM, și infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Or, este clar că scopul de exploatare a victimei prin muncă forțată poate fi realizat doar de către persoana care l-a urmărit.

Art. 168 CP RM poate fi aplicat independent cu condiția ca anterior să nu fi fost comisă una dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM.

Dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM rezidă în exploatarea victimei prin muncă forțată (însă altfel decât prin muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune) și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică doar art. 165 sau 206 CP RM. În acest caz, art. 168 CP RM nu poate fi aplicat, deoarece lipsește obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute de acest articol.

În fine, amintim că, în contextul examinării obiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am menționat: serviciile forțate, în general, și serviciile, obținute de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, în particular, nu constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Ca urmare, dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM constă în exploatarea victimei prin servicii forțate și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică doar art. 165 sau 206 CP RM. În acest caz, art. 168 CP RM nu poate fi aplicat, deoarece lipsește obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute de acest articol.

După analiza detaliată a celor patru condiții ce caracterizează fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM, este necesar să analizăm următorul aspect al laturii obiective a infracțiunii de muncă forțată: momentul de consumare.

Amintim că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea. Ca urmare, atunci când determinăm momentul de consumare a infracțiunii analizate, nu este suficient să acordăm atenție doar acțiunii principale și, implicit, atingerii aduse obiectului juridic principal al infracțiunii. Fără săvârșirea acțiunii sau inacțiunii adiacente și, implicit, fără atingerea adusă obiectului juridic secundar, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, nu este completă.

În concluzie, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, se consideră a fi consumată din momentul obținerea muncii de la victimă împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune.

Aceasta demonstrează că infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, nu este continuă. Poate fi continuă obținerea muncii de la victimă, privită izolat, în afara contextului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Însă, nu poate fi continuă constrângerea sau înșelăciunea realizată asupra victimei. Deoarece acțiunea principală împreună cu acțiunea sau inacțiunea adiacentă formează un tot întreg (și anume – fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 168 CP RM), ajungem la concluzia că infracțiunea, prevăzută de acest articol, nu poate fi continuă.

Este posibilă atât tentativa, cât și pregătirea în ipoteza infracțiunii analizate.

Vorbim despre tentativă dacă, din cauze care nu depind de voința făptuitorului, nu și-a produs efectul obținerea muncii de la victimă împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune. De exemplu, constrângerea sau înșelăciunea este realizată asupra victimei, în scopul obținerii muncii de la victimă împotriva voinței ei, însă, din cauze care nu depind de voința făptuitorului, acesta nu obține de la victimă muncă împotriva voinței ei.

Vorbim despre pregătire în cazul de creare intenţionată de condiţii pentru obținerea muncii de la victimă împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă, din cauze care nu depind de voința făptuitorului, infracţiunea nu şi-a produs efectul. De exemplu, făptuitorul a fabricat documente false pentru a obține muncă de la victimă împotriva voinței ei, prin înșelăciune (și anume – prin folosirea de documente false), însă, din cauze care nu depind de voința făptuitorului, acesta nu reușește să obțină muncă de la victimă împotriva voinței ei, prin înșelăciune.

Faptul, că infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM se consideră a fi consumată din momentul obținerea muncii de la victimă împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, duce spre concluzia că această infracțiune este formală. Survenirea urmărilor prejudiciabile nu este obligatorie pentru a considera consumată infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

În conformitate cu lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, răspunderea se agravează atunci când infracțiunea de muncă forțată se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori cu decesul victimei. În acest caz infracțiunea este materială, deoarece se consideră consumată cu condiția producerii uneia dintre urmările prejudiciabile prevăzute la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM. Din moment ce gravitatea acestor urmări diferă, această diferență de grad prejudiciabil ar putea influența asupra individualizării pedepsei stabilite în alin. (3) art. 168 CP RM.

Noțiunea de vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății se determină în conformitate cu art. 151 CP RM și cu HGRM nr. 534 din 26.07.2023 pentru aprobarea Regulamentului privind aprecierea medico-legală a gravității vătămării integrității corporale sau sănătății.[1190] Cât privește decesul, se are în vedere moartea cerebrală a victimei, atunci când încetează activitatea sistemului nervos central al acesteia, această stare fiind ireversibilă.

Dacă aplicăm regula prevăzută la art. 118 CP RM, conchidem că reținerea la calificare a lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM exclude calificarea suplimentară a art. 149 sau 157 CP RM. Aplicarea pentru aceeași faptă atât a lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, cât și a art. 149 sau 157 CP RM, echivalează cu sancționarea de două ori aceleiași vătămări grave a integrității corporale sau a sănătății, cauzate din imprudență, ori a aceleiași lipsiri de viață din imprudență. Evident, o asemenea soluție nu poate fi acceptată.

[1190] HGRM pentru aprobarea Regulamentului privind aprecierea medico-legală a gravității vătămării integrității corporale sau sănătății: nr. 534 din 26.07.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 287-290, 670.

În încheierea analizei laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, dedicăm câteva fraze semnelor secundare.

În dispoziția acestui articol nu găsim mențiuni privind timpul, locul, modul etc. de săvârșire a infracțiunii de muncă forțată.

Cât privește constrângerea și înșelăciunea, în analiza noastră anterioară ne-am putut convinge că acestea au rolul nu de metode de săvârșire a infracțiunii, dar de modalități normative ale acțiunii sau inacțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM. O metodă este forma de exprimare a unei acțiuni sau inacțiuni. Nu putem susține că constrângerea și înșelăciunea sunt forme de exprimare a obținerii muncii victimei. Nici constrângerea, nici înșelăciunea nu sunt integrate în substanța obținerii muncii victimei. În plus, înșelăciunea, care poate fi nu doar activă, dar și pasivă, nu ar putea să exprime natura juridică a obținerii muncii victimei, care poate fi comisă doar prin acțiune.

Nici locul nu poate să reprezinte un semn obligatoriu al laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Acest articol se aplică indiferent unde făptuitorul obține munca victimei împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune: instituție, întreprindere sau organizație; domiciliul făptuitorului sau domiciliul victimei; loc în care se aplică legislația muncii sau loc în care aceasta nu se aplică, etc.

3.3. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

În cadrul analizei laturii subiective a infracțiunii, se examinează următoarele semne: vinovăție, motiv, scop. În anumite situații se iau în considerare emoțiile resimțite de către făptuitor. Spre deosebire de vinovăție, care este specifică fiecărei infracțiuni, motivul și scopul devin relevante pentru calificarea faptei numai atunci când acestea se manifestă ca semne constitutive sau circumstanțe agravante. În alte situații, motivul și scopul își păstrează importanța în procesul de individualizare a pedepsei, contribuind astfel la o evaluare mai nuanțată a comportamentului infracțional.

În cele ce urmează vom debuta cu analiza vinovăției ca semn constitutiv obligatoriu al infracțiunii stipulate la art. 168 CP RM. Vinovăția presupune, în primul rând, o recunoaștere conștientă a faptei prejudiciabile (și, în unele cazuri, a urmărilor prejudiciabile). Făptuitorul trebuie să fie conștient de natura acțiunii sau inacțiunii sale și de efectele negative pe care aceasta le poate produce. În al doilea rând, vinovăția presupune capacitatea făptuitorului de a acționa cu liber arbitru. Astfel, vinovăția poate fi evaluată în funcție de alegerile făptuitorului.

Trebuie de precizat că, deși Codul penal al Republicii Moldova nu prevede noțiunea de vinovăție, reglementează tranșant formele acesteia. Astfel, art. 17 CP RM este consacrat săvârșirii infracțiunii cu intenție, iar art. 18 CP RM este consacrat comiterii infracțiunii din imprudență. Așadar, deosebim două forme de vinovăție: intenție și imprudență.

Intenția este forma de vinovăție pe care o manifestă făptuitorul la săvârșirea infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Or, acțiunea sau inacțiunea adiacentă din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, este comisă cu intenție. Nu este posibilă constrângerea sau înșelăciunea care are la bază imprudența. Dacă acțiunea sau inacțiunea adiacentă din cadrul faptei prejudiciabile analizate este intenționată, conchidem că acțiunea principală din componența faptei prejudiciabile, care este specificată la art. 168 CP RM, este comisă, de asemenea, cu intenție. Nu ar fi posibil ca două componente ale aceleiași fapte prejudiciabile să aibă la bază forme diferite de vinovăție.

Ambele aceste componente sunt legate printr-o intenție unică. Totuși, considerăm că nu întotdeauna această intenție este complexă. Pentru a fi considerată complexă, infracțiunea unică trebuie să includă măcar o componentă care să intre sun incidența unei dispoziții de incriminare.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, distingem două situații când infracțiunea este complexă. Prima situație este atunci când constrângerea fizică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, se concretizează în vătămarea intenţionată medie a integrității corporale sau a sănătății. În situația analizată, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, absoarbe infracțiunea prevăzută la art. 152 CP RM. A doua situație este atunci când constrângerea psihică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, constă în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății. În situația examinată, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, absoarbe infracțiunea prevăzută la art. 155 CP RM. Doar în aceste două situații este întemeiat să afirmăm că intenția de a comite infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, este complexă. Or, anume în aceste situații, acțiunea principală din componența faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, constituie, prin ea însăși, o faptă stipulată de Codul penal.

În celelalte cazuri, intenția de a săvârși infracțiunea analizată este complexă numai în aparență. În aceste cazuri, acțiunea sau inacțiunea adiacentă fie constituie *per se* o faptă cu caracter contravențional (și anume – fapta prevăzută la art. 78 CC RM), fie în genere nu constituie *per se* o faptă sancționabilă.

După ce a fost analizată forma de vinovăție manifestată în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, este necesar să fie analizat tipul de intenție în cazul acestei infracțiuni.

Art. 17 CP RM ne ajută să înțelegem că intenția se poate clasifica în două tipuri: directă și indirectă. Intenția directă apare atunci când persoana, care a săvârșit infracțiunea, este conștientă de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, prevăzând urmările prejudiciabile și dorind ca acestea să se producă. Pe de altă parte, intenția indirectă se manifestă în situația în care făptuitorul recunoaște caracterul prejudiciabil al comportamentului său, anticipează urmările prejudiciabile, dar acceptă în mod conștient ca acestea să se producă.

Infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM se comite, în primul rând, prin vinovăție sub formă de intenție directă. Doar în cazul descris la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, are importanță atât atitudinea psihică a făptuitorului față de fapta prejudiciabilă, cât și atitudinea psihică a făptuitorului în raport cu urmările prejudiciabile. În acest caz, făptuitorul manifestă intenție față de faptă și imprudență față de vătămarea corporală gravă a integrității corporale sau a sănătății ori față de decesul victimei.

Intenția directă presupune întrunirea a doi factori: factorul intelectiv și factorul volitiv. Referitor la factorul intelectiv al intenției directe, în conjunctura infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sfera conștientului presupune conștientizarea de către făptuitor a caracterului valorilor și relațiilor sociale împotriva cărora se îndreaptă comportamentul conceput, precum și înțelegerea caracterului prejudiciabil al faptei săvârșite. În acest sens, făptuitorul conștientizează că comportamentul manifestat, îndreptat spre obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, atentează asupra unor valori și, implicit, relații sociale ocrotite de legea penală. Factorul volitiv al intenției, în ipoteza infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, se manifestă în dorința făptuitorului de a comite fapta prevăzută la art. 168 CP RM.

În această ordine de idei, amintim că infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, se consideră a fi consumată din momentul obținerii muncii de la victimă împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune. Deci, infracțiunea analizată este formală.

Avându-se în vedere că elementul volitiv al intenției în ipoteza infracțiunilor formale se referă la comiterea faptei, conchidem că, în cazul faptei examinate subiectul dorește săvârșirea faptei prejudiciabile. Nu se întrevede posibilitatea ca subiectul să admită conștient săvârșirea unei acțiuni sau inacțiuni prejudiciabile odată ce deja o săvârșește.

Intenție directă este manifestată inclusiv în cazul în care funcționează circumstanța agravantă prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM – „asupra unui copil cu capacitate de muncă sau a unei femei gravide”.[1191] Acest tip de intenție nu echivalează cu buna știință. Absența mențiunii privind buna știință în această normă nu înseamnă că legiuitorul o are în vedere în mod tacit. Absența unei

[1191] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

astfel de mențiuni înseamnă că nu este obligatoriu ca făptuitorul să manifeste bună știință atunci când comite infracțiunea prevăzută de această normă. Doar la individualizarea pedepsei stabilite în alin. (2) art. 168 CP RM, poate fi luat în considerare faptul dacă că făptuitorul avea ferma convingere că, în momentul în care comitea infracțiunea, victima era fie copil cu capacitate de muncă, fie femeie gravidă.

După părerea noastră, această stare de lucruri necesită revizuire. Considerăm necesară modificarea dispoziției de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM. Pentru a asigura interpretarea acestei norme în corespundere cu alin. (2) art. 3 CP RM și cu art. 7 CEDO, dispoziția respectivă trebuie modificată din „asupra unui copil cu capacitate de muncă sau a unei femei gravide”[1192] în „cu bună știință asupra unui copil cu capacitate de muncă sau a unei femei gravide”.

Supra, în cadrul analizei laturii obiective, am promis că la aspectele legate de intenția de a comite infracțiunea prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, inclusiv la eroarea cu privire la calitatea specială a victimei, ne vom referi în contextul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute de acest articol.

Din art. 27 CP RM din care rezultă că, dacă, din cauze care nu au fost dependente de voința subiectului infracțiunii, aceasta nu și-a putut produce efectul, atunci calificăm acea acțiune sau inacțiune prejudiciabilă ca tentativă.

Acum să aplicăm art. 27 CP RM asupra ipotezei descrise la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM, atunci când vorbim despre eroarea asupra calității agravante a victimei. Făptuitorul urmărește să constrângă sau să înșele un copil cu capacitate de muncă sau o femeie gravidă, pentru a obține munca acestora. În pofida eforturilor depuse, acestea se dovedesc a fi zădarnice. Ele sunt zădarnice nu în sensul că făptuitorul nu a obținut munca victimei. Dimpotrivă, munca a fost obținută. Lipsa de eficacitate a eforturilor depuse se referă la alt aspect, și anume – munca a fost obținută de la o persoană pe care făptuitorul în mod greșit a considerat-o fie copil cu capacitate de muncă, fie femeie gravidă.

În acest caz nu avem temei să calificăm fapta conform alin. (1) art. 168 CP RM. Dacă procedăm în acest mod, atunci rezultă că nu va fi luată în considerare latura subiectivă a infracțiunii săvârșite; deci, se va admite incriminarea obiectivă.

Făptuitorul a dorit să obțină munca de la un copil cu capacitate de muncă sau de la o femeie gravidă. Aceasta era intenția făptuitorului, nu intenția de a obține munca de la o persoană oarecare, indiferent de particularitățile acesteia. Reprezentarea făptuitorului cu privire la particularitățile relevante ale victimei s-a dovedit a fi eronată, pentru că, în realitate, munca a fost obținută de la

[1192] Ibidem.

un copil fără capacitate de muncă sau de la o femeie care nu era gravidă. Lipsa de corespundere a reprezentării făptuitorului cu realitatea obiectivă demonstrează că intenția lui nu și-a produs efectul. Cu alte cuvinte, efectul scontat al infracțiunii este altul decât efectul real al infracțiunii. În aceste condiții, calificarea trebuie făcută conform art. 27 și lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM. Orice altă soluție de calificare nu va avea un temei legal.

Revenind la analiza tipurilor de intenție, menționăm că premeditarea[1193] sau doar intenția premeditată se ia în calcul la individualizarea pedepsei pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. În aceeași măsură poate fi luată în considerare deosebirea: intenției premeditate de intenția spontană; intenției inițiale de intenția supravenită.[1194]

Un anumit interes prezintă deosebirea intenției determinate de intenția nedeterminată. Acest interes este pronunțat în cazul circumstanței agravante de la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, care presupune o pluralitate de victime. Mai precis, ne referim la situația când intenția de a comite infracțiunea, ce este specificată la această normă, nu se realizează așa cum a dorit făptuitorul.

Dacă intenția făptuitorului este determinată, fiind îndreptată asupra unui număr concret de victime, iar această intenție nu se realizează deloc ori se realizează doar într-o anumită măsură, trebuie să se aplice răspunderea pentru tentativa la infracțiunea prevăzută asupra a două sau mai multor persoane. Adică se aplică art. 27 și lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. În acest caz, așa cum se menționează în art. 27 CP RM, infracțiunea „nu şi-a produs efectul”.[1195]

Infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, săvârșită asupra a două sau mai multor persoane, nu își produce efectul dacă, din cauze care nu au fost dependente de voința făptuitorului, a fost obținută munca: unei singure persoane din cele două influențate prin constrângere sau înșelăciune; a două persoane din cele trei influențate prin constrângere prin înșelăciune, etc. Chiar și în situația când se obține munca a două sau mai multor persoane, însă, din cauze care nu au fost dependente de voința făptuitorului, nu a fost obținută munca a cel puțin unei persoane, trebuie să fie aplicată

[1193] Cu privire la caracteristicile premeditării a se vedea: BRÎNZA, Serghei. Examinarea unor circumstanţe agravante ale omorului intenţionat: reflecţii şi soluţii. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 8, pp. 201-221. ISSN 1814-3199; BRÎNZA, Serghei. Răspunderea penală pentru omorul săvârşit cu premeditare: teorie şi practică. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 9, pp. 2-8. ISSN 1811-0770; BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Previzibilitatea dispoziției de la lit. a) alin. (2) art. 145 din Codul penal al Republicii Moldova: aspecte legislative, jurisprudențiale, doctrinare. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2020, Вып. 4, ч. 7, с. 88-107. ISSN 2524-0986; SLISARENCO, Ion. Esenţa premeditării ca circumstanţă specială care agravează răspunderea penală. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare” a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2012, nr. XII, pp. 147-150. ISSN 1857-0976.

[1194] Despre aceste tipuri de intenţie a se vedea: BOBÂLCĂ, Andreea Irina, PARASCHIV, Vlad. Intenţia în dreptul penal. În: *Omagiu. Antoniu George. George Antoniu – in honorem: culegere de studii juridice*. Craiova: Sitech, 2009, pp. 79-86. 186 p. ISBN 978-606-530-496-3; SIMIONESCU, Elena-Giorgiana. Intenția, formă de vinovăție în legislația penală română și străină. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe juridice*, 2012, nr. 3, pp. 113-126. ISSN 1844-7015.

[1195] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

art. 27 și lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. În acest caz, nu poate fi vorba de concursul de infracțiuni prevăzute la lit. a) alin. (2) art. 168 și art. 27 și lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. Intenția unică, îndreptată asupra a două sau mai multor persoane, nu poate fi divizată în două intenții.

În caz contrar, se încalcă regula de la art. 30 CP RM, ce vizează infracțiunea prelungită. O infracțiune prelungită poate presupune o pluralitate de victime. În acest caz, ea se consideră consumată atunci când acțiunea sau inacțiunea prejudiciabilă a fost săvârșită asupra tuturor victimelor cuprinse de intenția făptuitorului. Dacă măcar una dintre victime rămâne în afara realizării intenției infracționale, concluzia este că acea infracțiune prelungită nu s-a consumat. În acest caz nu este admisibil a afirma că infracțiunea prelungită trebuie disjunsă în două infracțiuni: una consumată și alta neconsumată.

Până acum am analizat ipoteza în care infracțiunea, prevăzută la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM, este comisă cu intenție determinată. Dacă însă intenția este nedeterminată (adică făptuitorul nu-și îndreaptă intenția asupra unui număr concret de victime, fiind mulțumit de un număr aproximativ de victime), calificarea trebuie făcută în funcție de numărul de victime din realitatea obiectivă, fără a fi invocat art. 27 CP RM. Nu putem spune că, într-un asemenea caz, infracțiunea nu își produce efectul. Ea își produce efectul în limitele intenției nedeterminate, atât cât permite marja acesteia. De aceea, dacă făptuitorul intenționa să obțină prin constrângere sau înșelăciune munca a 1-2 persoane, reușind să obțină munca unei singure persoane, se aplică art. 168 CP RM, fără a fi aplicată lit. a) alin. (2) din acest articol. Dacă făptuitorul intenționa să obțină prin constrângere sau înșelăciune munca a 1-2 persoane, reușind să obțină munca a două persoane, se aplică lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. Dacă făptuitorul intenționa să obțină prin constrângere sau înșelăciune munca a 2-3 persoane, reușind să obțină munca a două persoane, se aplică lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM. În acest din urmă exemplu nu se invocă art. 27 CP RM, deoarece intenția se consideră realizată integral atât în cazul obținerii muncii de la două persoane, cât și în cazul obținerii muncii de la trei persoane. Ambele variante satisfac aspirațiile făptuitorului în egală măsură.

În continuare se impun unele precizări particulare pe marginea circumstanței agravante specificate la lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, care stabilește răspunderea pentru infracțiunea de muncă forțată soldată cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori cu decesul victimei. În această ipoteză, latura subiectivă a infracțiunii se concretizează în intenție față de fapta prejudiciabilă și în imprudență față de urmările prejudiciabile.

În context, din 18 CP RM putem afla că o infracțiune este săvârșită din imprudență atunci când făptuitorul conștientizează caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale și anticipează urmările prejudiciabile, dar consideră în mod superficial că acestea pot fi evitate. Interpretarea

acestui articol mai arată că infracțiunea este considerată a fi comisă din imprudență și în cazul în care făptuitorul nu recunoaște natura prejudiciabilă a comportamentului său și nu prevede posibilitatea survenirii urmărilor prejudiciabile, cu toate că avea capacitatea de a le anticipa. Astfel, în art. 18 CP RM sunt deosebite în mod implicit două tipuri de imprudență: încrederea exagerată și neglijența. În lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM, întrucât nu se face nicio specificare, sunt posibile ambele aceste tipuri de imprudență.

Din analiza art. 19 CP RM putem desprinde că ipoteza, pe care o descrie, presupune că s-au produs două urmări prejudiciabile de gravitate diferită, care sunt legate cauzal una de alta. Este important ca făptuitorul să aibă o atitudine psihică diferită față de aceste urmări: intenție față de prima și imprudență în raport cu cea de-a doua. Ca urmare, se poate constata că art. 19 CP RM nu este aplicabil în ipoteza din lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM. Or, în această ipoteză este prezentă o singură urmare prejudiciabilă care are un caracter alternativ. Totodată, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM (în componența sa de bază) este, așa cum deja am menționat, formală.

Dacă vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori decesul victimei au fost cauzate cu intenție, lipsește temeiul de a aplica lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM. Într-o asemenea situație, calificarea trebuie făcută conform alin. (1) sau (2) art. 168 și art. 151 sau 145 CP RM.

Dacă vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, precum și decesul victimei au fost cauzate din imprudență, iar cele două urmări prejudiciabile sunt legate între ele cauzal, lipsește la fel temeiul de a aplica lit. b) alin. (3) art. 168 CP RM. Într-o asemenea situație, calificarea trebuie făcută conform alin. (1) sau (2) art. 168 și art. 149 CP RM. Aceeași soluție de calificare este valabilă în cazul în care vinovăția făptuitorului cuprinde cauzarea din imprudență doar a decesului victimei, nu și a vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății.

În situația, în care vinovăția făptuitorului cuprinde cauzarea din imprudență numai a vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății, dar nu și a decesului victimei, calificarea trebuie făcută conform alin. (1) sau (2) art. 168 și art. 157 CP RM.

În continuare, ne vom concentra atenția spre analiza scopului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Din dispoziția art. 168 CP RM nu rezultă prezența unui scop special. Cât privește natura juridică a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, nu trebuie de uitat că în cazul acesteia, fapta prejudiciabilă include două componente: a) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; b) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea. Acțiunea sau inacțiunea adiacentă respectivă este săvârșită în scopul asigurării comiterii acțiunii principale. Dacă scopul acțiunii sau inacțiunii adiacente nu este cel de asigurare a comiterii acțiunii principale, atunci art. 168 CP RM nu poate fi aplicat.

Vorbim, așadar, despre un scop care trebuie să se realizeze pentru ca infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, să se consume. Dacă scopul sus-menționat este prezent, dar nu se realizează, atunci infracțiunea examinată nu se consumă. Astfel, în situația când constrângerea sau înșelăciunea este realizată asupra victimei, în scopul obținerii muncii de la victimă împotriva voinței ei, însă, din cauze care nu depind de voința făptuitorului, acesta nu obține de la victimă muncă împotriva voinței ei, trebuie să se aplice art. 27 și 168 CP RM.

Este important ca scopul examinat să fie prezent în conștiința făptuitorului la momentul săvârșirii acțiunii principale, și anume a obținerii muncii victimei. Într-adevăr, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, acțiunea principală trebuie să fie legată prin aceeași intenție infracțională cu acțiunea sau inacțiunea adiacentă. Este firesc ca scopul de asigurare a comiterii acțiunii principale să fie prezent în conștiința făptuitorului atunci când este săvârșită această acțiune.

În alt context, evidențiem că nu trebuie de pus semnul egalității între scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM, pe de o parte, și scopul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, pe de altă parte.

Așa cum am stabilit în procesul de analiză a laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, exploatarea prin muncă forțată nu reprezintă o etapă în procesul de comitere a infracțiunilor prevăzute la art. 165 și 206 CP RM. Deci, infracțiunile, prevăzute de aceste două articole, nu pot să absoarbă infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Exploatarea prin muncă forțată constituie, de fapt, una dintre formele scopului cu care pot fi comise infracțiunile prevăzute la art. 165 și 206 CP RM. Amintim că, dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM rezidă în exploatarea victimei prin muncă, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică atât art. 165 sau 206 CP RM, cât și art. 168 CP RM. În acest caz este prezent concursul real dintre una dintre infracțiunile, prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM, și infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM. Dacă însă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM rezidă în exploatarea victimei prin muncă forțată (însă altfel decât prin muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune) și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică doar art. 165 sau 206 CP RM.

În altă ordine de idei, în afară de scopul infracțiunii, un alt semn al laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM este motivul infracțiunii. Motivul și scopul sunt strâns legate, fiecare influențându-se reciproc, cu motivul ca bază pentru dezvoltarea scopului. Deși aceste două concepte sunt corelate, ele nu se află într-o relație de tip „parte-întreg”. În timp ce scopul imprimă direcție infracțiunii, motivul reprezintă impulsul subiectiv de a comite o

infracțiune. Scopul nu apare de la sine, ci este rezultatul motivului, iar împreună ele formează fundamentul vinovăției. Scopul permite făptuitorului să își clarifice intenția și să selecteze procedeele propice pentru a duce la îndeplinire fapta prejudiciabilă, ajustându-se la împrejurările specifice în care aceasta este săvârșită.

Interesul material reprezintă motivul predominant al infracțiunii stipulate la art. 168 CP RM, deoarece, în majoritatea cazurilor, eforturile făptuitorului sunt impulsionate de dorința de a soluționa probleme de ordin material prin exploatarea victimei în muncă forțată. Această trăsătură subliniază natura pragmatică a infracțiunii analizate, în care obținerea de câștiguri materiale sau eliberarea de cheltuieli materiale devine o prioritate absolută.

Pe de altă parte, motive precum răzbunarea, vanitatea, gelozia, invidia sau compătimirea sunt mai puțin relevante în acest context. Asemenea motive, deși pot influența comportamentele umane, nu se corelează direct cu efortul de a constrânge sau a înșela o persoană să muncească împotriva voinței sale. În cazul infracțiunii de muncă forțată, sunt secundari sau neesențiali factorii emoționali sau de rivalitate personală.

În pofida acestui fapt, nu ar fi corect să excludem posibilitatea ca alte motive (cu excepția interesului material) să determine o persoană să comită infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

Chiar dacă motivele infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM nu sunt de regulă speciale, aceasta nu înseamnă că ele sunt lipsite de importanță. Dovada o găsim în alin. (1) art. 75 CP RM și în pct. 1) alin. (1) art. 394 CPP RM.[1196]

Motivul comportă semnificație la calificarea infracțiunii în ipoteza descrisă la lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM, care presupune agravarea răspunderii pentru săvârșirea infracțiunii din motive de prejudecată. În acest caz motivul infracțiunii devine semn obligatoriu al laturii subiective a infracțiunii.

Noțiunea de motive de prejudecată este definită în Codul penal, în alin. (1) art. 134^{21}. Din această definiție se poate vedea că motive de prejudecată reprezintă ideile făptuitorului, admise înainte de a fi verificate pe cale empirică. Aceste idei se fundamentează pe diverse caracteristici protejate ale victimei, cum ar fi rasa, etnia, religia, starea de sănătate și altele. Aceste prejudecăți pot influența comportamentul infracțional, având ca rezultat acte de discriminare în contextul diverselor infracțiuni, inclusiv al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Definiția din alin. (1) art. 134^{21} CP RM se aplică nu doar în raport cu persoanele care posedă caracteristici protejate, dar și în raport cu persoanele care susțin sau se asociază cu cei din grupurile vulnerabile. Aceasta implică o conștientizare colectivă și o solidaritate față de cei care luptă

[1196] Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 104-110, 447.

împotriva discriminării, întărind astfel coeziunea socială. Conceptul de asociere reală sau percepută (utilizat în art. 134^{21} CP RM) arată că prejudecățile nu depind exclusiv de faptele concrete, ci și de percepțiile sociale. Chiar și atunci când o persoană nu are caracteristici protejate, ea poate deveni țintă a atacurilor din cauza asocierii sale cu un grup vulnerabil. Această dimensiune subliniază complexitatea prejudecăților și necesitatea de a le aborda în mod proactiv. Prin sancționarea acțiunilor împotriva celor care susțin persoanele protejate, legislația contribuie la prevenirea discriminării indirecte. Aceasta înseamnă că nu doar victimele directe ale prejudecăților sunt protejate, ci și cei care se angajează în acțiuni de sprijin, ceea ce încurajează o cultură de solidaritate și empatie.

Un argument convingător în favoarea agravării răspunderii în cazul, când făptuitorul este ghidat de asemenea motive, este că ele contribuie la perpetuarea inegalităților sociale și a stigmatizării grupurilor vulnerabile. Prin agravarea răspunderii penale în astfel de cazuri, se promovează o societate mai echitabilă, în care diversitatea este respectată și protejată.

Așa cum rezultă din alin. (2) art. 77 CP RM, în cazul aplicării lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM decade necesitatea de a agrava pedeapsa în corespundere cu lit. d) alin. (1) art. 77 CP RM, în care, ca agravantă, se menționează motivele de prejudecată.

Prevederile din alin. (2) și (3) art. 134^{21} CP RM scot în evidență nuanțele importante în evaluarea infracțiunilor motivate de prejudecată. Aceste prevederi se concentrează pe două aspecte esențiale: caracteristicile protejate ale victimei și gradul de influență al prejudecăților asupra comportamentului făptuitorului.

Astfel din alin. (2) art. 134^{21} CP RM rezultă că simpla prezență a caracteristicilor protejate în profilul victimei nu este, în sine, suficientă pentru a stabili că o infracțiune a fost comisă din motive de prejudecată. Aceasta sugerează că legislația nu vizează doar aspectul superficial al identității victimei, ci caută să înțeleagă contextul mai amplu al faptei. Este esențial să se analizeze toate circumstanțele relevante ale faptei săvârșite. Această abordare ajută la prevenirea interpretării eronate a lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM, în particular, și a normelor penale care prevăd o agravantă similară, în general.

Din alin. (3) art. 134^{21} CP RM rezultă că infracțiunea poate fi motivată de prejudecată chiar dacă făptuitorul a acționat și sub influența altor motive. Motivul dominant poate fi interesul material, iar pe locul secund pot fi motivele de prejudecată. Într-un astfel de caz se aplică lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM, chiar dacă motivele de prejudecată nu sunt cele dominante.

Prin urmare, chiar și în absența unei motivații exclusiv de prejudecată, fapta poate fi considerată ca având un fundament de prejudecată, dacă motivele de prejudecată sunt prezente, chiar și într-o măsură mai mică. Această abordare dual permite o evaluare mai nuanțată a

infracțiunilor motivate de prejudecată, asigurând că toate aspectele relevante sunt luate în considerare.

Mai sus am menționat că, în anumite situații, în cadrul analizei laturii subiective a infracțiunii, se iau în considerare emoțiile resimțite de către făptuitor.

În art. 146, 147 și 156 CP RM starea emoțională a făptuitorului este specificată ca semn obligatoriu al laturii subiective a infracțiunii. În art. 168 CP RM, nici explicit, nici implicit nu este indicat un astfel de semn.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, emoțiile făptuitorului, exprimate în starea de afect a acestuia, pot conta numai ca circumstanță atenuantă ce influențează pedeapsa în sensul atenuării acesteia.

Emoțiile precum stresul și frustrarea pot influența fie motivarea de a comite infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, fie însăși săvârșirea infracțiunii date. Or, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, făptuitorul poate acționa dintr-o stare de stres, simțind presiunea de a obține venituri rapide. De asemenea, frustrarea acumulată din lipsa de oportunități sau din eșecuri anterioare poate motiva făptuitorul să recurgă la constrângere sau înșelăciune pentru a obține muncă forțată. Asemenea emoții pot, eventual, să fie luate în considerare de către instanța de judecată ca circumstanță atenuantă care influențează pedeapsa în sensul atenuării acesteia. Această posibilitate o prevede alin. (3) art. 76 CP RM.

3.4. Rezultatele obținute în urma analizei de drept penal a subiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM

Din interpretarea art. 21 și 168 CP RM rezultă că subiect al infracțiunii de muncă forțată poate fi atât o persoană fizică, cât și o persoană juridică.

Referitor la subiectul persoană fizică, acesta trebuie să fie responsabil și să aibă împlinită, în momentul de comitere a infracțiunii, vârsta de 16 ani. Din alin. (2) art. 21 CP RM nu derivă că subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, ar putea fi persoana fizică, care, în momentul de comitere a infracțiunii, are împlinită vârsta de 14 ani.

În cadrul analizei victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am argumentat că subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi o persoană care nu are calitatea de angajator, iar victima acestei infracțiuni poate fi o persoană care nu a încheiat din diverse motive un contract individual de muncă. Deci, relațiile dintre aceste persoane nu sunt neapărat reglementate de legislaţia muncii. Subiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM (care poate să nu aibă calitatea de angajator) îi este indiferent dacă victima are statutul juridic de salariat sau nu. Scopul acestui subiect este să supună victima la muncă împotriva voinței acesteia, nu să se

asigure de respectarea unor formalități stabilite de lege. Munca forțată este o faptă eminamente ilegală și nu trebuie în niciun caz condiționată de respectarea de către făptuitor a acestor formalități.

Deci, în concluzie, nu este obligatoriu ca subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă calitatea de angajator în înțelesul art. 1 CM RM. Prezența unei asemenea calități este opțională.

În continuarea demersului nostru de a afla dacă subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM are vreo calitate specială, este necesar să vorbim despre deosebirea acestei infracțiuni de infracțiunea prevăzută la art. 167 CP RM.

În cadrul analizei victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am menționat: subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 167 CP RM, în calitate de proprietar *de facto* al victimei, exercită în privința acesteia prerogativele de posesie, folosință și dispoziție. Pe de altă parte, victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, dispune de o oarecare libertate de alegere condiționată de dorința victimei de a-și asigura o sursă de subzistență. În concluzie, subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, nu are calitatea de proprietar *de facto* al victimei.

În alt context, pentru a afla dacă subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM are vreo calitate specială, este necesar să comparăm această infracțiune cu infracțiunile prevăzute la art. 165, 165^1, 206 și 206^1 CP RM.

Subiectul infracțiunilor, prevăzute la art. 165 și 206 CP RM, furnizează munca victimei, urmărind ca victima să fie exploatată. Ulterior, subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, obține munca victimei respective, exploatând-o pe aceasta.[1197] După aceasta, subiectul uneia dintre infracțiunile, prevăzute la art. 165^1 sau 206^1 CP RM, beneficiază de acele produse şi/sau servicii care constituie rezultatul exploatării victimei infracțiunii care este prevăzută la art. 168 CP RM. Pentru a deosebi prestația fiecăruia dintre subiecții infracțiunilor sus-menționate, putem folosi următorii termeni:

a) traficant (pentru subiecții infracțiunilor prevăzute la art. 165 și 206 CP RM);

b) exploatator (pentru subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM);

c) beneficiar de produse şi/sau servicii care sunt create și/sau prestate de către victima exploatată (pentru subiecții infracțiunilor prevăzute la art. 165^1 și 206^1 CP RM).

Considerăm că nu este greșit să utilizăm termenul de exploatator pentru a caracteriza subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Acest termen este potrivit pentru a percepe, după cum s-a putut vedea mai sus, coraportul dintre infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, pe

[1197] GUIDEA, Petru. Condiţiile pe care le îndeplineşte subiectul infracţiunii de muncă forţată (at. 168 din Codul penal). În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2024, nr. 3, pp. 33-36. ISSN 1857-2405.

de o parte, de infracțiunile prevăzute la art. 165, 165[1], 206 și 206[1] CP RM, pe de altă parte. Considerăm că termenul de exploatator își confirmă relevanța chiar și atunci când infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, nu este precedată de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM. Am demonstrat aceasta în cadrul analizei laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Totodată, trebuie să precizăm că nu doar subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, are calitatea de exploatator. Aceeași calitate o are subiectul infracțiunii prevăzute la art. 167 CP RM și al altor infracțiuni care implică o formă sau alta de exploatare a victimei. De aceea, termenul de exploatator nu ne ajută dacă încercăm să deosebim subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, de subiecții altor infracțiuni care presupun o formă de exploatare a victimei. În astfel de cazuri trebuie folosite alte criterii, după cum s-a putut vedea mai sus, atunci când am stabilit diferența dintre calitățile speciale ale subiecților infracțiunilor care sunt prevăzute la art. 167 și 168 CP RM.

În concluzie, în contextul de stabilire a calității speciale a subiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, termenul de exploatator are o incidență contextuală. Este potrivit să folosim acest termen pentru a deosebi subiectul infracțiunii de muncă forțată de subiecții infracțiunilor prevăzute la art. 165, 165[1], 206 și 206[1] CP RM. Însă, nu este indicat să utilizăm termenul de exploatator atunci când comparăm calitățile speciale ale subiecților acelor infracțiuni care implică exploatarea victimei, printre ele numărându-se infracțiunea prevăzută de art. 168 CP RM.

În alt context, am menționat mai sus că subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, poate fi nu numai o persoană fizică, ci și o persoană juridică.

Din analiza art. 168 CP RM rezultă că persoana juridică (cu excepția autorității publice) poate evolua ca subiect al infracțiunilor, prevăzute de acest articol, în ipotezele specificate în alin. (2) și (3) art. 168 CP RM. În ipoteza prevăzută la alin. (1) art. 168 CP RM, persoana juridică poate avea rolul de organizator, instigator sau complice, nu însă rolul de autor sau coautor.

Revenind la subiectul persoană juridică al infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM, menționăm că nu calitatea subiectului este cea care face ca munca forțată să aibă un caracter legal sau ilegal. Altele sunt criteriile în baza cărora stabilim legalitatea sau ilegalitatea muncii forțate. Amintim că, în contextul analizei obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am menționat: cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sunt trei la număr: a) serviciul militar sau un serviciu substituent; b) munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat; c) munca sau serviciul care fie este prestat în condițiile unei situații excepționale, fie ține de obligaţiile civile normale, ce sunt prevăzute de lege. Totodată, în contextul

analizei laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am stabilit: constrângerea, exercitată asupra victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, poate avea doar un caracter ilegal. Ilegalitatea constrângerii, exercitate asupra victimei, se stabilește prin raportare la reglementările de referință cu caracter extrapenal. Acestea sunt criteriile care ne ajută să determinăm legalitatea sau ilegalitatea muncii forțate.

În concluzie, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, poate fi săvârșită de o instituție publică sau de orice altă persoană juridică (cu excepția autorității publice), dacă: 1) nu este incident niciunul dintre cazurile de excepție în prezența cărora munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; 2) constrângerea, exercitată asupra victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, are un caracter ilegal.

Continuăm să analizăm subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM și trecem la examinarea circumstanței agravante „de două sau mai multe persoane”[1198] (lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM)

Sintagma „de două sau mai multe persoane”[1199] nu se reduce la ipoteza de coautorat. Această sintagmă are legătură (care exclude suprapunerea) cu noțiunea de participație. Participația simplă[1200] și participația complexă, care presupune prezența a cel puțin doi autori, intră sub incidența lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM.

Așa cum rezultă din alin. (2) art. 77 CP RM, în cazul aplicării lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM (dacă se atestă participație sub formă de coautorat) decade necesitatea de a agrava pedeapsa în corespundere cu lit. c) alin. (1) art. 77 CP RM, în care, ca agravantă, se menționează, „săvârşirea infracţiunii prin orice formă de participaţie”.[1201]

Participația complexă, care presupune prezența unui singur autor, nu poate cădea sub incidența acestei norme. Participanții secundari, așa cum sunt instigatorul, organizatorul, precum și complicele, nu au capacitatea să săvârșească infracțiunea. Aceștia numai contribuie la comiterea infracțiunii.[1202]

Înțelegerea prealabilă nu este o condiție obligatorie a circumstanței agravante de la lit. c) alin. (2) art. 168 CP RM. În ipoteza descrisă în această normă, două sau mai multe persoane se pot

---

[1198] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.
[1199] Ibidem.
[1200] Nu trebuie de uitat că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea. Este posibil ca acțiunea principală să fie săvârșită de o persoană, iar acțiunea sau inacțiunea adiacentă să fie comisă de o altă persoană.
[1201] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 128-129, 1012.
[1202] Dacă luăm în considerare dispozițiile alin. (3)-(5) art. 42 CP RM, putem afirma că, în cazul infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, sunt posibile: organizarea; instigarea; complicitatea.

înțelege în prealabil sau se pot înțelege spontan. În conjunctura infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, înțelegerea spontană poate fi încheiată oricând până la consumarea infracțiunii.

Faptul, că înțelegerea dintre două sau mai multe persoane are un caracter prealabil sau spontan, poate fi avut în seamă la individualizarea pedepsei prevăzute la alin. (2) art. 168 CP RM.

În continuare este necesar să analizăm circumstanța agravantă „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu”[1203] (lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM)

În această normă este menționată nu doar folosirea situației de serviciu, ci și calitatea specială pe care o are subiectul infracțiunii.

Astfel, în primul rând, ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, subiectul infracțiunii de muncă forțată trebuie să aibă una dintre următoarele calități speciale: persoană publică; persoană cu funcție de răspundere; persoană cu funcție de demnitate publică; persoană publică străină; funcționar internaţional. Definițiile noțiunilor, care se referă la aceste calități speciale, sunt formulate în art. 123 și 123^1 CP RM.

Cât privește folosirea situației de serviciu, aceasta implică o acțiune sau inacțiune realizată de făptuitor în cadrul atribuțiilor sale de serviciu, fără a fi depășit cadrul competenței sale. Aceasta poate include utilizarea unor elemente precum: uniformă; ecuson; informațiile obținute în timpul exercitării funcției de serviciu; autoritatea asociată cu poziția ocupată. Relațiile personale, cum ar fi cele de rudenie sau amiciție, nu sunt incluse în această noțiune, cu condiția ca aceste relații să nu aibă legătură cu funcția. În esență, folosirea situației de serviciu implică abuzarea de atribuțiile pe care făptuitorul le deține în virtutea statutului său ocupațional, pentru scopuri necorespunzătoare.

Ce se are în vedere prin „scopuri necorespunzătoare” în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM?

Ca să putem formula un răspuns la această întrebare, trebuie să ne amintim că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, fapta prejudiciabilă include două componente: 1) acțiunea principală, și anume – obținerea muncii de la victimă; 2) acțiunea sau inacțiunea adiacentă, și anume constrângerea sau înșelăciunea. În ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, acestor două componente li se adaugă a treia – folosirea situației de serviciu. O putem numi acțiune sau inacțiune terțiară, pentru a o deosebi de acțiunea principală și, respectiv de acțiunea sau inacțiunea adiacentă.

[1203] Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

Care este relația dintre acțiunea sau inacțiunea terțiară, pe de o parte, și acțiunea principală, precum și acțiunea sau inacțiunea adiacentă, pe de altă parte?

În cadrul analizei laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, am menționat că acțiunea sau inacțiunea adiacentă (și anume – constrângerea sau înșelăciunea) sunt săvârșite nu ca un scop în sine, dar pentru a asigura săvârșirea acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă). Urmărind această consecutivitate, ajungem la concluzia că, în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, acțiunea sau inacțiunea terțiară (și anume – folosirea situației de serviciu) este săvârșită în scopul de a asigura comiterea acțiunii sau inacțiunii adiacente (și anume – a constrângerii sau înșelăciunii), astfel încât acțiunea sau inacțiunea adiacentă să poată asigura săvârșirea acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă). Dacă am afirma că folosirea situației de serviciu este săvârșită pentru a asigura obținerea muncii de la victimă, uitând de constrângere sau înșelăciune, atunci am distorsiona voința legiuitorului. Or, fără constrângere sau înșelăciune, obținerea muncii de la victimă nu poate avea conotații penale.

Alt aspect nu mai puțin însemnat, care trebuie examinat în contextul analizei noțiunii de folosire a situației de serviciu, este sursa atribuțiilor de serviciu pe care le are subiectul special.

La lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM nu se utilizează sintagma „îndeplinirea sau neîndeplinirea [...] unei acțiuni cu încălcarea legii”.[1204] Cu toate acestea, avem temeiul să afirmăm că, în dispoziția respectivă, prin folosirea situației de serviciu se are în vedere anume îndeplinirea unei acțiuni sau omisiunea de a o îndeplini *cu încălcarea legii*.

În ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, atribuțiile de serviciu ale făptuitorului nu pot să reiasă tacit din textul legii. La fel, ele nu pot să fie stabilite în acte normative subordonate legii. Singura variantă posibilă este ca atribuțiile de serviciu ale făptuitorului să fie stabilite *în mod expres în textul legii*. În caz contrar, dispoziția de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM nu poate fi aplicată.

Alt aspect, care necesită examinare în contextul analizei noțiunii de folosire a situației de serviciu, este concurența dintre parte și întreg.

În ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, nu trebuie să se aplice suplimentar art. 327, 335 sau 370 CP RM sau art. 312 CC RM. Dacă se procedează altfel, atunci aceeași folosire a situației de serviciu va fi sancționată de două ori, prin aceasta fiind încălcată regula din art. 118 CP RM.

Obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, depăşindu-se într-un mod vădit limitele drepturilor şi atribuţiilor acordate prin lege, dacă această

[1204] Ibidem.

faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii, poate fi calificată în baza art. 168 (cu excepţia lit. d) alin. (2)) şi art. 328 sau 370 CP RM ori art. 313 CC RM.

Ca să încheiem analiza noțiunii de folosire a situației de serviciu, considerăm necesar să abordăm problema ficțiunii de autor.

La săvârșirea infracțiunii prevăzute la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, pot contribui persoane care nu au niciuna dintre calitățile speciale prevăzute în această normă. În acest caz nu ar fi corect să tragem asemenea persoane la răspundere în baza alin. (1) art. 168 CP RM. Or, din art. 41 CP RM rezultă că acești participanți secundari (organizator, instigator sau complice) cooperează, cu intenție, cu autorul la săvârșirea aceleiași infracțiunii. Din moment ce participanții secundari sunt legați de autor (care posedă calitatea de subiect special) prin intenția comună, trebuie să li se aplice aceeași normă din partea specială a legii penale. În același timp, fiindcă rolul juridic al participanților secundari diferă de cel al autorului, trebuie să li se aplice în mod diferit prevederile din art. 42 CP RM. Astfel, autorul răspunde în baza lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM. Organizatorul, instigatorul sau complicele răspunde în baza alin. (3), (4) sau (5) art. 42 și lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM. Astfel de participanți secundari nu au calitatea de persoană publică, de persoană cu funcție de răspundere, de persoană cu funcție de demnitate publică, de persoană publică străină sau de funcționar internaţional. De asemenea, organizatorul, instigatorul sau complicele nu-și pot folosi situația de serviciu. Din aceste considerente, acești participanți secundari nu pot să răspundă, ca și autorul infracțiunii, în baza lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, fără a se face referire la alin. (3), (4) sau (5) art. 42 CP RM.

Încheiem examinarea subiectului infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, cu agravanta „săvârşite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală”[1205] (lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM)

În ipoteza analizată sunt specificate două forme de participație: grupul criminal organizat și organizația criminală. Numai în art. 278 CP RM cele două forme de participație penală sunt prevăzute în alineate diferite. În celelalte aproximativ 150 de cazuri din partea specială a Codului penal, grupul criminal organizat și organizația criminală sunt specificate la aceeași literă a aceluiași alineat. Ca urmare, numai la individualizarea pedepsei pot fi diferențiate cele două forme de participație penală.

Noțiunea de grup criminal organizat este definită în textul legii penale. Din art. 46 CP RM putem afla că această formă de participație penală presupune îndeplinirea câtorva condiții:

[1205] Ibidem.

1) prezența în grup a două sau mai multor persoane;

2) caracterul stabil al acestui grup;

3) organizarea premergătoare a membrilor grupului;

4) scopul de săvârșire a unei sau mai multor infracţiuni.

Prima condiție, cea numerică, presupune că, indiferent de gradul de complexitate a infracțiunii de muncă forțată, grupul criminal organizat, care o comite, poate include chiar și două persoane. Această concluzie rezultă din art. 46 CP RM și, până la proba contrarie, este valabilă.

A doua condiție, ce derivă din art. 46 CP RM, este caracterul stabil al grupului criminal organizat.

Este sporit riscul de confundare a grupului criminal organizat cu un grup infracțional care cade sub incidența agravantei „de două sau mai multe persoane”.[1206] Importanța delimitării grupului criminal organizat de două s-au mai multe persoane, care comit infracțiunea, derivă nu doar din regimul sancționator diferit, care este determinat de stabilirea în alineate diferite ale art. 168 CP RM a celor două agravante. Această importanță mai rezultă și din alin. (2) art. 91^1 CP RM: „Persoana este liberată de pedeapsă penală în condiţiile alin. (1) doar dacă fapta [...] nu a fost săvârşită de un grup criminal organizat [...]”.[1207]

Stabilitatea unui grup criminal organizat este exprimată prin: legăturile strânse și constante dintre membrii săi; metodele ce particularizează activitatea grupului; relațiile durabile în cadrul grupului.

A treia condiție, ce decurge din art. 46 CP RM, este organizarea prealabilă a membrilor grupului. Această condiție implică, pe lângă înțelegerea prealabilă dintre membrii grupului de a săvârși una sau mai multe infracțiuni: existența unei structuri ierarhice la nivel de grup; disciplina internă; prezența unui lider; plănuirea activității infracționale; stabilirea unui cod de reguli pentru membrii grupului; atribuirea rolurilor pentru aceștia; asigurarea membrilor grupului cu resursele necesare pentru realizarea unor acțiuni coordonate.

A patra condiție, ce rezultă din art. 46 CP RM, este scopul comiterii unei sau mai multor infracțiuni. Săvârșirea chiar și unei singure infracțiuni poate să reprezinte scopul grupului criminal organizat.

După examinarea condițiilor ce caracterizează grupul criminal organizat, este necesar să abordăm alte aspecte legate de comiterea infracțiunii de un grup criminal organizat.

[1206] Ibidem.
[1207] Ibidem.

Fiece persoană, care se alătură unui grup criminal organizat, devine membru, indiferent de rolul său juridic. Datorită gradului ridicat de organizare a grupului criminal organizat, toți membrii acestuia, inclusiv organizatorii, instigatorii și complicii, răspund în calitate de coautori.

Datorită gradului ridicat de organizare a grupului criminal organizat, toți membrii acestuia, inclusiv organizatorii, instigatorii și complicii, răspund în calitate de coautori.

Următorul aspect se referă la lipsa de necesitate de a invoca la calificare art. 46 CP RM. Într-adevăr, odată ce în dispoziția de incriminare deja este specificat grupul criminal organizat, în ce ar consta utilitatea invocării suplimentare a prevederii din partea generală a legii penale cu privire la aceeași formă de participație? În plan informativ, această dublă invocare ar fi redundantă și ar putea genera erori la calificarea infracțiunii sau la individualizarea pedepsei.

În alt context, trebuie să se aplice art. 26 și lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM în ipoteza de creare ori conducere a unui grup criminal organizat în scopul de a comite una ori mai multe infracţiuni prevăzute la art. 168 CP RM.

A doua formă a participației penale, specificată la lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM, este organizația criminală.

Din art. 47 CP RM se poate deduce că organizaţia criminală îndeplinește următoarele condiții:

1) reprezintă o asociere a două ori a mai multor grupuri criminale organizate;

2) această asociere constituie o comunitate stabilă;

3) activitatea organizației se bazează pe repartizarea funcţiilor de asigurare, administrare şi executare a intenţiilor infracționale ale organizaţiei, repartizare efectuată între structurile organizaţiei şi membrii acesteia;

4) scopul primar al organizației criminale este fie să influențeze activitatea persoanelor fizice şi juridice, fie să controleze această activitate, în alte forme;

5) scopul derivat al organizației criminale este să obțină avantaje şi să-și realizeze interesele economice, politice sau financiare.

Așadar, organizația criminală, în contrast cu grupul criminal organizat, include patru sau mai multe persoane. Această condiție rezultă din faptul că organizația criminală înglobează minimum două grupuri criminale organizate.

Condițiile doi și trei, ce caracterizează organizația criminală, la fel ne ajută să deosebim această formă de participație penală de grupul criminal organizat. Or, organizația criminală este o asociere stabilă între mai multe grupuri criminale, cu o diviziune clară a funcțiilor între membri, care administrează organizația criminală și realizează scopurile acesteia.

Consolidarea din cadrul unei organizații criminale se bazează pe capacitatea acesteia de a rezista atât la factori interni (contestarea autorității celui care conduce organizația, părăsirea

organizației de către unii membri), cât și factori externi (activitățile autorităților sau ale concurenților). Consolidarea pe plan intern presupune un efectiv constant, relații strânse, subordonare centralizată, reguli comune și o distribuire clară a rolurilor. Consolidarea pe plan extern se manifestă prin: legături corupționale cu factori de decizie; canale de informare cu privire la concurenți; fonduri financiare ilegale.

În altă ordine de idei, rezumând cele mai relevante idei din alin. (2)-(6) art. 47 CP RM, menționăm că infracțiunea este considerată comisă de o organizație criminală dacă este realizată fie de un membru în interesul acesteia, fie de un extraneus la solicitarea organizației. Persoana, care a fondat sau conduce organizația criminală, răspunde pentru toate infracțiunile comise de aceasta. Membrii organizației sunt pasibili de răspundere doar pentru infracțiunile la care au participat direct la etapa de pregătire sau de executare. Totuși, un membru poate fi liberat de răspundere dacă denunță voluntar existența organizației și ajută la identificarea infracțiunilor sau a liderilor ori a altor membri ai acesteia.

În unele dispoziții din Codul penal (și anume la: lit. b) alin. (3) art. 326; alin. (3) art. 327; alin. (3) art. 328; lit. c) alin. (2) art. 332; lit. c) alin. (3) art. 332^2; lit. b) alin. (4) art. 333; lit. b) alin. (4) art. 334; alin. (3) art. 335; alin. (2) art. 335^1 etc.) este folosită sintagma „în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizaţii criminale”.[1208] Totodată, conform alin. (2) art. 47 CP RM, „infracţiunea se consideră săvârşită de o organizaţie criminală dacă a fost comisă de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizaţiei respective, la însărcinarea acesteia”.[1209] Dacă vom compara aceste prevederi între ele, precum și cu prevederea de la lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM, conchidem că ultima dintre aceste prevederi are o sferă de incidență mai largă decât cea a prevederilor care conțin sintagma „în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizaţii criminale”.[1210] Or, sintagma dată nu vizează cazul când infracțiunea este comisă „de o persoană care nu este membru al organizaţiei respective, la însărcinarea acesteia”.[1211]

În alt context, din perspectiva alin. (4) art. 47 CP RM, nu se aplică art. 26 și lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM în ipoteza de creare sau conducere a unei organizații criminale în scopul de a săvârși una ori mai multe infracţiuni prevăzute la art. 168 CP RM. În acest caz, nu poate fi ignorată prezența alin. (1) art. 284 CP RM, care incriminează o formă specială de pregătire de săvârșire a unei infracțiuni de o organizație criminală. Așadar, conducerea ori crearea unei organizații

[1208] Ibidem.
[1209] Ibidem.
[1210] Ibidem.
[1211] Ibidem.

criminale, în scopul de a săvârși una ori mai multe infracţiuni prevăzute la art. 168 CP RM, se califică în conformitate cu alin. (1) art. 284 CP RM. Dacă organizația criminală a săvârșit măcar o infracţiune prevăzută la art. 168 CP RM, atunci se aplică lit. a) alin. (3) art. 168 și alin. (1) art. 284 CP RM.

În alt context, condițiile patru și cinci, ce caracterizează organizația criminală, la fel ne ajută să deosebim această formă de participație penală de grupul criminal organizat. Scopul organizației criminale nu se restrânge la săvârșirea unei sau mai multor infracțiuni prevăzute la art. 168 CP RM. În acest caz, scopul are o amploare și o varietate mai mare. Scopul principal al organizației criminale este influențarea sau controlul activității persoanelor fizice și juridice, iar scopul secundar este obținerea de avantaje și realizarea anumitor interese ale sale.

Finalizând analiza subiectului infracțiunii care este prevăzută la art. 168 CP RM, menționăm: așa cum rezultă din alin. (2) art. 77 CP RM, în cazul aplicării lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM decade necesitatea de a agrava pedeapsa în corespundere cu lit. c) alin. (1) art. 77 CP RM, în care, ca agravantă, se menționează, „săvârşirea infracţiunii prin orice formă de participaţie”.[1212] Odată ce în dispoziția de incriminare deja este specificat grupul criminal organizat sau organizația criminală, ar fi redundantă invocarea suplimentară a prevederii din partea generală a legii penale cu privire la participația sub orice formă.

3.5. Sinteza problematicii tratate și a rezultatelor obținute în Capitolul 3

În rezultatul analizei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, pot fi relevate următoarele concluzii:

1. în ipoteza infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, relațiile sociale referitoare la libertatea muncii constituie obiectul juridic principal;

2. libertatea muncii reprezintă valoarea socială care exprimă opțiunea persoanei de a negocia în mod liber condițiile de angajare, fără a suporta sancțiuni, de a se realiza activ sau pasiv în sfera muncii, de a alege în mod voluntar și conștient formele specifice de prestare a muncii, ținând cont de calitățile personale, de a decide dacă și unde să se angajeze, precum și de a alege profesia, dacă se muncește sau nu, pentru cine și în ce condiții, într-o conjunctură ce permite încheierea, modificarea, suspendarea sau încetarea raporturilor de muncă;

3. obiectul juridic secundar al infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, este constituit din relațiile sociale cu privire la oricare dintre următoarele valori sociale: a) viața persoanei; b) sănătatea persoanei; c) integritatea corporală a persoanei; d) libertatea psihică a

[1212] Ibidem.

persoanei; e) libertatea manifestării de voinţă a persoanei; f) onestitatea sub aspectul inadmisibilității de a profita de dependența victimei; g) corectitudinea sub aspectul inadmisibilității de a profita de neputința victimei; h) buna-credință sub aspectul inadmisibilității de a abuza de poziția de vulnerabilitate a victimei; i) buna desfăşurare a activităţii de serviciu în sectorul public, care presupune îndeplinirea – de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional – a obligaţiilor de serviciu în mod corect, fără abuzuri;

4. muncă reprezintă activitatea conștientă și orientată a persoanei, care implică eforturi fizice și mentale în scopul creării de bunuri materiale și spirituale. Aceasta se desfășoară prin utilizarea uneltelor de producție și presupune influențarea și adaptarea elementelor mediului natural pentru a satisface trebuințele și interesele persoanei. Munca joacă un rol esențial în formarea și dezvoltarea umană, constituind baza activităților de zi cu zi și contribuind la evoluția societății;

5. nu este obligatoriu ca munca, ce constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să fie reglementată de norme juridice, în general, și de normele dreptului muncii, în particular. Este posibil ca munca respectivă să rămână în afara unei astfel de reglementări;

6. munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. O astfel de muncă nu constituie obiectul scopului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM;

7. cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sunt trei la număr: a) serviciul militar sau un serviciu substituent; b) munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat; c) munca sau serviciul care fie este prestat în condițiile unei situații excepționale, fie ține de obligaţiile civile normale, ce sunt prevăzute de lege;

8. subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 167 CP RM, în calitate de proprietar *de facto* al victimei, exercită în privința acesteia prerogativele de posesie, folosință și dispoziție. Pe de altă parte, victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, dispune de o oarecare libertate de alegere condiționată de dorința victimei de a-și asigura o sursă de subzistență;

9. constrângerea sau înșelăciunea sunt acei doi factori exogeni, puși în aplicare de către subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, care determină victima acestei infracțiuni să presteze munca în dezacord cu propria voință;

10. în ipotezele de constrângere fizică și de constrângere psihică, făptuitorul comite infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, exclusiv contrar voinței victimei;

11. dacă victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM este înșelată pentru a i se obține munca, atunci făptuitorul comite această infracțiune exclusiv în pofida voinței victimei;

12. este posibil ca făptuitorul să acționeze în pofida voinței victimei în cazul: constrângerii prin profitarea de dependenţa victimei; constrângerii prin abuzul de poziţia de vulnerabilitate a victimei. Însă, în astfel de cazuri nu se exclude varianta când făptuitorul acționează contrar voinței victimei;

13. în situația de constrângere prin profitarea de neputinţa victimei, făptuitorul comite infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, exclusiv în pofida voinței victimei;

14. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, lista de forme de constrângere este deschisă;

15. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, violența și amenințarea pot fi doar coercitive;

16. constrângerea, exercitată asupra victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, poate avea doar un caracter ilegal. Ilegalitatea constrângerii, exercitate asupra victimei, se stabilește prin raportare la reglementările de referință cu caracter extrapenal;

17. exploatarea victimei în contextul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, nu se reduce la constrângerea victimei. Din dispoziția art. 168 CP RM rezultă că exploatarea victimei poate presupune nu doar constrângerea acesteia, dar și înșelarea victimei;

18. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, înșelăciunea atrage răspunderea penală doar datorită faptului că însoțește acțiunea principală și, drept urmare, sunt lezate relațiile sociale referitoare la libertatea persoanei de a munci. Dacă nu s-ar aduce atingere acestor relații, atunci art. 168 CP RM nu ar apăra relațiile sociale referitoare la libertatea manifestării de voinţă a persoanei;

19. obținerea muncii din partea unei persoane împotriva voinței ei, prin abuz de încredere, nu cade sub incidența art. 168 CP RM;

20. în contextul protecției libertății muncii, nu este necesară delimitarea ilicitului penal de ilicitul contravențional. Libertatea muncii trebuie apărată cu aceeași intensitate, indiferent de factorul de influențare asupra victimei;

21. exploatarea prin muncă forțată nu este o etapă în procesul de săvârșire a infracțiunilor prevăzute la art. 165 și 206 CP RM;

22. exploatare prin muncă forțată reprezintă utilizarea abuzivă a aptitudinilor fizice, intelectuale sau de altă natură ale unei persoane, în scopul obținerii de beneficii materiale sau personale pentru făptuitor, fără consimțământul liber al victimei, prin constrângere sau înșelăciune, indiferent dacă: făptuitorul urmărește să obțină un câștig material sau nu; remunerarea muncii victimei este sub nivelul salariului minim sau nu; munca victimei este retribuită sau nu;

23. dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM rezidă în exploatarea victimei prin muncă, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică atât art. 165 sau 206 CP RM, cât și art. 168 CP RM. În acest caz este prezent concursul real dintre una dintre infracțiunile, prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM, și infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM;

24. art. 168 CP RM poate fi aplicat independent cu condiția ca anterior să nu fi fost comisă una dintre infracțiunile prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM;

25. dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM rezidă în exploatarea victimei prin muncă forțată (însă altfel decât prin muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune) și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică doar art. 165 sau 206 CP RM;

26. dacă scopul infracțiunilor prevăzute la art. 165 sau 206 CP RM constă în exploatarea victimei prin servicii forțate și dacă acest scop se realizează, atunci se aplică doar art. 165 sau 206 CP RM;

27. infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, se consideră a fi consumată din momentul obținerea muncii de la victimă împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune;

28. infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM se comite cu intenție directă;

29. în situația când constrângerea sau înșelăciunea este realizată asupra victimei, în scopul obținerii muncii de la victimă împotriva voinței ei, însă, din cauze care nu depind de voința făptuitorului, acesta nu obține de la victimă muncă împotriva voinței ei, trebuie să se aplice art. 27 și 168 CP RM;

30. interesul material reprezintă motivul predominant al infracțiunii stipulate la art. 168 CP RM. Motive precum răzbunarea, vanitatea, gelozia, invidia sau compătimirea sunt mai puțin relevante în acest context;

31. în cazul stabilit la lit. e) alin. (2) art. 168 CP RM, motivul infracțiunii devine semn obligatoriu al laturii subiective a infracțiunii. În celelalte cazuri, motivul se ia în considerare la individualizarea pedepsei aplicate pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM;

32. nu este obligatoriu ca subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă calitatea de angajator în înțelesul art. 1 CM RM. Prezența unei asemenea calități este opțională;

33. nu este greșit să utilizăm termenul de exploatator pentru a caracteriza subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Acest termen este potrivit pentru a percepe coraportul dintre infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, pe de o parte, de infracțiunile prevăzute la art. 165, 165^1, 206 și 206^1 CP RM, pe de altă parte;

34. în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, acțiunea sau inacțiunea terțiară (și anume – folosirea situației de serviciu) este săvârșită în scopul de a asigura comiterea acțiunii sau inacțiunii adiacente (și anume – a constrângerii sau înșelăciunii), astfel încât acțiunea sau inacțiunea adiacentă să poată asigura săvârșirea acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă);

35. în ipoteza de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM, atribuțiile de serviciu ale făptuitorului trebuie să fie stabilite în mod expres în textul legii. În caz contrar, dispoziția de la lit. d) alin. (2) art. 168 CP RM nu va putea să fie aplicată.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

În prezenta teză, *rezultatele* obținute constau în următoarele: 1) au fost analizate opiniile doctrinare referitoare la caracteristicile infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în vederea depășirii controverselor și rezolvării problemelor legate de calificarea acesteia [28, pp. 39-42; 222, pp. 247-252; 226, pp. 21-62]; 2) au fost examinate comparativ precedentele istorice ale art. 168 CP RM, precum și normele privind munca forțată din legislația penală a altor țări [226, pp. 404-416]; 3) a fost identificat înțelesul noțiunilor de muncă, de muncă forțată, de exploatare, de exploatare prin muncă forțată, de libertate a muncii etc. [226, pp. 84-90, 110-125, 230-239]; 4) au fost stabilite neajunsurile ce caracterizează cadrul normativ în materie de interzicere a muncii forțate [28, pp. 39-42; 222, pp. 247-252; 227, pp. 404-416]; 5) au fost deslușite valorile și relațiile sociale care formează, *de jure* și *de facto*, obiectul juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova [226, pp. 63-73]; 6) au fost identificate obiectul juridic de subgrup, obiectul juridic principal, obiectul juridic secundar, obiectul material și obiectul imaterial ale infracţiunii prevăzute la art. 168 CP RM [225, pp. 110-114; 226, pp. 73-102]; 7) au fost determinate trăsăturile distinctive ce caracterizează victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM [226, pp. 150-171]; 8) au fost stabilite diferențele dintre noțiunea de muncă forțată (utilizată în reglementările extrapenale) și noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (utilizată pentru a caracteriza obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM) [226, pp. 121-126]; 9) au fost examinate cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM [226, pp. 125-150]; 10) au fost deslușite condițiile pe care trebuie să îndeplinească fapta prejudiciabilă prevăzută de acest articol [226, pp. 179-245]; 11) au fost analizați cei doi factori exogeni, puși în aplicare de către subiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, care determină victima acestei infracțiuni să presteze munca în dezacord cu propria voință [226, pp. 184-226]; 12) a fost efectuată delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată etc.) [28, pp. 39-42; 224, pp. 285-293]; 13) au fost stabilite vinovăția, motivul, scopul, precum și emoțiile pe care făptuitorul le manifestă la comiterea infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM [224, pp. 285-293]; 14) a fost identificat subiectul – persoană fizică și persoană juridică – al infracțiunii prevăzute de acest articol [223, pp. 33-36]; 15) au fost determinate condițiile ce caracterizează participația, tentativa și pregătirea în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM [226, pp. 246-247, 298-308]; 16) au fost examinate – sub aspectul respectării principiului legalității – cazurile din jurisprudență în care s-a aplicat art. 168 CP RM [228, pp. 176-182]; 17) au fost

identificate deficiențele care influențează claritatea și previzibilitatea acestui articol [28, pp. 39-42; 227, pp. 404-416]; 18) au fost formulate sugestii pentru corectarea unor asemenea deficiențe [223, pp. 33-36; 226, pp. 339-340; 227, pp. 404-416].

Problema ştiinţifică importantă, soluţionată în urma obținerii rezultatelor descrise, consistă în elaborarea unui cadru conceptual pentru calificarea faptelor în baza art. 168 CP RM, ceea ce poate contribui la clarificarea condițiilor în care se aplică acest articol și la fundamentarea unor măsuri eficiente pentru prevenirea și combaterea fenomenului de muncă forțată, în general, și a infracțiunii de muncă forțată, în particular, asigurând astfel o aplicare mai uniformă a art. 168 CP RM și sporind protecția libertății de a munci împotriva manifestărilor infracționale.

I. Concluzii:

Problema ştiinţifică importantă a fost evidențiată prin concluziile rezultate din ipoteza de cercetare, așa cum se detaliază mai jos:

1. ar fi corect doar parțial să afirmăm că munca forțată reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Este întemeiat să susținem că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, constituie obiectul imaterial al infracțiunii. Or, anume o astfel de muncă obține făptuitorul de la victimă atunci când o constrânge sau o înșală. Noțiunea de muncă forțată se întrepătrunde cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune. Însă cele două noțiuni nu sunt echivalente *(a se vedea în acest sens: Capitolul 2: Subcapitolul 2.1; Capitolul 3: Subcapitolul 3.1)*;

2. nu este obligatoriu ca victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, să aibă un statut juridic. Victima acestei infracțiuni poate fi atât persoana care posedă statutul juridic de salariat (în înțelesul art. 1 CM RM), cât și persoana cu care nu s-a încheiat un contract individual de muncă. Relațiile dintre subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, și victima acestei infracțiuni nu sunt neapărat reglementate de normele juridice. O asemenea interpretare este întemeiată. Subiectului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM (care poate să nu aibă calitatea de angajator) îi este indiferent dacă victima are statutul juridic de salariat sau nu. Scopul acestui subiect este să supună victima la muncă împotriva voinței acesteia, nu să se asigure de respectarea unor formalități stabilite de lege. Munca forțată este o faptă eminamente ilegală și nu trebuie în niciun caz condiționată de respectarea de către făptuitor a acestor formalități *(a se vedea în acest sens: Capitolul 2: Subcapitolul 2.1; Capitolul 3: Subcapitolul 3.1)*;

3. este de prisos stabilirea în legea penală a cerinței ca obligația contractuală să facă parte din rândul de obligații ale celui care săvârșește o infracțiune prin inacțiune. Obligarea contractuală a făptuitorului de a acționa în vederea respectării drepturilor și libertăților

fundamentale ale persoanei, dacă o astfel de obligație nu este prevăzută și de lege, ar presupune încălcarea alin. (2) art. 3 CP RM și, în mod implicit, a art. 7 CEDO. Reieșind din faptul că legea este indicatorul incontestabil al intensității atingerii aduse unei valori sociale apărate penalmente, conchidem că numai legea trebuie să reprezinte sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prevăzută de legea penală, în general, și înșelăciunea pasivă în accepțiunea art. 168 CP RM, în particular *(a se vedea în acest sens: Capitolul 2: Subcapitolul 2.2; Capitolul 3: Subcapitolul 3.2)*;

4. în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, prin „constrângere" trebuie de înțeles nu numai constrângerea fizică și constrângerea psihică. În cazul acestei infracțiuni, lista de forme de constrângere include: constrângere fizică; constrângere psihică; constrângerea prin profitarea de dependența victimei; constrângerea prin profitarea de neputința victimei; constrângerea prin abuzul de poziția de vulnerabilitate a victimei. O astfel de interpretare a noțiunii de constrângere folosite în art. 168 CP RM (care nu se rezumă doar la constrângerea fizică și cea psihică), corespunde semnificației atribuite acestei noțiuni în Legea Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, precum și Recomandării OIM nr. 35 din 10.06.1930 cu privire la constrângerea indirectă la muncă *(a se vedea în acest sens: Capitolul 2: Subcapitolul 2.2; Capitolul 3: Subcapitolul 3.2)*;

5. afectarea drepturilor și intereselor celuia, căruia i se solicită prestarea unei munci, nu este îndeajuns pentru a susține existența constrângerii în sensul art. 168 CP RM. Efectele pentru o asemenea persoană pot fi dintre cele mai nefaste, însă, dacă ea are libertatea de a se comporta altfel decât îi cere făptuitorul, nu este întemeiat să vorbim despre constrângere. În lipsa constrângerii (dacă, desigur, lipsește și înșelăciunea), art. 168 CP RM nu poate fi aplicat. În ipoteza infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, atunci când este constrânsă, victima este lipsită de autonomia de voință. Ea nu-și poate dirija acțiunile în conformitate cu propria sa voință. Victima infracțiunii de muncă forțată, fiind lipsită de alternativă, este nevoită să îndeplinească acțiunile impuse de făptuitor *(a se vedea în acest sens: Capitolul 2: Subcapitolul 2.2; Capitolul 3: Subcapitolul 3.2)*;

6. cele două componente ale faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, sunt legate printr-o intenție unică. Totuși, nu întotdeauna această intenție este complexă. Distingem două situații când infracțiunea este complexă: a) constrângerea fizică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, se concretizează în vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății. În situația analizată, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, absoarbe infracțiunea prevăzută la art. 152 CP RM; b) constrângerea psihică din cadrul faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, constă în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității

corporale sau a sănătății. În situația examinată, infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, absoarbe infracțiunea prevăzută la art. 155 CP RM. Anume în aceste situații, acțiunea principală din componența faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 168 CP RM, constituie, prin ea însăși, o faptă stipulată de Codul penal. În celelalte cazuri, intenția de a săvârși infracțiunea analizată este complexă numai în aparență. În aceste cazuri, acțiunea sau inacțiunea adiacentă fie constituie *per se* o faptă cu caracter contravențional (și anume – fapta prevăzută la art. 78 CC RM), fie în genere nu constituie *per se* o faptă sancționabilă *(a se vedea în acest sens: Capitolul 2: Subcapitolul 2.3; Capitolul 3: Subcapitolul 3.3)*.

Descrierea contribuţiilor personale cu sublinierea semnificaţiei teoretice şi valorii practice a acesteia

Dacă discutăm despre patrimoniul doctrinar din trecut, este de reținut că majoritatea studiilor, care sunt dedicate infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, se limitează la discuții lipsite de profunzime sau la o analiză fragmentată a unor subiecte specifice, lăsând neexplorate aspecte de o relevanță majoră. Doar analiza detaliată a elementelor constitutive ale infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, precum și a contextului social și economic în care aceasta se manifestă, poate contribui la o mai bună înțelegere a complexității fenomenului de muncă forțată. Această abordare permite nu doar identificarea clară a temeiurilor răspunderii penale pentru munca forțată, ci și formularea unor recomandări pentru îmbunătățirea legislației în materie.

Aportul personal în analiza răspunderii pentru infracțiunea de muncă forțată, prevăzută la art. 168 CP RM, se concentrează pe dezvoltarea unei paradigme de interpretare a dispoziției acestui articol, care abordează prioritățile științifice și provocările practice în aplicarea sa, clarificând temeiul juridic al răspunderii penale. O analiză detaliată a elementelor constitutive și a circumstanțelor agravante ale infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, oferă un cadru clar pentru fundamentarea răspunderii penale, esențial pentru o aplicare uniformă a acestui articol. Elaborarea unui cadru conceptual pentru calificarea faptelor în baza art. 168 CP RM contribuie la clarificarea condițiilor de aplicare și la fortificarea protecției libertății de a munci.

Printre contribuțiile personale notabile se numără: a) argumentarea faptului că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, doar atunci când este legată de libertatea persoanei de a munci, voința victimei este afectată în mod implicit, fără însă a dobândi conotația de valoare socială apărată de legea penală; b) demonstrarea faptului că nu este obligatoriu ca munca, ce constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să fie reglementată de norme juridice, în general, și de normele dreptului muncii, în particular. Este posibil ca munca respectivă să rămână în afara unei astfel de reglementări; c) stabilirea faptului că serviciile forțate, în general, și serviciile, obținute de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau

înșelăciune, în particular, nu constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM; d) determinarea faptului că, în lipsa acordului persoanei de a presta munca neremunerată în folosul comunității, aceasta reprezintă muncă forțată în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 CEDO, la lit. b) alin. (2) art. 44 CRM, precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 CM RM; e) argumentarea faptului că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, calitatea victimei nu este neapărat juridică. Această calitate poate avea o conotație faptică; f) demonstrarea faptului că, în cazul infracțiunii care este specificată la art. 168 CP RM, lista de forme de constrângere este deschisă; g) stabilirea faptului că, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, violența și amenințarea pot fi doar coercitive; h) determinarea faptului că exploatarea victimei în conjunctura infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, nu se reduce la constrângerea victimei. Din dispoziția art. 168 CP RM rezultă că exploatarea victimei poate presupune nu doar constrângerea acesteia, dar și înșelarea victimei; i) argumentarea faptului că exploatarea prin muncă forțată nu este o etapă în procesul de săvârșire a infracțiunilor prevăzute la art. 165 și 206 CP RM; j) demonstrarea faptului că nu trebuie de pus semnul egalității între scopul infracțiunilor care sunt specificate la art. 165 sau 206 CP RM, pe de o parte, și scopul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, pe de altă parte; k) stabilirea faptului că nu este obligatoriu ca subiectul infracțiunii, care este specificată la art. 168 CP RM, să aibă calitatea de angajator în înțelesul art. 1 CM RM, etc.

Contribuțiile personale în analiza răspunderii pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM au o bază legală, empirică și științifică, care integrează diverse surse și perspective.

În ceea ce privește *baza legală*, analiza se fundamentează pe: a) prevederile art. 168 CP RM. Acesta constituie nucleul studiului, având în vedere elementele constitutive ale infracțiunii de muncă forțată; b) normele care reglementează infracțiuni similare sau care se interconectează cu art. 168 CP RM (de exemplu, art. 165, 165[1], 167, 206, 206[1] CP RM), determinând o delimitare a faptelor incriminate în aceste norme; c) normele din legislația muncii care pot influența interpretarea și aplicarea art. 168 CP RM, contribuind la o înțelegere mai amplă a contextului în care o persoană este supusă muncii forțate; d) normele din legislația altor state, care prevăd răspunderea pentru munca forțată și care ajută la formularea unor recomandări pentru îmbunătățirea legislației naționale, etc. Privitor la *baza empirică*, trebuie avută în vedere: a) analiza cazurilor concrete în care a fost aplicat art. 168 CP RM, evidențiind eventualele discrepanțe sau erori; b) examinarea jurisprudenței constituționale care – direct sau indirect – vizează libertatea muncii și interzicerea muncii forțate. *Baza științifică* a tezei de față o constituie lucrările doctrinarilor din Republica Moldova și din alte țări, care abordează subiectul muncii forțate și care oferă un cadru teoretic solid pentru analiza răspunderii pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

Analiza răspunderii pentru această infracțiune are o *semnificație teoretică* importantă, contribuind la clarificarea conotațiilor de drept penal ale muncii forțate. Aceasta implică o examinare detaliată a normelor penale și extrapenale în materie, precum și a practicii judiciare, identificând lacune și neajunsuri în aplicarea acestora. Studiul deschide noi direcții de cercetare, oferind soluții pentru îmbunătățirea calitativă a legislației și protecția victimelor. De asemenea, contribuie la conștientizarea mai profundă a problemelor legate de munca forțată în societate.

Valoarea practică a tezei constă în oferirea unui suport temeinic pentru aplicarea de către practicieni a art. 168 CP RM. Analiza efectuată permite identificarea deficiențelor în practica judiciară, contribuind la o mai bună aplicare a acestui articol. De asemenea, evaluarea cazurilor concrete ajută la evidențierea neclarităților și a lacunelor legislative, oferind astfel o bază pentru recomandări *de lege ferenda*. Prin aceste demersuri, analiza, efectuată în cadrul tezei de față, sprijină atât protecția victimelor, cât și responsabilizarea celor care au intenția de a comite infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM.

Date privind aprobarea rezultatelor. Cele mai relevante concluzii ale acestui studiu au fost prezentate în 8 publicații științifice. Rezultatele obținute în cadrul prezentei teze au fost discutate la diverse conferințe științifice internaționale și naționale, desfășurate între anii 2021 și 2024. Această participare activă la foruri academice a contribuit la diseminarea cunoștințelor și la îmbogățirea dezbaterilor din domeniu.

Indicarea limitelor pe care le au rezultatele obţinute, cu identificarea problemelor care au rămas nerezolvate. Limitele rezultatelor obținute pot fi atribuite următorilor factori: 1) numărul neîndestulător de cazuri în care s-a aplicat art. 168 CP RM; 2) accentul predominant pe aspectele juridico-penale în analiza realizată în această teză; 3) absența unor studii științifice cuprinzătoare, inclusiv cercetări de amploare similară cu o teză de doctorat, care să examineze în profunzime infracțiunea prevăzută de acest articol, ceea ce restrânge oportunitățile de dezbatere academică. Deși nu constatăm probleme nesoluționate, având în vedere că obiectivele tezei au fost complet realizate, este esențial să subliniem că există potențial pentru dezvoltarea unor noi direcții de cercetare pe tema abordată. Aceste perspective vor fi detaliate în continuare.

II. Recomandări:

1. completarea art. 14 CP RM cu alineatul (1^1) cu următorul cuprins: *„Doar legea reprezintă sursa obligației pe care făptuitorul omite să o execute atunci când săvârșește o inacțiune prejudiciabilă prevăzută de legea penală”;*

2. completarea alin. (7) art. 64 CP RM la sfârșit cu următoarea propoziție: *„Munca neremunerată în folosul comunităţii se aplică doar cu acordul condamnatului”;*

3. completarea art. 67 CP RM cu alineatul (1^2) cu următorul cuprins: *„Munca neremunerată în folosul comunităţii poate fi aplicată doar persoanelor care acceptă să execute o asemenea pedeapsă”;*

4. modificarea denumirii și conținutului art. 168 CP RM, după cum urmează:

„Articolul 168. Supunerea la munca forţată

(1) Supunerea la muncă a unei persoane prin constrângere, înșelăciune sau abuz de încredere, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii,

se pedepsește cu închisoare de la 2 la 6 ani.

(2) Aceeași faptă săvârşită:

a) asupra a două sau mai multor persoane;

b) cu bună știință asupra unui copil sau a unei femei gravide;

c) de două sau mai multe persoane;

d) de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internaţional cu folosirea situației de serviciu;

e) din motive de prejudecată,

se pedepsește cu închisoare de la 6 la 10 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 2000 la 3500 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

(3) Faptele prevăzute la alin. (1) sau (2):

a) săvârşite de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală;

b) soldate cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori cu decesul victimei,

se pedepsesc cu închisoare de la 7 la 15 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 2500 la 4000 de unități convenționale cu lichidarea persoanei juridice.”;

5. completarea lit. c) alin. (4) art. 34 CC RM la sfârșit cu următoarea propoziție: *„Munca neremunerată în folosul comunităţii se aplică doar cu acordul contravenientului”;*

6. excluderea din alin. (3) art. 37 CC RM a textului „ , cu excepția contravenției prevăzute la art. 78^1 și 318^1, pentru care acordul persoanei nu este necesar”.

Sugestii referitoare la potenţialele orientări prospective de cercetare legate de tema abordată: 1) examinarea detaliată a normelor internaționale care vizează prevenirea și combaterea muncii forțate; 2) studiul aprofundat al reglementărilor referitoare la munca forțată din perspectiva

intersecției dreptului penal și dreptului muncii; 3) evaluarea impactului și adecvării pedepselor stipulate în art. 168 CP RM.

Propuneri de utilizare a rezultatelor obținute în domeniile socio-cultural şi economic. Rezultatele obținute pot fi valorificate în diverse domenii socio-culturale și economice prin creșterea interesului științific pentru infracțiunea prevăzută la art. 168 CP RM, ceea ce va contribui la avansarea cercetărilor în acest sector. Astfel de rezultate pot fi utilizate în programele de formare destinate profesioniștilor implicați în aplicarea legii penale, precum și în curricula pentru doctoranzi, masteranzi și studenți, îmbunătățind astfel nivelul de calificare al acestora. De asemenea, ele pot susține procesul legislativ, având ca obiectiv clarificarea și eficientizarea prevederilor din art. 168 CP RM, facilitând astfel o mai bună înțelegere a acestora. În plus, aceste rezultate pot ajuta la educarea publicului în planul prevenirii și combaterii fenomenului de muncă forțată, în general, și a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, în particular, contribuind la o conștientizare mai profundă a riscurilor sociale asociate.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse în limba română

1. ANGHELUȚĂ, Mihaela. *Amenințarea cu omor ori cu vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2022. 368 p. ISBN 978-5-88554-054-4.
2. ANGHELUȚĂ, Mihaela. Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 155 din Codul penal. În: *Realităţi şi perspective ale învăţământului juridic naţional: Culegerea comunicărilor, 1-2 octombrie 2019, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2019, Vol. 2, pp. 184-192. ISBN 978-9975-149-88-4.
3. ANGHELUȚĂ, Mihaela. Obiectul material/imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 155 din Codul penal: între posibilitate și realitate. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 7-8 noiembrie 2020, Chișinău, Vol. 1*. Chișinău, 2020, pp. 30-33. ISBN 978-9975-152-49-5.
4. ANTONIU, George et al. *Explicaţiile noului Cod penal. Vol. III (Articolele 188-256)* / G. Antoniu, T. Toader (coord.). București: Universul Juridic, 2015. 654 p. ISBN 978-606-673-337-3.
5. ARCER, Alexandru. Participaţia la comiterea infracţiunilor de omor – delimitări teoretico-metodologice. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 198-206. ISSN 1814-3199.
6. ARMANU, Sabina. Constrângerea fizică și psihică prin prisma atentării la drepturile omului. În: *State, security and human rights: in digital era, 10-11 decembrie 2020, Chişinău*. Chișinău: Tipografia Artpoligraf, 2021, pp. 401-406. ISBN 978-9975-158-17-6.
7. BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu* / Sub red. lui Alexei Barbăneagră. Chișinău: Arc, 2003. 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
8. BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudenţa CEDO şi a instanţelor naţionale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0.
9. BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal comentat şi adnotat*. Chișinău: Cartier, 2005. 656 p. ISBN 9975-29-338-X.
10. BAŞCANEANU, Anatolie. Răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. În: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chişinău*. Chișinău: Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere”, 2022, 1, pp. 40-47.
11. BĂBĂLĂU, Denis. Obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute la art. 241 din Codul penal: aspecte introductive. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 8, pp. 18-25. ISSN 1811-0770.
12. BERDILO, Rodica. Emoțiile ca semn al laturii subiective a infracțiunii. În: *Modern Scientific Challenges and Trends*, 2020, Is. 7, pp. 50-60. ISBN 978-83-949403-3-1.
13. BERDILO, Rodica. Obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art. 146 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr. 11, pp. 119-130. ISSN 1814-3199.
14. BERDILO, Rodica. *Răspunderea penală pentru omorul săvârşit în stare de afect.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2021. 398 p. ISBN 978-9975-157-57-5.
15. BERDILO, Rodica. Responsabilitatea redusă și starea emoțională a subiectului infracțiunilor prevăzute la art.146, 147 și 156 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 150-159. ISSN 1814-3199.
16. BERDILO, Rodica. Victima omorului săvârșit în stare de afect. În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2021, nr. 1, pp. 33-38. ISSN 1857-2405.
17. BOBÂLCĂ, Andreea Irina, PARASCHIV, Vlad. Intenţia în dreptul penal. În: *Omagiu. Antoniu George. George Antoniu – in honorem: culegere de studii juridice*. Craiova: Sitech, 2009, pp. 79-86. 186 p. ISBN 978-606-530-496-3.

18. BOGDAN, Sergiu. *Eroarea în dreptul penal*. Bucureşti: Universul Juridic, 2008. 215 p. ISBN 978-973-127-057-9.

19. BOLDESCU, Anastasia. Considerații introductive privind obiectul material al infracțiunii prevăzute la art. 233 din Codul penal. În: *Prevenirea și combaterea violenței în familie, 1-2 decembrie 2022, Chișinău*. Chișinău, 2023, pp. 30-39. ISBN 978-9975-62-552-4.

20. BOLDESCU, Anastasia. *Răspunderea penală pentru vânatul ilegal*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2023. 454 p. ISBN 978-5-88554-255-5.

21. BORDEIAȘI, Ionuț-Viorel. Distincții și antinomii privind reglementarea și aplicarea domeniului juridic al drepturilor și libertăților în context național și internațional. În: *Analele Universităţii „Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu, Seria Ştiinţe Juridice*, 2018, nr. 3, pp. 55-66. ISSN 1844-7015.

22. BORODAC, Alexandru. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.

23. BOROI, Gabriel, ANGELESCU, Carla Alexandra. *Curs de drept civil. Partea generală*. Bucureşti: Hamangiu, 2012. 448 p. ISBN 978-606-522-891-7.

24. BOȘCANEANU, Mihai. Obiectul material al infracțiunii de poluarea apei în contextul considerării caracterului formal. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2016, nr. XVI, pp. 34-39. ISSN 1857-0976.

25. BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru escrocherie*. Chișinău: CEP USM, 2010. 302 p. ISBN 978-9975-70-998-9.

26. BOTEZATU, Igor. *Răspunderea penală pentru infracţiunea de escrocherie*: tz. de doct. în drept. Chişinău, 2009. 180 p.

27. BOTNARENCO, Dorin. Reglementarea răspunderii penale a judecătorului pentru pronunțarea cu bună știință a unei hotărâri contrare legii: unele aspecte de drept comparat. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr. 11, pp. 131-134. ISSN 1814-3199.

28. BOTNARENCO, Mihaela, GUIDEA, Petru. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate în străinătate. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2024, nr. 3, pp. 39-42. ISSN 1814-3199.

29. BOTNARENCO, Mihaela. Obiectul infracţiunii prevăzute la art. 173 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 3, pp. 67-81. ISSN 1814-3199.

30. BOTNARU, Stela et al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005. 624 p. ISBN 9975-79-318-5.

31. BOTNARU, Stela, BURAVCENCO, Iulia. Conceptul responsabilităţii reduse în legislaţia Republicii Moldova şi a altor state. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 8, pp. 93-96. ISSN 1857-2081.

32. BOTNARU, Stela. Responsabilitatea redusă în pruncucidere: implicaţii juridico-penale. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2014, nr. 3, pp. 138-141. ISSN 1814-3199.

33. BRÎNZA, Cristian. *Răspunderea penală pentru luarea de mită şi darea de mită*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2021. 428 p. ISBN 978-9975-157-88-9.

34. BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-324-X.

35. BRÎNZA, Serghei, BOTEZATU, Igor. Analiză de drept penal a infracţiunilor prevăzute la art. 186 „Furtul" din Codul Penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2013, nr. 3, pp. 142-153. ISSN 1814-3199.

36. BRÎNZA, Serghei, BOTEZATU, Igor. Obiectul infracţiunii de escrocherie (art. 190 CP RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 8, pp. 81-92. ISSN 1814-3199.

37. BRÎNZA, Serghei, MANEA, Vladislav. O nouă viziune asupra incriminării faptei de vânat ilegal săvârșite cu folosirea situației de serviciu. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 57-63. ISSN 1814-3199.

38. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie, COPEȚCHI, Stanislav. Infracțiunile privind viața sexuală din perspectiva legii penale a Republica Moldova: aspecte *de lege ferenda*. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4217985

39. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie, TAMAZLÎCARU, Alina. Violul și acțiunile cu caracter sexual neconsimțite: o abordare din perspectiva Legii nr. 316/2022. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4359604

40. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Controversele privind abuzul de încredere în dreptul penal al Republicii Moldova. În: *Revista de Drept Penal*, 2022, nr. 3-4, p. 11-26. ISSN 1223-0790.

41. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.

42. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1324 p. ISBN 978-9975-53-034-7.

43. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Escrocheria și delapidarea averii străine: efectele adoptării Legii nr. 179/2018. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2019, nr.3, pp. 59-73. ISSN 1814-3199.

44. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Previzibilitatea dispoziției de la lit. a) alin. (2) art. 145 din Codul penal al Republicii Moldova: aspecte legislative, jurisprudențiale, doctrinare. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2020, Вып. 4, ч. 7, с. 88-107. ISSN 2524-0986.

45. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Rațiunea și efectele adoptării Legii nr. 111/2022. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2022, nr. 8, pp. 3-15. ISSN 1814-3199.

46. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Săvârşirea infracţiunii de două sau mai multe persoane ca presupusă formă a participaţiei penale: demitizarea unei concepţii compromise. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 4, pp. 2-17. ISSN 1811-0770.

47. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

48. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3.

49. BRÎNZA, Serghei, ULIANOVSCHI, Gheorghe. Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei – opinii pe marginea Proiectului noului Cod penal al Republicii Moldova. În: *Revista Națională de Drept*, 2002, nr. 1, pp. 7-11. ISSN 1811-0770.

50. BRÎNZA, Serghei. Analiza juridico-penală a unor prevederi ale art. 151 şi ale art. 152 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2010, nr. 3, pp. 152-175. ISSN 1814-3199.

51. BRÎNZA, Serghei. Definiţia legislativă a noţiunii „persoană cu funcţie de demnitate publică": analiza evoluţiei. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2016, nr. 8, pp. 82-89. ISSN 1814-3199.

52. BRÎNZA, Serghei. Examinarea unor circumstanţe agravante ale omorului intenţionat: reflecţii şi soluţii. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 8, pp. 201-221. ISSN 1814-3199.

53. BRÎNZA, Serghei. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP RM)" nr. 11 din 24.12.2012: unele reflecţii critice. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice. Ştiinţe economice, 26-28 septembrie 2013, Chişinău*. Chişinău: CEP USM, 2013, pp. 109-111.

54. BRÎNZA, Serghei. Infracţiunea de utilizare a rezultatelor muncii sau serviciilor unei persoane care este victimă a traficului de fiinţe umane (art. 165^1 CP RM): principalele repere

conceptuale. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe sociale, 10-11 noiembrie 2014, Vol. 2. Chişinău*. Chişinău: USM, 2014, pp. 94-96.

55. BRÎNZA, Serghei. Infracţiunile prevăzute la art. 146 şi la art.147 CP RM: aspecte teoretice si practice. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2014, nr. 3, pp. 86-104. ISSN 1814-3199.

56. BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârşit asupra a două sau mai multor persoane (lit. g) alin. (2) art. 145 C.pen. RM): analiză de drept penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 11, pp. 2-10. ISSN 1811-0770.

57. BRÎNZA, Serghei. Omorul săvârşit de două sau mai multe persoane (lit. i) alin. (2) art. 145 CP RM): aspecte teoretice şi practice. Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 4, pp. 2-7. ISSN 1811-0770.

58. BRÎNZA, Serghei. Răspunderea penală pentru omorul săvârşit cu premeditare: teorie şi practică. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 9, pp. 2-8. ISSN 1811-0770.

59. BRÎNZA, Serghei. Răspunderea penală pentru omorul săvârşit din interes material (lit. b) alin. (2) art. 145 C.pen. RM): examinarea unor aspecte controversate. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 10, pp. 5-11. ISSN 1811-0770.

60. BRÎNZA, Serghei. Răspunderea pentru omorul prevăzut la lit. e) alin. (2) art. 145 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2009, nr. 3, pp. 101-115. ISSN 1814-3199.

61. BRÎNZA, Serghei. Reflecţii asupra interpretării şi aplicării unor prevederi ale alin. (2) art. 151 şi ale alin. (2) art. 152 C.pen. RM. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 4, pp. 2-10. ISSN 1811-0770.

62. BRÎNZA, Serghei. Rolul scopului în procesul de stabilire a gradului prejudiciabil al faptei. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 3, pp. 94-98. ISSN 1814-3199.

63. BRÎNZA, Sergiu. *Obiectul infracţiunilor contra patrimoniului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 675 p. ISBN 9975-70-414-X.

64. BUDECI, Vitalie. Latura subiectivă a infracţiunii de încălcare a regulilor de securitate a circulaţiei sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport. În: *Legea şi Viaţa*, 2014, nr. 6, pp. 28-33. ISSN 2587-4365.

65. BUGA, Larisa. Cu privire la unele aspecte legate de definirea mobilului infracţiunii. În: *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*, 2020, nr. 3, pp. 54-61. ISSN 2345-1130.

66. BULAI, Costică, BULAI, Bogdan Nicolae. *Manual de drept penal. Partea generală*. București: Universul Juridic, 2007. 678 p. ISBN 978-973-8929-83-8.

67. BUTCULESCU, Claudiu Ramon. Rolul clarificator al doctrinei pentru comunicarea juridică. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 08.10.2023] Disponibil: https://ssrn.com/abstract=2670463

68. CALMAȚUI, Eduard. Latura subiectivă a infracțiunii de proxenetism. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2020, nr. 8, pp. 169-176. ISSN 1814-3199.

69. CARP, Simion, RUSU, Oleg. Exploatarea muncii deţinuţilor ca element al politicii represive a regimurilor totalitare. În: *Criminalitatea Politică Reflecții istorico-juridice, manifestări și consecințe, 28 februarie 2013, Chişinău*. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare" al MAI, 2013, pp. 20-27. ISBN 978-9975-121-11-8.

70. *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT

71. *Carta Socială Europeană (revizuită)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/168047e170

72. *Cauza Dănoiu şi alţii împotriva României*. [citat 10.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234038

73. CHIRIŢA, Valentin, TIHON, Vitalie. Consideraţiuni privind obiectul juridic şi material al infracţiunii de huliganism. În: *Protecţia drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului în*

procesul asigurării ordinii şi securităţii publice, Ediţia a II-a, 8 decembrie 2022, Chişinău. Chişinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare" al MAI, 2022, pp. 416-422.

74. CIORBA, Alexandru. Motivul special al infracțiunii și tipul intenției. În: *Modern scientific challenges and trends. Collection of Scientific Works,* 2019, Is. 4, pp. 120-122. ISBN 978-83-949403-3-1.

75. Codul civil al Republicii Moldova: nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2002, nr. 82-86, 661.

76. Codul contravenţional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2009, nr. 3-6, 15.

77. Codul de executare al Republicii Moldova: nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2005, nr. 34-35, 112.

78. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 104-110, 447.

79. Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2003, nr. 159-162, 648.

80. Codul muncii al României: nr. 53 din 24.01.2003. În: *Monitorul Oficial al României*, 2003, nr. 72.

81. *Codul penal al Greciei*. [citat 12.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Grecia-RO.html

82. *Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Luxemburg-RO.html

83. *Codul penal al Regatului Belgiei*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Belgia-RO.html

84. *Codul penal al Regatului Spaniei*. [citat 04.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html

85. *Codul penal al Republicii Austria*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html

86. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html

87. *Codul penal al Republicii Cehe*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html

88. *Codul penal al Republicii Cipriote*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cipru-RO.html

89. *Codul penal al Republicii Croația*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html

90. *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html

91. *Codul penal al Republicii Franceze*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html

92. *Codul penal al Republicii Italia*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html

93. *Codul penal al Republicii Letonia*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html

94. *Codul penal al Republicii Lituania*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html

95. *Codul penal al Republicii Malta*. https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Malta-RO.html

96. *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chișinău: Garuda-Art, 1999. 175 p.

97. Codul penal al Republicii Moldova: nr. 41 din 24.03.1961. În: *Veştile Sovietului Suprem al RSSM*, 1961, nr. 10, 41.
98. Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
99. *Codul penal al Republicii Portugheze*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Portugalia-RO.html
100. *Codul penal al Republicii Slovace*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html
101. *Codul penal al Republicii Slovenia*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html
102. Codul penal al României din 21.06.1968. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.
103. Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
104. Codul penal al României: nr. 301 din 28.06.2004. În: *Monitorul Oficial al României*, 2004, nr. 575.
105. *Codul penal al Ungariei*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html
106. COJOCARU, Radion, COJOCARU, Sergiu. Precedente ChEDO în materie penală privind protejarea dreptului la viaţă. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2020, nr. 11, pp. 21-29. ISSN 1857-0976.
107. COJOCARU, Radion, DAVID, Mihail. Determinarea semnelor facultative ale laturii subiective la încadrarea juridică a infracţiunii. În: *Legea şi Viaţa*, 2022, nr. 9-10, pp. 14-23. ISSN 2587-4365.
108. COJOCARU, Radion. Precedente ChEDO în materia prevenirii traficului de fiinţe umane. În: *Studii şi cercetări juridice, 22 noiembrie 2021, Chişinău*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021, Partea 3, pp. 68-82. ISBN 978-9975-3201-1-5; 978-9975-3201-7-7.
109. COJOCARU, Radion. Stabilirea semnelor subiectului calificat al infracțiunii în procesul de încadrare juridică. În: *Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat „Bogdan Petriceicu Haşdeu" din Cahul, Seria „Ştiinţe Sociale"*, 2024, nr. 1, pp. 61-74. ISSN 2345-1858.
110. COJOCARU, Radion. Unele particularităţi de încadrare juridică a infracţiunilor săvârşite cu intenţie. În: *Legea şi Viaţa*, 2023, nr. 2, pp. 24-32. ISSN 2587-4365.
111. COLȚAN, Maria. Vinovăţia ca element al infracţiunii şi condiţie a răspunderii penale. În: *Pro Lege*, 2008, nr. 3, pp. 115-122. ISSN 1842 4384.
112. COMERZAN, Victor. Concurența dintre o normă-parte și o normă-întreg (art. 118 Cod penal) în cazul folosirii situației de serviciu. În: *Revista Procuraturii Republicii Moldova*, 2022, nr. 9, pp. 36-44. ISSN 2587-3601.
113. Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
114. Constituția României din 21.11.1991. În: *Monitorul Oficial al României*, 1991, nr. 233.
115. Constituţia RSSM: nr. 173-X din 15.04.1978. În: *Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului RSSM*, 1978, nr. 4.
116. *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
117. COPEȚCHI, Stanislav, HADÎRCĂ, Igor. Calificarea infracţiunilor după latura subiectivă. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 61-68. ISSN 1814-3199.
118. COPEȚCHI, Stanislav, HADÎRCĂ, Igor. *Calificarea infracțiunilor: Note de curs*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 352 p. ISBN 978-9975-53-547-2.

119. COPEŢCHI, Stanislav, LITVINCIUC, Mihai. Concursul și concurența normelor în cazul infracțiunii de privațiune ilegală de libertate (art. 166 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2022, nr. 3, pp. 55-65. ISSN 1814-3199.

120. COPEŢCHI, Stanislav. Analiza juridico-comparativă a incriminărilor privind atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale din legislaţiile penale ale unor state europene. În: *Revista Naţională de Drept*, 2014, nr. 10, pp. 54-59. ISSN 1811-0770.

121. COPEŢCHI, Stanislav. Calificarea infracțiunilor săvârșite de către un grup criminal organizat. În: *Pluralitatea de făptuitori: între doctrină și jurisprudență, 20 mai 2022, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 114-125. ISBN 978-9975-62-573-9.

122. COPEŢCHI, Stanislav. Eroarea și importanța ei la calificarea infracțiunilor. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 38-45. ISSN 1814-3199.

123. COPEŢCHI, Stanislav. Încadrarea infracţiunilor săvârşite în participaţie: aspecte discutabile. În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2020, nr. 4, pp. 35-42. ISSN 1857-2405.

124. COPEŢCHI, Stanislav. *Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 346 p. ISBN 978-9975-120-41-8.

125. COPEŢCHI, Stanislav. *Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârşirea unor fapte imorale* / tz. de doct. în drept la specialitatea. Chișinău, 2014. 191 p.

126. COPEŢCHI, Stanislav. Semnele secundare ale laturii subiective: aspecte teoretico-practice şi legislative. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediţia I-a, 25-26 martie 2021, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 76-85. ISBN 978-9975-158-12-1.

127. CRIJANOVSCHI, Sergiu. *Aspecte teoretice şi practice ale infracţiunii de şantaj* / tz. de doct. în drept. Chişinău, 2011. 190 p.

128. CRISTEA, Cătălina-Elena. *Exploatarea unei persoane în perspectiva traficului de persoane*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.juridice.ro/639447/exploatarea-unei-persoane-in-perspectiva-traficului-de-persoane.html

129. CURMEI, Ion. Obiectul infracţiunii de constrângere de a face declaraţii. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice şi economice, 10-11 noiembrie 2015, Chişinău*. Chişinău, 2015, pp. 42-46.

130. DABU, Valerică, GUŞANU, Ana-Maria. Drept şi libertate. Inconsecvenţe legislative. Importanţa diferenţierii între drept şi libertate. În: *Acta Universitatis George Bacovia. Juridica*, 2013, Vol. 2. Is. 2, ISSN 2285-0171. https://www.ugb.ro/Juridica/Issue22013/2.Drept_si_libertate_Dabu_Valerica.RO.pdf

131. DANDEȘ, Veaceslav. Analiza juridico-penală a clasificării infracțiunilor. În: *Rolul ştiinţei în reformarea sistemului juridic şi politico-administrativ: Secţia Ştiinţe juridice, Ediţia 5, 10 decembrie 2019, Cahul*. Cahul: Centrografic, 2020, pp. 61-73. ISBN 978-9975-88-057-2.

132. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 01.03.2022. Dosarul nr. 1a-496/2019*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/4F5DCB2E-08C9-4944-90CB-05FA80CCD3EC

133. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 01.07.2015. Dosarul nr. 1a-637/2015*. [citat 17.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/DE66DA53-742C-E511-A983-005056A5FB1A

134. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 02.11.2015. Dosarul nr. 1a-917/2015*. [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cab.justice.md

135. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 08.08.2023. Dosarul nr. 1a-447/2023*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/87AAFB8E-9A33-4662-87FB-A23A8FD37972
136. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 21.05.2014. Dosarul nr. 1a-452/2014*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/B69E576D-E9F6-E311-8956-005056A5FB1A
137. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 23.11.2011. Dosarul nr. 1a-455/2011*. [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cab.justice.md
138. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 24.01.2024. Dosarul nr. 1a-119/2022*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ABB285E7-D454-40A8-B551-ED537C42E564
139. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 24.11.2020. Dosarul nr. 1a-325/2020*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6EE27380-D16E-4EC9-802C-187948F75AD3
140. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 25.05.2016. Dosarul nr. 1a-528/2016*. [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cab.justice.md
141. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 28.03.2023. Dosarul nr. 1a-164/2020*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/71F3F753-5487-447C-B96E-EC99BE53D580
142. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 08.09.2021. Dosarul nr. 1a-1325/2021*. [citat 10.03.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/5c6c4c9b-2bea- 42b7-9ee3-e4b6a07f744a
143. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 21.11.2023. Dosarul nr. 1a-1418/2022*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/CB43F510-F08C-415B-A3AE-7D2A7F35EA29
144. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 21.12.2015. Dosarul nr. 1a-1477/2015*. [citat 21.12.2018] Disponibil: www.cac.justice.md
145. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 23.06.2020. Dosarul nr. 1a-107/2021*. [citat 10.03.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/3e1b4cea-6055- 47f1-902a-84b62f71af79
146. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 25.03.2015. Dosarul nr. 1a-232/2015*. [citat 12.12.2018] Disponibil: www.cac.justice.md
147. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 26.06.2020. Dosarul nr. 1a-1559/2019*. [citat 10.03.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/a945d227-940c- 4e22-95a6-b6500a27b6d5
148. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 02.03.2022. Dosarul nr. 1ra-2300/2021*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20777
149. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 02.11.2022. Dosarul nr. 1ra-851/2022*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=22364
150. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 03.03.2010. Dosarul nr. 1ra-334/2010*. [citat 18.12.2018] Disponibil: csj.md
151. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 06.02.2008. Dosarul nr. 1ra-242/2008*. [citat 26.12.2018] Disponibil: csj.md

152. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 07.12.2016.* [citat 31.07.2024] Disponibil: *Dosarul nr. 1ra-1862/2016*. https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=7925
153. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 08.11.2017. Dosarul nr. 1ra-1232/2017*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9818
154. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 12.03.2008. Dosarul nr. 1ra-369/2008.* [citat 26.12.2018] Disponibil: csj.md
155. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 12.04.2016. Dosarul nr. 1ra-731/2016*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=6195
156. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 14.11.2018. Dosarul nr. 1ra-1708/2018*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12342
157. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 15.02.2017. Dosarul nr. 1ra-348/2017*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8237
158. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 16.12.2015. Dosarul nr. 1ra-1299/2015.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5429
159. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 17.10.2022. Dosarul nr. 4-1re-133/2022.* [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2402
160. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 23.06.2020. Dosarul nr. 4-1re-128/2020*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2052
161. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 25.11.2008. Dosarul nr. 1ra-1145/2008.* [citat 26.12.2018] Disponibil: csj.md
162. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 29.09.2016. Dosarul nr. 4-1re-233/2016.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=1097
163. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 29.11.2021. Dosarul nr. 4-1re-213/2021*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17902
164. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 31.10.2018. Dosarul nr. 1ra-1945/2018*. [citat 20.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12171
165. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 08.12.2015. Dosarul nr. 1ra-1059/2015*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5402
166. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 25.02.2020. Dosarul nr. 1ra-145/2020*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15449
167. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 22.05.2018. Dosarul nr. 1ra-810/2018*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11153
168. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 24.01.2020. Dosarul nr. 1ra-184/2020*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15746

169. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 02.12.2014. Dosarul nr. 1ra-1494/2014*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=3353
170. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 24.01.2022. Dosarul nr. 1ra-1908/2021*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20428
171. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 17.12.2019. Dosarul nr. 1ra-2229/2019*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15003
172. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 23.01.2020. Dosarul nr. 1ra-162/2020*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15157
173. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 08.11.2021. Dosarul nr. 1ra-887/2021*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19935
174. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 21.06.2022. Dosarul nr. 1ra-706/2022*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=21298
175. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 26.01.2011. Dosarul nr. 1ra-133/2021*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17902
176. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 22.03.2016. Dosarul nr. 1ra-430/2016*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=6017
177. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16.07.2019.* [citat 01.08.2024] Disponibil: *Dosarul nr. 1ra-1123/2019*. https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14074
178. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 21.11.2022. Dosarul nr. 1ra-840/2022*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=23906
179. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 24.11.2021. Dosarul nr. 1ra-1943/2021*. [citat 05.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19671
180. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 25.06.2018. Dosarul nr. 1ra-755/2018*. [citat 05.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11386
181. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 30.10.2012. Dosarul nr. 1ra-749/2012*. [citat 12.12.2018] Disponibil: csj.md
182. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 17.06.2008. Dosarul nr. 1ra-778/2012*. [citat 12.12.2018] Disponibil: csj.md
183. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 173g/2017 și nr. 37g/2018 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 220 din Codul penal și a articolului 89 din Codul contravențional: nr. 36 din 19.04.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2018, nr. 195-209, 104.
184. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 133g/2017 privind excepția de neconstituționalitate a Hotărârii Guvernului nr. 1396 din 24 noiembrie 2003 cu privire la instruirea medicilor și farmaciștilor rezidenți și plasarea în câmpul muncii a tinerilor specialiști: nr. 106 din 07.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 58-66, 32.

185. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 207g/2019 privind excepția de neconstituționalitate a textului „nu va depăși 5000 de lei" conținut în articolul 68 alin. (4^2) din Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr. 181 din 25 iulie 2014: nr. 26 din 05.03.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2020, nr. 115-117, 58.

186. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 90g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a textului „și fixarea remunerației lui" din articolul 5 alin. (5) lit. c) din Legea insolvabilității nr. 149 din 29 iunie 2012: nr. 152 din 19.10.2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2021, nr. 266-272, 197.

187. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 181g/2020 privind excepția de neconstituționalitate a articolelor 165 alin. (2) lit. d) și 206 alin. (3) lit. b^1) din Codul penal: nr. 24 din 16.02.2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2021, nr. 88-95, 50.

188. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 13g/2017 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 67 alin. (4) din Codul penal și a unor prevederi ale articolului 194 alin. (2) din Codul de executare: nr. 15 din 07.02.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2017, nr. 119-126, 51.

189. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 171g/2022 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 67 alin. (4) și a sancțiunii prevăzute de articolul 264^1 alin. (1) din Codul penal: nr. 36 din 30.03.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* nr. 122-125, 64.

190. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 278g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor dispoziții din articolul 264^1 alin. (1) din Codul penal: nr. 42 din 31.03.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2022, nr. 120-127, 65.

191. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova de inadmisibilitate a sesizării nr. 74g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 86 alin. (1) lit. y^1) din Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 61 din 19.06.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* nr. 400-409, 140.

192. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 91 alin. (1) lit. c) din Codul penal: nr. 209 din 25.03.2021. În: *Monitorul Oficial al României,* 2021, nr. 708.

193. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 503 alin. (2) pct. 1 și 2 din Codul de procedură civilă și ale art. 9 din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 57/2015 privind salarizarea personalului plătit din fonduri publice în anul 2016, prorogarea unor termene, precum și unele măsuri fiscal-bugetare: nr. 255 din 20.04.2021. În: *Monitorul Oficial al României,* 2021, nr. 705.

194. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepția de neconstituționalitate a prevederilor art. 39^1 alin. (1) din Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor: nr. 277 din 23.04.2019. În: *Monitorul Oficial al României,* 2019, nr. 599.

195. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. I pct. 2 [cu referire la art. 5 alin. (1^1)-(1^4)], pct. 4 [cu referire la art.17 lit. a)], pct. 5 [cu referire la art. 35 alin. (1) fraza a doua], pct. 6 [cu referire la art. 39 alin. (1) lit. b), c) și e)], pct. 10 [cu referire la art. 64 alin. (1)], pct. 11 [cu referire la abrogarea art. 64 alin. (6)], pct. 13 [cu referire la art. 75 alin. (1) lit. d)], pct. 14 [cu referire la art. 75 alin. (2) lit. d)], pct. 15 [cu referire la art. 75 alin. (3)], pct. 17 [cu referire la abrogarea art. 91 alin. (1) lit. c)], pct. 20 [cu referire la art. 96 alin. (4)], pct. 21 [cu referire la art. 100], pct. 22 [cu referire la art. 112^1 alin. (1) și (2)], pct. 23 [cu referire la art. 112^1 alin. (21)], pct. 24 [cu referire la art. 112^1 alin. (3)], pct. 26 [cu referire la art. 154 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 27 [cu referire la art. 155 alin. (2) și (3)], art. I pct. 28 [cu referire la art. 159^1], pct. 29 [cu referire la art. 173 alin. (2)-(5)], pct. 30 [cu referire la abrogarea

art. 175 alin. (2)], pct. 31 [cu referire la art. 177 alin. (1) lit. b) și c)], pct. 32 [cu referire la art. 187^1], pct. 33 [cu referire la art. 189 alin. (1) lit. i)], pct. 38 [cu referire la art. 257 alin. (4)], pct. 39 [cu referire la art. 269 alin. (3)], pct. 40 [cu referire la art. 269 alin. (4)-(6)], pct. 41 [cu referire la art. 273 alin. (4)], pct. 42 [cu referire la art. 277 alin. (1)-(3)], pct. 43 [cu referire la art. 277 alin. (3^1) și (3^2)], pct. 46 [cu referire la art. 290 alin. (3)], pct. 47 [cu referire la art. 291 alin. (1)], pct. 49 [cu referire la art. 295 alin. (3)], pct. 50 [cu referire la art. 297 alin. (1)], pct. 51 [cu referire la art. 297 alin. (3)], pct. 52 [cu referire la abrogarea art. 298], pct. 53 [cu referire la art. 308 alin. (3) și (4)], pct. 54 [cu referire la art. 309] și pct. 62 [cu referire la art. 367 alin. (6)], art. II [cu referire la sintagma „probe certe”] și art. III din Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și a Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție, precum și a legii în ansamblul său: nr. 650 din 25.10.2018. În: *Monitorul Oficial al României*, 2019, nr. 97.

196. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor art. 18 alin. (1) din Legea nr. 333/2003 privind paza obiectivelor, bunurilor, valorilor şi protecţia persoanelor: nr. 687 din 11.09.2007. În: *Monitorul Oficial al României*, 2007, nr. 668.

197. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor art. 118 alin. 1 şi art. 147 din Codul familiei: nr. 772 din 10.11.2015. În: *Monitorul Oficial al României*, 2016, nr. 114.

198. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor art. 4 alin. (1) lit. g) şi art. 45 alin. (7) lit. a) din Legea serviciilor de transport public local nr. 92/2007: nr. 370 din 22.03.2011. În: *Monitorul Oficial al României*, 2011, nr. 364.

199. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a dispoziţiilor art. 35 alin. (1) şi ale art. 39 alin. (1) lit. b) din Codul penal: nr. 368 din 30.05.2017. În: *Monitorul Oficial al României*, 2017, nr. 566.

200. Decizia Curții Constituționale a României referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a prevederilor Legii nr. 118/2010 privind unele măsuri necesare în vederea restabilirii echilibrului bugetar: nr. 447 din 03.05.2012. În: *Monitorul Oficial al României*, 2012, nr. 476.

201. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 25.10.2023. Dosarul nr. 1ra-443/2023*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=23906

202. *Decizia Înaltei Curți de Casaţie şi Justiţie a României: nr. 15 din 20.05.2019*. [citat 18.07.2024] Disponibil: https://www.iccj.ro/2019/05/20/decizia-nr-15-din-20-mai-2019/

203. DIACONESCU, Gheorghe, DUVAC, Constantin. *Tratat de drept penal. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2009. 1158 p. ISBN 978-973-115-541-8.

204. DIACONESCU, Gheorghe. *Infracţiunile în Codul penal român. Vol. I*. București: Oscar Print, 1997. 481 p. ISBN 973-9264-16-6.

205. *Directiva 94/33/CE a Consiliului din 22 iunie 1994 privind protecția tinerilor la locul de muncă*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0033

206. DONGOROZ, Vintilă et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea specială – vol. III*. București: Editura Academiei Române, All Beck, 2003. 640 p. ISBN 973-27-0997-9.

207. DONGOROZ, Vintilă. *Drept penal*. București: Socec & Co., 1939. 772 p.

208. DREGLEA-LUCAS, Liliana. Conţinutul obiectului juridic al infracţiunii de escrocherie. În: *Legea şi Viaţa*, 2019, nr. 2, pp. 33-36. ISSN 2587-4365.

209. EREMCIUC, Roman. Legea penală substanțială a Republicii Moldova necesită o revizuire urgentă: cazul erorii în dreptul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2020, nr. 8, pp. 186-194. ISSN 1814-3199.

210. EȘANU, Adriana. *Infracţiuni legate de prelevarea organelor sau ţesuturilor umane în reglementarea legislaţiei penale contemporane*. Chişinău: CEP USM, 2009. 251 p. ISBN 978-9975-70907-1.

211. FLĂMÂNZEANU, Ion. Doctrina ca izvor de drept. În: *Revista Studii de Drept Românesc*, 2010, nr. 1, pp. 23-30. ISSN 2284-9394.

212. GAȘPER, Olga. Răspunderea penală pentru infracţiunea de omor săvârșit în stare de afect. În: *Intellectus*, 2020, nr. 3-4, pp. 188-196. ISSN 1810-7079.

213. GLADCHI, Gheorghe, GREU, Constantin. Conceptul şi esenţa vinovăţiei penale. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 2, pp. 54-61. ISSN 1811-0770.

214. GLADCHI, Gheorghe. Obiectul material al infracțiunii și victima infracțiunii. În: *Reabilitarea victimelor infracțiunii, 22 octombrie 2021, Chişinău*. Bălți: Indigou Color, 2022, pp. 70-76. ISBN 978-9975-159-02-9.

215. GRAMA, Maria, MARTIN, Daniel. Istoricul apariţiei şi evoluţiei măsurilor alternative privaţiunii de libertate în Republica Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 6, pp. 94-104. ISSN 1814-3199.

216. GRAMA, Mariana et al. *Dreptul penal. Partea generală. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012. 328 p. ISBN 978-9975-53-080-4.

217. GRAMA, Mariana et al. *Drept penal. Partea generală. Vol. II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2016. 336 p. ISBN 978-9975-53-080-4.

218. GRAMA, Mariana, BOTNARU, Stela. Participaţia la infracţiunile săvârşite cu vinovăţie dublă. În: *Revista Naţională de Drept*, 2003, nr. 5, p. 36-39. ISSN 1811-0770.

219. GRAMA, Mariana. Organizaţia criminală. În: *Analele Ştiinţifice ale USM. Seria „Ştiinţe socioumanistice". Vol. I*, 2001, pp. 254-257. ISSN 1814-3199.

220. GREU, Constantin. Particularităţi ale răspunderii penale pentru infracţiunile săvârşite cu intenţie. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 7, pp. 39-43. ISSN 1811-0770.

221. GROSU, Serghei. Latura subiectivă a infracțiunii de inviolabilitate a vieții personale. În: *Revista Procuraturii Republicii Moldova*, 2021, nr. 8, pp. 61-66. ISSN 2587-3601.

222. GUIDEA, Petru. Analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forţată. În: *Conferinţa ştiinţifică internaţională „Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie", Ediţia a 3-a, 7-8 decembrie 2023, Chişinău: Culegere de comunicări*. Chișinău: CEP USM, 2024, pp. 247-252. 569 p. ISBN 978-9975-62-754-2.

223. GUIDEA, Petru. Condiţiile pe care le îndeplinește subiectul infracţiunii de muncă forţată (at. 168 din Codul penal). În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2024, nr. 3, pp. 33-36. ISSN 1857-2405.

224. GUIDEA, Petru. Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediţia a 2-a, 24-25 martie 2022, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 285-293. ISBN 978-9975-62-476-3.

225. GUIDEA, Petru. Obiectul infracțiunii prevăzute la art. 168 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2024, nr. 8, pp. 110-114. ISSN 1814-3199.

226. GUIDEA, Petru. *Răspunderea penală pentru munca forţată: Monografie*. Chişinău: Tipografia Centrală. 383 p. ISBN 978-5-88554-409-2.

227.GUIDEA, Petru. Unele aspecte de drept comparat ale reglementarii răspunderii penale pentru munca forțata. În: *Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie, Ediția I-a, 25-26 martie 2021, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 404-416. ISBN 978-9975-158-12-1.

228. GUIDEA, Petru. Unele consideraţii asupra practicii aplicării răspunderii penale pentru munca forţată (art. 168 CP RM). În: *Metodologii contemporane de cercetare şi evaluare: Conferinţa ştiinţifică naţională a doctoranzilor dedicată aniversării a 75-a a USM, 22-23 aprilie 2021*. Chişinău: CEP USM, 2022, pp. 176-182. ISBN 978-9975-159-16-6.

229. GUREV, Dorina. Minorul – victimă a infracţiunii de răpire a unei persoane. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice. Ştiinţe economice, 26-28 septembrie 2013, Chişinău*. Chişinău: CEP USM, 2013, pp. 130-133.

230. GUREV, Dorina. Particularităţile obiectului infracţiunii de răpire a unei persoane (art. 164 CP RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 8, pp. 49-57. ISSN 1814-3199.

231. GUREV, Dorina. Răpirea unei persoane săvârşită prin participaţie. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2013, nr. 8, pp. 121-131. ISSN 1814-3199.

232. GUREV, Dorina. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de răpire a unei persoane* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2016. 202 p.

233. GUREV, Dorina. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de răpire a unei persoane*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018. 344 p. ISBN 978-9975-53-970-8.

234. HADÎRCĂ, Igor. *Răspunderea pentru infracțiunile săvârșite în sfera circulației substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor și precursorilor acestora*. Chișinău: CEP USM, 2008. 281 p. ISBN 978-9975-70-718-3.

235. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Nomenclatorului lucrărilor cu condiţii de muncă grele, vătămătoare şi/sau periculoase la care este interzisă aplicarea muncii persoanelor în vârstă de până la 18 ani şi a Normelor de solicitare maximă admise pentru persoanele în vârstă de până la 18 ani la ridicarea şi transportarea manuală a greutăţilor: nr. 541 din 07.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2014, nr. 185-199, 590.

236. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la examenele medicale profilactice obligatorii ale lucrătorilor: nr. 1079 din 27.12.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024 nr. 89-92, 207.

237. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunităţii: nr. 1643 din 31.12.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2004, nr. 16-18, 124.

238. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind aprecierea medico-legală a gravității vătămării integrității corporale sau sănătății: nr. 534 din 26.07.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 287-290, 670.

239. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnaţi: nr. 583 din 26.05.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2006, nr. 91-94, 676.

240. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025: nr. 89 din 28.02.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2023, nr. 101-104, 220.

241. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulilor privind certificarea mecanicilor de locomotivă: nr. 792 din 18.10.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2023, nr. 483, 1199.

242. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea Cerinţelor minime de securitate şi sănătate în muncă în industria extractivă prin lucrări miniere de suprafaţă sau subterane și în industria extractivă de foraj: nr. 151 din 07.03.2019. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 111-118, 217.

243. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind Cerinţele minime de securitate şi sănătate în muncă pentru protecţia salariatelor gravide, care au născut de curând sau care alăptează: nr. 1408 din 27.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2016, nr. 478-490, 1497.

244. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind stabilirea cuantumului salariului minim pe țară pentru anul 2025: nr. 846 din 18.12.2024. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024, nr. 533-535, 967.

245. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova asupra excepţiei de neconstituţionalitate a Hotărârii Guvernului nr. 923 din 4 septembrie 2001 cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenţilor instituţiilor de învăţământ superior şi mediu de specialitate de stat (cu modificările şi completările operate prin hotărârile Guvernului nr. 1551 din 23.12.2003 şi

nr. 433 din 25.04.2006): nr. 11 din 04.06.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 101, 11.

246. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepţia de neconstituţionalitate a unor prevederi ale articolului 345 alin. (2) din Codul contravențional: nr. 10 din 10.05.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 204-205, 58.

247. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr. 79 din 23.01.2006 privind aprobarea Listei substanţelor narcotice, psihotrope şi a plantelor care conţin astfel de substanţe depistate în trafic ilicit, precum şi cantităţile acestora: nr. 25 din 13.10.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 13-19, 1.

248. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituţionalităţii articolului 301 alin. (1) lit. c) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003, în redacţia Legii nr. 91 din 26 aprilie 2012 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 5 din 23.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 110-113, 10.

249. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituţionalităţii art. II al Legii nr. 56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova: nr. 14 din 27.05.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 364-365, 47.

250. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 307 din Codul penal: nr. 12 din 28.03.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 162-170, 61.

251. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepţia de neconstituţionalitate a unor prevederi din articolele 327 alin. (1) și 361 alin. (2) lit. d) din Codul penal: nr. 33 din 07.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 27-32, 4.

252. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind Doctrina militară a Republicii Moldova: nr. 482 din 06.06.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 38-39, 429.

253. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind ratificarea Convenţiei pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, precum şi a unor protocoale adiţionale la aceasta: nr. 1298 din 24.07.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr. 54-55, 502.

254. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu: nr. 7 din 15.05.2017*. [citat 18.08.2024] Disponibil: jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216

255. *Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova cu privire la aplicarea legislaţiei despre apărarea onoarei, demnităţii şi reputaţiei profesionale a persoanelor fizice şi juridice: nr. 8 din 09.10.2006*. [citat 03.07.2024] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=66

256. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art. 145-148 CP al RM): nr. 11 din 24.12.2012*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318

257. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj: nr. 16 din 07.11.2005*. [citat 15.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=246

258. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova despre practica judiciară în cauzele din categoria infracţiunilor privind viaţa sexuală: nr. 17 din 07.11.2005*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=349

259. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: nr. 23 din 28.06.2004*. [citat 18.08.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310

260. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii: nr. 37 din 22.11.2004*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230

261. HOTCA, M.A. *Răspunderea penală a societăților*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://www.universuljuridic.ro/raspunderea-penala-a-societatilor/

262. JALBĂ, Tudor. Victima infracţiunii de încălcare a regulilor de protecţie a muncii. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Ştiinţe Juridice*, 2021, vol. 67, nr. 1, pp. 141-146. ISSN 1221-8464.

263. JENUNCHI, Elena. Latura obiectivă a infracțiunii de constrângere de a face declarații. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2020, nr. 67, pp. 13-18. ISSN 2524-0986.

264. Legea privind cooperativele de producție: nr. 1007 din 25.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 71-73, 575.

265. Legea cu privire la organizațiile necomerciale: nr. 86 din 11.06.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 193, 370.

266. Legea cu privire la rechiziţiile de bunuri şi prestările de servicii în interes public: nr. 1384 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 178-181, 1352.

267. Legea cu privire la organizarea serviciului civil (de alternativă): nr. 156 din 06.07.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 141-145, 591.

268. Legea pentru modificarea Codului penal, Codului de procedură penală, Codului cu privire la contravenţiile administrative, Codului de executare a sancţiunilor de drept penal şi Codului muncii: nr. 205 din 25.11.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr. 7-9, 38.

269. Legea privind regimul stării de urgenţă, de asediu şi de război: nr. 212 din 24.06.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 132-137, 696.

270. Legea privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane: nr. 241 din 20.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167, 812.

271. Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 270 din 07.11.2013. În: M*onitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 290, 794.

272. Legea pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova: nr. 277 din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 41-44, 120.

273. Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative: nr. 252 din 08.11.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 263-269, 855.

274. Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 136 din 06.06.2024. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2024, nr. 245-246, 353.

275. Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 316 din 17.11.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 394-400, 737.

276.Legea privind cooperativele de întreprinzător: nr. 73 din 12.04.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 49-50, 237.

277.Legea privind drepturile copilului: nr. 370 din 30.11.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 488-491, 864.

278. Legea privind exercitarea unor activităţi necalificate cu caracter ocazional desfăşurate de zilieri: nr. 22 din 23.02.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 68-76, 147.

279. Legea privind modul de stabilire şi reexaminare a salariului minim privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim: nr. 1432 din 28.12.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2001, nr. 21-24, 79.

280. Legea privind partidele politice: nr. 294 din 21.12.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 42-44, 119.

281. Legea privind societățile cu răspundere limitată: nr. 135 din 14.06.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 2007, nr. 127-130, 548.

282. Legea privind societățile pe acțiuni: nr. 1134 din 02.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr. 38-39, 341.

283. Legea României privind prevenirea şi combaterea traficului de persoane: nr. 678 din 21.11.2001. În: *Monitorul Oficial al României*, 2001, nr. 783.

284. *Legea României pentru modificarea şi completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum şi a Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea şi sancţionarea faptelor de corupţie*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/proiecte/docs/2018/pr406_18.pdf

285. LOGHIN, Octavian, TOADER, Tudorel. *Drept penal român. Partea specială*. București: Șansa, 1999. 662 p. ISBN 973-9167-88-8.

286. LUNGU, M. Laurențiu-Răzvan. *Răspunderea penală a persoanei juridice în dreptul mediului* / tz. de doct. în drept. Craiova, 2017. 357 p.

287. MACOVEI, Tatiana. Interzicerea muncii forţate. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice. Ştiinţe economice, 26-28 septembrie 2013, Chişinău*. Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 72-74.

288. MACOVEI, Tatiana. Libertatea muncii versus munca forțată. În: *Revista Naţională de Drept,* 2014, nr. 2, pp. 74-78. ISSN 1811-0770.

289. MANEA, Teodor, ȘOLOGON, Giulia. *Traficul de ființe umane și exploatarea persoanelor vulnerabile. Aspecte de doctrină și practică judiciară*. București: Hamangiu, 2022. 352 p. ISBN 978-606-27-1855-8.

290. MANEA, Vladislav. Obiectul infracţiunii prevăzute la art. 286 C. pen. RM. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr. 10, pp. 42-52. ISSN 1811-0770.

291. MANEA, Vladislav. *Răspunderea penală pentru acțiunile care dezorganizează activitatea penitenciarelor*. Chișinău: CEP USM, 2010. 292 p. ISBN 978-9975-70-956-9.

292. MARTIN, Daniel, CARAPUNARLÎ, Alexandru. Unele probleme privind aplicarea și executarea pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2007, nr. 3, pp. 161-166. ISSN 1857-2081.

293. MĂRCULESCU-MICHINICI, Maria-Ioana, DUNEA, Mihai. *Drept penal. Partea generală.* București: Hamangiu, 2017. 968 p. ISBN 978-606-27-0626-5.

294. MÎŢU, Serghei. Vinovăţia sub formă de intenţie. În: *Vector European*, 2014, nr. Suplim, pp. 107-110. ISSN 2345-1106.

295. MORARI, Viorel. Disocierea abuzului de putere sau abuzului de serviciu (art. 327 CP RM) de excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu (art. 328 CP RM). În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice și economice, 10-11 noiembrie 2015, Chişinău*. Chişinău, 2015, pp. 30-33.

296. MOSCALCIUC, Irina. Problema stabilirii elementelor circumstanţiale agravante ale infracţiunilor săvârşite în sfera consumului de produse şi servicii. În: *Revista Naţională de Drept*, 2007, nr. 8, pp. 49-54. ISSN 1811-0770.

297. MOVILEANU, Vadim. Reflecții asupra subiectului traficului de influență (art. 326 Cod Penal al Republicii Moldova). În: *Revista Naţională de Drept*, 2021, nr. 1, pp. 122-132. ISSN 1811-0770.

298. MUTU, Maria. Tangenţele traficului de fiinţe umane cu unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 1, pp. 111-113. ISSN 1814-3199.

299. NASTAS, Andrei. Delimitarea traficului de ființe umane de unele infracțiuni conexe (practica și legislația Republicii Moldova). În: *Revista Universul Juridic*, 2022, nr. 5, pp. 122-134. ISSN 2393-3445.

300. NEGRU, B. et al. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.

301. OLARU, Codruț. Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal. În: *Revista Pro Lege*, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.

302. OLARU, Codruț. *Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal*. [citat 11.07.2024] Disponibil: https://www.universuljuridic.ro/exploatarea-unei-persoane-in-contextul-actualelor-dispozitii-ale-codului-penal/

303. OLARU, Codruț. Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal. În: *Revista Pro Lege*, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.

304. PARENIUC, Alexandru, LUCAS, Liliana. Delimitarea înșelăciunii și abuzului de încredere în componențele de infracțiuni contra patrimoniului. În: *Legea și Viața*, 2019, nr. 8, pp. 35-37. ISSN 2587-4365.

305. PASAT, Aurel Octavian. *Analiza juridico-penală a infracțiunilor vamale conform legislației Republicii Moldova și a României* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2016. 196 p.

306. PASCU, Ilie et al. *Noul Cod penal comentat. Vol. II: Partea specială*. București: Universul juridic, 2014. 1154 p. ISBN 978-606-673-311-3.

307. PAVLIUC, Ghenadie. Obiectul juridic generic și obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 349 din Codul penal. Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 10, pp. 56-64. ISSN 1811-0770.

308. PAVLIUC, Ghenadie. Obiectul material și victima în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 349 din Codul penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 1, pp. 36-47. ISSN 1811-0770.

309. PAVLIUC, Ghenadie. *Răspunderea penală pentru ameninţarea sau violenţa săvârşită asupra unei persoane cu funcţie de răspundere sau a unei persoane care îşi îndeplineşte datoria obştească*. Chișinău: CEP USM, 2015. 278 p. ISBN 978-9975-71-726-7.

310. PĂDURARU, Alexandru. Circumstanţele agravante ale infracţiunilor în domeniul proprietăţii industriale. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 8, pp. 79-83. ISSN 1814-3199.

311. POALELUNGI, Mihai et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0.

312. POPA, Gheorghe, BOTNARU, Stela. Săvârșirea infracţiunii de violare de domiciliu cu folosirea situaţiei de serviciu. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Ştiinţe Juridice*, 2021, vol. 67, nr. 1, pp. 117-130. ISSN 1221-8464.

313. POPENCO, Adrian. *Aspecte teoretice și practice ale infracțiunii de neglijență în serviciu* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2020. 249 p.

314. POPESCU, Dorin. Raportul dintre agravanta „acțiunea săvârșită de două sau mai multe persoane" și formele participației, analizate prin prisma art. 165 alin. (2) lit. d) si art. 206 alin. (3) lit. b^1) CP RM: aspecte teoretice şi practice. Partea I. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 46-54. ISSN 1814-3199.

315. POPESCU, Dorin. *Raportul dintre agravanta „acțiunea săvârșită de două sau mai multe persoane" și formele participației, analizate prin prisma art. 165 alin. (2) lit. d) și art. 206 alin. (3) lit. b^1) CP RM: aspecte teoretice și practice. Partea II*. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale), 2022, nr. 3, pp. 84-93. ISSN 1814-3199.

316. POPOV, Ruslan. Aplicarea art. 256 și 324 din Codul penal pentru infracțiunile comise de către cei din personalul instituțiilor medico-sanitare sau din personalul instituțiilor de învățământ. În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 10, pp. 19-28. ISSN 1811-0770.

317. POPOV, Ruslan. Persoana juridică în calitate de subiect al infracţiunilor prevăzute în Cap. XV şi XVI din Partea specială a Codului penal (Partea II). În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 11, pp. 61-66. ISSN 2587-411X.

318. POPOV, Ruslan. *Subiectul infracţiunilor prevăzute în Capitolele XV şi XVI din Partea Specială a Codului penal* / tz. de doct. în drept. Chişinău, 2013. 215 p.

319. POSTOVANU, Nicolae. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2020, nr. 3, pp. 236-243. ISSN 1814-3199.

320. POSTOVANU, Nicolae. Obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 116-127. ISSN 1814-3199.

321. POSTOVANU, Nicolae. *Răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de securitate a circulaţiei sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021. 400 p. ISBN 978-9975-158-44-2.

322. PREDA, Mihaela. Probleme de ordin legislativ în cazul infracţiunii de trafic de persoane în scopul exploatării prin muncă legislative. În: *Pro Patria Lex*, 2012, nr. 2, pp. 233-237. ISSN 1584-3556.

323. PREDUȚ, M.C. *Codul muncii comentat. Noua organizare a muncii*. București: Universul Juridic, 2022. 686 p. ISBN 978-606-39-0960-3.

324. PRISACARI, Vadim. Problematica calificării omorului intenționat implicând o pluralitate de victime. În: *Revista Naţională de Drept*, 2021, nr. 4, pp. 57-69. ISSN 1811-0770.

325. *Proiectul legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (Codul penal – art.84, 158, 165 ş.a.; Codul de procedură penală – art.132[8], 134[2]). Notă informativă la proiectul de Lege cu privire la modificarea şi completarea unor acte legislative*. [citat 03.08.2024] Disponibil: http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1909/language/ro-RO/Default.aspx

326. PUICA Vladimir. Excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu: analiză juridico-penală/ tz. de doct. în drept. Chişinău, 2024. 228 p.

327. PUICA, Vladimir. Persoana publică internaţională sau funcţionarul internaţional ca subiect al excesului de putere sau al depăşirii atribuţiilor de serviciu. În: *Criminalitatea transfrontalieră şi transnaţională: tendinţe şi forme actuale de manifestare, probleme de prevenire şi combatere, 26 iunie 2018, Chişinău*. Chișinău: 2018, pp. 399-406. ISBN 978-9975-121-48-4.

328. RĂDUCANU, Ruxanda, CERCEL, Cristina Anamaria. Interesul material – element circumstanțial al infracțiunii de omor. În: *Revista de Ştiinţe Juridice*, 2010, nr. 1, pp. 56-60. ISSN 1454-3699.

329. Regulamentul Ministerului Sănătăţii al Republicii Moldova de apreciere medico-legală a gravităţii vătămării corporale: nr. 199 din 27.06.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 170-172, 224.

330. RENIŢĂ, Gheorghe. Manipularea unui eveniment și pariurile aranjate: locul art. 242^1 și 242^2 în cadrul părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. În: *Integrare prin cercetare şi inovare: Ştiinţe juridice și economice, 10-11 noiembrie 2015, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2015, pp. 18-21.

331. RENIŢĂ, Gheorghe. Practicarea ilegală a activităţii de întreprinzător şi escrocheria: probleme de încadrare derivate din complexitatea delimitării art. 241 şi art. 190 CP RM. În: *Sesiune naţională de comunicări ştiinţifice studenţeşti: Ştiinţe socioeconomice. Ştiinţe sociale, 25-26 aprilie 2013, Chişinău*. Chișinău, 2013, pp. 7-8.

332. REŞETNICOV, Artur. Obiectul material al infracţiunii şi mijlocul de săvârşire a infracţiunii: criterii de delimitare. În: *Revista Naţională de Drept*, 2007, nr. 6, pp. 17-22. ISSN 1811-0770.

333. RISTEA, Ion. Reflectarea principiului privind interzicerea sclaviei şi a muncii forţate din Convenţia europeană a drepturilor omului în legislaţia penală română. În: *Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale, 2013, Ediția I*. București: Hamangiu; CEEOL, pp. 227-230. ISSN 2668-0203.

334. ROMANDAŞ, Nicolae. Reglementări privind aplicarea unor principii ce vizează dreptul fundamental la muncă. În: *Protecţia drepturilor omului: mecanisme naţionale şi internaţionale, 8 decembrie 2016, Chişinău*. Chișinău, 2017, pp. 14-24.

335. ROMANDAŞ, Nicolae. Unele repere cu privire la munca forţată (reglementări naționale și internaționale). În: *Teoria și practica administrării publice, 21 mai 2021, Chișinău*. Chișinău: Tipografia Print-Caro, 2021, pp. 286-291. ISBN 978-9975-3492-7-7.

336. SELEVESTRU, Irina. Circumstanţele agravante prevăzute la lit. b) şi d) alin. (2) şi la alin. (3) art. 191 CP RM. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 11, pp. 126-140. ISSN 1814-3199.

337. SELEVESTRU, Irina. Obiectul infracţiunilor prevăzute la art. 191 CP RM. În: *Aspecte ale dezvoltării potenţialului economico-managerial în contextul asigurării securităţii naţionale, 6-7 iulie 2015, Bălți*. Bălți: Tipografia din Bălţi, 2015, pp. 231-234. ISBN 978-9975-132-35-0.

338. SELEVESTRU, Irina. Obiectul juridic al infracţiunilor prevăzute la art.191 „Delapidarea averii străine" din Codul penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 3, pp. 41-48. ISSN 1811-0770.

339. *Sentinţa Judecătoriei Bălți, sediul Central, din 05.01.2021. Dosarul nr. 1-706/2018.* [citat 02.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/D4C9E157-E5A7-47F0-970D-50AAD3C6D490

340. *Sentinţa Judecătoriei Criuleni, sediul Central, din 16.02.2018. Dosarul nr. 1-247/2017*. [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jcr.justice.md

341. *Sentinţa Judecătoriei Drochia, sediul Glodeni, din 21.07.2018. Dosarul nr. 1-111/2018*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/B59B6107-1276-E811-80D7-0050568B4D5B

342. *Sentinţa Judecătoriei Edineț, sediul Ocnița, din 22.02.2019. Dosarul nr. 1-166/2018*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6B3C04F6-8A36-E911-80D8-0050568B4D5B

343. *Sentinţa Judecătoriei mun. Bălți din 19.12.2014. Dosarul nr. 1-558/2014*. [citat 19.08.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/232B3067-B990-E411-A92E-005056A5FB1A

344. *Sentinţa Judecătoriei raionului Călărași din 29.11.2016. Dosarul nr.1-242/2016.* [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jcl.justice.md

345. *Sentinţa Judecătoriei raionului Orhei din 09.02.2010. Dosarul nr. 1-41/2010*. [citat 19.12.2018] Disponibil: http://jor.justice.md

346. *Sentinţa Judecătoriei raionului Ștefan Vodă din 09.02.2010. Dosarul nr. 1-128/2010*. [citat 19.12.2018] Disponibil: http://jsv.justice.md

347. *Sentinţa Judecătoriei raionului Ungheni din 08.09.2014. Dosarul nr. 1-303/2014*. [citat 12.12.2018] Disponibil: http://jun.justice.md

348. *Sentinţa Judecătoriei Soroca, sediul Florești, din 05.03.2021. Dosarul nr. 1-306/2020.* [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/C273DA31-AE3D-4731-A5B8-90AEC8A56704

349. *Sentinţa Judecătoriei Soroca, sediul Florești, din 12.05.2023. Dosarul nr. 1-238/2021*. [citat 30.07.2024] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/E56F9948-477E-48B3-A15A-4E54FC423590

350. SERBINOV, Igor. Aspecte de drept comparat vizând subiectul infracţiunilor prevăzute la art. 329 din Codul penal. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Ştiinţe juridice, Vol. 1, 28-29 septembrie 2016, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 17-21. ISBN 978-9975-71-815-8.

351. SERBINOV, Igor. Interpretarea art. 329 al Codului penal din perspectiva jurisprudenței constituționale relevante. În: *Jurnalul juridic naţional*, 2017, nr. 4, pp. 28-33. ISSN 2345-1130.

352. SERBINOV, Igor. Subiectul infracțiunilor de neglijență în serviciu (art. 329 Codul penal) Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2017, nr. 9, pp. 14-24. ISSN 1811-0770.

353. SERBINOV, Igor. Subiectul infracțiunilor de neglijență în serviciu (art. 329 Codul penal). Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2017, nr. 10, pp. 20-28. ISSN 1811-0770.

354. SIMIONESCU, Elena-Giorgiana. Intenția, formă de vinovăție în legislația penală română și străină. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși" din Târgu Jiu, Seria Științe juridice*, 2012, nr. 3, pp. 113-126. ISSN 1844-7015.

355. SIMUS, Roxana. *Implicaţiile traficului de persoane asupra ordinii publice şi siguranţei naţionale*: tz. de doct. în drept. București, 2017. 450 p.

356. *Sinteza obiecțiilor și propunerilor la proiectul Legii pentru modificarea unor acte normative (prevenirea şi combaterea exploatării sexuale şi abuzurilor sexuale comise asupra minorilor)*. [citat 11.08.2024] Disponibil: https://www.justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/sinteza_0.pdf

357. SLISARENCO, Ion. Esenţa premeditării ca circumstanţă specială care agravează răspunderea penală. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2012, nr. XII, pp. 147-150. ISSN 1857-0976.

358. SOROCEANU, Igor. Omorul săvârşit asupra a două sau mai multor persoane. Abordări teoretice şi drept comparat. În: *Revista Naţională de Drept*, 2018, nr. 1-3, pp. 58-62. ISSN 1811-0770.

359. STATI, V. Problema obiectului material în cazul infracţiunii de încălcare a dreptului de autor şi drepturilor conexe. În: *Probleme teoretice şi practice ale economiei proprietăţii intelectuale*. Chişinău, AGEPI, 2007, p. 228- 230. ISBN 978-9975-911-02-03.

360. STATI, Vitalie, BĂBĂLĂU, Denis. Considerații teoretice și practice privind infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art. 241 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2017, nr. 3, pp. 202-210. ISSN 1814-3199.

361. STATI, Vitalie, BOTNARENCO, Mihaela. Încălcarea legislației privind organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc care constituie monopol de stat: analiză de drept penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2021, nr. 8, pp. 9-23. ISSN 1814-3199.

362. STATI, Vitalie, EȘANU, Adriana. Sunt oare persoane publice specialiștii atestați în domeniul construcțiilor? În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [citat 18.08.2024] Disponibil: https://ssrn.com/abstract=2670463

363. STATI, Vitalie, POPOV, Ruslan. Unele precizări cu privire la înţelesul noţiunii „persoană publică" (alin. (2) art. 123 din Codul penal). În: *Revista Naţională de Drept*, 2015, nr. 4, pp. 12-22. ISSN 1811-0770.

364. STATI, Vitalie. Are oare calitatea de persoană publică oricare persoană cu funcție de răspundere? În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 7-8 noiembrie 2019, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2019, pp. 135-138. ISBN 978-9975-149-46-4.

365. STATI, Vitalie. Hotărârile Curții constituționale a Republicii Moldova nr. 22/2017 și nr. 33/2017: efectele preconizate asupra legii penale. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2018, Вып. 2, ч. 7, pp. 43-50. ISSN 2524-0986.

366. STATI, Vitalie. *Infracţiuni economice: Note de curs*. Chişinău: CEP USM, 2014. 530 p. ISBN 978-9975-71-520-1.

367. STATI, Vitalie. Infracţiunile prevăzute la art. 238 şi 239 CP RM în lumina amendamentelor operate în Codul penal la 25.07.2014. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2015, nr. 3, pp. 205-224. ISSN 1814-3199.

368. STATI, Vitalie. Reflecții pe marginea Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepţia de neconstituţionalitate a art. 307 din Codul penal

(răspunderea penală a judecătorilor). În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2017, Вып.10, ч. 3, с. 54-60. ISSN 2524-0986.

369. STATI, Vitalie. Unele consideraţii asupra practicii aplicării răspunderii penale pentru infracţiunea de violare de domiciliu (art. 179 CP RM). În: *Revista Institutului Naţional al Justiţiei*, 2009, nr. 3, pp. 38-47. ISSN 1857-2405.

370. STOLEARENCO, Alexandru. Obiectul material al infracțiunii de purtare, păstrare, procurare, fabricare, reparare, sustragere sau comercializare ilegală a armelor şi munițiilor. În: *Prevenirea şi combaterea criminalităţii: probleme, soluţii şi perspective , Ediția 5, 18 mai 2023, Chişinău*. Chişinău, pp. 180-185. ISSN 2587-4365.

371. STRATAN, Andrei. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 238 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2023, nr. 3, pp. 185-192. ISSN 1814-3199.

372. STRATAN, Andrei. *Răspunderea penală pentru dobândirea creditului, a împrumutului sau a despăgubirii/indemnizației de asigurare prin înșelăciune*. Chişinău: Tipografia Centrală. 366 p. ISBN 978-5-88554-242-5.

373. STRATAN, Andrei. *Răspunderea penală pentru dobândirea creditului, împrumutului sau a despăgubirii/indemnizației de asigurare prin înșelăciune* / tz. de doct. în drept. Chișinău, 2023. 308 p.

374. STRÎMBEANU, Alexandru. *Răspunderea penală pentru accesul ilegal la informaţia computerizată*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2023. 430 p. ISBN 978-5-88554-178-7.

375. ŞTEFĂNOAIA, Mihai. Latura subiectivă a infracţiunilor privind traficul de persoane în dreptul comparat. Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 10, pp. 65-68. ISSN 1811-0770.

376. ŞTEFĂNOAIA, Mihai. Obiectul juridic şi obiectul material al infracţiunilor privind traficul de persoane în dreptul comparat. Partea II. În: *Revista Naţională de Drept*, 2012, nr. 8, pp. 65-70. ISSN 1811-0770.

377. ŞTEFĂNOAIA, Mihai. *Reglementarea răspunderii pentru infracţiunile privind traficul de persoane în dreptul comparat*. Chişinău: CEP USM. 2012. 314 p. ISBN 978-9975-71-260-6.

378. ŞTEFĂNOAIA, Mihai. *Reglementarea răspunderii pentru infracţiunile privind traficul de persoane în dreptul comparat*: tz. de doct. în drept. Chişinău, 2013. 206 p.

379. ȘTEFĂNUȚ, Radu. *Infracţiunea de violare de domiciliu în legislaţia Republicii Moldova şi a României. Studiu de drept comparat* / tz. de doctor în drept. Chişinău, 2012. 182 p.

380. TĂNASE, Alexandru. Circumstanţele agravante ale infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 1, pp. 26-35. ISSN 1811-0770.

381. TĂNASE, Alexandru. Delimitarea traficului de fiinţe umane de unele infracţiuni adiacente. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2011, nr. 3, pp. 221-236. ISSN 1814-3199.

382. TĂNASE, Alexandru. Infracţiunea de trafic de ființe umane (art. 165 C.pen. RM): obiectul juridic, obiectul material, victima. În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 9-10, pp. 42-55. ISSN 1811-0770.

383. TĂNASE, Alexandru. Latura obiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane (art. 165 C.pen. RM). În: *Revista Naţională de Drept*, 2010, nr. 11, pp. 18-33. ISSN 1811-0770.

384. TĂNASE, Alexandru. Latura subiectivă a infracţiunii de trafic de fiinţe umane. În: *Revista Naţională de Drept*, 2011, nr. 2, pp. 10-22. ISSN 1811-0770.

385. TIMOFEI, Corina. *Circumstanţele agravante ale infracţiunilor prevăzute la art. 326 CP RM*. În: *Revista Naţională de Drept*, 2013, nr. 6, pp. 56-61. ISSN 1811-0770.

386. TIMOFEI, Sorin. Folosirea situaţiei de serviciu la săvârşirea infracţiunii de limitare a concurenţei libere. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2008, nr. 4, pp. 175-180. ISSN 1814-3199.

387. UDROIU, Mihail. Sinteza modificărilor legislative operate prin Legile 171/2023, nr. 213/2023, nr. 217/2023 şi nr. 248/2023 în cazul infracțiunilor contra persoanei şi a celor contra patrimoniului. În: *Forum Juridic*, 2023, nr. 2, pp. 114-129. ISSN 2734-7524.

388. ULIANOVSCHI, Gheorghe, CURMEI, Ion. Latura obiectivă a infracţiunii de constrângere de a face declaraţii. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 1, pp. 2-9. ISSN 1811-0770.

389. URSU, Daniela. Conținutul obiectului juridic al infracțiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant. În: *Revista Naţională de Drept*, 2016, nr. 8, pp. 26-30. ISSN 1811-0770.

390. URSU, Daniela. *Tortura, tratamentul inuman sau degradant: aspecte de drept penal*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2017. 290 p. ISBN 978-9975-53-797-1.

391. VASILIŢA, Vladimir. Recuperarea cheltuielilor pentru instruire, între munca forțată vs. oportunitatea ratată. În: *Protecţia drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii şi securității publice, Editia II-a, 8 decembrie 2022, Chişinău*. Chişinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ştefan cel Mare", 2022, pp. 185-192. ISBN 978-9975-135-66-5.

392. VASILOI, Djulieta. Unele raționamente ale noțiunii de „obiect imaterial" al infracțiunii. În: *Legea şi Viaţa,* 2020, nr. 8-9, pp. 39-41. ISSN 2587-4365.

393. VISTERNICEANU, Emilia. Obiectul tâlhăriei. În: *Analele Ştiinţifice ale USM. Seria „Ştiinţe socioumanistice". Vol. I*, 2003, pp. 252-258. ISBN 9975-70-286-8.

394. VISTERNICEANU, Emilia. *Răspunderea penală pentru tâlhărie*. Chișinău: Tipografia Centrală. 232 p. ISBN 975-9975-75-192-3.

395. ZOSIM, Alexandru. Consideraţiuni vizând obiectul şi obiectul material al infracţiunii de răpire a persoanei. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM: ştiinţe juridice*, 2012, nr. XII, pp. 84-89. ISSN 1857-0976.

B. Surse în limba engleză

396. *18 U.S. Code*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter77&edition=prelim

397. BEELS, Margaret. Preventing labour exploitation. În: *Warwick Papers in Industrial Relations*, 2017, no. 107. [citat 09.02.2024] Disponibil: http://hdl.handle.net/10419/197746

398. BUCKLEY, Chrissey. Forced Labor in the United States: A Contemporary Problem in Need of a Contemporary Solution. În: *Human Rights & Human Welfare*, 2008, Vol. 8, Iss. 1. [citat 06. 02.2024] Disponibil: https://digitalcommons.du.edu/hrhw/vol8/iss1/36

399. *C003 – Maternity Protection Convention, 1919 (No. 3)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312148

400. *C004 – Night Work (Women) Convention, 1919 (No. 4)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312149

401. *C005 – Minimum Age (Industry) Convention, 1919 (No. 5)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?P=NORMLEXPUB:55:0:::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C005,/Document

402. *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)*. [citat 19.07.2024] Disponibil:https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

403. *C033 – Minimum Age (Non-Industrial Employment) Convention, 1932 (No. 33)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312178:NO

404. *C138 – Minimum Age Convention, 1973 (No. 138)*. [citat 19.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312283:NO
405. *C183 – Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312328:NO
406. *Case of Bayatyan v. Armenia*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-440
407. *Case of C.N. and V. v. France*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114032
408. *Case of C.N. v. the United Kingdom*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114518
409. *Case of Chowdury and Others v. Greece*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11581
410. *Case of De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57606
411. *Case of Floroiu v. Romania*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142120
412. *Case of I.C. v. the Republic of Moldova*. [citat 04.03.2025] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-241986
413. *Case of Kawogo v. the United Kingdom*. [citat 30.12.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-118825
414. *Case of Kokkinakis v. Greece*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827
415. *Case of S. v. Germany*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73660
416. *Case of Siliadin v. France*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69891
417. *Case of Steindel v. Germany.* [citat 09.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100801
418. *Case of Tibet Menteş and Others v. Turkey*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58120
419. *Case of Van der Mussele v. Belgium.* [citat 10.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57591
420. *Case of W., X., Y. and Z. v. The United Kingdom*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-3053
421. CLARK, Nick. Detecting and tackling forced labour in Europe. În: *Joseph Rowntree Foundation*, 2013, June. [citat 06.02.2024] Disponibil: https://www.jrf.org.uk/work/detecting-and-tackling-forced-labour-in-europe
422. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities
423. *Convention on the Rights of the Child*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text
424. *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/168008371d
425. *Crimes Act 1900 – Sect 93AB*. [citat 17.07.2024] Disponibil: https://www5.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/ca190082/s93ab.html
426. *Criminal Code of Georgia*. [citat 04.07.2024] Disponibil: https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=261

427. *Criminal Code of Montenegro*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/mne/2003/criminal_code_html/Criminal_Code_incorporating_amendments_up_to_17_July_2018.pdf

428. *Criminal Code*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/mkd/1996/criminal_code_html/Criminal_Code_incorporating_amendments_up_to_2017.pdf

429. *Criminal Law (Human Trafficking) Act 2008*. [citat 10.07.2024] Disponibil: https://www.lawreform.ie/_fileupload/RevisedActs/WithAnnotations/HTML/en_act_2008_0008.htm

430. DJOROBEKOVA, A.M., KHAMZIN, A.S., BORETSKIY, A.V., FAYZIEV, S.F. Labour Migration and Forced Labour in the Context of Economic Integration: New Challenges and Realities: Statement of the Problem. În: *Вестник Инновационного Евразийского университета*, 2020, № 4, pp. 56-61. ISSN 1729-536X.

431. *ENCJ London Declaration on Judicial Ethics*. [citat 07.07.2024] Disponibil: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/ethics/judicialethicsdeontologiefinal.pdf

432. *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. [citat 04.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16800d3812

433. HENRIETT, Rab, NGUYEN, Tien Dung, NGUYEN, Huyen. The elimination of forced or compulsory labour in Vietnam within the context of the EVFTA and lessons from european countries. În: *Lex et Scientia*, 2023, No. XXX, Vol. 2, pp. 81-104. ISSN 1583-039X.

434. *ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilo-1998-declaration-fundamental-principles-and-rights-work-and-its-follow

435. *International Covenant on Civil and Political Rights*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

436. KARYNOV, C.K., RAZIYEVA, D.B. Social and Legal Problems of Forced Labor in the Republic of Kazakhstan. În: *Bulletin of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University*, 2020, № 2, c. 86-89. ISSN 2519-2388.

437. *Liability of enterprises for offences. Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum*. [citat 14.08.2024] Disponibil: https://rm.coe.int/16804c5d71

438. *Modern Slavery Act 2015*. [citat 23.07.2024] Disponibil: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/section/3

439. *P089 – Protocol of 1990 to the Night Work (Women) Convention (Revised), 1948*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312335:NO

440. PAVLIUC, Ghenadie. State security as a social value defended by penal law. În: *Ţările post-sovietice între UE şi Federaţia Rusă – analiza circumstanţelor specifice şi tendinţelor politice, 27 septembrie 2016, Chişinău*. Chișinău, 2016, pp. 463-472. ISBN 978-9975-71-829-5.

441. *Penal Code Act Chapter 120*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://ulii.org/akn/ug/act/ord/1950/12/eng%402014-05-09#chp_XXIV__sec_252

442. *Penal Code Act*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/ssd/South_Sudan_Penal_Code_Act.pdf

443. *Penal Code of Turkey*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/penal-code_html/Penal_Code_of_Turkiye.pdf

444. *Penal Code*. [citat 01.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/slb/1965/penal-code_html/Penal_Code_consolidated_1996.pdf
445. *Penal Code*. [citat 02.07.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/zmb/1931/penal_code_html/Penal_Code_of_Zambia.pdf
446. *Penal Code*. [citat 02.08.2024] Disponibil: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/penal-code-revised-edition-2014_html/PenalCode81of1948.pdf
447. POHL, Łukasz. Polish Criminal Law on Work of a Forced Nature. În: *Prawo w Działaniu = Law in Action*, 2018, pp. 114-127. ISSN: 2084-1906.
448. *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/Convention/English/ENG_Protocol_to_Prevent_Suppress_and_Punish_Trafficking_in_Persons_Especially_Women_and_Children_UNTOC.pdf
449. *R035 – Forced Labour (Indirect Compulsion) Recommendation, 1930 (No. 35)*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R035
450. *R095 – Maternity Protection Recommendation, 1952 (No. 95)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312433:NO
451. *R191 – Maternity Protection Recommendation, 2000 (No. 191)*. [citat 21.07.2024] Disponibil: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312529:NO
452. *Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://search.coe.int/cm?i=09000016805d8d25
453. RENIŢĂ, Gheorghe. Bet-fixing committed by an organized criminal group or a criminal organization: the case of the Republic of Moldova. În: *Cogito*, 2023, vol. 15, pp. 186-205. ISSN 2068-6706.
454. SHERMAN, Samantha. Defining Forced Labor: The Legal Battle to Protect Detained Immigrants from Private Exploitation. În: *University of Chicago Law Review*, Vol. 88, Iss. 5. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol88/iss5/4
455. SKRIVANKOVA, Klara. *Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation*. [citat 05.07.2024] Disponibil: https://www.jrf.org.uk/between-decent-work-and-forced-labour-examining-the-continuum-of-exploitation
456. *Slavery Convention*. [citat 10.07.2024] Disponibil: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention
457. *The Penal Code*. https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/nor/2005/penal_code_html/Penal_Code_EN_unofficial_translation.pdf
458. *Title 18 – Crimes and Criminal Procedure*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-2000-title18-section1589&num=0&edition=2000

459. *Trafficking Victims Protection Act*. [citat 09.02.2024] Disponibil: https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-106hr3244enr/pdf/BILLS-106hr3244enr.pdf
460. *Universal Declaration of Human Rights*. [citat 26.12.2024] Disponibil: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

C. Surse în limba rusă

461. АВДЕЕВА, С.Б. Проблемы принудительного труда. În: *Альманах мировой науки*, 2021, № 5, с. 30-32. ISSN 2412-8597.
462. АНДРЕЕВА, Л.А. *Квалификация изнасилований*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Юридический Институт Генеральной Прокуратуры Российской Федерации, 1999. 56 с. ISBN 5-89094-080-5.
463. АРТЕМЬЕВ, А.И. *Социология личности*. Москва: Арбат-ХХ, 2001. 252 с. ISBN 5-87076-043-7.
464. БАБИЙ, Н.А. Теоретические проблемы криминализации психического насилия. În: *Право и демократия: сб. науч. тр. Вып. 17*. Минск: БГУ, 2006, с. 1-13. 281 с. ISBN 985-485-616-Х.
465. ВИХАНСКИЙ, О.С., НАУМОВ, А.И. *Менеджмент*. Москва: Гардарики, 2003. 528 с. ISBN 5-8297-0005-0.
466. ГАУХМАН, Л.Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. Москва: Центр ЮрИнфоР, 2001. 316 с. ISBN 5-89158-078-0.
467. ГОРДЕЙ, М.В., ЕПИФАНОВ, Б.В. Проблемы квалификации использования рабского труда в России. În: *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*, 2011, том 50, № 2, с. 80-84. ISSN 2071-8284.
468. ГРОМОВ, С.В. Некоторые вопросы квалификации преступлений – торговля людьми и использование рабского труда. În: *Российский следователь*, 2005, № 3, с. 26-28. ISSN 1812-3783.
469. ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 1*. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 712 с. ISBN 978-9975-4158-0-4.
470. ДЕВЯТОВСКАЯ, С.В. Понятие принуждения в российском уголовном праве. În: *Юристъ – Правоведъ*, № 2, 2010, с. 126-128. ISSN 1817-7093.
471. ДРОЗДОВ А.И., ЯВОРСКИЙ М.А. Трудовая занятость осужденных как средство их дерадикализации. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2017, № 9, с. 210-218. ISSN 1994-1471.
472. ЕВСТИФЕЕВА, Е.В. Принудительный труд и иные подневольные состояния как посягательства на свободу личности. În: *Вестник Саратовской государственной академии права*, 2003, № 2. с. 49-52. ISSN 2227-7315.
473.ЖЕРНАКОВ, В.В. Свобода труда и запрещение принудительного труда в современном трудовом праве. În: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, 2013, № 3, с. 89-95. ISSN 1995-4190.
474. ЖУРКИНА, О.В. Личная свобода как объект преступления, предусмотренного ст. 127 Уголовного кодекса Российской Федерации. În: *Известия Оренбургского государственного аграрного университета,* 2014, № 6, с. 248-250. ISSN 2073-0853.
475. ИВАЩЕНКО, В.Г. Свобода труда и запрет принудительного труда как основополагающий принцип международного трудового права. În: *Вестник Башкирского университета*, 2012, Том 17, № 2, с. 1136-1140. ISSN 1998-4812.
476. ИГНАТОВ, А.Н. О биосоциальной природе преступности. În: *Вестник Санкт-Петербургского университета, Право*, № 1, 2016, с. 63-73. ISSN 2587-5833.
477. ИДРИСОВ, И.Т., ИДРИСОВ, Н.Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.

478. ИНОГАМОВА-ХЕГАЙ, Л.В. *Актуальные проблемы уголовного права. Часть Общая* / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. Москва: Проспект, 2019. 248 с. ISBN 978-5-392-30585-8.

479. КОВАЛЕНКО, В.И. Актуальные направления противодействия криминальной эксплуатации человека: международный и зарубежный опыт. În: *Вопросы сотрудничества правоохранительных органов государств - участников СНГ в противодействии торговле людьми. Материалы международной научно-практической конференции*. Москва, 2023, с. 183-191. 314 с.

480. КОВАЛЕНКО, В.И. Криминальная эксплуатация человека: понятие, виды, проблемы правовой регламентации. În: *Право и образование*, 2014, № 2, с. 90-99. ISSN 1563-020X.

481. КОВАЛЕНКО, В.И. *Теоретические и прикладные проблемы противодействия криминальной эксплуатации человека (криминологическое исследование)*: дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук. Москва, 2017. 515 с.

482. КОВАЛЕНКО, В.И. Трудовая эксплуатация человека в Российской Федерации. În: *Вестник Академии МВД Республики Беларусь*, 2016, № 2, с. 210-214. ISSN 2079-9837.

483. КОЗЛОВ, А.Е. Проблемы квалификации использования рабского труда. În: *Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. Сборник научно-практических трудов. Выпуск 5*. Москва: Юнити-Дана, 2014, с. 56-61. ISBN 978-5-238-02658-9.

484. КОРОТИЧ, Е.А. *Уголовно-правовая охрана личной свободы в Республике Беларусь* / Под науч. ред. В.В. Марчука. Брест: БрГУ, 2017. 200 с. ISBN 978-985-555-676-4.

485. КРАПИВИН, С.В. Эксплуатация человека как цель торговли людьми. În: *Общество и право*, 2012, № 3, с. 158-160. ISSN 0204-8523.

486. КУНИЦИНА, О.А., ВЕЛИЕВА, Д.С. «Легитимные» формы принудительного труда. În*: Современное право*, 2011, № 6, с. 52-57. ISSN 1991-6027.

487. КУРСАЕВ, А.В. Рабский труд и принудительный труд: соотношение категорий в международном и российском законодательстве и вопросы уголовного права. În: *Закон и правопорядок в третьем тысячелетии. Материалы международной научно-практической конференции*, 2016, с. 208-211. ISBN 978-5-93919-057-2.

488. КУРСАЕВ, А.В. Соотношение рабского труда и принудительного труда и вопросы уголовно-правового регулирования. În: *Проблемы правоохранительной деятельности*, 2016, № 1, с. 76-80. ISSN 1819-7426.

489. ЛОВЦЕВИЧ, С.Е. Привлечение к труду осужденных к лишению свободы. În: *Современная российская наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. Сборник статей II Всероссийской научно-практической конференции*. Пенза, 2021, с. 81-84. ISBN: 978-5-00159-753-7.

490. МАРТЫНЕНКО, Н.А. и др. Энциклопедия уголовного права. Т. 14. Преступления против свободы, чести и достоинства личности / Отв. ред. В. Б. Малинин. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина – СПб ГКА, 2010. 628 с. ISBN 978-5-91005-029-1.

491. *Международная конференция труда, 95-я сессия 2006 г. Доклад V (1) Трудовые отношения. Пятый пункт повестки дня Международное бюро труда Женева*. [citat 29.07.2024] Disponibil: https://www.ilo.org/ru/media/119241/

492. МОТИНА, Е.В. Принудительный труд – противоположность достойного труда. În: *Пути реализации в России программы достойного труда и достойного социального обеспечения: материалы девятой междунар. науч.-практ. конф. (Москва, МГЮА, 29.05 - 01.06.2013) / Под ред. К.Н. Гусова*. Москва: Проспект, 2013, с. 351-356.

493. НИКОНОВА, К.И. Соотношение понятий «право на труд» и «свобода труда»: дискурсионные подходы. În: *Глобус: экономика и юриспруденция*, 2020, № 2, с. 12-14. ISSN 2713-3052.

494. НОВИКОВА, О.И. Защита трудовых прав и ответственность за нарушение норм о запрещении принудительного труда. În: *Адвокат*, 2016, № 9, с. 66-75. ISSN 1818-703X.

495. ОГОРОДНИКОВА, С.И., ЗАЙЦЕВА, Т.А., ВЛАСОВА, Е.А. Свобода труда и запрещение принудительного труда в современном трудовом праве. În: *Социокультурные процессы в условиях глобализации: вызовы современности. Материалы международной научно-практической конференции*, 2017, с. 172-176.

496. ОРЛОВСКИЙ, Р.С. Устойчивость как признак организованной группы и преступной организации. În: *Закон и жизнь*, 2013, № 10/2, с. 176-180. ISSN 2587-4365.

497. ПАНОВ, Н.И. *Способ совершения преступления и уголовная ответственность*. Харьков: Вища школа, 1982.161 с.

498. ПАРФЕНОВ, А.Ф. *Общее учение об объективной стороне преступления*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2004. 24 с.

499. РЕТНЁВА, Н.И. *Уголовная ответственность за торговлю людьми: совершенствование законодательства и практики его применения*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Минск, 2006. 20 с.

500. РОМАНЮК, С.Н. *Сложные единичные преступления*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Тюмень, 2008. 22 с.

501. САБИРОВ, Р.А. Понятие и признаки криминального обмана. În: *Уголовное право*, 2015, № 5, с. 86-89. ISSN 2071-5870.

502. САБЫРБАЕВ, А.М. *Уголовно-правовая характеристика насилия:* автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Караганды, 2009. 32 с.

503. СЕМОЧКИНА, А.А. Проблемы квалификации, предупреждения и пресечения использования рабского труда в Россию. În: *Актуальные вопросы современной криминологической и уголовно-исполнительной науки: междунар. науч.-практ. заоч. конф. памяти д-ра ист. наук, проф. А.В. Шаркова (Минск, 15 апреля 2021 г.): тез. докл. Минск: Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь*, 2021, с. 237-240.

504. СТАЛЬМАХОВА, Ю.И. *Принудительный труд как понятие трудового права*. [citat 08.07.2024] Disponibil: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/96485/1/303-305_3_67.pdf

505. ТЕТЕРЯТНИКОВ, Н.Ю., АНДРЕЕВ, А.В. Разграничение принудительного труда и принудительных работ в российском и международном праве. În: *Вестник Сибирского юридического института МВД России*, 2022, № 3, с. 166-173. ISSN 2225-7322.

506. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf

507. *Уголовный кодекс Китайской Народной Республики*. [citat 14.08.2024] Disponibil: http://ru.china-embassy.gov.cn/rus/zfhz/zgflyd/201601/t20160111_3149373.htm

508. *Уголовный Кодекс Кыргызской Республики*. [citat 06.07.2024] Disponibil: https://mvd.gov.kg/rus/ministry/normative-bases/22

509. *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [citat 01.08.2024] Disponibil: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275

510. *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z7

511. *Уголовный кодекс Республики Таджикистан*. [citat 31.07.2024] Disponibil: https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=528&conttype=2

512. *Уголовный Кодекс Туркменистана*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://minjust.gov.tm/ru/hukuk/merkezi/hukuk/600

513. ФАЗИЛОВ, И.Ю. Уголовно-правовая характеристика понятия «эксплуатация человека». În: *Евразийский Союз Ученых*, 2016, № 3-4, с. 42-44. ISSN 2411-6467.

514. ФАТХУТДИНОВ, Р.А. *Организация производства*. Москва: ИНФРА-М, 2001. 255 с. ISBN 5-16-000821-7.

515. ФОМИНА, Т. *Торговля людьми в целях эксплуатации принудительного труда в Республике Молдова проблемы и пути решения*. Кишинэу: Международный женский правозащитный центр «Ла Страда», 2011. 67 с.

516. ХАЙЛОВА, М.И. К вопросу о принудительном труде. În: *Современные научные исследования и разработки*, 2018, № 7, с. 242-244. ISSN 2415-8402.

517. ХИЛЮТА, В.В. Обман в имущественных отношениях: разграничение уголовно-правовой и гражданской ответственности. În: *Форум права*, 2007, № 2, с. 228-238.

518. ЧИКАНОВА, Л.А. Право на труд: конституционный и международный аспекты. În: *Журнал российского права*, 2018, № 5, с. 5-15. ISSN 1605-6590.

519. ШИПУНОВА, М.Н. О понятии и видах обмана: уголовно-правовой взгляд. În: *Вестник Краснодарского университета МВД России*, 2023, № 4, с. 92-97. ISSN 2073-1078.

520. ШИШКИН, Р.А. Международно-правовые аспекты состава преступления использования рабского труда (ст. 127^2 УК РФ). În: *Россия: пути развития в XXI: Материалы открытой итоговой научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава ИЭУП (г. Казань). Ч. 2*. Казань: Таглимиат, с. 55-57. 2004. 132 с. ISBN 5-8399-0101-6.

D. Surse în limba ucraineană

521. БОРТНІКОВА, Л.П., САМІЙЛЕНКО, А.П. Відносини примусу до праці в ринковій економіці України. În: *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, 2016, Вип. 17, с. 24-27. ISSN 2307-8030.

522. ВАСИЛЬКІВСЬКА, І.П. Використання дитячої праці: кримінально-правовий аспект. În: *Вісник Академії адвокатури України*, 2012, Число 3, с. 168-171. ISSN 2312-6493.

523. ВОЙТЕНКО, О.О. *Заборона примусової праці – принцип правового регулювання трудових відносин*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2020. 23 с.

524. ГЕТЬМАНЦЕВА, Н.Д. Поняття і сутність праці як правової категорії. În: *Підприємництво, господарство і право*, 2016, № 7, с. 83-87. ISSN 2663-5313.

525. ДІДКІВСЬКА, Г.В., КРОСОНДОВИЧ, В.А. Експлуатація дітей за Кримінальним кодексом України – позитивні риси та недоліки статті 150 КК України. În: *Міжнар. юрид. вісн.: зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. податк. служби України*, 2017, Вип. 4/5, с. 71-76. ISSN 2521-1196.

526. ДОВГАНЬ-БОЧКОВА, Н. Примушування як спосіб учинення злочину. În: *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*, 2014, nr. 6, pp. 199-202. ISSN 2345-1130.

527. ДОЛЯНОВСЬКА, І.М. *Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину):* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ, 2008. 21 с.

528. ЖДАН, М.Д. Кримінологічний та кримінально-правовий захист неповнолітніх від трудової експлуатації. În: *Правовий часопис Донбасу*, 2022, № 4, ч. 2, 2022, с. 82-86. ISSN 2523-4269.

529. ЖЕРНАКОВ, В.В. Поняття примусової праці за законодавством України. În: *Право України*, 1997, № 10, с. 35–39. ISSN 1026-9932.

530. ЗАБУГА, Ю.Ю., МИХАЙЛІЧЕНКО, Т.О. Форми експлуатації людини: частина 1. În: *Форум права*, 2020, № 3, с. 29-43. ISSN 1995-6134.

531. ІЛЮЩЕНКО, А.С. Свобода праці та заборона примусової праці. În: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Право*, 2021, Вип. 33, с. 134-140. ISSN 2312-1661.

532. КОЗАК, В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? În: *Кримінальне право України*, 2006, № 1, с. 56-61. ISSN 2311-9640.

533. КОНОПЕЛЬЦЕВА, О.О. Заборона примусової праці як принцип трудового права. În: *Право та інновації*, 2017, № 2, с. 98-104. ISSN 2311-4894.

534. *Кримінальний кодекс України*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

535. ЛАВРІВ, О.Я. Принцип свободи праці в трудовому законодавстві України. În: *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2017, № 1, Т. 1, с. 55-61. ISSN 2408-9257.

536. МАКСИМОВИЧ, Р. Обман як наскрізне кримінально-правове поняття. În: *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, 2019, Вип. 69, с. 153–160. ISSN 2078-4503.

537. ОКОЛІТ, О.В. *Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній* / дис. на здоб. наук. ступ. докт. філософії. Київ, 2023. 272 с.

538. ОРЛЕАН, А.М. *Кримінально-правове забезпечення в Україні охорони людини від експлуатації*. Кам'янець-Подільский: ПП Буницький О.А., 2014. 456 с. ISBN 978-617-608-051-0.

539. ОРЛЕАН, А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією. În: *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2013, № 1, с. 47-52. ISSN 2311-6676.

540. ОРЛЕАН, А.М. Експлуатація людини: поняття та класифікація основних видів (кримінально-правовий аспект). În: *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2011, № 4, с. 52-55. ISSN 2311-6676.

541. ОРОПАЙ, О.О. Щодо визначення поняття «трудова експлуатація дітей» в кримінальному праві України. În: *Правова система держави: сучасні тенденції та фактори розвитку. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 квітня 2019 р.)*. Херсон: Молодий вчений, 2019, с. 88-91. ISBN 978-617-7640-50-8.

542. ПАРПАН, Т. Конституційна заборона примусової праці в Україні. În: *Український часопис конституційного права*, 2022, № 1, с. 55-64. ISSN 2519-2590.

543. ПЕТРЕНКО, О.А. *Заборони та санкції у трудовому праві:* дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ, 2016. 203 с.

544. ПІДГОРОДИНСЬКИЙ, В.М. *Злочини проти честі та гідності особи (теоретичне порівняльно-правове дослідження):* дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук. Одеса, 2020. 424 с.

545. ПЛАСКАЧ, С. Заборона примусової праці у міжнародно-правових актах. În: *Вісник Львівського університету, Серія юридична*, 2019. Вип. 68, с. 169-177. ISSN 0136-8168.

546. *Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 «Про практику розгляду судами справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»*. [citat 20.08.2024] Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text

547. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту»*. [citat 06.07.2024] Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text

548. РОМАНОВ, С.Ю. *Обман як спосіб злочинної діяльності*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 1998. 16 с.

549. РОЩИНА, І. Проблема термінології у кримінальному праві України. În: *Право України*, 2010, № 12, с. 215-219. ISSN 1026-9932.

550. СВЕНДСЕН, Л. ФР. Г. *Філософія свободи*. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2016. 336 с. ISBN 978-617-7192-42-7.

551. СИТНИЦЬКА, О.А. Заборона примусової праці у трудовому законодавстві України. În: *Університетські наукові записки*, 2011, № 3, с. 156-162. ISSN 2078-9165.

552. СТАРЧУК, О.В. Розмежування змісту понять «примусова», «обов'язкова» та «необхідна» праця. În: *Порівняльно-аналітичне право*, 2015, № 4, с. 186-189. ISSN 2788-6018.

553. СТЕФАНЧУК, Р.О. *Особисті немайнові права фізичних осіб*. Київ: КНТ, 2008. 626 с. ISBN 978-966-373-356-2.

554. СУББОТЕНКО, О.С. *Охорона честі та гідності особи кримінально-правовими засобами (досвід країн СНД та ЄС):* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.

555. ХРОМЕЙ, В.В. *Конституційне право на працю*. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 240 с. ISBN 978-966-629-896-9.

556. ШЕВЧУК, С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. În: *Право України*, 2018, № 9, с. 29-40. ISSN 1026-9932.

E. Surse în limba franceză

557. *Affaire E.K. c. Turquie*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-64586

558. *Code pénal*. [citat 03.08.2024] Disponibil: https://www.onousc.ma/storage/code_penal.pdf

F. Surse în limba spaniolă

559. *Codigo Penal de la Nacion Argentina*. [citat 07.08.2024] Disponibil: https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16546/texact.htm

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Guidea Petru, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Guidea Petru

15 ianuarie 2025

CV-UL AUTORULUI

Numele şi prenumele: GUIDEA Petru

Cetățenia: Republica Moldova

Studii

1998 - 2000 – **Studii de licență**: Facultatea de Drept, Specialitatea Drept internațional, Universitatea de Stat din Moldova.

2000 - 2004 – **Studii de licență**: Facultatea Finanțe, specialitatea Finanțe corporative și Asigurări, Academia de Studii Economice din Moldova.

2010 - 2012 – **Studii de master**: Facultatea Finanțe, specialitatea Finanțe corporative și Asigurări, Academia de Studii Economice din Moldova.

2012 – **Studii de calificare a specialistului în domeniul valorilor mobiliare**: Comisia Națională a Pieței Financiare, Chișinău, Republica Moldova.

2020 - prezent – **Studii de doctorat**: Școala Doctorală de Științe Juridice și Economice a Universității de Stat din Moldova, Specialitatea 554.01 – Drept penal și execuțional penal.

Domeniile de interes științific: drept penal.

Participări la foruri științifice: manifestări internaționale – 4; manifestări naționale cu participare internațională – 1.

Lucrări științifice publicate: 8 publicații științifice la tema tezei de doctorat.

Cunoașterea limbilor străine: engleză – B1; franceză – B2; rusă – C2.

Date de contact:

adresa: mun. Chișinău, str. Ion Neculce 3, ap. 17

telefon: +373 79807080

e-mail: petru.guidea80@mail.ru